

James Boswell

Doktor Johnson élete

Válogatta: SÜKÖSD MIHÁLY

Fordította: KAPOSÍ TAMÁS

A fordítást ellenőrizte és a jegyzeteket készítette: MÉSZÁROS ANDRÁSNE

TARTALOM

Samuel Johnsonnak, az irodalom doktorának élete

Az életrajzíró feladatai
Johnson szülei
Gyermekkora
Hibás látása
Kóros melankóliája
Házassága Mrs. Porterrel
Iskolája Edialban
Johnson Londonba érkezik
Fővárosi életművészet
Johnson nyavalyája
Parlamenti tudósítások
Savage élete
Johnson és Savage
Az angol szótár terve
Ajánlás Lord Chesterfieldnek
Az Emberi Vágyak Hívsága
Az Irene
A Rambler
Johnson és Addison
Mrs. Johnson halála
Johnson szeretete felesége iránt
Johnson barátai
Bennet Langton
Topham Beauclerk
Lord Chesterfield
Johnson levele Lord Chesterfieldhez
Johnson és Lord Chesterfield
A Szótár
Szeszélyes definíciói
Anyja halála
A „Rasselas”
Johnson kegydíja
Boswellt bemutatják
Boswell látogatása Johnsonnál
Boswell és Johnson
Első vacsora a „Püspöksüveg”-ben
Vallás és szellemek
Johnson kedvessége
Goldsmith
A wakefieldi lelkész
Boswell, a tudósító
Johnson Londonról
A felelősségről
A civilizációról
A csodákról
A fiatal barátokról
Az időjárásról
Különfélék
Látogatás Greenwichben

Johnson és az evés
Búcsú Boswelltől
Az Irodalmi Klub
Furcsaságok modorában
Johnson „Shakespeare”-je
Vacsora és Hume
Johnson Rousseau-ról
A hitetlenségről
Johnson cseveg
Társalgása III. György királlyal
Fieldingről és Richardsonról
Johnson a házasságról
A természethez való visszatérésről
A másodszori nősülésről
Johnson és Garrick
Pope, Dryden és Congreve
Johnson a kritikáról
Garrick Shakespeare-alakításairól
Boswell kegyvesztett lesz
Barátság a halál után
A házasságról
Ebéd Johnson lakásán
Bőség és degeneráltság
Az öngyilkosságról
Goldsmith természetrajzkönyve
Goldsmith társalgása
Johnson Skóciába látogat
Macpherson Ossziánja
Swiftről és Sheridanről
A Koldusopera
Francia útijegyzetek
Angol kocsmák
Lichfieldi csevegés
Utazás Londonba
Az asszonyok meg a pénz
Lelkiismereti kérdés
Arisztotelész és Othello
Skót viccek
Johnson születésnapja
A korai felkelésről
Víz vagy bor?
Egy quaker naplója
Örültekről
Színészekről és színészetéről
Johnson dühbe gurul
Reggeli elfoglaltság
Rosszindulatú történet
A zene hatása
Jövendő állapotunk
A Cock Lane-i kísértet

Johnson és Percy
Férfiak és nők
Reggeli látogatás
Egy régi ismerős
Bor és víz
Szabad-e egyedül inni?
Boswell megsértődik
Fantázia és szerelem
Bűn, jellem, hírnév
A nagyurak viselkedéséről
Johnson és Beauclerk
A Gordon-féle zavargások
A newgate-i börtön és vezetője
Langton „Johnsonianá”-ja
Johnson és Burke
Az angol költők élete
Milton élete
Addison és Steele
Swift
Johnson levele
Johnson járása
Johnson tisztelete a klérus iránt
Táncolt-e Johnson?
Az amerikai háború
Elegyes témák
Mr. Thrallé halála
A nyomdásztanonc feleség
Kékharisnyák
Johnson elégedettsége

Tory és whig
A csinos nőkről
Hugo, a macska
Csontpép
A bedlami elmeógyógyintézet szomszédsága
Természetes vonzalom
Erőszak és szenvedély
A kövérségről és egyebekről
„Irtsa ki elméjéből az álszent frázisokat”
Johnson tanácsot ad Boswellnek
Johnson szélütést kap
Tanácsok Boswellnek
Bátorsága betegségében
Férfiak és nők
Modorának nyersesége
Halálfélelem
A megengedett hazugság
Sackville Parker
Johnson aranymondásai
Vita és kibékülés
Mrs. Thrallé anekdotái
Utolsó látogatás Lichfieldben
Johnson utolsó napjai
Johnson végrendelete
Johnson bátorsága
Johnson halála és temetése
Johnson egyénisége

A szövegben előforduló fontosabb nevek

Samuel Johnsonnak, az irodalom doktorának élete

Az életrajzíró feladatai

Azon férfiú Életét leírni, aki mások életének megírásával tűnt ki embertársai közül, s aki, akár kivételes tehetségét, akár szerteágazó munkásságát tekintjük, kevesekhez hasonlítható bármely korban, fáradságos és, hozzátehetnők, merész vállalkozás.

Ha Johnson Doktor megírta volna saját élete történetét, a maga hirdette nézetek szerint, hogy tudniillik életét mindenki maga örökíthetné meg legjobban, ha tulajdon élettörténetét oly világosan és oly emelkedett nyelvezettel rajzolta volna elénk, aminővel annyi kiváló személyiséget megőrzött az utókornak, a világ alighanem az összes eddig alkotott életírások legtökéletesebb példányával gazdagodott volna. Csakhogy, bár különböző időkben és rendszertelenül, papírra vetette ugyan szellemiekben és anyagiakban való gyarapodásának számos mozzanatát, szorgalma soha nem volt eléggé kitartó ahhoz, hogy a részleteket rendszeres egésszé formálja. A feljegyzések kis töredéke fennmaradt, de legnagyobb részüket halála előtt néhány nappal tűzre vetette.

Mivel ama tisztességben és örömben volt részem, hogy barátságát több mint húsz esztendőn át élvezhettem; mivel élete megírásának gondolata állandóan foglalkoztatott, mivel ő ismerte ezen szándékomat és időnként lekötöző módon kielégítette kíváncsiságomat, megismerttén engem ifjabb éveinek eseményeivel; mivel bizonyos készségre tettem szert társalgásainak feljegyzésében, amely társalgások erőteljes volta és élénksége egyéniségének egyik jellemző vonását alkotta, s ezt a munkát nagy buzgalommal végeztem; továbbá mivel fáradságot nem kímélve gyűjtöttem minden rá vonatkozó anyagot, minden zugot felkutattam, ahol ilyesmit sejtettem, s barátai is bőségesen elárasztottak közléseikkel - némi elégtétellel úgy érzem, aligha akadt még életrajzíró, aki ilyen munkába fogván, nálam kedvezőbb helyzetben lett volna; nem szólok azonban az irodalmi képességekről, mert e tekintetben nem merészelem magam egybevetni némely nagy nevekkel, olyanokéval, akik előttem jártak az írásnak ebben a műfajában.

Azóta, hogy e művem a nyilvánosság előtt bejelentettem, Johnson Doktor életéről számos leírás és számos Emlékirat látott napvilágot; ezek közül a legterjedelmesebbet Sir John Hawkins Knight állította össze a londoni könyvkereskedők részére. E férfiút én bizalmas barátságunk hosszú éveit során sosem láttam Johnson Doktor társaságában, legfeljebb ha egyszer, de abban egészen bizonyos vagyok, hogy kettőnél nem többször. Johnson talán becsülte volna őt szerény viselkedése és jámborsága okán, valamint a könyvekben s az irodalomtörténetben való jártasságáért, merev modora azonban eleve lehetetlenné tette, hogy valaha is baráti könnyedséggel és közvetlenséggel érintkezzenek egymással; továbbá Sir John Hawkinsból hiányzott az az ösztön, amellyel Johnson jellemének finomságait és kevésbé nyilvánvaló tulajdonságait érzékelhette volna. Miután egyike volt azoknak, akik Johnson hagyatékát kezelték, alkalma nyílt naplótöredékeit és egyéb hátrahagyott iratait birtokába venni, mielőtt a végrendeleti örökösnek kiszolgáltatta volna, s igyekezett a lényegét kijegyezni magának. E téren nem dicsekedhet túlságosan nagy sikerrel, amint azt az azóta birtokomba került iratok átolvasása után megállapíthattam. Azt el kell ismernem, hogy Sir John Hawkinsnak nehéz fáradozások árán sikerült valamiféle egyveleget összehoznia, amely tekintélyes részében nem nélkülözi az irodalmi pletykák kedvelőinek szórakoztatását szolgáló részleteket; de azon túlmenően, hogy csak úgy ontja a számos, különféle művekből kiemelt hosszú és teljesen szükségtelen idézeteket (még Osborne *Harleian Catalogue*-jából is több oldalt idéz, és épp azokat, amelyeket Oldys szerkesztett és nem Johnson), igen csekély része vonatkozik a könyv

tárgyát képező személyre, s ott is, ahol róla szól, oly pontatlan a tényeket illetően, hogy az aligha bocsátható meg ilyen fennkölt szerzőnek, és erősen csökkenti művének élvezhetőségét. De, ami még rosszabb ennél: az egész művön valami sötét, kíméletlen gondolatmenet vonul végig, s ez nemes barátom jellemének és magatartásának minden árnyalatát kedvezőtlen megvilágításba helyezi. Remélem azonban, hogy barátom igaz és méltányos ábrázolásomban elégtételt nyer majd mind eme szerző sértően hamis leírásaiért, mind pedig azon hölgynek valamivel szelídebb rágalmaiért, akit egykor igen bizalmas kapcsolat fűzött hozzá.¹

A British Museumban őrzik Warburton püspök egyik levelét, melyet Dr. Tirchhez írt az életrajzírásról. Bár jól tudom, az a vád érhet, hogy fondorlatosan növelni kívánom saját művem érdemét, oly módon, hogy szembeállítom azzal a könyvvel, amelyről fentebb szóltam, mivel azonban ezt a levelet írója annyira jól fogalmazta, s mondanivalóját oly ügyesen fejezte ki, nem állhatom meg, hogy ne idézzem néhány sorát:

„Igyekezni fogok - írja Dr. Warburton - közölni mindent bármely tárgykörben, amit csak tudni óhajt Milont illetően, és rendkívüli öröömre szolgál, hogy szándékában áll életét megírni, Toland és Desmaseaux előtt életrajzíróink csaknem kivétel nélkül valóban különös, ostoba teremtések voltak, mégis, szívesebben olvasom a legrosszabbakat is közülük, semmint hogy kénytelen legyek végigrágni az említett szerzők Miltonról, illetve Boileau-ról írt művét. Az ember szinte belebetegszik módszerükbe, amellyel hosszú, unalmas egymásutánban érdektelen, nehezen emészthető részeket citálnak. De ez a bőbeszédű, ízetlen francia, úgy látszik, azt az elvet vallja, hogy minden életből lehet könyv, csak hogy - ami még ennél is rosszabb - azt képzei, hogy könyv lehetséges élet nélkül is, mert ugyan mit tudunk Boileau-ról, miután ezeket az unalmas dolgokat elolvastuk?

Ön az egyetlen (és ezt nem üres bóknak szántam), aki stílusának és kifejező készségének erejénél és anyagának valódi súlyánál fogva rendelkezik azzal a művészi készséggel (s ezt, úgy véljük, senki sem nélkülözheti), amely megadja ízét a világ legélvezetesebb témájának: az irodalom történetének. - 1737. november 24.”

Ahelyett, hogy nyersanyagomat egyetlen masszává gyúrnám, és folyvást csak a magam személyében szólnék, bár ily módon látszólag több érdemmel dicsekedhetnék e mű megalkotásánál. Mr. Masonnak *Gray Emlékirataiban* követett kiváló módszerét kívánom alkalmazni és továbbfejleszteni. Ahol mesélnem kell, vagy magyaráznom, vagy részeket összefűznöm és kiegészítenem, legjobb képességeim szerint megteszem; Johnson életének kronologikus rendjében azonban, amelyet oly pontosan kívánok évről évre követni, amennyire csak lehetséges, mindenütt, ahol módomban áll, saját feljegyzéseit, leveleit vagy beszélgetéseit idézem, mivel meggyőződésem szerint ez a módszer sokkal előbb, s e révén olvasóim közelebbi ismeretségbe kerülnek vele, mint sokan azok közül, akik ugyan személyesen, de csak bizonyos vonatkozásban ismerték. Mert itt különféle szempontokból összegyűjtött értesüléseket találnak, amelyek e férfiú jellemét teljesebben világítják meg és teszik érthetővé.

Valóban, képtelen vagyok tökéletesebb módszert találni akárki életének leírására, mint ha nemcsak sorjában elmondom élete legfontosabb eseményeit, hanem közbeszövöm, amit ő maga írt le, gondolt és mondott; ezáltal az emberek úgy láthatják őt, mintha ma is élne, és „átélik” vele élete minden részletét, amint pályájának különböző szakaszain és korban előre halad. Ha többi barátai is oly szorgalmasak és buzgók lettek volna, mint én, szinte teljességében megőrizhetjük volna őt az utókornak. Ami azt illeti, ennek ellenére merem állítani, hogy e műben teljesebb képet alkotok róla, mint bárkiről alkottak, aki eddig a földön élt.

¹ Boswell itt Mrs. Thrale-re céloz; bővebben lásd a betűrendes névmutatóban.

És olyannak fogja látni mindenki, amilyen valójában volt. Mert én nem nekrológot írok, ami illendőség szerint csak dicsőítést tartalmazhat, hanem az életét írom le, amely - bármily nagy és jó ember volt is ő maga - nem okvetlenül tökéletes. Aki olyan, mint ő volt, valóban megérdemli a dicshimnusz, de a képen árnyéknak is kell lennie, csakúgy, mint fénynek, s amikor én őt minden fenntartás nélkül ábrázolom, csupán azt teszem, amit ő mind intelmeiben, mind tulajdon példájával ajánlott.

Ha az életrajzíró csupán közvetlen tapasztalatait írja le és minden igyekezetével csak a közönség kíváncsiságának kielégítésére törekszik, abban a veszélyben forog, hogy személyes érdekei, aggályai, hálája vagy gyengesége fölülkerekedik igazságérzetén, és bizonyos tények eltitkolására vagy esetleg kitalálására kényszerül. Sokan a kegyelet aktusának tekintik, ha barátaik hibáit vagy gyengeségeit elrejtik, még akkor is, ha ezeknek a tulajdonságoknak feltárása már nem fájhat; ezért láthatunk különböző jellemeket azonos mintára készült dicshimnuszokkal felcicomázva, amelyeket aztán legfeljebb külsőséges és véletlen körülmények folytán tudunk csak egymástól megkülönböztetni. „Emlékeztessetek - mondja Hale -, ha hajlandóságot mutatnék egy bűnöst szánni, hogy a hazának is kijár a szájalom. Ha kegyelettel tartozunk a halottak emlékének, még több kegyelettel kell lennünk a tudás, az erény és az igazság iránt.”

Az itt következő mű kiemelkedő értékének tekintem, hogy igen sokat tartalmaz Johnson társalgásaiból, amelyeknek utolérhetetlenül oktató és mulattató mivolta általánosságban elismert, s amelyekből bizonyos, e művet megelőzően közölt szemelvények oly nagy tetszést arattak, hogy jó okom van feltételezni: a világ nem lesz részvétlen hasonló természetű közlések bővebb mennyiségével szemben sem.

Úgy vélem, nagyon is általánosan elismert igazság, hogy egy ünnepezt férfiú társalgása, amidőn tehetségét szavakban csillogtatja, tükrözi leghívebben egyéniségét, semhogy ezt Mr. Mason Mr. William Whiteheadról írt *Memoárjaiban* közölt fintorgó megjegyzésével kétségessé tehetné. Mr. Mason e művéből egyébként a szó szoros értelmében hiányzik az *Élet*, az egész csupán események száraz felsorolása. Nem hinném, hogy szükséges lett volna olyasmit becsmérlnie, amit általában értékesnek tartanak, csak azért, mert éppen hiányzott az elmés szerző tollának tárgyából; mert, ami azt illeti, ilyen csendes és jámbor embertől, aki elégedettségben élt meg számos esztendő egy élemedett lord és egy idős lady meghitt barátjaként, nem várhatnak nagyobb szóbőséget, mint egy kínai mandarint ábrázoló kandallódíszről, avagy egy aranyozott bőrparaván valamely fantasztikus festett figurájától.

Egyben bizonyos vagyok: abban ugyanis, hogy mivel oly nagyra értékelik ünnepezt íróink fehérszál mellett csevegéseinek morzsáit meg egyéb anekdotáikat, és oly sajnálatosnak tartják, hogy nem maradt fenn belőlük több, bizvást helyesen őriztem meg inkább túl sokat, mint túl keveset Johnson szólásaiból; különösen azért, mert az ízlések sokfélesége folytán nem tudhatjuk kellő bizonyossággal előre, hogy ami némelyek, sőt talán még a gyűjtő szemében is jelentéktelennek tetszik, nem szolgál-e majd mások örömére; és minél több olvasójának szerezhet élvezetet valamely szerző, annál nagyobb az öröme a jó szándékú elmének.

Azokkal szemben, akik elég oktanok ahhoz, hogy feladatokat lealacsonyítónak s az erre szánt időt és fáradságot eltékozoltnak ítélik, megelégszem annyival, hogy minden korok legnagyobb tekintélyét, Julius Caesart idézem, akiről Bacon a következőket írja: „Apothegmáinak könyvéből, amelyeket maga gyűjtött, kitűnik, hogy nagyobb tisztességgel tartotta, ha csupán egynek tekintti magát az asztaltársaságból, és mások bölcs, velős mondásait jegyzi fel, mintha saját szavait emeli apothegmává vagy orákulummá.”

Miután bevezetőképpen ennyit elmondtam, a következő oldalakat a köz elfogulatlan bírálatára bocsátom.

Samuel Johnson az Úr 1709. esztendejének szeptember havának, annak is 18. napján született Lichfieldben, Strafford grófságban. Szülei nem késlekedtek a keresztény egyházba való bevezetésével, ugyanis a város Szűz Mária egyházközségének anyakönyvében olvasható bejegyzés szerint, ugyanazon a napon keresztelték meg, amelyen a világra jött. Atyját az anyakönyv a *Gentleman* jelzővel illeti, s ez egy tudatlan magasztalóját arra indította, hogy szerénységét dicsérje, holott igazság szerint a „Gentleman” cím, bár manapság felolvadt az *Esquire*² cím megkülönböztetés nélküli használatában, akkoriban általában azok megjelölésére szolgált, akik nem dicsekedhettek nemességgel. Atyja Michael Johnson, Derbyshire-ban született, származása homályos; Lichfieldben megtelepedvén a könyvkiadói és könyvkereskedői mesterséget űzte. Anyja, Sarah Ford, ősi warwickshire-i nemzetség sarja, tekintélyes, szabad kisbirtokos családból származott. Mivelhogy meglehetősen előrehaladott korukban kötöttek házasságot, csak két gyermekük volt, mindkettő fiú: az elsőszülött Samuel, belőle lett ama nevezetes egyéniség, akinek sokoldalú kiválóságait igyekszem e lapokon feljegyezni, és Nathaniel, aki huszonötödik életévében elhunyt.

Mr. Michael Johnson robusztus testalkattal s határozott, tevékeny szellemmel rendelkezett; mindazonáltal, amiként a legkeményebb sziklákon is gyakorta fellelhetők porló rétegek, benne is pusztított ama betegség mérge, melynek természetét a legaprólékosabb vizsgálódással sem lehet kifürkészni, bár tünetei közismertek: életuntság, közöny mindazon dolgok iránt, amelyek az emberiség nagyobb részét érdeklődéssel töltik el, és a szomorúság általános, keserű érzete. Tőle örökölte hát fia, bizonyos egyéb tulajdonságaival egyetemben, azt a „kóros melankóliát”, amely azzal az erős kifejezéssel élve, mellyel ő maga illette a szellem minden háborgását: „örüllté tette egész életére, vagy legalábbis megfosztotta józanságától.” Körülményeik szűkös volta azonban arra készítette Michael Johnson, hogy nagy buzgósággal foglalkozzék üzleti ügyeivel, s ne csak boltjában tevékenykedjék, hanem alkalmanként meglátogasson több szomszédos várost is, melyek közül nem egy tekintélyes távolságra feküdt Lichfieldtől. Az idő tájt az angol vidéki városokban igen ritkán akadt könyvkereskedés, még Birminghamben sem volt, ahol is Mr. Johnson minden piactájon felállította könyvessátrát. Középiskoláit igen szép eredménnyel a latin iskolában végezte, és olyan megbecsült polgár volt, hogy Lichfield város magisztrátusába is bekerült; értette a mesterségét, és mivel jó üzleti érzékkel rendelkezett, tekintélyes vagyona tett szert, ennek azonban később nagyobb részét elvesztette, mert a pergamengyártás, amelybe befektette, nem sikerült. Buzgó katolikus volt és royalista, s mindvégig megőrizte ragaszkodását a szerencsétlen Stuart-házhoz, bár a célszerűségre és szükségességre hivatkozó kazuisztikus érvelés segítségével meggyőzvé magát, letette az uralkodó hatalom által megkövetelt esküt.

Elmondok egy kissé romantikus eseményt életéből, amely oly mértékben hiteles, hogy romantikus volta ellenére sem mellőzhetem. Élt Strafford grófság Leek nevű városkájában egy fiatal nő, aki, míg ő ott inaskodott, szenvedélyes szerelemre gyúlt iránta, s jöllehet Johnsonnál nem talált viszonzásra, követte őt Lichfieldbe, ahol is azon házzal szemben bérelt lakást, amelyben Johnson lakott. Midőn Johnson megtudta, hogy a szenvedély mértéktelenül hatalmába kerítette a leány elméjét és halálra sorvasztja, nagylelkű humanitásában meglátogatta és felajánlotta: feleségül veszi. De már késő volt; a nő életereje kimerült, és ő maga a szerelmi halál ritka jelenségének példájául szolgált. A lichfieldi katedrálisban temették el és Johnson, gyengéd megemlékezésül, az alábbi feliratot vésette sírkövére:

² *esquire* = nemesember. A régi angol nyelvhasználatban fegyvernököt is jelentett. Levélcímbe mint rövidítés (Esq.) egyszerűen a. m. Úr.

Itt nyugszik
Mrs. Elisabeth Blaney teste
Idegen volt itt.
Ez életből kimúlt
1694. szeptember 20-án.

Johnson anyja különlegesen értelmes asszony volt. Megkérdeztem egyszer Johnson egykori iskolatársát, Mr. Hector birminghami sebészt, vajon nem volt-e az anya hiú a fiára. Mr. Hector ezt mondta: „túl sok józan ész szorult belé ahhoz, semhogy hiú lett volna, ám bár ismerte fia értékét”. Jámorsága sem maradt el értelme mögött; neki köszönheti fia azokat a korai vallási élményeket, amelyekből később annyi haszna származott a világnak. Johnson mesélte nekem, hogy tisztán emlékszik az első képre, melyet az Égről alkotott magának: „az a hely, ahová a jó emberek mennek”, és a Pokolról: „ide mennek a rossz emberek”, így mondta neki az édesanya egyszer, még kicsiny korában, az ágyban, és hogy mélyebben emlékezetébe vésődjenek e szavak, elküldte a gyermekeket, ismételje meg őket szolgájuk, Thomas Jackson előtt. Ám mivelhogy a szolga nem volt a közelben, ez nem történt meg; de nem is volt szükség arra, hogy e gondolatot mesterséges módon kelljen agyában rögzítenie.

Gyermekkora

Midőn ily kiváló embert kísérünk útján bölcsőjétől a sírig, minden apró részlet érdekes, amely fényt derít szellemi fejlődésére. Feltételezhetjük, hogy legifjabb éveitől kezdve tanúságot tett különleges egyéniségéről; saját szavaival élve, melyeket a *Sydenham életében* írt: „Nem lehet kétség afelől, hogy értelmének világossága, felfogóképességének ereje, érdeklődésének heve a szorgos megfigyelő számára kora gyermekségétől kezdve észrevehető volt. Mert ha szemügyre vesszük azon embereket, akiknek élettörténetét pontosan feljegyezték, kivétel nélkül azt látjuk, hogy életük minden szakában egyenlő mértékű szellemi erőről tettek tanúbizonyságot.”

Bizonyára nem bölcs dolog, ha ilyen kutatások során túl sok figyelmet szentelünk afféle mellékes eseményeknek, amelyeket a hiszékeny emberek mohó elégtétellel mesélnek, de az aggályosabb vagy aprólékosabb kutatók csak nevetséges apróságoknak ítélnék; a csecsemő „Tory-Herkulesről” azonban fennmaradt egy történet, amelyet, mint különösségében is oly jellemzőt, nem hagyhatok megíratlanul. E történetet Miss Mary Adye lichfieldi lakos közölte velem levélben.

„Midőn Mr. Sachenervell Lichfieldben tartózkodott, Johnson még nem töltötte be harmadik életévét. Mr. Hammond, a nagyatyám észrevette egyszer, amint a katedrálisban atyja vállaira kapaszkodva szájátva figyelte az ünnepelt szónok beszédét. Mr. Hammond megkérdezte Mr. Johnstont, hogyan jutott eszébe ilyen kisdedet a templomba hozni, méghozzá ekkora tömeg közé. Mr. Johnson azt válaszolta: lehetetlenség otthon tartani, mivel bár még ilyen fiatal, úgy tetszik, mintha a köz lelkesedése őt is magával ragadta volna, s akár örökre ottmaradna a templomban, be nem telvén a szónok pusztá szemlélésével.”

De nem mellőzhetem itt egy apró példáját szelleme féltékenyen őrzött függetlenségének és indulatos természetének, mely sose hagyta el őt. Ezt a történetet maga mondta el nekem, anyja elbeszélése nyomán. Egyszer a szolga, aki rendszerint hazakísérte őt az iskolából, nem érkezett idejében, s ő elindult egymagában, bár oly rövidlátó volt, hogy négykézlábra ereszkedve kellett szemügyre vennie az útszéli lefolyócsatornát, mielőtt általmerészkedett volna rajta. Tanítónője, aki aggódott, hogy eltéved, a kanálisba esik vagy egy kocsi kerekei alá kerül, bizonyos távolságból követte. Johnson véletlenül hátrapillantott és észrevette. A tanítónő aggódó féltését férfiaságát ért sérelemnek véelve, dühtől tájékozva visszaroht, s teljes erejéből ütlegelni kezdte a nőt.

Hibás látása

Az ifjú Johnstont a balsors görvélykórral, azaz királybetegséggel sújtotta, mely nyavalya a természettől formásnak alkotott arcot elcsúfította, s oly mértékben támadta meg látóidegeit, hogy egyik szemére teljesen vak volt, bár külsőre ez a szeme alig különbözött a másiktól. Imádságai között található egy, amelynek címe: *Mikor visszanyertem szemem világát*; ez bizonyosága ama testi fogyatékoságának, melyről sok barátja tudott, bár én magam sosem vettem észre. Úgy véltem, csupán rövidlátó, és meg kell jegyeznem, hogy semmilyen más vonatkozásban nem tapasztaltam fogyatékoságot a látásában; ellenkezőleg, figyelmének ereje és felfogóképességének gyorsasága folytán mindenféle tárgyban, a természetben és művészetben oly finom megkülönböztetésekre volt képes, amelyet ritkán tapasztalhatunk. Midőn egy ízben a Skót Felföldön utazgattunk, s én egy hegyet mutattam neki, megjegyezve, hogy kúphoz hasonlított, helyesbítette pontatlanságomat, rámutatván, hogy bár e hegy valóban csúcsos, de egyik oldala hosszabb, mint a másik. S hölgyismerősei valamennyien egyetértének abban, hogy nem akadt férfi, aki kényesebb és aprólékosabb kritikusa lett volna az elegáns női ruhának. Midőn úgy találtam, hogy Derbyshire romantikus szépségeit sokkal jobban észrevette, mint én, rossz hangszerezen játszó kitűnő előadóművészhez hasonlítottam. Mily hamisak és megvetendők hát mindama megjegyzések, amelyek őszinteségét vagy filozófiáját egyoldalúnak és elfogultnak bélyegzik, arra hivatkozván, hogy majdnem vak volt. Úgy mondják, e nyavalyát dajkájától kapta el. Anyja hódolt a babonás hitnek, amely, elképesztő rá gondolni is, mily sokáig uralkodott az országban, nevezetesen hitt a királyi érintés erejében. E hitet királyaink is szívták, s még oly vizsga és kitűnő ítélőképességű ember is, mint Carte, behódolt neki. Anyja tehát elvitte őt Londonba, ahol Anna királynő valóban meg is érintette. Mrs. Johnson, amint ezt Mr. Hector közölte velem, az akkoriban nagyra becsült lichfieldi orvos, Sir John Floyer tanácsára járt el ily módon. Johnson igen őszintén beszélt erről, és Mrs. Piozzi megőrizte számunkra a jelenet festői leírását, úgy, amint az a Doktor képzeletében megmaradt. Amikor megkérdezték, emlékszik-e Anna királynőre, azt mondta: „kissé ködös, de valamiképpen mégis ünnepélyes emlékképe maradt e hölgyről, aki gyémántokat és hosszú, fekete kámzsát viselt”. Az érintés azonban nem bizonyult hatásosnak. Azt bátorkodtam mondani neki, a politikai elvekre hivatkozva, melyekben neveltetett, s amelyek ízéből mindvégig megőrzött egy keveset, hogy „anyja nem vitte elég messzire: Rómába kellett volna vinnie”.

Kóros melankóliája

Az alkatában lappangó „kóros melankólia”, amelynek rovására írhatjuk különbségeit s irtózását a rendszeres életmódtól, s amely már egészen ifjú korában jellemezte egyéniségét, huszadik életévére elhatalmasodván rajta, borzalmas módon sújtott le rá. Mikor 1729-ben Lichfieldben töltötte nyári vakációját, szörnyűséges hipochondria, állandó ingerültség, idegesség és türelmetlenség kerítette hatalmába, mely levertséggel, komorsággal és elkeseredettséggel párosulva, nyomorúságossá tette életét. Sosem gyógyult ki egészen e szörnyű nyavalyából, s minden fáradozás, minden szórakozás csak rövid időre szüntette meg e baj kínzó tüneteit. Mily csodálatosak, mily kifürkészhetetlenek Isten útjai! Johnstont, akit az átlagos emberi képességeket messze fölülmúló szellem és értelem minden erejével megáldott, ugyanakkor oly kínzó lelki betegséggel sújtotta, hogy azok, akik szörnyű tapasztalásból ismerik e csapást, nem irigylük őt fennkölt tehetségéért. Igen valószínűnek látszik, hogy ezt a bajt bizonyos fokig idegrendszerének, szervezetünk e megmagyarázhatatlan részének fogyatkozása okozta. Amint Mr. Paradise-nek mondotta egyszer, néha oly ernyedtnak és tehetetlennek érezte magát, hogy nem tudta megállapítani, mennyit mutat a toronyóra.

Johnson e nyavalya első heves rohamán nagy erőfeszítésekkel igyekezett felülkerekedni. Sűrűn sétált el Birminghamig és vissza, és számtalan más módszert kipróbált, de mindhiába. Így fejezte ki magát: „Egyszerűen nem tudtam, mit kezdjek vele”. Végül gyötrelmei már olyannyira tűrhetetlenné váltak, hogy Dr. Swinfen lichfieldi orvoshoz, keresztapjához fordult, és átadta neki az állapotáról latin nyelven készített leírást.

Dr. Swinfent annyira meglepte a tanulmány rendkívül pontos megfogalmazása, alapossága és ékesszólása, hogy keresztfia iránti lelkesedésében számos ismerősének megmutatta. Leánya, Mrs. Desmoulins elbeszélése szerint - akit Dr. Johnson londoni házában sok éven át emberségesen eltartott -, mikor Johnson rájött, hogy Dr. Swinfen esetét másoknak is kikürtölte, oly mélyen megsértődött, hogy soha életében nem bocsátott meg neki. Valóban kellő oka volt a sértődöttségre, mert bár Dr. Swinfent jó szándék vezette, megfontolatlanul egy módfelett sok tapintatot követelő és igen kényes ügyet árult el, amelyet bizalmasan közöltek vele, s ifjú barátjának és páciensének olyan baját hozta nyilvánosságra, mely az emberiség nagy többségének véleménye szerint megvetendő és szégyellnivaló.

De ne örvendjenek a semmi-emberek azon, hogy Dr. Johnson HYPOCHONDER volt: az áldozata annak, amit a jámbor tudós és filozófus Dr. Cheyne oly pompásan kifejtett *Az angol betegség* című értekezésében. Bár súlyosan nehezedett reá, értékét nem csökkentette. Ha hatalmas elméjének erejét néha próbára tette, tevékenységét időnként gátolhatta is, a szellem maga mindig tökéletesen ép maradt. Fontoljuk csak meg ennek bizonyítékeként, hogy éppen legrosszabb állapotában állította össze saját körleírását, amely bámulatos frissességről tanúskodik, nemcsak képzeletét és ízlését, hanem ítélőképességét illetően is. Tisztában vagyok azzal, hogy önmaga is túlságosan könnyen hajlott arra, hogy ilyen panaszokat „örültségnek” nevezzen, s e véleményének megfelelően követte nyomon, hajszálnyi pontossággal betegsége fokozatait *Rasselas* című művének egyik fejezetében. De bizonyára világos különbséget lehet tenni ama rendellenesség között, amely csak a képzelőerőt és a kedélyt érinti, az ítélőképességet azonban épségben hagyja, s ama másik rendellenesség között, amely magát az ítélőképességet is meggyengíti. Ezt a distinkciót a leydeni Gaubius professzor, az orange-i herceg orvosa fejtette ki előttem egyik, több esztendővel ezelőtt folytatott társalgásunk alkalmával. „Amennyiben valaki azt mondja nekem, hogy súlyosan zavart állapotban van, s ezért azt *képzeli*, útonálló közeledik feléje kivont karddal, ugyanakkor azonban *tudatában van* e jelenség csalóka voltának, zavart képzeletűnek nyilvánítom; ha azonban valaki azt mondja, hogy *látja* mindezt, s zavarodottságában felszólít, nézzem meg magam is, az illetőt örülnék nevezem.”

A rossz kedélyállapot avagy melankólia általános tünete, hogy az általa sújtott egyének azt képzelik: az elméjüket legélénkebben foglalkoztató betegségeket maguk is megkapták. Egyesek beképzelik, hogy nem tudják többé a tagjaikat használni, mások, hogy súlyos és heveny betegségekben szenvednek, ismét mások, hogy szörnyű nyomorba jutottak; holott valójában az igazságnak árnyéka sem lelhető fel képzelgéseikben olyannyira, hogy amikor a köd felszáll szemükről, maguk is belátják téveszméik káprázat-voltát. Johnson számára a legfőbb élvezetet értelmének működése jelentette, s eme képességének zavara vagy elhomályosulása volt számára a legrettegettebb rossz. Az örültség réme komor félelemmel töltötte hát el, s úgy képzelte, máris hatalmába került, vagy közeledik feléje, éppen akkor, amikor bizonyosságát adta mindennapi józanságának és helyes ítéletalkotásának. Különös jelenség, hogy beteg képzelete ennyire félrevezethette őt, de még különösebb, hogy egyes barátai hitelt adtak eme megalapozatlan nézetének, holott vitathatatlan bizonyítékok igazolták annak tökéletesen téves voltát; bár cseppet sem meglepő, hogy akik értékeit csökkenteni akarják, halála után kihasználják ezt a körülményt, s méltánytalan túlzásokkal hangsúlyozzák.

Házassága Mrs. Porterrel

Ifjúkori kapcsolatai a szépnemmel igen rövid életűek voltak, és bizonyos, hogy soha semmiféle bűnös viszonyt nem létesített. Mr. Hector, akit ifjabb éveiben a legbensőségesebb barátság fűzött hozzá, és teljesen fesztelenül érintkezett vele, biztosított, hogy e vonatkozásban, még akkori vérmes korszakában is szigorúan erényes maradt, s bár szívesen vidította fel magát borral, egyetlen alkalom kivételével sohasem látták részegen.

Olyan férfiúban, kit vallásos nevelése megóvott a féktelen élvhajhásztól, hatalmas erővel lobog föl a szerelem szenvedélye, ha egyszer hatalmába keríti, mivel nem ernyesztik a kicsapongások. Ezt tapasztalta Johnson is, amidőn heves rajongás töltötte el Mrs. Porter iránt, miután annak első férje elhunyt. Miss Porter mesélte nekem, hogy amikor Johnst bemutatták anyjának, megjelenése félelmetes hatást keltett: akkoriban sovány volt, szikár és hatalmas, kiálló csontjai bántóan szembeszöktek, a görvélykór mély sebhelyeket hagyott az arcán. Egyenes, durvaszálú haját hátul elválasztva hordta; gyakran fogták el mindenki szeme láttára görcsös rángások, és furcsán gesztikulált, ami megdöbbentő s egyszersmind nevetséges hatást keltett. Társalgása azonban annyira lekötötte Mrs. Portert, hogy mindezen külső kellemetlenségek elkerülhették figyelmét, és lányának azt mondotta róla: „Ez a legértelmesebb ember, akivel életemben valaha is találkoztam.”

Bár Mrs. Porter kétszer annyi idős volt, mint Johnson, és egyénisége, valamint modora - amint azt a néhai Mr. Garrick nekem leírta - semmiképpen sem volt megnyerő mások szemében, bizonyára magasrendű értelmi képességekkel és tehetségekkel rendelkezett, mert Johnsonban az átlagosnál hevesebb szenvedélyt szított fel, s miután a hölgy készségesnek mutatkozott, hogy elfogadja Johnson ajánlatát, az Lichfieldbe utazott s anyja hozzájárulását kérte a házassághoz, amelynek oktan voltával nagyon is tisztában kellett lennie, egyfelől a nagy korkülönbség, másfelől a hölgy vagyontalansága miatt.

Mrs. Johnson azonban jól ismerte fia heves temperamentumát, és túlságosan gyengéd szülő volt, semhogy hajlamainak útjába álljon.

Nem tudom miért, a házassági szertartásra nem Birminghamben került sor, hanem úgy döntöttek, hogy Derbyben fognak megesküdni, ahová a menyasszony s a vőlegény lóháton indult el, úgy vélem, igen jó hangulatban. Mr. Topham Beauclerk ingerkedve emlegette ugyan, hogy Johnson ünnepélyesen kijelentette neki: „Uram, ez mindkét részlől szerelmi házasság volt”, ám jeles barátom az alábbi különös módon számolt be nekem útjukról a templomba a házasság reggelén (július 9-én): „Uram, feleségem olvasta a régi regényeket, és azt a fantasztikus ötletet vette a fejébe, hogy okos asszony úgy bánik a szerelmesével, mint egy kutyával, így hát, Uram, előbb azért panaszkodott, hogy túlságosan gyorsan vágtaozom és nem tud lépést tartani velem, majd midőn kissé lassítottam, ellovagolt mellettem s pörölt, amiért mögöttem kullogok. Én pedig, nem óhajtván szeszélyeinek rabszolgájává lenni, elhátároztam: egyszer s mindenkorra véget vetek minden ilyesminek, fűrgén előre nyargaltam hát, egészen addig, ahol már nem láthatott. Az út két sövény között futott, így hát nem kellett félnem, hogy elvéti, s amúgyis úgy intéztem, hogy hamarosan utolérjen. Mikor ismét mellém került, könnyeket láttam a szemében.”

Meg kell hagyni, fura kezdete volt ez a boldog házaseletnek. Johnson - bár ily férfias erélyt tanúsított - kétségtelenül a leggyöngédebb és legtűrelmesebb férj maradt, egészen Mrs. Johnson haláláig, és *Imádságok és Elmélkedések* című művében figyelemre méltó és feltűnő bizonyítékait találjuk annak, hogy felesége iránti megbecsülése és szeretete még annak halála után sem szűnt meg.

Johnson 1736-ban magánfőiskolát létesített, s e célból szülővárosa közelében szép fekvésű, nagy házat bérelt. Az ezévi *Gentleman's Magazine*-ban a következő hirdetés olvasható: „Ediálban, Lichfield közelében, Staffordshire-ban, SAMUEL JOHNSON fiatal urakat bentlakással latin és görög nyelvre oktat.” A később oly híres David Garrickon valamint annak fivérén, George-on, továbbá egy bizonyos Mr. Offely nevezetű, korán elhunyt vagyonos fiatalemberen kívül azonban nem akadt más diák, akit a gondjaira bíztak volna. Johnson neve ez időben még korántsem volt oly ismert, mint később, amikor az emberi társadalom legmagasabb elismerését és tiszteletét vívta ki. Ha *Londonjának*, *Ramblerjének* vagy *Szótárának* közzététele után jelent volna meg hirdetése, micsoda feltűnést keltett volna világszerte! Milyen mohósággal ragadták volna meg a nagyok és gazdagok a lehetőséget, hogy fiaikat SAMUEL JOHNSON tudós vezetésére bízzák! Az igazság azonban az, hogy alapelemek oktatására, s arra, hogy fokozatosan és rendszeresen vezesse be tanulóit az ismeretekbe, nem volt oly mértékben alkalmas, mint más, alacsonyabb szellemi képességű emberek. Saját tudását is rapszodikusan szerezte, heves betörésekkel a tudás birodalmába, és nem lehetett elvárni, hogy türelmetlenségét elnyomja vagy hevesességét fékezze, s ily módon alkalmassá váljék újoncok nyugodt oktatására. Az ismeretek átadásának művészete - bármilyen fajta ismeretekről legyen is szó - igen tiszteletre méltó dolog, és én mindig is úgy vélekedtem, hogy azok, akik eme foglalkozásnak szentelik életüket, s munkájukat szorgalommal és sikerrel végzik, a közösség legmagasabb elismerését érdemlik, amint azt Johnson maga is gyakorta állította. Mindazonáltal azon a véleményen vagyok, hogy e hivatalhoz kiemelkedő képességek nem szükségesek, sőt egyenesen hátrányosak.

Elismerjük Thomson gyönyörű megállapításának igazságát:

„Mily szép munka, kibontani a zsenge eszmét, önállóságra oktatni a szűzi elmét!”

de el kell ismernünk azt is, hogy ebben a gyönyörűségben csak a nyugodt és világosan gondolkodó, „könnyed elmék”-nek van részük. Az olyan borongós és nyughatatlan elme, mint Johnsoné, nem rögzíthető aprólékos figyelemre, a legrövidebb időre sem, s az ilyet oly gyakran ingerlik a lassúság és a tévedések, melyek elkerülhetetlenek a tanulók előrehaladásában, hogy a feladat végrehajtása kevés öröme szolgál a tanítónak, s még kevesebb előnyére tanítványainak. A jó kedély a tanító legfontosabb kellékeinek egyike.

Johnson semmivel sem volt elégedettebb a főiskola mesterének helyzetében, mint a segédtanítóéban; nincs mit csodálkoznunk tehát, hogy főiskoláját mindössze másfél évig tartotta fenn. Mint Mr. Garrick beszámolóiból kitetszik, nem övezte tanítványainak mélységes tisztelete. Modorának furcsaságai, faragatlan gesztikulálása elkerülhetetlenül nevetségük tárgya lett, és a fiatal gazfickók odajártak hálószozája ajtajához hallgatózni s bekukucsáltak a kulcslyukon, hogy aztán gúnyolhassák viharos és félszeg gyengédségeit Mrs. Johnson iránt, akit bizalmasan a *Tetty* vagy *Tetsy* névvel illetett; ezek a nevek a *Betty*hez vagy *Betsey*-hez hasonlóan, vidéken az *Elisabeth* beceneveként használatosak. Bár ez volt Mrs. Johnson keresztnéve, mégis furcsán hatnak, ha olyan korú és külsejű asszonyt becéznek velük, mint Mrs. Johnson. Mr. Garrick leírása szerint ugyanis rettenetesen elhízott, a szokásosnál jóval nagyobb méretezett keblei voltak, duzzadt orcáinak vastag festékréteg kölcsönzött élénk pirosságot, s ezt a szíverősítők, melyekkel eléggé gátlástalanul élt, csak méginkább fokozták. Rikító és fantasztikus ruhákat viselt, beszéde és egész magatartása mesterkelt volt. Ha Garrick kiváló utánzóképeségével - amint magam is láttam - megjelenítette a hölgyet, szívbeli kacagásra fakasztott mindenkit; de Garrick valószínűleg, ahogy az már szokás, torzított a képen.

Johnson Londonba érkezik

Milyen körülmények között szánta rá magát Johnson, hogy Londonba jöjjön, nem tudjuk.

Sosem hallottam, hogy Mr. Colson - akinek az iskolájába David Garrick járt - bármi módon támogatta vagy biztatta volna. Mrs. Lucy Porter közlése szerint Mr. Walmsley adott neki ajánlólevelet a könyvkiadójához, Lintot-hoz, és Johnson írt is Lintot-nak egyet-mást. Szerintem azonban ez minden bizonnyal tévedés, mert ennek soha semmi nyomát nem találtam, s határozottan emlékszem, hogy Johnson egyszer megemlítette; Mr. Cave az első kiadó, aki tollát Londonban igénybe vette.

Nem volt bőviben a pénznek, amikor a városba érkezett, de tudta, hogyan élhet meg a legolcsóbban. Először Mr. Norrisnál, egy fűzőkészítőnél vett ki szállást a Strandon, az Exeter Streeten, a Catherine Street sarkán. „Egészen a közelben, a New Street-i »Ananász« vendéglőben étkeztem nyolc pennyért, igen jól és pompás társaságban. A vendégek mind világlátott emberek voltak. Minden nap várták már a találkozót, bár egymás nevét sem tudták. A többiek esténként egy shillinget fizettek, mert bort is ittak, de én csak egy szelet húst ettem, hat pennyért, meg egyért kenyeret, egy pennyt meg a pincérnek adtam. Így aztán egészen rendesen kiszolgáltak, sőt, még jobban, mint a többit, mert azok nem adtak a pincérnek semmit.”

Azt hiszem, ebben az időben semmi pálinkafélét nem ivott, s ehhez a szokásához élete különböző szakaszaiban sok esztendőn át mereven ragaszkodott.

Az ő Ofellusa³ a *londoni élet művészetében* - mint jelenlétemben mesélte - egy ír festő volt, akit Birminghamben ismert meg, s hosszú évekig élt a brit fővárosban, saját takarékosági elvei szerint. Ő biztatta föl Johnstont, aki feltevésem szerint akkoriban kezdett gondolkodni azon, hogy szerencsét próbál a fővárosban, de félt a költségektől: „Évi harminc font elég arra, hogy az ember megéljen és ne kelljen lerongyolódnia. Ruhára és fehérneműre 10 fontot engedélyezhet. Az ember heti tizennyolc pennyért élélhet egy padlásszobában, kevés embert érdekel, hol lakik a másik, s ha valakit mégis érdekelne, nyugodtan mondhatja: Itt és itt megtalálhat. Uram! Napi három pennyért minden nap néhány órát igen jó társaságban tölthet, a kávéházban hat pennyért megebédelhet, egy pennyért kenyeret, tejet reggelizhet, vacsorázni meg felesleges. A barátait olyankor látogatja, amikor néhanapján tiszta inget vált.” Nem egyszer hallottam beszélni e takarékos és beosztó barátjáról, akire mindig megbecsüléssel és szeretettel emlékezett, s rossz néven vette, ha valaki megmosolyogta. „Ez a férfiú - mondotta komolyan - igen értelmes ember volt, kitűnően értett a közügyekhez, alaposan ismerte a világot, s ismereteit a valóságból, nem könyvekből szűrte le. Egyszer Birminghamben kölcsönvett egy lovat meg tíz fontot. Mikor ráébredt, mekkora vagyon birtokosa, nekiindult West Chesternek, hogy Írországba menjen. Később, hazatérte után, visszaküldte a lovat, meg alighanem a tíz fontot is.”

Fővárosi életművészet

Ha Johnson korai éveinek szűkös körülményeit, s különösen London óceánjára való kimerészkedésének érdekes időszakát vesszük elménkbe, nem csodálkozhatunk, ha egyetlen, a gyakorlatban igazolt tétel, miszerint a társasélet szellemi fényűzését csekély jövedelem mellett is élvezni lehet, mélyen agyába vésődött, és mindig úgy emlékezett rá, mint igen fontos körülményre. Emlékszem, szívesen elszórakozott azzal, hogy kiszámítgatta, mennyivel több

³ Ofellus; Horatius majorosa, akit a költő praktikus észjárásáért, gyakorlati bölcsességéért kedvelt.

pénzre lenne szüksége annak, aki a barátja által leírt módon akarna élni, most, amikor a kereskedelem fejlődésével a pénz értéke alább szállt. Becslésem szerint ma kétszer akkora összeg is alig-alig lenne elegendő.

Az ismeretlenség rideg homályát egyetlen ragyogó fénysugár derítette fel: már korábban jó ismeretségbe került Mr. Henry Harvey-val, a hasonnevű nemesi család sarjával, aki a hadsereg tisztjeként állomásozott Lichfieldben. Harvey ez idő tájt nagy házat vitt Londonban; Johnson gyakran megfordult nála, és így alkalma nyílt nemesi társaságban forogni. Nem sokkal halála előtt említést tett erről, élete egyéb apró részletei között, és ifjúkori barátját, Harry Harveyt ily módon jellemezte: „Romlott fráter volt, de hozzám igen kedves. Még a kutyát is szeretem, ha Harveynak hívják.”

Johnson nyavalyája

A nyavalyát, amelyre Mr. Pope céloz - mint más helyütt megjegyeztem - magam is a rángás egy nemének véltem, olyan természetű betegségnek, melyet Szt. Vitus táncának neveznek. E véleményemben megerősít Sydenhamnek a betegségről adott leírása. „E rendellenesség a rángás egy fajtája. Megmutatkozik az egyik láb bénultságában vagy bizonytalanságában, mikor is a beteg idióta módjára húzza maga után a lábát. Ha ugyanezen az oldalon a beteg kezét mellére vagy bármely más testrészére helyezzük, egyetlen percig sem lesz képes ugyanazon helyzetben megtartani, mert a rángás más helyzetbe kényszeríti, bármekkora erőfeszítéssel igyekezzék is megakadályozni ezt.” Sir Joshua Reynolds azonban más véleményen volt, s a következő feljegyzéssel tisztelt meg.

„Dr. Johnson említett mozdulatait vagy furcsa szokásait hibásan nevezik rángásoknak. Ugyanolyan mozdulatlanul tudott ülni, mint bárki más, ha ezt kívánták tőle. Az én véleményem az, hogy az egész egy rossz szokásból eredt, mely eluralkodott rajta, hogy tudniillik gondolatait bizonyos szerencsétlen mozdulatokkal kísérje, s e mozdulatok, megfigyelésem szerint, mintha arra szolgáltak volna, hogy hevesen rosszállják vagy elvessek gondolatmenetét. Hacsak nem foglalta el valamilyen beszélgetés, ilyen gondolatok bizonyosan átvillantak agyán, s ez volt az oka annak, hogy bármilyen társaság s bármiféle elfoglaltság kedvesebb volt neki, mint az egyedüllét. Életének fő törekvése volt, hogy megmeneküljön önmagától; ezt a kedélyállapotot ő lelki betegségnek vélte, melyet csak a társaság gyógyíthat, semmi más.

Szórakozottságának és különösségének egy példája, mivel jellemző az emberre, megérdemli, hogy elmondjam. Amikor együtt utaztunk a nyugati vidékeken, meglátogattuk a néhai Mr. Banksot Dorsetshire-ban. A beszélgetés képekre terelődött, melyeket Johnson nem láthatott jól, visszahúzódott hát a szoba egyik sarkába, jobb lábát, amilyen messzire csak bírta, előre nyújtotta, majd bal lábát utána húzván, a jobbot még messzebbre nyújtotta. Az idős úriember ennek láttán odament hozzá, s igen udvarias modorban megnyugtatta őt, hogy bár a ház nem új, a padlózat tökéletesen biztonságos. A Doktor felriadt ábrándozásából, mint akit álmából ébresztettek, de egyetlen szót sem szólt.”

Ha már a tárgynál időzünk, talán nem keltek visszatetszést olvasóimban egy további anekdotával, melyet Mr. Hogarth elbeszélése nyomán ugyancsak az előbbi jóbarát közölt velem.

Johnson elég gyakori vendég volt Mr. Richardson-nak - a *Clarissa* és egyéb nagyrabecsült regények szerzőjének - a házában. Egy napon - nem sokkal azután, hogy kivégezték Dr. Cameront, amiért 1745-46-ban fegyvert fogott a Stuart-házért - Mr. Hogarth látogatta meg Richardson-t. Előbb, lelkes híve lévén II. Györgynek, Richardsonnal beszélgetve megjegyezte, hogy a fentemlített esetben bizonyosan utóbb derült fény néhány igen kedvezőtlen körül-

ményre, ami arra készítette a királyt, hogy jóváhagyja a kivégzést ily hosszú idővel ezelőtt elkövetett lázadás miatt; az ilyesmi hidegvérrel, előre megfontoltan végrehajtott gyilkosság látszatát kelti, és sehogy sem egyeztethető össze Őfelsége szokott kegyességével. Miközben beszélt, észrevette, hogy a szoba egyik ablaka előtt egy férfi áll, aki fejét rázza, és furcsa, nevetséges módon himbálja magát. Arra következtetett, hogy félkegyelműt lát, akit rokonsága Mr. Richardson - e köztudomásúan jó ember - gondjaira bízott. Nagy meglepetésére azonban az alak peckesen megindult s odalépett, ahol ők Mr. Richardsonnal ültek, váratlanul vitatkozni kezdett, s hevesen kirohant II. György ellen, aki, mint mondotta, eddig minden esetben könyörtelennek és barbárnak bizonyult. Számos példát említett, s olyan részleteket is, hogy amikor egy magasrangú tisztet a hadbíróság felmentett, II. György sajátkezűleg törölte nevét a listáról. Röviden, az ékesszólásnak olyan képességéről tett tanúságot, hogy Hogarth csodálkozva szemlélte őt, s hirtelen arra gondolt, e félkegyelműt valamiféle pillanatnyi sugallat szállta meg. E találkozás alkalmával Hogarthot és Johnstont nem mutatták be egymásnak.

Parlamenti tudósítások

Úgy látszik. Mr. Cave ekkor már állandó munkatársként alkalmazta hetilapjánál, s ezáltal alighanem tűrhető megélhetéshez jutott. Nem tudom, mikor és mi módon tanult meg franciául és olaszul, de oly jól elsajátította ezeket a nyelveket, hogy tudása elegendő volt a fordítói működéshez. Munkásságának ezt a szakaszát, amelyben más szerzők műveit javítgatta és tökéletesítette, s amelyet leginkább a talajjegyvetéshez hasonlíthatnánk, valójában csak azok értékelhetik, akiknek alkalmuk nyílt az eredeti műveket javított változatukkal összehasonlítani. Annyit biztossággal állíthatunk, hogy az ő keze alól kerültek ki a Parlament mindkét Házának vitáiról szóló tudósítások, *Liliput szenátusa* címen, nemegyszer álnéven említve a szónokokat, máskor meg rendes nevük betűinek felcserélése útján nyert neveken, azon módszer szerint, amit anagrammának neveznek, úgy hogy a helyes sorrend könnyen megfejthető. Akkoriban a Parlament valami misztikus áhítatot keltett a sajtóban, s ez okból kellett ilyen mesterkedésekhez folyamodni. Napjainkban a sajtó már korlátlan szabadsághoz jutott, s így a nép a birodalom bármely részében becsületes, nyílt és pontos jelentést kaphat képviselőinek és törvényhozóinak valóságos vitáiról, s alkotmányunknak ezt a vívmányát nagyra kell becsülnünk; ámbátor az utóbbi időben kétségtelenül sokszor adott panaszra okot ama féktelen merészség, amellyel kéteshírű firkászok kezelik a legtiszteletreméltóbb jellemű férfiakat és a legtiszteletreméltóbb helyzeteket.

A *Gentleman's Magazine* ez igen fontos rovatát sok éven át Mr. William Guthrie vezette, aki megérdemli, hogy hazánk irodalmi évkönyvei tisztelettel emlékezzenek meg róla. Ősi skót családból származott, ámde mivelhogy igen csekély örökség szállt reá, és mert a szerencsétlen Stuart-ház híve volt, nem tölthetett be állami tisztséget. Ezért Londonban próbált szerencsét, és tehetségét, tudását mint „hivatásos író” gyümölcsöztette. Történelmi, kritikai és politikai írásai jelentős értéket képviselnek. Ő volt az első angol történész, aki a *Parlamenti Napló*ból, e hiteles forrásból merített, s politikai tollának oly ereje volt, hogy a kormány úgy ítélte, megéri, ha elhallgattatja egy kegydíj árán, amelyet haláláig élvezett. Johnson elég nagyra becsülte őt ahhoz, hogy azt kívánja: bárcsak valaki megírná e férfiú életét. Cave a parlamenti viták Guthrie által hozott és feldolgozott feljegyzéseit (Guthrie memóriája, bár azóta sokan felülmúlták e téren azok közül, akik nyomdokaiba léptek, igen friss és élénk volt) Johnsonnak küldte meg felülvizsgálásra. Bizonyos idő elteltével pedig, miután Guthrie elfoglaltsága sokrétűbbé vált, és Johnson zseniális közreműködésével egyre inkább gazdagította a parlamenti szónoklatokat, úgy határoztak, hogy a Parlament két Házában alkalmazott megfigyelők szűkszávú feljegyzéseiből Johnson írja meg a tudósításokat. Néha előfordult azonban, mint ő

maga mesélte nekem, hogy nem közöltek vele mást, mint a felszólalók nevét és a vitában elfoglalt álláspontjukat.

Ezzel foglalkozott hát Johnson élete legszebb éveiben mint irodalmi napszámos, „bérért s nem a dicsőségért”, kizárólag a tisztességes megélhetés biztosítása céljából. Néhanapján azonban megengedett magának egy-egy kis kiruccanást, amelyet a franciák oly szerencsésen a *jeu d’esprit*⁴ kifejezéssel jelölnek, s amelyeket sorra megemlítek majd művem további folyamán.

Savage élete

Úgy látszik, 1774-ben a *Gentleman’s Magazine* részére egyebet nem írt, csak az *Előszót. Barratier élete* című írását újból kiadták önállóan, füzet alakban. Ugyanebben az évben azonban egy olyan művet is alkotott, amely tökéletesen elegendő volt, hogy fenntartsa megszerzett hírnevét. A mű címe *Richard Savage élete*; azé az emberé, akiről nehéz részrehajlás nélkül szólni, anélkül hogy ne csodálkoznánk: miképpen lehetett egy ideig bensőséges társa Johnsonnak, hiszen egyéniségét kicsapongás, modortalanság és hálátlanság jellemezte: mégis, mivel kétségtelenül barátságos és élénk, bár rendszertelen szellemű ember volt, aki az életet teljes változatosságában ismerte, és sokat forgott államférfiak és kora hírességeinek társaságában, Johnson bőszégesen tudhatott meg tőle olyan dolgokat, amelyekre filozofikus kíváncsisága mohón szomjazott; miután pedig Savage-t balsorsa és züllött életmódja a nyomorúság legmélyére taszította, és a betevő falatért írt, látogatása a St. John’s Gate-ban természetesen összehozta őt Johnsonnal.

Johnson és Savage

Elszomorító arra gondolni, mily iszonyú nyomorban élt időnként Johnson és Savage; sokszor még szállásra se jutott pénzük, s éjszakákon át kóboroltak az utcán. Mindazonáltal feltételezhetjük, hogy Savage a hihetetlen szükség ez időszakában is sok anekdotát mesélt Johnsonnak, aki később felékesítette velük szerencsétlen osztályostársa meg más költők életét.

Sir Joshua Reynoldsnak mesélte el, hogy egy bizonyos éjszakán, amint Savage meg ő lakás híján a St. James’s Square-en kóborogtak, helyzetükön mit sem búsulva, vidám hangulatban rótták óraszám a teret és túláradó hazafissággal szidalmazták a minisztert, „elhatározván, hogy támogatni fogják a hazát”.

Attól félek azonban, hogy Johnson, bár nemes elvei szilárdak maradtak, Savage-zsal való társulása révén, aki otthonos volt a város erkölcstelenségében és züllöttségében, nem őrizte meg tökéletesen ama magatartását, amelyet szerényebb napjaiban barátja, Mr. Hector feljegyzése szerint tanúsított, hanem észrevétlen elmerült bizonyos élvezetekben, amelyek erényes lelkének sok gyötrelmet okoztak.

A könyv 1744 februárjában került ki Roberts műhelyéből; kettőjük között e kiadványon kívül nem sikerült egyéb kapcsolatot kinyomoznom. A *Savage élete* igen megszívlelendő tanulságot tartalmaz, bár kétségtelen, hogy morálja a *Respicere exemplar vitae morumque jubebo*⁵ ellentettje, nevezetesen: óvja a forró kedélyű embereket attól, hogy szabadjára engedjék

⁴ jeu d’esprit: szellemes ötlet, szójáték.

⁵ *Respicere exemplar vitae morumque jubebo*: Parancsolom, figyeljétek az élet és erkölcs példaképeit (Horatius).

szenvedélyeiket, és a különféle eseteket oly tiszta és élénk színekkel festi, s oly mély filozófiával világítja meg, hogy ez erényei a művet az angol irodalom egyik legérdekesebb olvasmányává teszik. Sir Joshua Reynolds mondotta nekem, hogy a könyv akkor került kezébe, amikor Olaszországból hazatért Devonshire-be, s nem tudván, ki a szerzője, olvasni kezdte, a kandalló mellett állva, félkarral a kandalló párkányára támaszkodva. Az olvasmány annyira lekötötte figyelmét, hogy nem tudta letenni, míg végig nem olvasta, s amikor mozdulni próbált, karja mintha tökéletesen megbénult volna. Johnson csodálatos gyorsasággal alkotta meg e művét. Többek szerint ezt mondta: „A *Savage élete* nyomtatott nyolcadrét oldalából negyvennyolcat egy ültő helyemben írtam meg, de akkor egész éjjel fennmaradtam.”

Savage zsenijét költészetének válogatott példáival, a legelőnyösebb színben mutatja be; a kiválasztott költemények közül nem egy kivételes érték. Néha olyan erőt és élt találunk bennük, hogy feltámad gyanúnk: vajon nem nyújtott-e Johnson nagylelkű segítséget barátjának. Mr. Watson jegyezte meg ezt egyszer nekem, s alátámasztására egy sort idézett a költő *The Bastard (A fattyú)* című költeményéből, amelyben szembeállítja annak elképzelt fensőbb-ségét, „kit a Természet alkotóműhelyében elragadtatott gyönyörrel formált”, egy régi és nagy család törvényes leszármazottjával: „*Nem tizedik átörökítője egy ostoba arcnak*”. Való igaz azonban, hogy ez a költemény már Johnson és Savage ismeretsége előtt néhány esztendővel megjelent.

Különös, hogy ebben az életrajzi értekezésben mily erősen kiütözik Johnson előítélete a színészekkel szemben. Ezt az előítéletet a következő okokra vezethetjük vissza: előbbben is tökéletlen érzékszerveire, melyek annyira hibásak voltak, hogy nem foghatták fel a finom hatásokat, amelyekben kiváló színészek részeltetik az embert; másodsorban tragédiájának hideg fogadtatására, és végül volt tanítványa, Garrick fényes sikerére, aki vele egy időben jött Londonba, s nem is sokkal tehetősebben, mint ő, s akinek tehetségét - a sajátjával szembeállítva - kétségtelenül alacsonyabbra értékelte. Valószínűleg méltánytalannak érezte, amiért tanítványa a hírnévért, s vagyonért vívott küzdelemben egyaránt fölébe kerekedett, mert úgy vélte, bármi legyen is Garrick érdeme, a jutalom túlságosan nagy ahhoz képest, amit bárki a legsikeresebb irodalmi munkássággal elnyerhet. Johnson élete minden szakában megvetéssel szólt a színészekről, de ebben a munkájában különösen keserű éllel beszélt róluk, amire régebben talán valóban okot is szolgáltatottak e mesterség üzöi szabados és feslett életmódjukkal. Az igazság azonban az, hogy a mi időnkben bekövetkezett változások folytán nincs többé helye az ily kedvezőtlen megkülönböztetéseknek.

Iskolatársa és barátja, dr. Taylor mesélte nekem azt a kedves anekdotát, hogyan diadal-maskodott Johnson tanítványa, David Garrick felett. Midőn ez a nagy színész egyszer egy rövid ideig Goodman's Fieldben játszott, Johnson és Taylor elmentek, hogy megnézzék az előadást, s utána együtt töltötték az estét egy kocsmában vele és az öreg Giffarddal. Johnson, aki mindig lebecsülte a színészeket, miután megbírálta Garrick néhány hangsúlybeli hibáját, amelyeket az aznap esti előadáson vétett, így szólt: „A színészek, Uraim, nagy hangon, szakadatlanul lármáznak, anélkül hogy a legkevésbé is törődnének a hangsúllyal vagy a kiejtéssel.” Ez a szarkazmus mind Garrickot, mind Giffardot nagyon sértette, és igyekeztek megcáfolni, mire Johnson ezt mondta: „Nos hát, adok Önöknek valami szöveget, amelyet, meglehetősen ismernek, s akkor majd meglátjuk, mennyire helytálló a megfigyelésem. Halljuk, hogyan mondják el a kilencedik parancsolatot: »Hamis tanúságot ne tégy felebarátod ellen!«” Mindkettő megpróbálkozott vele, mondotta dr. Taylor, de mindkettő elvétette a hangsúlyt, amit helyesen a *ne-re* és a *hamis tanúság*-ra kell helyezni. Johnson kijavította őket és roppantul élvezte diadalát.

Az angol szótár terve

Az 1747-es év kiemelkedő korszakot jelez; ekkor harangozta be ugyanis Johnson *Terv, avagy Ismertető* című pamfletjében fáradságos és nagy jelentőségű művét, *Az angol nyelv szótárát*.

Hogy ez a mérhetetlenül nagy vállalkozás milyen hosszú ideje foglalkoztatta, nem tudom. Egyszer megkérdeztem tőle, mi módon tett szert nyelvünknek ily elképesztő ismeretére, amely képessé tette e nagyméretű és nehézségekkel terhes feladat elvégzésére.

„Mindez nem különleges tanulmányok eredménye - mondotta -, szinte észrevehetetlenül gyarapodott elmémben.”

Mr. James Dodsley elbeszélése szerint néhány évvel előbb Johnson egy napon fivére, Robert üzletében ült, s itt ütötte meg fülét Robert Dodsley-nak az az ötlete, milyen szívesen fogadna a közönség egy angol szótárt. Johnson eleinte mintha kapott volna az ötleten, aztán kis szünet után szokott hirtelen elhatározásával kijelentette: „Azt hiszem, nem vállalkozom rá.” Ám, hogy még a *Terv* kiadása előtt sokat foglalkozott gondolatban ezzel az eszmével, ez nyilvánvaló a *Terv* nagyszabású, tiszta és világos elveiből; s már ebben a munkában megjegyzi, hogy sok író, akinek véleményére mint szaktekintélyre támaszkodik, Pope-tól vett. Ez azt bizonyítja, hogy Mr. Robert Dodsley alighanem ellátta őt mindazokkal a jó tanácsokkal, amivel a kiváló költő hozzájárult e nagyszabású irodalmi terv végrehajtásához, s amely már egy előző korszakban is komoly megfontolás tárgya volt.

Johnsonnal, aki teljesen egyedül, minden segítség nélkül fogott hozzá egy olyan mű kivitelezéséhez, amelyet más országokban csupán a legjobbak közös erőfeszítésével tudtak megvalósítani, a következő kiadók kötöttek szerződést: Mr. Robert Dodsley, Mr. Charles Hitch, Mr. Andrew Millar, a két Longman és a két Knapton. 1575 £ tiszteletdíjban állapodtak meg.

Ajánlás Lord Chesterfieldnek

A *Tervet* Johnson Philip Dormernek, Chesterfield grófjának ajánlotta, aki akkoriban Őfelsége egyik első minisztere volt, irodalmi babérokra törekvő nemesember. Amikor Johnson elgondolásáról értesült, igen meleg szavakkal fejezte ki reményét annak sikerében. Talán minden fontos ügy mögött rejtőzik valami titkos történet, amelyet mulatságos lenne ismerni, ha hiteles forrásból tudhatnánk meg. Johnson egyszer ezt mondta nekem: „Uram, a következőképpen történt, hogy szótáram *Tervét* Lord Chesterfieldnek ajánlottam: Nem készültem el vele a kiszabott időre, s amidőn Dodsley kifejezte óhaját, hogy ajánljuk Lord Chesterfieldnek, kaptam az ötleten, hogy valóban jobb lesz így, mert mentség volt a késésre. Így szóltam barátomnak, Dr. Bathurstnek: »Nos, ha valami hasznunk lesz abból, hogy Lord Chesterfieldnek ajánlom a könyvet, ezt ügyes politikának vélik majd, holott a valóságban csak ötletes mentség volt lustaságomra!«”

Megjegyzésre méltó, hogy a *Terv* alapvető érdemei, az érthetőség, szabatoság és pontosság mellett nyelve is páratlanul zengő, és tökéletesen mentes ama terjengősségtől és ama szokatlan, ámde találó és erőteljes szavaktól, amelyeket nem egy írásban - inkább szeszélyből, mintsem igazságosan - bíráltak; és soha nem bókoltak nemesebb hangnemben senkinek, mint ahogyan Johnson ajánlja személyét annak figyelmébe, aki, úgy hitte, tekintélyes pártfogója lesz.

„A nyelv tisztaságával és szabatoságával kapcsolatban, úgymond, egy időben kétségek közt hányódtam, vajon nem vállalkoz-e magamra túl sokat, amikor megkísérlem a döntést e kérdésben, s vajon hatásköröm túlterjed-e a kérdések felvetésén s az ellentétes vélemények

feltárásán; azóta azonban Lordságod véleménye alapján elhatároztam, hogy közbeiktatom a magam véleményét, s ezért igyekezni fogok ama vélemény mellett érvelni, amely szememben a grammatikának és a józan értelemnek leginkább megfelel. Ausonius úgy vélte, szerénysége tiltja, hogy alkalmatlanságára hivatkozzék olyan feladattal kapcsolatban, amelyre Caesar alkalmasnak ítélte őt.

Cur me posse negem, posse quod ille putat?⁶ És remélem, Uram, miután ön, akinek tekintélye nyelvünk terén oly általánosan elismert, megbízott azzal, hogy véleményemet nyilvánítsam, olybá fognak tekinteni, mint aki megbízásból gyakorolja hatáskörét; s a hatalmat, amelyet, ha saját jogcímemen kérem, talán megtagadták volna, mint Lordságod megbízottjának, készséggel szavazzák majd meg nekem.”

Ez a passzus azt bizonyítja, hogy mikor Johnson *Tervét* Lord Chesterfieldnek ajánlotta, nem csupán egy Dodsley útján kapott közlés hatására cselekedett, mely szerint a Lordnak tetszik elgondolása, hanem, hogy Őlordsága és Johnson közvetlen kapcsolatban álltak ez ügyben; Dr. Taylor mesélte, hogy Johnson megküldte neki elolvasásra a *Terv* kéziratát, s amikor a *Terv* éppen asztalán feküdt, Mr. William Whitehead tett nála váratlan látogatást; megmutatta neki a művet, s Whiteheadnak igen tetszettek mindazon részek, amelyeknek elolvasására ideje volt, meg is kérte, hadd vihesse haza magával; kérését Taylor teljesítette. Tőle került a könyv egy nemes Lord kezébe, aki elvitte Lord Chesterfieldnek. Taylor azon megjegyzésére, hogy ez hasznos lehet, Johnson ezt válaszolta: „Nem, uram, nagyobb hatást keltett volna, ha megjelenése előtt senki sem látja.”

Egy másik nemes szerző véleményét tükrözi az alábbi kivonat Orrery grófjának Dr. Birchhez írt leveléből:

„Éppen most volt a kezemben Mr. Johnson Lord Chesterfieldnek ajánlott szótárterve. A tervezet igen tetszik nekem, s úgy gondolom, ez a legjobb ilyen természetű munka, melyet valaha is olvastam. A legtöbb ilyesmi elrettent, ahelyett hogy kedvet csinálna a műhöz, mely követni fogja. Mr. Johnson nyelvezete azonban jó, és érveit megfelelően és szerényen fejti ki. Lehetséges, hogy néhány kifejezése vitatható, de ezek semmiségek. Egyet említek itt: a *meddő babér*. A babér nem meddő, semmilyen értelemben; virágzik és gyümölcsöt hoz. *Sed hae sunt nugae*⁷ és sokat várok az eljövendő műtől.”

Az Emberi Vágyak Hívsága

1749 januárjában kiadta *Az Emberi Vágyak Hívságát*, Juvenalis tizedik szatírája nyomán. Azt hiszem, az előző évben írhatta. Mrs. Johnson, hogy jó vidéki levegőt is szívhasson, lakást tartott fönn Hampsteadben; ide vonult vissza időnként a férje, s itt írta Juvenalis-ihlette műve legnagyobb részét, ha ugyan nem az egészet. Szinte elképzelhetetlen, milyen lázas sebességgel készült ez a mű. Hallottam, amint egyszer mesélte, hogy naponta hetven sort írt, de egyet sem vetett papírra mindaddig, míg gondolatban készen nem voltak. Emlékszem, amikor sajnálkozásomat fejeztem ki, amiért nem ad nekünk többet e Juvenalis-szatírákból, azt felelte, bizvást adhatna, mert valamennyi ott zsong a fejében; ebből én arra következtettem, hogy az eredetiek s a megfelelő utalások fejében zsongnak, s ha úgy tetszenék neki, minden megerőltetés nélkül maradandó formába önthetné őket. Egyik-másik azonban, úgymond, túlságosan durva ahhoz, semhogy kövesse őket.

⁶ Miért tagadnám, hogy megtehetem, aminek megtételét ő lehetségesnek tartja.

⁷ *Sed hae sunt nugae*: ezek csak bohóságok (vagyis semmiségek).

Az elmúlt korban egy költemény, akármilyen kiváló volt is, vajmi csekély hasznót hozott ahhoz képest, amennyit azóta egy hasonló terjedelmű alkotás tudvalevőleg jövedelmez. Johnsonra való hivatkozással említettem már, hogy *Londonjáért* mindössze tíz guineát kapott, és - bár híre már kellően megalapoztatott - az *Emberi Vágyak Hívságáért* is csupán öt guineával kapott többet, amint azt egy birtokomban levő hiteles okirat bizonyítja.

Megfigyelhetjük benne azt a záradékot, mely szerint fenntartja szatírájának egyszeri kiadási jogát; ezt a gyakorlatot minden írásának eladásánál követte. Elhatározott szándéka volt ugyanis összegyűjtött műveit valamikor a saját hasznára kiadni.

Az *Emberi Vágyak Hívságában* kevesebb a köznapi gondolat és több a filozofikus méltóság, mind *Londonjában*, ezért az olvasók nagyobb része jobban élvezi a *London* élénk szellemét mint az *Emberi Vágyak Hívságának* mély reflexióit. Így Garrick a maga vidám módján, több csípős éllel, mint helyes ítélettel - ami egyébként a szellemes mondások szokásos jellemzője - így ír: „Midőn Johnson Harveyékkel élt és jócskán bepillantott az életbe, megírta friss és könnyed *Londonját*. Mikor visszavonultabb életet folytatott, megajándékozott bennünket az *Emberi Vágyak Hívságával*, amely nehéz, akár egy görög filozófiai traktátus. Ha tovább utánozgatta volna a szatírákat, alighanem éppoly kevésbé lett volna érthető, mintha héber nyelven írta volna őket.”

A legkiválóbb bírálók ítélete szerint azonban hiába keresnénk az *Emberi Vágyak Hívságánál* magasabbrendű kísérletet az etikai költészet terén, egyetlen nyelven sem lelhetnénk fel. A különféle csalódások példáit oly kitűnő judíciummal választotta ki, s oly erőteljesen ábrázolta, hogy azok minden gondolkodó emberre nyomban a meggyőzés erejével hatnak. A tudós minden bizonnal elnyomta sok törekvő diák vérmesebb reményeit, és Svéd Károlynak, a harcosnak képét, úgy vélem, az elképzelhető legtökéletesebben sikerült megalkotnia.

Az Irene

Miután Garrick most már a Drury Lane színház igazgatója lévén, hatalommal rendelkezett a színházi életben, e hatalmát szívesen és nagylelkűen latba vetette, hogy színre vigye Johnson tragédiáját, amelyet a szerző, pártfogás hiányában már hosszú ideje nem tudott előadatni. Jó szándékában azonban nem csekély nehézséggel kellett megbirkóznia, mert Johnson temperamentuma nem viselhette el, hogy azt a drámát, amelyet oly sok gonddal formált meg, s amelyet még Horatius kilenc événél is hosszabb ideig volt kénytelen a fiókjában őrizni, egy színész kénye-kedve szerint változtassák meg. Garrick azonban tudta, hogy bizonyos módosítások nélkül a darabot nem lehet előadni. Heves vita alakult ki közöttük, s Garrick a tisztelendő Dr. Taylort kérte meg, lépne közbe. Johnson először igen nyakas volt: „Uram - mondotta -, ez a fickó azt akarja, tegyem örültté Mahometet, csak hogy neki alkalma legyen kezét az égre emelni és toporzékolni.” Mindazonáltal végül is nagynehezen meggyőzték, engedjen Garrick kívánságainak, és beleegyezett bizonyos változtatásokba, ez azonban még nem mindig bizonyult elégségesnek.

Dr. Adams jelen volt az *Irene* első előadásán, s a következőképpen számolt be róla: „Mielőtt a függöny felment, macskanyávogás és fütyülés hallatszott, s ez megriasztotta Johnson barátait. A prológon azonban, amelyet maga Johnson írt fennkölt hangnemben, megbékítette a hallgatóságot, s az előadás türethetően folyt le egészen a befejezésig, amikor Mrs. Pritchardot, a hösnőt, a nyílt színen kellett volna megfojtani, s az íj idegével nyaka körül két sort kellett volna elmondania. A hallgatóság azonban kiáltozni kezdett: »Gyilkos, gyilkos!« Mrs. Pritchard többször is megpróbált szóhoz jutni, de hiába, s végül is kénytelen volt élve elhagyni a színpadot.” Ezt a részt azután törölték, s a hösnőt a színpad mögé vonszolták, hogy ott

öljék majd meg. Így maradt a darab máig. Az epilógust Johnson közlése szerint, Sir William Young írta. Nem tudom, hogyan részesült a darab ekkora megtiszteltetésben, a politikai életben akkortájt oly előkelő szerepet játszó személy tolla révén.

Olyan színészek támogatása ellenére, mint Garrick, Barry, Mrs. Gibber, Mrs. Pritchard, valamint a pompás ruhák s a díszletek adta lehetőségek ellenére a közönségnek nem tetszett a tragédia. Mr. Garrick lelkesedése kilenc estét biztosíthatott számukra, így a szerző megkapta a három előadás neki járó hasznát. Egy általa aláírt nyugta tanúsága szerint - e nyugta jelenleg Mr. James Dodsley birtokában van -, barátja, Mr. Robert Dodsley 100 fontot fizetett ki neki a kéziratért, az egy kiadáshoz való jog szokásos fenntartása mellett.

Ha az *Irene*-t mint költői alkotást szemléljük, magasabbrendű kiválósága dicséretre tarthat számot. Részeit elemezve finom ábrázolás, nemes érzelmek, dús képzetek és fenséges nyelvezet gazdag tárházára lelünk, de hiányzik belőle a pátosz, az emberi érzelmekre ható finom erő, amely minden dráma végső célkitűzése. Garrick valóban panaszkodott is, hogy Johnsonból nemcsak hiányzott a tragikus hangulat megteremtésének képessége, de maga sem volt fogékony ilyen hangulatok iránt, így tehát nagy barátjának, Mr. Walmsleynek jóslata, miszerint „pompás tragédiaíró válik majd belőle”, megalapozatlannak bizonyult. Johnson elég bölcs volt ahhoz, hogy belássa, nincsenek meg benne a sikeres színpadi író képességei, s többé nem kísérletezett ilyen jellegű írásművel.

Mikor megkérdezték, hogyan érzi magát balsikere után, így válaszolt: „mint az Emlékmű”,⁸ értvén ezen, hogy szilárd és megingathatatlan a maga helyén, akár ez az oszlop. És szolgáljon ez figyelmeztetésül a *genus irritabile*⁹, a drámaírók nemzetsége számára, hogy e nagy ember nem panaszkodott és zsémbelődött a városi emberek rossz ízlése miatt, hanem zokszó nélkül alávetette magát döntésüknek. A közvélemény előtt valóban mindig meghódolt. „Aki könyvet ír, monda, bölcsőbbnek vagy szellemesebbnek képzelet magát, mint a többi ember, úgy véli, oktathatja vagy mulattathatja őket, de törekvéseinek bírása végül is a közönség lesz, amelyhez fordult.”

Azon alkalomból, hogy műve színre került, Johnson úgy érezte: egy drámaírónak ilyenkor vidámabb ruhát kell öltenie, mint más alkalmakkor. Ezért a színpalak mögött, sőt az egyik oldalpáholyban is, gazdag aranypaszománnyal díszített bíbor mellényben és aranyzsinóros kalpagban jelent meg. Tréfásan odavetette Mr. Langtonnak: Ebben a ruhában nem képes az embereket azzal a könnyedséggel kezelni, mint mikor hétköznapi ruháit hordja. Valóban, tapasztalhatjuk, hogy az öltözködésnek még nagy szellemekre is sokkal erősebb a hatása, mintsem gondolnánk. A társaságban, amelyben a darab próbái és előadásai folyamán szükségképpen mozognia kellett, ismeretségbe került számos színésszel és színésznővel, s ezek az ismeretségek lényegesen kedvezőbb véleményre hangolták a színészi mesterség felől, mint amelyet a *Savage élete* lapjain oly kíméletlen nyersséggel juttatott kifejezésre. Némelyikükkel életre szóló barátságot kötött, és mindig készen állott, hogy szívességet tegyen. Jó ideig eljárta a Zöld Terembe, láthatóan élvezve, hogy elűzheti komor hangulatát, bekapcsolódván az akkor ezt a helyiséget megtöltő tarka társaság élénk fecsegésébe. Mr. David Hume Garricktól hallotta s elmesélte nekem, hogy Johnson végül is merev erkölcsi megfontolások alapján vontta meg magától ezt a szórakozást, mondván: „Többé nem jövök színpalaid mögé, David, mert színésznőid selyemharisnyái és fehér keblei felszítják szerelmi gerjedelmeimet”.

⁸ Az 1686. évi nagy londoni tűzvész emlékére emelt oszlopról van szó; angol neve: *The Monument*.

⁹ *genus irritabile*: ingerlékeny nemzetség (Horatius).

1750-ben jelent meg a közönség előtt abban a szerepben, amelyre kiváltképp alkalmas volt, mint az erkölcsi és a vallásos bölcsesség méltóságteljes tanítója. Szócsövél olyan folyóiratot választott, amelyről tudta, hogy korábban nagy sikerrel töltött be hasonló feladatot. Az effajta lapok utolsó képviselői Angliában a *Tatler*, a *Spectator* és a *Guardian*¹⁰ voltak. Ezek hosszú évek próbáját kiállták, s első megjelenésük óta oly hosszú idő telt el, hogy Johnson méltán feltételezhette; az oktatásnak ez a módja számos olvasójára bizonyos fokig az újdonság erejével hat majd. Néhány nappal a *Rambler*¹¹ első számának megjelenése előtt *The Tatler Revived* (Az újjáéledt *Tatler* címmel ugyanilyen formában még egy versenytárs indult harcba a hírnévért. Úgy vélem azonban, ez a folyóirat „csak azért született, hogy meghaljon”.) A *Rambler* cím, azt hiszem, nem volt éppen szerencsés választása Johnsonnak; kétségtelen ugyanis, hogy nem illik komoly erkölcsi eszmefuttatásokhoz; az olaszok pontosan, de komikus módon *Il Vagabondóra* fordították le ezt a szót, nemrég pedig egy ledér történeteket terjesztő lapnak. *The Rambler's Magazinenak* adták ezt a címet. Johnson Sir Joshua Reynoldsnak a következő módon mesélte el, hogyan született meg ez a cím. „Aminek meg kell lennie, uram, az meglesz. Mikor elhatároztam a lap kiadását, fogalmam sem volt, hogyan nevezzem. Egy este leültem ágyam szélére, avval az elhatározással, hogy nem fekszem le addig, míg címet nem találok neki. Mindazon címek közül, amelyek eszembe jutottak, a *Rambler* tűnt a legjobbnak, ezért ezt választottam.”

Annak bizonyosságául, mily emelkedett érzésekkel és minő lelkiismeretességgel fogott a lap szerkesztéséhez, álljon itt az az imádság, amelyet ez alkalomra szerzett s ajánlott fel:

„Mindenható Isten, minden jó dolgok forrása, akinek segítsége nélkül minden fáradozás hiábavaló, s akinek kegyelme nélkül minden bölcsesség balgasággá válik, könyörgöm Hozzád, ne vond meg vállalkozásomtól a Te Szent Lelked segítségét, s add, hogy a Te dicsőségedre, s mind a magam, mind mások üdvére munkálkodhassam: add meg ezt, ó Uram, a Te Fiadnak, Jézus Krisztusnak érdeméért, Amen.”

A *Rambler* első példánya 1750. március 20-án, kedden jelent meg, és szerzőjének módjában állt egészen 1752. március 17-ig minden kedden és szombaton megszakítás nélkül megjeleníteni, amikor is a lap megszűnt. Ez a körülmény megerősíti egy megjegyzésének igaz voltát, amelyet más helyütt idéztem, miszerint „az ember bármikor tud írni, ha konokul elszánja magát”, mert Johnson alkati tunyasága, lelki depressziója és *Szótárának* szerkesztési munkája

¹⁰ *Tatler*, The: folyóirat, Steele indította 1709 áprilisában. Hetenként háromszor jelent meg, egészen 1711 januárig. Társasági lapnak indult, fokozatosan azonban magasabb hivatást töltött be, a korabeli társadalmi erkölcsök bírálatával és magasabb erkölcsi elvek hirdetésével.

Spectator, The; Steele és Addison szerkesztésében megjelenő folyóirat, *A Tatler* utódaként naponta jelent meg. 1711. március 1-től 1712. december 6-ig. Jellegét az a képzeletbeli klub adta meg, mely állítólag irányította a lapot, s amelynek fiktív tagjai a vidéki nemességet és a városi előkelő lakosság rétegeit személyesítették meg.

Guardian, The; a lapot Steele alapította 1713 márciusában. Azt hirdette, hogy távol tartja magát a politikától. Munkatársai közé tartozott Berkeley, Pope és Gay. Addisonnak 51 cikke jelent meg hasábjain. Hamarosan azonban mégis politikai ellentétekbe bonyolódott, s ellentétek támadtak a kiadóval is. 1713-ban megszűnt.

¹¹ *Rambler*, The: Dr. Johnson folyóirata, hetenként kétszer jelent meg, 1750-52 között. A szónak magának több jelentése van. Lehet: *kószáló*, *bolyongó*, és lehet *futórózsa* is. Az olasz fordítás, amelyre Boswell pár sorral alább utal, nyilván az első jelentést vette figyelembe.

ellenére ezen időszakban hetenként kétszer minden alkalommal felelt a sajtó hívó szavára, s anyagát mindvégig saját elméjének gazdag tárházából merítette. Segítsége nem volt, kivéve négy számban, nevezetesen a 10. számban Miss Mulso (most Mrs. Chapone), a 30. számban Mrs. Catherine Talbot, a 97-ben Mr. Samuel Richardson - akit bevezetőjében így jellemez: „Olyan szerző, aki kibővítette az emberi természetről való ismereteinket, s a szenvedélyeket az erény parancsára tanította működni” - s végül a 44. és 100. számban Mrs. Elizabeth Carter működött közre.

Az utókor elámul, ha megtudja, hogy ezen értekezéseket, amelyeket - úgy vélnék - az irodalom már aprólékos figyelmével dolgoztak ki. Johnson saját tanúságtétele alapján, nagyjából a pillanat sürgetésének hatására sebtében vetette papírra, s el sem olvasta, mielőtt nyomdába küldte. Ez csak a következőképpen magyarázható: olvasás és elmélkedés valamint az élet alapos megfigyelése révén sokoldalú és széles körű tudást halmozott fel, s e tudás különleges szellemi adottságainál fogva mindig rendelkezésre állt, valahányszor csak szüksége volt rá; s folyvást annak legalkalmasabb és legerőteljesebb formában való kifejezésére szoktatta magát. Sir Joshua Reynolds egy ízben megkérdezte tőle, mi módon sajátította el nyelvezetének rendkívüli világosságát és gördülékenységét. Azt válaszolta: már korán elfogadta azt a kötelező szabályt, mely szerint minden alkalommal és minden társaságban minden tőle telhetőt megtesz, hogy amit tud, a lehető legerőteljesebben fejezze ki, állandó gyakorlással, s mivelhogy sohasem engedett meg magának semmiféle pongyolaságot, és gondolatait sohasem közölte anélkül, hogy előzőleg ne rendezte volna, elérte, hogy mindez szokásává váljék.

De mint folyóiratszerkesztő sem állt felkészületlenül. Birtokomban tartok egy, a *Mr. Locke jegyzetkönyvecskéjének* mintájára összeállított kötetet, amelyben különféle témájú esszékkal kapcsolatos változatos utalásokat találunk. Az első tiszta lapra ezt írta: „A 128-ik lapig gyűjtések a *Rambler* számára”, másik helyen: „ötvenkettőből tizenhét előre el van készítve; 97-ből 21, 190-ből 25.” Később (alighanem a munka végeztével) ezt fűzte hozzá: „Az előkészített anyagot nézve, összesen 30.”

A balkezes Sir John Hawkins meséli, hogy az adatok gyűjtésének ily módszerét Mr. Addison is alkalmazta, s humorosan írja le a *Spectator* egyik számában, ahol, az írás szerint, mintha elfelejtette volna a mondattörések és összefüggéstelen utalások mulatságos egyvelegét tartalmazó feljegyzéseit, amelyeket későbbi felhasználás céljából gyűjtött magának össze. Nagyon hasonló ehhez Johnson *Adversariaja*¹². Az igazság azonban az, hogy egyáltalán semmi hasonlatosság nincs a kettő között. Addison jegyzeteit képzelet szülte, fáradságosan érlelt szellemi termékeinek összefüggéstelen töredékeit célzatosan kavarta össze oly furcsa módon, mert nevetséges hatást akart elérni velük. Ugyanakkor Johnson rövidítései mind világosak, s érthetően utalnak a címben feltüntetett témákra.

A *Rambler* teljes egészében egy ember műve lévén, egyöntetű stílusa természetszerűleg nélkülözte a változatosság báját, s más időszaki lapoktól különböző komoly, gyakorta méltóságteljesen ünnepélyes hangja miatt jó ideig nem örvendett közkedveltségnek. E kiváló mű, amelynek most már tizenkét kiadása került ki nyomdából, oly lassan hódította meg a nagyvilágot, hogy a szerző még az utolsó számban is így ír: „Sohasem voltam különösképpen a közönség kegyeltje.”

Mindazonáltal megjelenése után hamarosan akadtak olyanok, akik megéreztek és elismerték nem mindennapi kiválóságát. A lapokban versek jelentek meg dicséretére, s a *Gentleman's Magazine* szerkesztője a lap októberi számában megjegyezte, hogy dicsérő levelet kapott

¹² Johnson jegyzetfüzetéről van szó.

tudós elméktől. *A Diák-, avagy az Oxford-Cambridge Vegyes Rovat*, amelyben főleg Mr. Bonnel Thornton és Mr. Colman írtak, így méltatja: „Ez a mű fölülmúl minden hasonló jellegű munkát, amely a birodalomban valaha megjelent, kivéve talán a *Spectator* néhány számát, ha ugyan azok valóban kivételt képeznek.” Majd később: „Bárcsak a köz elismerése koronázná érdemeit, és ne hanyagolnák el az angolok II. György boldog uralma alatt azt az embert, aki, ha az első században él, Augustus császár legelső kegyence lett volna”. Ez a hízelgés azonban nem hatott az uralkodóra. Köztudomású ugyanis, hogy II. György soha nem volt a tudás és a zsenik Augustusa.

Johnson szeretetre méltó gyengédséggel mesélt el egy kedves történetet ezzel a munkájával kapcsolatban. Mrs. Johnson, akinek ítéletében és ízlésében nagyon megbízott, a *Rambler* néhány számának megjelenése után így szólt hozzá: „Azelőtt is igen jó véleményemmel voltam rólad, de nem hittem volna, hogy ilyet tudsz írni.” Semmiféle külső elismerés, akárhonnan jöjjön is, nem lehet oly boldogító, mint a szeretett és nagyra becsült hitves dicsérete. Elismeréséről elmondhatjuk, hogy „szíven találta” Johnson, s ily közletről hatása is érezhetőbb, tartósabb lett.

Mr. James Elphinston, aki azóta különböző műveket adott közre, s akit Johnson mindig értékes emberként becsült, történetesen éppen Skóciában tartózkodott, amikor a *Rambler* egyes különálló számai megjelentek Londonban. Honfitársainak gazdagodása és barátja hírnevének növelése iránti dicséretes buzgalommal eltelve tüstént javasolta s magára vállalta ezen esszék kiadásának gondozását Edinburghban, ami azután folyamatosan követte a londoni kiadást.

Johnson és Addison

Újabban divatba jött Addison és Johnson stílusának egybevetése és Addison írásmódjának - úgy vélem, nagyon is igaztalan - lebecsülése. Azt mondják, Addison erőtlen és puha, nincs meg benne Johnson ereje és energiája. Prózájuk úgy mérhető egymáshoz, mint Pope és Dryden költészete. Mindkettő kiváló, de más-más módon. Addison egy gentleman könnyedségével ír. Olvasói azt hihetik, bölcs és csiszolt modorú társuk szól hozzájuk, s ily módon érzéseit és ízlését mintegy észrevétlenül plántálja elméjükbe. Johnson úgy ír, mint egy tanítómester. Olvasóihoz is úgy szól, mintha akadémiai katedráról beszélne. Megilletődötten és csodálattal figyelnek rá, míg ő tanítását mintegy parancsoló ékesszólással kényszeríti rájuk. Addison stílusa, akár a könnyű bor, mindenkinek nyomban nagyon ízlik. Johnsoné, mint a nehéz ital, első pillanatra túl erősnek tetszik, fokozatosan azonban mind élvezetesebbé válik. És körmondatainak zenéje annyira foglyul ejti hallásunkat, s úgy úrrá válik figyelmünkön, hogy alig akad író, bármennyire jelentéktelen legyen is, aki bizonyos mértékig ne törekednék a kiválóság ily magaslatára. De ne becsüljük le hálátlanul azt a kellemesen megejtő stílust sem, amely annyi okulást és multságot nyújtott nekünk. Bár Johnson herkulesi erejével szembeállítva viszonylag gyengének érezzük, ne nevezzük egyértelműen erőtlennek. Emlékezzünk stílusára úgy, ahogyan azt maga Johnson írja: „Amire törekedett, elérte; sohasem bizonytalan, de sohasem kívánt energikus lenni, sohasem gyors, de sohasem stagnál. Mondataiban nem lelünk sem mesterkélt túláradást, sem affektált kurtaságot; bár nem kerekíti ki nagy buzgalommal körmondatait, azok mégis gördülékenyek és könnyedek. Aki a közvetlen, de nem a közönséges angol stílust, az elegáns, de nem hivalkodó beszédmodort el akarja sajátítani, szentelje nappalait és éjszakáit Addison olvasásának.”

Mrs. Johnson halála

Bár Johnson életkörülményei ez idő tájt távolról sem voltak kedvezőek, állandóan megnyilvánult humánus és karitatív hajlama. Mrs. Anna Williams, egy igen ügyes welshi orvos leánya, átlagon felül tehetséges és olvasott hölgy, Londonba jött abban a reményben, hogy ott meggyógyítják a hályogot, mely mindkét szemét megtámadta, s később teljes vaksággal sújtotta. Ez a hölgy Mrs. Johnson életében állandó és szívesen látott vendége volt a háznak. Később, az asszony halála után oda is költözött, mert ott nagyobb kényelemben vethette alá magát a szemműtétnek, mint valamely bérelt szálláson. Johnson e hölgynek élete végéig mindig biztosított lakást a házában.

1752-ben majdnem kizárólag a szótár munkálatai foglalták le. A *Rambler* utolsó száma ez év március 17-én jelent meg, s ezután hosszú ideig nem csillogtatta esszéíró tehetségét. Ugyanezen évben azonban Dr. Hawkesworth, Johnson lelkes tisztelője és stílusának szorgalmas utánzója, aki ekkoriban bensőséges kapcsolatot tartott fenn vele, más urakkal egyetemben megkezdte *The Adventurer* című folyóirat kiadását. Az urak közé tartozott Johnson szeretett barátja, Dr. Bathurs is. Nem vitás, hogy társalgásaiból számos értékes ötlet merítettek; ily módon nyújtott támogatást legtöbb barátjának munkáik során.

Nem tarthatjuk különösnek, hogy irodalmi munkásságát az 1752-es év egy részében felfüggesztette, ha meggondoljuk, hogy röviddel a *Rambler* megszűnése után olyan veszteség érte, amely - efelől nem lehet kétség - a legmélyebb kétségbeesésbe taszította. Hitvese, O. S. ugyanis március 17-én elhalálozott. Nem értem, mi okból tételezte fel Sir John Hawkins, hogy Johnson felesége iránt a gyengédséget csak színlelte, és miért állította, hogy ha nem így lett volna is; „a házasság olyan lecke volt számára, melyet bottal vertek a fejébe”. Tán abból táplálkozott ez a feltételezés, hogy a maga kebeléből hiányoztak ezek az érzések. Az asszony idősebb korával érvelni, vagy bármi más körülményt felhozni, mely miatt ne szeretete volna, teljes képtelenség. A szerelem nem lehet okoskodás tárgya: a szerelem érzés, ezért nincs általános elv, amelyre támaszkodva megingathatnánk azt, akit rabul ejtett. Minden ember maga érez, s tudja, milyen mértékben hatnak rá az imádott személy bizonyos tulajdonságai, s ama benyomások, melyek túlságosan aprók és törékenyek, semhogy szavakban formát ölthetnének.

Az alábbi, ünnepélyes és megindító imádságot Dr. Johnson szolgája, Mr. Francis Barber találta mestere halála után, s kiváló barátomnak, Mr. Strahan islingtoni lelkésznek adta át, aki buzgó kérésemre lekötelező szívességgel megtisztelt egy másolatával, amelyet együttesen hasonlítottunk össze az eredeti példánnyal.

Most a világ elé tárom, mint kitűnő barátom egyik jellemvonásának megtámadhatatlan bizonyítékát, amely, ha egyesek makacs szelleme számára - melyet sose fogok irigyelni - babonásnak tetszik is, s ezért megtámadják, sok ember szemében bizonyára még kedvesebbé teszi őt. Közzétételére van még egy további, személyes okom is, ugyanis ez az imádság olyasvalamit szentesít, amit én magam is mindenkor vallottam, s aminek mindig gyönyörűséggel adtam át magam:

„1752. április 26, 25-én éjfél után

Ó Uram! Föld és Ég Kormányzója, aki kezedben tartod a testté lett és testüktől elvált Szellemeket, ha úgy rendelted, hogy a holtak lelkei az élőknek szolgáljanak, s elhunyt feleségemet a rólam való gondoskodással megbíztad, add, hogy figyelmét és segítségét élvezhessem, akár megjelenésével, akár sugalmaival, álom útján vagy bármi más módon gyakorolja, a Te akaratod szerint. Bocsásd meg elbizakodottságomat, világosítsd meg tudatlan elmémet, és

akármilyen gyarló legyek is, add meg nekem a Te Szent Lelked áldott befolyását, a mi Urunk Jézus Krisztus által, Amen.”

Hogy mi következett Johnsonnak ez után a roppant érdekes fohásza után, nem tudjuk. Én azonban, akit Isten, mivel úgy tetszett Neki, hasonló csapással sújtott, rendelkezem bizonyos tapasztalatokkal az álmok útján történő kegyes találkozásokkal illetően.

Imádságok és Elmélkedések című írásainak részletei, amelyeket a tisztelendő Mr. Strahan adott ki, bizonyítják, hogy felesége iránti égő szerelmét ötven hosszú esztendő sem gyengítette, s ugyanez tetszik ki egyéb megemlékezéseiből, amelyek közül kettőt kiválasztottam, mivelhogy híven tükrözik lelke gyengédségét és finomságát.

„1753. március 17. E napot, Tettym halálának évfordulóját reggeli imádsággal és könnyekkel kezdtem. Este feltételesen imádkoztam érte, ha szüksége van rá.”

„1753. április 23. Nem tudom, nem adom-e át magamat túlságosan a szeretet utáni hiú sóvárgásnak. Remélem azonban, hogy ez a sóvárgás meglágyítja szívemet, s ha majd követem Tettymet a halál útján, ezt a szeretetet egy boldog találkozásban újíthatjuk meg, és addig is ez az érzés jámborságra indít. Nem fogok azonban túlságosan eltérni az áhítat szokásos és elfogadott módszereitől.”

Johnson szeretete felesége iránt

A felesége jegygyűrűjét, amelyet az házasságkötésükkor kapott tőle, halála után szerető gondossággal egy kis kerek fadobozkában őrizte. A doboz belsejébe kis papírszeletet ragasztott, amelyre tiszta, szép betűkkel a következőket írta:

„*Eheu
Eliz. Johnson
Nupta Jul. 9° 1736
Mortua, eheu!
Mart. 17° 1752.*”

Johnson halála után hűséges szolgája és általános örököse, Mr. Francis Barber a gyengédségnek ezt az ékesszóló bizonyítékát felajánlotta Mrs. Johnson leányának, Mrs. Lucy Porternak, aki azonban lemondott róla, s így Barber gyászgyűrűnek befoglaltatta, s mint öreg gazdája emlékének szentelt gyászgyűrűt, feleségének, Mrs. Barbernek ajándékozta, akinek ma is a birtokában van.

Johnson már évekkel azelőtt sokat töprengett azon, minő lelkiállapotban lehet egy férfiú a szeretett nő halála után. *Irene* című művében találjuk az alábbi lángoló és gyengéd szavakat, amelyeket Demetrius intéz Aspasiájához:

„*Az örök nap ragyogó régióból
Ahol te most szent-társaid közt fénylesz.
Tisztább fénybe öltözve, nézz le reám!
Kellemes látomásokban és nyugtató álmokban,
Ó! csillapítsd lelkemet és taníts meg, hogy veszítselek el téged.*”

Ami azt illeti, Mrs. Desmoulins, aki mielőtt férjhez ment volna, egy ideig Mrs. Johnsonnál lakott Hampsteadben, elmesélte nekem, hogy Mrs. Johnson ragaszkodott a vidéki levegőhöz és aránytalanul költekezve élt, miközben férje a füstös-büdös Londonban robotolt, valamint

hogy semmiképpen sem biztosította férjének azt a derűs nyugalmat, amely oly vonzó tulajdonság egy feleségben. Ám mindez tökéletesen megfér Johnson iránta érzett szeretetével, különösen ha arra gondolunk, hogy igen jó véleménnyel volt neje értelmi képességeiről, s azt a hatást, amelyet a hölgy - valódi vagy képzelt - szépsége kezdetben képzeletére gyakorolt, később a megszokás sem halványította el, jöllehet Mrs. Johnson kétségtelenül sokat változott a hátrányára. Az elválás szörnyű megrázkódtatása éjszaka érte, s ő nyomban levelet küldött barátjának, tisztelendő Dr. Taylornak; e levél, mint Taylor elmondta, a fájdalom oly megrázó kifejezése volt, amilyent még sohasem olvasott, ezért igazán sajnálatosnak kell tartanunk, hogy elveszett. Dr. Taylor a levelet westminsteri apátságban levő házában hajnali három óra tájt kapta meg, s mivel a levél írója azon hű óhaját fejezte ki, hogy látni kívánja őt, Dr. Taylor felkelt, felöltözött, s nyomban Johnsonhoz sietett, akit könnyek között, a végsőkig felindult állapotban talált. Miután egy kis időt együtt töltöttek, Johnson megkérte, imádkozzék vele. Ekkor (ex tempore) imádságot rögtönzött, Dr. Taylor vele együtt imádkozott, s így az áhítat segítségével, amelyet mindig oly fontosnak tartott, zaklatott lelke némiképp lecsillapult és megnyugodott. Másnap a következőképpen írt:

„Tisztelendő Dr. Taylornak

Tisztelt Uram

Kérem, ajándékozzon meg társaságával és tanácsával. Ne maradjon távol tőlem. Szomorúságom igen nagy.

Könyörgök, kérje meg Mrs. Taylort, közölje velem, miféle gyászruhákat vegyek anyámnak s Miss Porternek, s ezek leírását hozza magával.

Emlékezzék meg rólam imáiban, mert hiábavaló az emberi segítség.

Vagyok, tisztelt uram stb.

1752. március 18.

Sam. Johnson”

Nem kételkedem abban, hogy felesége halála okozta szenvedései súlyosabbak voltak minden addig elviselt szenvedésénél, s erről sokan tanúskodhatnak, akik akkoriban körülötte voltak. Ezek közt senkinek nagyobb hitelt nem adok, mint hűséges néger szolgájának, Mr. Francis Barbernek, aki mintegy két héttel a gyászos esemény után került a családba. E szenvedéseket még súlyosbította alkati melankóliája, s bár a házasesetét nemegyszer megzavaró kis nézeteltéréseikért, melyek során, amint ezt bevallotta nekem, lényének komor ingerlékenysége kínosabb volt számára, mint bármikor, aligha terhelte őt több felelősség, mint a feleségét, nője halála után természetes módon hajlamos volt, hogy apró mulasztásokkal és sértésekkel vádolja magát, s ez az érzés sok szorongásának forrása lett így aztán, mintegy esztendőre felesége halála után imigyen fordul a Legfőbb Lényhez: „Ó, Uram, ki a bűnbánat kegyelmét nyújtod nekünk, és meghallgatod a bűnbánó könyörgését, add, hogy igaz megbánással bocsánatot nyerjek mindazokért a bűnökért és kötelességmulasztásokért, amelyeket feleségemmel való együttélésünk során, akit Te elvettél tőlem, elkövettem: bocsáss meg a közös áhítat, a türelmes buzdítás és szelíd oktatás elmulasztásáért.” Szívjóságát, természeténekhevessége ellenére, jól ismerik barátai, s a legcsekélyebb alapját sem találom Sir John Hawkins sötét és kegyetlen állításainak, amelyek szerint „Elhunyt neje teljes egészében borzasztó jelenség volt, és Johnson aligha hihette, hogy a boldogság állapotában leledzik.” Imáiból kétségtelenül kitűnik, hogy ő is, minden idők számos tehetséges, tanult és jámbor keresztényével egyetértésben, úgy vélte, a halál után van egy közbenső fokozat, amely megelőzi azt az időt,

amikor az elhunyt lelkek végleg elnyerik az örök boldogságot, íme: „És, ó Uram, amennyiben jogom lehet hozzá, atyai Jóságodba ajánlom *elhunyt feleségem lelkét*, könyörögven Hozzád, hogy *add meg* néki mindazt, ami számára *jelen állapotában*, a legjobb, és végül *fogadd be őt az örök boldogságba*.” Ezt az állapotot azonban nem tekintette borzalmasnak, csupán kevésbé kegyelemteljesnek.

Mrs. Johnson földi maradványait Bromleyben, Kentben helyezte örök nyugalomra, valószínűleg azért, mert ott lakott barátja, Hawkesworth. Johnson búcsúztatóját, amelyet felesége temetésére írt, sohasem mondták el, de miután Dr. Taylor kezéhez jutott, halála után kiadták. Ez a kimagaslóan nagyszerű beszéd telve van értelmes és jámbor vigasztalással azok számára, akiket ugyanazon kemény csapás súlya görnyeszt, amelyet ő érzett e búcsúztató megírásakor. Ha meggondoljuk, hogy a felesége halála és temetése között eltelt rövid idő alatt, és milyen zaklatott lelkiállapotban írta, nem olvashatjuk ámulat nélkül.

Mr. Francis Barbertől hallottam a következő hiteles és mesterkéeltség nélkül fogalmazott beszámolót arról, milyen állapotban találta Johnst röviddel felesége halála után:

„Mélységesen le volt sújtva. Mrs. Williams élt akkor a házában a Gough Square-en. A szótáron dolgozott. Csak Mr. Shiels és néhány más úriember, akik azelőtt dolgoztak neki, jártak hozzá. Magára alig költött akkoriban, de gyakran küldött pénzt Mr. Shielsnek, amikor az bajban volt. Barátai közül leggyakoribb látogatói Dr. Bathurst meg Mr. Diamond voltak, egy Cork Street-i patikus, akivel általában Mrs. Williams társaságában szokott együtt ebédelni vasárnaponként. Szó volt róla, hogy ez az úr Izlandba megy vele, ami alighanem meg is történik, ha megéli. Ott volt még Mr. Cave, Dr. Hawkesworth, Mr. Ryland, Tower Hill-i kereskedő, Mrs. Masters, a költőnő, aki Mr. Cave-vel élt, Mrs. Carter és néha Mrs. Macaulay is; továbbá Mrs. Gardiner, egy Snow Hill-i gyertyamártó felesége, tanulatlan, de igen nemes, jó lelkű asszony; Mr. (most Sir) Joshua Reynolds, Mr. Miller, Mr. Dodsley, Mr. Bouquet, Mr. Payne a Paternoster Row-ról, mind könyvkereskedők; Mr. Strahan, nyomdász; Orrery grófja, Lord Soathwell, Mr. Garrick.”

Johnson barátai

Bizonyára sokan kimaradtak barátainak ebből a listájából, különösképpen szerény barátja, Mr. Robert Levet, egy kéteshírű gyakorló orvos, aki a legalacsonyabb sorban élők között folytatta mesterségét, néha igen csekély honoráriumért, néha azért, amit páciensei éppen adni tudtak; de ily módon oly nagy praxisra tett szert, hogy körzete Mrs. Williams szerint Houndsditch-től egészen Marylebone-ig terjedt. Johnson naplójának tanúsága szerint ismeretségük 1746 táján kezdődött, és Johnson annyira kedvelte őt, s képességeit oly túlzottan nagyra becsülte, hogy fülem hallatára mondta egyszer: ha az egész Orvosi Testület kezelné, akkor sem volna nyugodt addig, míg Mr. Levet nincs az ágya mellett. Mr. Levetnek, mióta csak Dr. Johnst ismertem, sőt, régebbi ismerőseinek tanúsága szerint már évekkel azelőtt is külön lakrésze volt Johnson házában vagy lakásában, s minden reggel végigvárta Johnson késői és hosszadalmas reggelijét. Furcsa, groteszk megjelenésű ember volt, merev, kimért modorú, idegen társaságban ritkán szólalt meg.

Johnson baráti köre ez idő tájt valóban kiterjedt és sokrétű volt; sokkal inkább, mint amennyire az emberek általában képzeltek. Minden egyes ismeretségét felderíteni - ha egyáltalán lehetséges lenne is - akkora feladat volna, hogy a ráfordított erőfeszítés nem állna arányban az elérhető eredménnyel. Kivételeket azonban tennünk kell: ezek közé tartozik kiváló barátja, Sir

Joshua Reynolds, aki igazán *dulce decus*¹³ volt Johnson mellett, s akivel élete utolsó órájáig megszakítás nélkül szoros barátságban állt. Mikor Johnson a Cavendish Square közelében a Castle Streeten lakott, gyakran látogatott el két vele szemben lakó hölgyhöz, a két Miss Cotterellhez, Cotterell admirális leányaihoz. Reynolds is megfordult náluk, s így találkoztak. Amint már fentebb megjegyeztem, Mr. Reynolds, amióta elolvasta a *Savage életét*, nagy csodálattal adózott Johnson írói képességeinek. Társalgása nem kevésbé gyönyörködtette, s mindvégig szorgalmazta barátságukat, azon ember dicséretes buzgalomával, akit az általános művelődés becsvágya fűt. És Sir Joshua, szerencséjére, legelső találkozásuk alkalmával elejtett egy megjegyzést, amely annyival fölötte állt a hétköznapi társalgási stílusának, hogy Johnsonnak nyomban feltűnt Reynolds önálló gondolkodásmódja. A hölgyek egy barátnőjük halálán keseregtek, akinek mélységes hálával tartoztak, mire Reynolds megjegyezte: „Szolgáljon vigaszukra, hogy megszabadultak a hála kötelemétől.” Ez a bizarr vigasztalás megbotránkoztatta a hölgyeket, mert túlságosan önzőnek találták, Johnson azonban a maga világos és meggyőző modorában védelmére kelt a gondolatnak, s módfelett megnyerte tetszését a megjegyzésből sugárzó, La Rochefoucauld némely elmélkedésével rokon szellem, az emberi természet őszinte szemlélete. Az eredmény az volt, hogy Reynoldsszal ment haza, s együtt vacsoráztak.

Sir Joshua mesélte nekem az alábbi kedves és Johnsonra oly jellemző anekdotát ismeretségük kezdeti időszakából. Egyik este, amikor Miss Cotterelléknél voltak együtt, Argyle akkori hercegnője és egy másik előkelő hölgy érkezett társaságukba. Johnson, mivel úgy vélte, hogy a Cotterell hölgyeket túlságosan lefoglalják az előkelőségek, s őt és barátját mint alacsonyabbrendű társaságot, amely miatt kissé szégyenkezniük kell, elhanyagolják, megdühödött, s mérgében elhatározta, hogy megbotránkoztatja hiúságukat, és azt a látszatot kelti előkelő vendégeik előtt, mintha ő és barátja valóban alacsony sorban élnének. Ezért jó hangosan így szólt Mr. Reynoldshoz: „Mit gondolsz, mennyit kereshetnénk egy hét alatt, ha tényleg *olyan keményen dolgoznánk*, ahogyan csak bírunk?” - mintha csak közönséges munkások volnának.

Bennet Langton

Ismeretsége Bennet Langtonnal, a lincolnshire-i Langton-családból való nemessel, másik igen nagyra becsült barátjával, nem sokkal a *Rambler* megszűnése után kezdődött. Ezt az úriembert, aki akkor még ifjúnak számított, csodálattal töltötte el a lap, és Londonba jövetelének fő célja az volt, hogy megismerje szerzőjét. Szerencsés véletlen folytán olyan házban kapott szállást, ahol Mr. Levet sűrűn megfordult, s miután vágyát közölte háziasszonyával, az bemutatta őt Mr. Levetnek, aki viszont készséggel megszerezte Johnson engedélyét, hogy Mr. Langont elvigye hozzá. Johnsonból valóban egész életében hiányzott mindenfajta, akár valódi, akár színlelt tartózkodás, s megfelelő ajánlással bárki könnyen a közelébe juthatott, sőt kifejezetten szerette, ha sokan vannak jelen *levée*-je alkalmával, ahogy reggelenként összeverődő baráti társaságát - a legszabatosabb illendőséggel - nevezhetnénk. Mr. Langton módfelett meglepődött, amikor a bölcset első ízben meglátta. A legcsekélyebb értesülése sem volt Johnson alakjáról, ruházatáról vagy modoráról, írásait olvasván méltóságteljes, jól öltözött, egyszóval feltűnően tiszteletre méltó filozófusnak képzelte. Ám ehelyett úgy déltájban, azonmód, ahogy az ágyból kikelt, egy hatalmas, esetlen figura lépett ki a hálószobából, kicsiny fejét alig elfedő sötét parókával, lazán lötyögő ruhában. Csevegése azonban olyan gazdag, oly szellemes, oly erőteljes volt, vallásos és politikai nézetei oly mértékben megfeleleltek azoknak,

¹³ *Dulce decus*: édes ékesség (Horatius).

amelyekben Langton maga is nevelkedett, hogy nyomban hódolatot és ragaszkodást érzett iránta, amit egész életében megőrzött. Johnson is azonnal megkedvelte Mr. Langtont, mivel az ifjú oly régi és előkelő családból származott; hallottam ugyanis, amint élvezettel mesélte: „Uram, Langtonnak II. Henriktől van vadászati joga, és Bennet Langton ugyanannak a családnak a sarja, amelynek egyik tagja kardinális volt János király idejében.”

Topham Beauclerk

Később Mr. Langton az oxfordi Trinity College-ben folytatta tanulmányait, s ott összebarátkozott Mr. Topham Beauclerkkal, akinek életmódja és nézetei oly gyökeresen különböztek Langtonétól, hogy teljesen valószínűtlennek látszott, bármiben is egyetérthetnek. Mr. Beauclerk azonban oly forrón szerette az irodalmat, oly éles értelemmel rendelkezett, modora oly előkelő volt, és oly világosan felismerte Mr. Langton kiváló tulajdonságait, azt, hogy ez az úriember nem csupán belső értékei és tudása okán kiváló, hanem szórakoztató csevegéseinek forrása is kiapadhatatlan, hogy bizalmas barátokká váltak. Nem sokkal e barátság kialakulása után Johnson hosszabb időt töltött Oxfordban. Eleinte különösnek találta, hogy Langton ily melegen összebarátkozhatott olyan személlyel, akit mind elveiben, mind életmódjában szabadosnak tartottak, ám Beauclerk apródonként őt is meghódította. Az a tény, hogy a St. Alban családból származott, és bizonyos vonásai II. Károlyra emlékeztettek, Johnson szemében némileg megnemesítette egyéb tulajdonságait, s az erkölcsös, jámbor Johnson és a vidám, féktelen Beauclerk csakhamar jó pajtásokká váltak. „Micsoda együttes” - kiáltott fel Garrick, amikor meghallotta a dolgot, „hamarosan letehetem az óvadékot öreg barátoméért, hogy kiváltsam a kóterből”. Én azonban tanúsíthatom, mily kellemes kapcsolat volt ez. Beauclerk túlságosan is udvarias volt, s túlságosan is nagyrabecsülte a tudást és szellemet, semhogy pajzán és szemérmetlen elszólásaival megsértse Johnsont, az pedig gyönyörűségét lelte Beauclerk jó tulajdonságaiban és remélte, hogy megjavíthatja a rosszakat. Nehéz lenne elszámolni, hány alkalommal mulatta magát Johnson e fiatal emberek társaságában. Beauclerk többet megengedett magának a vele való érintkezésben, mint bárki más, akivel valaha is együtt láttam, de tiszteletre méltó társa sem kímélte ifjú barátját, ha rendreutasítást talált helyénvalónak. Beauclerk annyira szeretett gúnyolódni, hogy egyszer Johnson így szólt hozzá: „Nem nyithatja ki a száját anélkül, hogy ne akarna fájdalmat okozni, s gyakran okozott nekem fájdalmat, nem azzal, amit mondott, hanem a szándékkal, amely a mondatok mögött rejtett.” Egy más esetben Pope egy sorát kissé megmászva alkalmazta rá, imígyen: „Szívesen bolondozol és utálsz a bolondokat.” „Bármit teszel, az egyik, s bármit mondasz, a másik illik rád.” Máskor meg ezt mondta neki: „Tested csupa bűn, szellemed csupa erény.” Mivel Beauclerknek láthatóan nem tetszett a bók, Johnson hozzátette: „Nos, Uram, Nagy Sándor, mikor diadalmenetben vonult Babilonba, nem kívánhatta volna, hogy többet mondjanak neki.”

Johnson egyízben néhány hetet töltött Beauclerk windsori házában, ahol természetfilozófiai kísérletekkel szórakoztak. Egy vasárnap, remek idő volt, Beauclerk elcsalta; mindenről megfélekezve, kószáltak egész reggel, s az istentisztelet idején értek a temetőbe. Johnson kényelmesen elheveredett az egyik síron. „Nos, Uram, mondta Beauclerk, most épp olyan, mint Hogarth *Lusta inasa*.” Mikor Johnson megkapta kegydíját, Beauclerk Falstaff tréfás mondatát idézte neki: „Remélem most megtisztulsz és becsületesen élsz, mint egy úriember.” Egyik éjszaka Beauclerk és Langton egy londoni kocsmában vacsoráztak, és vagy reggel háromig ott ültek. Ekkor eszükbe jutott, hogy elmennek és felzörgetik Johnsont, hátha rávehetnék, hogy együtt kószáljanak tovább. Hevesen zörgettek Temple-beli lakása ajtaján, míg végre megjelent ingben, hálósipka helyett kicsiny fekete parókájával a fejebúbján - és piszkavassal a kezében, mert nyilván azt hitte, holmi banditák akarják megtámadni. Mikor

felfedezte, kik zörgettek fel és meghallotta, mi járatban vannak, elmosolyodott és nagy jókedvvel fogadta az ajánlatot. „Mi az, ti vagytok azok, kutyák? Na, jól van, elmegyek köszálni veletek.” Gyorsan felöltözött, és hármában kiruccantak a Covent Gardenbe, ahol a zöldségesek és gyümölcskereskedők éppen vidékről érkezett portékáikat rendezgették. Johnson megpróbált segíteni nekik, de a derék kertészek megbámulták a furcsa figurát, és nem értették viselkedését, meg hogy miért avatkozik a munkájukba; így aztán hamarosan belátta, mennyire nem értékeli szolgálatkészségét. Ezután beültek egy közeli kocsmába, és nagy tál fűszeres bort készítettettek, amelyet Johnson mindig nagyon kedvelt, s vidám ellentétként az álomnak, amelyből felriasztották, ez ünnepélyes sorokat idézte:

„Rövid, ó rövid legyen uralmad,
És adj bennünket vissza a világnak.”

Nem maradtak sokáig, hanem lesétáltak a Temzéhez, béreltek egy csónakot és eleveztek Billingsgate-ig. Beauclerk és Johnson annyira élvezték ezt a mulatságot, hogy úgy döntöttek, egész napjukat eltékozzák, de Langton otthagya őket, mert reggelire meghívása volt bizonyos ifjú hölgyekhez. Johnson megróttá, amiért „elhagyja barátait, hogy egy rakás szerencsétlen, szellemtelen nőszemély között üldögéljen”. Garrick a kalandozásról hallván, csípősen így szólt Johnsonhoz: „Hallottam múlt éjszakai haszontalanságokról. Még utóbb bekerülsz a Napi Hírekbe.” Mire Johnson később megjegyezte: „Ő bezzeg nem mer ilyesmit tenni. Mert a *felesége* nem engedné!”

Lord Chesterfield

Lord Chesterfield, akit Johnson abban a nagy megtiszteltetésben részesített, hogy neki ajánlotta a szótár *Tervét*, oly módon viselkedett, amely megvetését és felháborodását váltotta ki. A közönség évekig mulatott egy bizalmasan elszuttogott történeten, amelyet ugyanilyen bizalmasan, de persze megfelelően kibővítve adtak tovább, s amely szerint Johnson hirtelen megundorodott, amikor egy alkalommal hosszasan váratták Őlordsága előszobájában, azzal a kifogással, hogy társaság van nála. S mikor végre kinyílt az ajtó, Colley Cibber sétált ki rajta. Johnson mérhetetlenül felháborodott, mikor rájött, ki miatt váratta oly soká a Lord és dühöngve távozott azzal az elhatározással, hogy sohasem tér vissza. Emlékszem, egyszer említettem ezt a történetet Lord Lytteltonnak, aki igen jó barátságban volt Lord Chesterfielddel. Közismert igazsággént állította, Lord Chesterfield védelmében, hogy „Cibbert szokás szerint a hátsó lépcsőn vezették be, s talán tíz percet sem töltött a Lordnál”. Különösnek tetszhet még csak kételkedni is egy ilyen hosszú ideje és széles körben elterjedt történetben, amelyet a fent említett tekintély implicite elfogadott, ha nem is szentesített: Johnson azonban maga biztosított arról, hogy az egésznek semmi alapja sincs. Azt mondta, hogy semmi olyan incidens nem fordult elő Lord Chesterfield között és közte, ami nézeteltérést okozott volna, hanem az Őlordsága részéről tapasztalt állandó mellőzés volt az ok, amiért minden kapcsolatot megszakított vele. Amikor a *Szótár* már megjelenés előtt állott, Lord Chesterfield, aki állítólag abban a hitben ringatta magát, hogy Johnson neki ajánlja művét, túlzott nyájaszkodással próbálta megnyhítni a Bölcsét és újból a kegyeibe férközni, mivel, úgy látszik, furdalta a lelkiismeret a hideg közöny miatt, amellyel előzőleg a *Szótár* tudós szerzőjét kezelte. Továbbá igyekezett kiengesztelni őt azzal is, hogy két tanulmányt írt *The World* című lapba a mű ajánlásaként. Be kell vallanunk, hogy ezekben a dolgozatokban néhány olyan tanult és oly finoman kidolgozott, választékos bókot találunk, hogy ha nem esik rajta előzőleg sérelem, Johnson valószínűleg igen boldog lett volna. Általában szerette, ha dicsérték, s különös örömet szerzett neki, ha a dicséret rangos és nagy műveltségű személytől eredt.

Őlordsága így ír: „Úgy vélem, a közönség általánosságban, különösképpen pedig az irodalmi világ mélységes elkötelezettje Mr. Johnsonnak, amiért vállalta és végrehajtotta ezt a nagyszerű és szükséges munkát. Embertől ne várjunk tökéleteset, de ha Mr. Johnson eddig megjelent különböző műveiből ítélünk, alapos okunk van hinni, hogy ezt a művét oly közel viszi a tökéletességhez, amennyire ember csak megteheti. A mű *Terve*, amelyet néhány évvel ezelőtt adott közre, ezt bizonyítja. A lehető legésszerűbb elgondolást a legpontosabban és legválasztékosabban fejezi ki. Ezért ajánlom mindazoknak, akik meg kívánják venni a *Szótárt* - s nyilván mindenki megveszi, akinek módjában áll - olvassák azt előbb.

Nem tagadhatjuk, nyelvünk ma az anarchia állapotában leledzik, s a mai napig ez talán nem is szolgált ártalmára. A szabad, nyílt kereskedelem következményeképpen számos szót, kifejezést vettünk át, fogadtunk be és honosítottunk meg más nyelvekből, sokban gazdagítván ezzel a miénket. Őrizzük csak meg mindazt a valódi erőt és szépséget, amit nyelvünk esetleg másoktól kölcsönzött, de ne engedjük, hogy a tarpeji lányhoz hasonlóan eltorzítsa és teleaggassa magát felesleges idegen cífraságokkal! Úgy tetszik, elérkezett a válogatás ideje. A türelem, a befogadás, a meghonosítás ideje lejárt. Ma rendre és tekintélyre van szükség. De honnan vegyük mindezt, s egyidejűleg az engedelmisséget, amellyel az előbbieknak tartozunk? A régi rómaiak gyakorlatához kell folyamodnunk: a zűrzavar idején tirannust kell választanunk. Ezen elv alapján szavazatomat Mr. Johnsonra adom, ő töltsen be ezt a magas és fárasztós posztot. S ezennel kinyilvánítom, hogy uralkodása idejére teljes egészében alárendelem fentnevezett Mr. Johnsonnak minden jogomat és előjogomat, amelyekkel mint szabad brit alattvaló az angol nyelvet illetően rendelkezem. Sőt, nemcsak engedelmeskedem neki, a régi rómaiak mintájára, hanem modern „rómaiként” fenntartás nélkül hiszek benne, mint pápámban, s csálhatatlannak tartom, míg trónusán ül. Ennél többet nem is várhat, mert úgy vélem, aligha lehet fegyelmet kívánni ott, ahol nincs erőszak, amely a fegyelmet kikényszerítse, sem érdek, amely előmozdítsa.

Nem volt nyelvtanunk, szótárunk, és hiányzott itthon egy olyan történeti mű, amely nyelvünk fejlődésének különböző fokozatait bemutatná. S külföldön is türelmetlenül várták tőlünk egy ilyen mű közreadását. Mr. Johnson fáradozása most végre - s úgy hiszem: tökéletesen - kielégíti ezt az igényt, és nagymértékben hozzájárul nyelvünk más országokban való elterjedéséhez. A tanulókat elcsüggesztette, hogy nem leltek semmiféle irányadó szabályt, következésképpen azt hitték, senki nem képes ilyet alkotni. Most majd felvilágosítást és biztatást kapnak.”

Az udvarias hízeltetés célt tévesztett. Johnson szemében „mindez hamisan és üresen” csengett, megvetette a mézes szavakat, s még méltatlankodott is, amiért Lord Chesterfield egy percig is azt képzelte, hogy őt, Johnsont megtévesztheti az effajta mesterkedés. Ez alkalommal Lord Chesterfieldre vonatkozóan a következőket mondta nekem: „Uram, miután nagy ígéreteket tett, sok éven át észre sem vett; amikor azonban *Szótáram* megjelent, elpottyantott tollából valami irkafirkát *The World*-ban. Válaszképpen írtam neki egy igen udvarias hangú levelet, de olyat, amelyből megérthette: nem érdekel, mit ír vagy mit mond, és végeztem vele.” Ez az a híres levél, amelyről annyit beszéltek, s amely oly sokáig szította a kíváncsiságot, anélkül, hogy kielégítette volna. Évekig könyörögtem Johnsonnak, tüntessen ki a levél egy másolatával, nehogy ily kiváló írásmű elveszen az utókor számára. Ő azonban egyre halogatta a dolgot, míg végre 1781-ben, mikor Mr. Dillynél jártunk látogatóban Bedfordshire-ban, végre ráállt, hogy lediktálja nekem emlékezetből. Később megtalálta papírai között azt a másolatot, amelyet Mr. Barettnak diktált, de sajátkezűleg címzett és javított. Ezt a példányt Mr. Langtonnak adta és hozzátette, ha valaha kinyomatják, ennek a példánynak az alapján tegyék.

Mr. Langton szívessége folytán művet ama levél pontos másolatával gazdagíthatom, aminek olvasására a világ oly mohón vágyott.

„Chesterfield nagytiszteletű Grófjának

1755. február 7.

My Lord,

Nemrégén értesített *The World* tulajdonosa, hogy Lordságod két tanulmányt írt, amelyekben *Szótáramat* a nagyközönségnek ajánlja. Ez a megkülönböztetett figyelem oly nagy megtiszteltetés, amelyet, a nagyok kegyeihez nem lévén szokva, nem tudom, hogyan fogadjak, s mily szavakkal köszönjek meg.

Midőn némi biztatásra először ellátogattam Lordságodhoz, mint mindenki mást, engem is lenyűgözött ékesszólása, és nem állhattam meg, hogy ne kívánjam, bárcsak én is elmondhatnám magamról e hízelgő szavakat: *Le vainqueur du vainqueur de la terre*.¹⁴ hogy elnyerhetem az elismerést, amelyért a világ vetélkedett. De várakozásomat oly kevésbé éreztem bátorítva, hogy büszkeségem és szerénységem megakadályozott a további közeledésben. Amikor egy ízben a nyilvánosság előtt fordultam Lordságodhoz, kimerítettem a kegyek keresésének teljes arzenálját, amellyel egy visszavonult és esetlen tudós rendelkezik. Megtettem mindent, ami tőlem tellett, és nincs ember, akinek öröme szolgálna, ha a tőle telhető legtöbbet - legyen az akármilyen csekély - semmibe se veszik. Hét év telt el, mylord, mióta Ön ott várattott előszobájában vagy elűzettem ajtajától, s ez idő alatt oly nehézségeken küzdöttem át magam, amelyek miatt hiábavaló lenne most a panasz, míg végül eljutottam művem kiadásáig, anélkül hogy egyetlen segítő kéz, egyetlen bátorító szó, egyetlen kegyes mosoly támogatott volna. Nem számítottam ilyen bánásmódra, hiszen soha azelőtt nem volt pártfogóm.

Vergilius pásztora végül megismerte a szerelmet, és rájött, hogy az a sziklák szülötte.

Vajon pártfogó-e az, mylord, aki közönyösen szemléli a vízben fulladozót, s akkor árasztja el segítségével, amikor már szilárd talajon áll?! Ha a figyelem, amelyet szíves volt munkásságomnak szentelni, korábban jön, boldoggá tett volna, de oly soká késett, hogy már érzéketlenné váltam s nem tudok örülni neki; magányos lettem, és nincs kivel megosztanom; ismertté lettem, és már nem is kívánom. Remélem, nem tekint cinikus keményszívűségnek, ha nem érzem magam lekötözöttnek ott, ahol nem részesültem jótéteményben, vagy ha nem kívánom, hogy a közönség úgy tekintse, pártfogómnak köszönhetem azt, amit a Gondviselés kegyelméből magam megtehettem.

Miután művemmel idáig eljutottam, és mindezért nagyon kevéssel tartozom a tudomány kedvelőinek, nem leszek csalódott, ha adósságom még kevesbedik - ha ugyan ennél kevesebb egyáltalán lehetséges -, mire majd befejezem. Már régen felébredtem ugyanis a reménybeli álomból, amellyel valaha oly lelkesen áltattam magam mylord, Lordságod legalázatosabb és legengedelmesebb szolgája

Sam. Johnson.”

¹⁴ *Le vainqueur du vainqueur de la terre*: a világ legyőzőjének legyőzője.

„Miközben ez a levél szóbeszéd tárgya volt az egész városban - írja Dr. Adams egy hozzám intézett levelében -, történetesen éppen meglátogattam Warburtont, aki, megtudván, hogy ismerem Johnstont, komoly formában megkért, továbbítsam elismerését és közöljem vele: nagyrabecsüli férfias viselkedését, amellyel Lord Chesterfield leereszkedését fogadta, és megfelelő szellemben visszautasította a méltatlan bánásmódot. Johnson láthatóan örült ennek az elismerésnek, mert mindig nagyra tartotta Warburtont.” S valóban, az a szellemi erő, amely ebből a levélből áradt, rokon volt azzal, amellyel Warburton maga is oly gazdagon megáldatott.

Van egy különös apróság, amely szemembe ötlött, amikor Johnson Juvenalis-szatíráinak különböző kiadásait összehasonlítottam. A tizedik satírban egy rímpár a vágyak hiábavalóságáról, beleértve az irodalmi elismerést is, imigyen hangzott:

„Mégis, gondold meg, micsoda bajok rohanják meg a tudós életét,
Fáradozás, irigység, nélkülözés, padlásszoba és börtön.”

Mikor azonban Lord Chesterfield színlelt pártfogásának keserűségét megízlelte, a szomorú felsorolásból kihagyta a *padlásszoba* szót, és minden további kiadásban a következő sor áll:

„Fáradozás, irigység, nélkülözés, *pártfogó* és a börtön.”

Johnson és Lord Chesterfield

Hogy Lord Chesterfieldet sértette e fennkölt megvetés s az udvarias, mégis maró gúny, amellyel Johnson saját maga előtt is leleplezte ebben a levélben, afelől nem kételkedhetünk. Ellenben sima kétszínűségében úgy tett, mintha cseppet sem érintené a dolog. Dr. Adams megemlítette Mr. Robert Dodsleynek, hogy sajnálja, amiért Johnson megírta levelét Lord Chesterfieldnek. Dodsley az üzletember őszinteségével ezt mondta: „ő maga is sajnálja, hiszen pénzt fektetett a *Szótárba*, s Őlordsága pártfogása nyilván előnyökkel járt volna.” Aztán elmondta Dr. Adamsnak, hogy Lord Chesterfield megmutatta neki a levelet. „Azt hittem volna - felelte Dr. Adams -, hogy Lord Chesterfield inkább eldugja” „Ugyan - mondta Dodsley -, azt hiszi talán, Lord Chesterfieldet megsértheti Johnson levele? Cseppet sem, Uram. Ott feküdt az asztalán, akárki láthatta. Fel is olvasta nekem és azt mondta »ez az ember hatalmas képességekkel van megáldva«, rámutatott a legkeményebb passzusokra és megjegyezte, mennyire kifejezőek.” Ez a közömbösség, amely oly mély benyomást tett a kitűnő Dodsleyra, nyilván nem egyéb, mint a színlelésnek egy példája, amely Lord Chesterfield szerint egyik legfontosabb lecke az életművészet elsajátításának iskolájában. Őlordsága megkísérelte, hogy igazolja magát Dodsley előtt Johnson vádjaival szemben, de megítélhetjük, mennyire átlátszó volt védekezése, amikor azzal mentegetőzött Johnson mellőzése miatt, hogy „úgy hallotta, Johnson lakást változtatott és nem tudta, merre lakik”, mintha akár a legcsekélyebb nehézségbe ütközött volna efelől irodalmi körökben tájékozódni, ahol Őlordságát jól ismerték, sőt amelyeknek maga is egyik dísze volt.

Dr. Adams vitába szállt Johnsonnal: aligha lehet Lord Chesterfieldet vádolni azért, amiért Johnson nem jutott be hozzá, amikor felkereste - mondotta -, hiszen Őlordsága Dodsley előtt kijelentette: „elbocsátotta volna legjobb szolgáját is, ha megtudta volna, hogy letagadta őt az előtt a férfitól, akit a lehető legszívesebben látott”. S hogy ezt megerősítse, arra hivatkozott, mennyire szeretetre méltó Lord Chesterfield mindenkihez, mily könnyen megközelíthető, különösen az irodalom művelői számára. „Uram - felelte erre Johnson -, az nem Lord Chesterfield: Lord Chesterfield a leggőgösebb ember, akit ismerek.” „Nem úgy - felelte Dr. Adams -, van valaki, aki legalább olyan gőgös, mint ő, sőt, saját szavai alapján úgy gondolom,

kettejük közül az a gőgösebb.” „De az én gőgöm - replikázott azonnal Johnson -, *defenzív* gőg volt.” Ez megint egyike volt azon ügyes és szellemes fordulatoknak, amelyeket Johnson oly pazarló bőkezűséggel ontott.

Miután Johnson most már nyíltan hangoztatta véleményét Lord Chesterfieldről, nem habozott e nemes úrral kapcsolatban nyers szókimondással kijelenteni: „Azt hittem, nemes ő az okosok között, de most már látom, hogy csak okos a nemesek között.” Mikor pedig kiadták Őlordsága természetes fiához intézett leveleit, megjegyezte: „Egy ringyó erkölcsére és egy táncmester modorára oktatnak.”

A Lord Chesterfield leveleiben szereplő „tisztos hottentotta” elnevezést általában Johnsonra értették, s nem kétlem, hogy ez így is van. Emlékszem azonban, hogy mikor e levelek irodalmi tulajdonjoga tárgyában folyt a per a Skót Legfelsőbb Bíróság előtt, és a tulajdonosok egyik jogi képviselője, Mr. Henry Dundas úgy értelmezte a kifejezést, mint amelyik Johnst nevésségessé teszi, az egyik bíró, Sir David Dalrymple, Hailes ura, nagy vehemenciával azt állította, hogy e portré nem Johnst ábrázolja, hanem egy elhunyt nemes Lordot, aki fölöttébb tisztelte az obskurus tudományokat. Hallottam, amikor egyszer Johnson maga is beszélt erről a figuráról, s azt mondta, Lord Lytteltont akarja ábrázolni; ebben azonban semmiképpen sem értek egyet vele, mert Őlordságából hiányzott az a heves vérmérséklet, amely oly jellemző vonása az említett alaknak. Mikor úgy láttam, kitűnő barátomat nem bántja, ha úgy tartják, Lord Chesterfield hottentottája őt formázza, nevetve azt mondtam neki: kétségtelenül van ennek a figurának egy jellemvonása, amely nem illik rá, ti. „a húst mindenfelé teszi, csak a szájába nem”. „Uram - felelte Johnson - Lord Chesterfield soha életében nem látott enni.”

A Szótár

Amidőn az *Angol Szótár*, a nyelvtannal és az angol nyelv történetével együtt, két kötetben végre kiadatott, a világ ámulva szemlélte ezt az óriási munkát, amelyet egyetlen ember vitt végbe, holott más országokban csak a Tudományos Akadémia tagjait együttesen merték megbízni efféle feladatokkal. De bármilyen hatalmas volt is Johnson ereje, képzelete elragadta, amikor úgy vélte, kitartó szorgalommal három esztendő alatt elvégezheti feladatát. Olvassuk el figyelmesen az *Előszót*, amely világos, erőteljes, tündöklő stílusban összefoglaló s mégis részletes képet nyújt arról, amit véghezvitt, és nyomban nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy a ráfordított idő viszonylag mily csekély volt. Nem szívesen duzzasztom könyvemet hosszú idézetekkel abból a műből, amely mindenkinek a kezeügyében van, s úgy vélem, aligha akad még egy olyan angol nyelvű prózai mű, amelyet nagyobb élvezettel olvasnak, vagy amely mélyebb nyomot hagy a elménkben, mint ez az előjáró értekezés. Kiválóságainak egyike mindig különös csodálattal töltött el: arra az áttekinthetőségre és világosságra célzok, ahogyan az elvont tudományos fogalmakat kifejezi. Ennek példaként idézem a következő mondatot: „Ha az alapjelentés új, párhuzamos értelmezésekkel bővül, hogyan alakulhat ki a természetükben párhuzamos (v. megfelelő) mellék jelentések sora? Íme egy példája annak az oly sokszor hangoztatott igazságnak, amely szerint minden gondolathoz megtalálhatók a hozzá legjobban illő, másokkal nem helyettesíthető szavak, amelyekre ha szerencsésen rátalált az ember, elérte a nyelvi tökéletességet.”

Nyilvánvaló, hogy a források összegyűjtéséhez szükséges széles körű olvasottság, amely önmagában is bizonyítja Johnson elméjének a tudás és képzelőerő hatalmas és sokrétű tartalékaival gazdagított megőrző képességét, hosszú évek munkájának eredménye. Az *Előszó* kiváló példáját nyújtja Johnson ama kettős tehetségének, amelynek annyira tudatában volt. Sir

Joshua Reynolds hallotta, amikor egyszer ezt mondta: „Két dolog van, amit meggyőződésem szerint jól csinállok: az egyik bármilyen irodalmi mű bevezetése, melyben kifejtem, mit tartalmaz a mű, s hogyan kellett volna azt a legtökéletesebb formában kidolgozni; a másik a zárszó, amely különböző oldalokról világítja meg, miért nem egyenértékű a mű kivitelezése azzal, amit a szerző önmagának és az olvasóknak ígért.”

Hogyan szégyenkezhetnének az apró írócskák, amikor látják, hogy Johnson, tanúságot téve arról, hogy a szótárszerkesztés elméletének tökéletesen birtokában van, egyszersmind őszintén és szerényen kijelenti: nem felelt meg saját várakozásának, íme Johnson szerénységének őszinte megnyilvánulása, amikor saját fáradtságos munkáját kellett összehasonlítani - nem más személyekével (mely esetben hajlíthatatlan igazságszeretete szenvedett volna sérelmet, ha szerénykedik) hanem az elméleti tökéletességgel. Ő ugyanis, aki a vetélkedésben minden versenytársát legyőzte, beismeri vereségét az idővel vívott harcban. Méltán elmondhatta, hogy „az *Angol Szótár* a tudomány embereinek igen csekély segítségével készült el”, mert, úgy mond, az egyetlen segítség, amit kapott, egy húsz szó etimológiáját tartalmazó tanulmány volt. Ezt egy ismeretlen személy küldte, akiről később megtudta, hogy Dr. Pearce, Rochester püspöke volt. E szófejtések, bár tanultságra és helyes ítélőképességre vallanak, úgy vélem, mégsem tarthatnak számot arra, hogy e fölmérhetetlen munka különféle részletei közül őket illesse a legfőbb dicséret. A meghatározások szememben mindig is annak az élelméjűségnek, nyelvi pontosságnak a bizonyítékai, ami a legmagasabbrendű zsenire vall. Ez az, ami Johnson *Szótárát* más, azonos terjedelmű vagy éppen még terjedelmesebb műveknél magasabbra emeli, és ami szükségképpen sokkal nagyobb szellemi erőfeszítést igényelt, mint a pusztá lexikonok, vagy ahogyan a németalföldiek mondják: szó-könyvek összeállítása. Azok, akik kísérletképpen megpróbálják meghatározni néhány, bármiféle szó értelmét, hamarosan kétségbevonhatatlanul igazolva látják majd ezen megfigyelésem jogosultságát, amelyet, biztosíthatom olvasóimat, sok tanulmány és számos gondolkodó elmével folytatott eszmecsere előzött meg.

Szesélyes definíciói

Megengedem, néhány meghatározása téves, így a *windward* (széloldali) és a *leeward* (szélalatti) szó bár pontosan ellenkező értelműek, meghatározásuk azonos. E jelentéktelen apróságokról elég annyit megjegyezni, hogy Johnson a mű *Előszavában* közölte: tisztában van azzal, hogy sok efféle hiba csúszhat ilyen mérhetetlenül nagy munkába, s egyáltalán nem vette rossznéven, ha valaki hasonló példákat említett neki. Egy hölgy egyszer megkérdezte, miért határozta meg a *pastern* (csüd) szót „a ló térde”-ként, mire, bonyolult védekezés helyett - amire a hölgy nyilván számított - röviden így válaszolt: „Tudatlanság, hölgyem, tiszta tudatlanság.” A *network* (háló) szó meghatározását sokszor idézik tréfás malíciával, mint ahol egy önmagában úgyszólván világos fogalmat elködösít. Ezekre a komolytalan kritikákra azonban nem szükséges egyéb válasz, mint amit ő maga ad *Előszavában*:

„A magyarázathoz olyan kifejezésekre van szükség, amelyek az értelmezendő szónál kevésbé homályosak, ám ilyen kifejezéseket nem mindig találunk. Ugyanis, mint ahogyan semmi sem bizonyítható, ha nem tételezzük fel valamit, ami intuitíve tudott és bizonyítás nélkül is evidens, ugyanúgy semmit sem határozhatunk meg másképp, mint oly egyszerű szavakkal, amelyek már nem kívánnak további meghatározást. Néha nehezebbekkel cseréljük fel a könnyen érthető szavakat, így a *temetést* az *elhantolással* vagy *sírbatétellel*, a *száritót* az *aszalóval*, a *szárazságot* az *aszállyal*, a *rohamot* az *örjöngéssel*, mivelhogy a legegyszerűbb szavakat még egyszerűbbel már nem helyettesíthetjük.”

Azt a körülményt, hogy a szavak általános meghatározásába elbújtatja saját véleményét, sőt előítéleteit is, s eközben bizonyos szavak valódi értelmét - például: *tory*, *whig*, *kegydíj*, *zab*, *fogyasztási adó* és még néhány más szó - félremagyarázza, aligha menthetjük egészen, legfeljebb szeszélyes és humoros nemtörődömségének rovására írhatjuk. Mikor egyszer, 1777-ben, Ashbourne-ban erről beszélgettünk, elmondta, mennyire eluralkodtak rajta személyes érzelmei e mű megalkotásakor. „Mint tudja, Uram - mondta -, Lord Gower csúful elárulta a régi jakobita¹⁵ érdekeket. Mikor a *renegát* szóhoz értem, előbb elmondtam, hogy annyit jelent: olyan személy, aki átpártol az ellenséghez, áruló, lázadó, majd hozzáfűztem: *Néha Gower-nak is mondjuk*. Így is került a nyomdába, de a nyomdásznak több esze volt, mint nekem és kihagyta.”

Hadd emlékeztessenek azonban arra is, hogy kedélyessége nemcsak a mások iránti szarkazmusban nyilvánult meg, hanem, gyakran abban is, hogy tréfásan utalt azokra a véleményekre, amelyeket mások alkottak és terjesztettek szélteben-hosszában az ő fáradtságos munkájáról; Így „*Grub street* - londoni utcanév, számos novellaíró, *szótáríró* és alkalmi poéta lakóhelye, innen ered a *gyatra* és a *grub streeti* jelzők azonosulása.” - „*Lexikográfus: szótáríró, ártalmatlan tökfilkó.*”

Mikoriban Johnson ékesszóló *Előszavát* írta, szellemét oly mérvű depresszió tartotta hatalmában, hogy nem szemlélhetjük ámulat nélkül, micsoda friss és pompás gondolatok teszik kiválóvá ezt az alkotást. „Bíznám le tudnék mondani arról, hogy tökéletesnek tartsanak, mert ha megszerezném is e dicséretet, mit érne komor magányomban? Munkám oly hosszú nyúlt, hogy a legtöbben, akiknek tetszését el akartam nyerni, a sírba tértek, és siker vagy balsiker csak üres szavakká váltak számomra. Hűvös nyugalommal figyelemre sem méltatom őket, mivel vajmi csekély okom van félni a bírálattól vagy remélni a magasztalást.”

Mr. Wartonhoz írt leveleiből kiderül, hogy ez az érzéketlenség csak átmeneti, s nem tekinthetjük megrögzöttnek, hisz bármiképpen is érzett abban a pillanatban, a nagy mű iránt megnyilvánuló földi elismerés minden bizonnal jólesett neki. Barátja, Cork és Orrery grófja, akik éppen Firenzében tartózkodtak, a művet felajánlották az Academia della Cruscának. Az Akadémia viszont megküldte Johnsonnak a maga *Vocabularioját*, a Francia Akadémia pedig megküldte a *Dictionnaire-t*, és Mr. Langtonnak jutott az az öröm, hogy átadja neki.

Kétségtelenül különösnek találjuk az *Előszó* befejezésének levert és komor hangját, ha meggondoljuk, hogy szerzője akkor még csak negyvenhat éves volt. Komorságát azonban annak a nyomorúságos depresszióknak tulajdoníthatjuk, amelynek rabja volt, s amelyet felesége halála csak súlyosbított. Egy előkelő és finom úrhölgytől hallottam azt a találó megjegyzést, hogy „melankóliája akkor ért delelőjére”. Isten akaratából még majd harminc évet élt azután, és derűsebb lelki állapotában be kellett vallania, hogy azon komor órák után több boldog napja és sokkal több barátja volt, mint annak előtte.

Anyja halála

1759. január hónapjában, 90 éves korában elhunyt édesanyja. Ez az esemény mélységesen megrendítette. Nem mintha „lelkét nem erősítették volna meg a halandóságról való elmélkedések” (Hawkins: *Johnson élete*), de tiszteletteljes szeretete édesanyja iránt az évek hosszú során cseppet sem halványult, sőt, élete fogyáig megőrizte minden gyengéd érzését iránta.

¹⁵ *jakobiták* (Jakab-pártiak): Angliában az 1688-ban elűzött Stuart-dinasztiához tartozó II. Jakab királynak, illetve leszármazottainak reakciós párthívei, akik 1715-ben és 1745-ben fegyveresen is megkísérelték a Stuartok újbóli trónra juttatását, de vereséget szenvedtek. A szeparatista skót főurak (az Angliával való unió ellenzői) nagy része hozzájuk tartozott.

Úgy mondják, igen fájlalta, amiért édesanyját utolsó éveiben nem látogathatta meg, de állandóan lefoglalta őt irodalmi munkássága, amely Londonhoz kötötte, s bár nem jutott osztályrészéül az a vigasz, hogy koros szülőjét láthassa, bőkezűen támogatta őt.

„Mrs. Johnsonnak, Lichfieldben.

Szeretve tisztelt Asszonyom,

A beszámoló, amelyet Miss (Porter) hozott egészségi állapotáról, szívembe markol. Isten vigasztalja és óvja meg Önt, és mentse meg Jézus Krisztus érdemeiért. Szeretném, ha a Miss időnként felolvasna Önnek Megváltónk Szenvedéseiből, és néha azokat a mondatokat az Úrvacsora-szertartás szövegéből, amelyek így kezdődnek: „Jöjjetek hozzám mind, akik megfáradtatok és nehéz terheket hordtok, és én megenyhítelek titeket.”

Most olvastam egy orvosi könyvet, amely arra a gondolatra indít, hogy erős fakéreg-főzet jót tenne önnek. Édes jó Anyám, próbálja meg a kedvemért. Kérem, küldje anyai áldását, és bocsássa meg mindazt a rosszat, amit Önnel szemben elkövettem. És bármit, amit tenni szándékozott, vagy hogy mely tartozásait kívánja elsősorban rendezni, vagy ha van bármi más elintéznivaló, a Miss írja meg. Igyekezni fogok mindenben engedelmeskedni.

Van tizenkét guineám, amelyet szeretnék elküldeni önnek, de sajnos még nem tudom, hogyan juttathatnám el még ma este. Ha ma este nem tudom elküldeni, a következő postával megy.

Kérem, ne mulasszon el semmit, amit ebben a levélben említettem. Isten áldja, örökkön-örökké.

1759. január 13.

Engedelmes fia
Sam. Johnson”

„Miss Porternek Mrs. Johnson címén, Lichfieldben.

Kedves Kisasszonyom,

úgy érzem, nincsenek szavak, mellyel kifejezhetném, milyen hálával tartozom Önnek, amiért gondot visel édesanyámra. Isten adja, hogy fáradozása ne legyen hiábavaló. Mondja meg Kittynek, hogy sohasem fogom elfelejteni úrnője iránti gyengédségét. Amit csak megtehetnek, tegyék meg továbbra is. A szívem tele van.

Remélem, hétfőn megkapták a tizenkét guineát. Miután leveletem megírtam, sikerült módot találnom, hogy a postamesterrel elküldjem, remélem, szerencsésen meg is érkezett. Néhány napon belül további összeget küldök. Isten áldja mindnyájukat. Kedvesem, az ön leghálásabb, legalázatosabb szolgálja.

Sam. Johnson

1759. január 16.

Túldoldalon egy levél Anyámnak.”

„Kedves, szeretve tisztelt Anyám,
Gyengesége sokkal jobban lesújt, semmint azt elmondhatnám Önnek. Nem gondolom,
hogy nem képes a halállal szembenézni, de nem tudom, hogyan viseljem el az ön
elvesztésének gondolatát. Igyekezzék mindent megtenni magáért. Egyék, amennyit csak
tud.

Gyakran imádkozom Önért, kérem, imádkozzék ön is értem - nincs hozzátennivalóm
legutóbbi levelémhez. Maradok, drága Anyám, engedelmes fia

Sam. Johnson”

1759. január 16.

„Mrs. Johnsonnak Lichfieldben.

Kedves, tisztelt Anyám,
félek, túlságosan beteg ahhoz, hogy hosszú leveleket olvasson, ezért csak annyit írok,
hogy úgy aggódom Önért, ahogyan csak a szív aggódni képes. Imádkozom Istenhez,
áldja meg mindörökre, Jézus Krisztusért. Ámen.

A Miss írjon nekem minden postával, akármilyen röviden. Maradok, kedves Anyám,
engedelmes fia

Sam. Johnson”

1759. január 18.

„Miss Porternek, Mrs. Johnsonnál Lichfieldben.

Kedves Kisasszonyom,
Ha lehet, leutazom Önökhöz. Isten adja, hogy édesanyámat még életben és öntudatánál
találjam. Ne mondja meg neki, nehogy csalódás érje: ha a következő postával nem írok,
úton vagyok. Maradok, kedves Kisasszony, alázatos szolgája.

Sam. Johnson”

1759. január 20.

A másik oldalon

„Kedves, tisztelt Anyám,
Sem állapota, sem egyénisége nem teszi lehetővé számomra, hogy sokat mondjak. Ön a
legjobb anya, és, azt hiszem, a legjobb asszony a világon. Köszönöm irántam való
türelmét, és kérem, bocsássa meg mindazt a rosszat, amit tettem, és azt is, amit
elmulasztottam jól tenni. Isten küldje el önért Szent Lelkét, és fogadja be az örök
boldogságba, Jézus Krisztus érdeméért. Ámen. Az Úr Jézus fogadja lelkét. Ámen.
Maradok, édes, édes anyám, engedelmes fia

Sam. Johnson”

1759. január 20.

„Miss Porternek, Lichfieldbe.

Ön megérti bánatomat édesanyám, a legjobb édesanya elvesztése felett. Ha újból életre kelhetne, bizonyára jobban viselkedném vele szemben. De ő boldog már, s a múlt semmit sem jelent neki többé. Ami engem illet, mivel vele szemben elkövetett hibáimat már nem tehetem jóvá, remélem, megbánásom eltörli őket. Legőszintébb köszönetemet küldöm önnek s mindenkinek, aki jó volt hozzá, és kérem Istent, fizessen meg mindent végtelen segítségével, írjon nekem, és vigasztaljon engem, kedves Gyermekem, örülnék, ha Kitty is írna. Néhány napon belül küldök húsz fontot, amelyet úgy gondoltam, anyámnak küldök, de Isten másképp akarta. Nincs erőm, sem önuralmam, hogy többet mondjak. Isten áldja önt, és áldjon meg mindnyájunkat. Maradtam a kedves Kisasszony leghűbb, legalázatosabb szolgája

Sam. Johnson”

1759. január 23.

A „*Rasselas*”

Nem sokkal édesanyja halála után írta meg *Rasselas, Abesszínia hercege*¹⁶ című művét. Sir John Hawkins, ahelyett, hogy vette volna magának a fáradságot és megbízható pontossággal tájékozódott volna a mű megjelenését illetően, homályos és haszontalan találgatásokba bocsátkozik. Nem akarom olvasóimat untatni e Lovag képzelgéseinek ismételtesével, csak annyit említek meg, hogy a néhai Mr. Straban, a nyomdász elmondotta nekem, Johnson azért írta e művet, mert ennek bevételeiből kívánta fedezni anyja temetésének költségeit és hátrahagyott csekély adósságait. Elmondta Sir Joshua Reynoldsnak, hogy egy hét alatt, esténként írta meg, részletekben küldte nyomdába úgy, ahogy megírta, még csak át sem olvasta. Mr. Strahan, Mr. Johnson és Mr. Dodsley száz fontért vásárolták meg, de később, amikor második kiadásra kerül sor, még huszonöt fontot fizettek érte.

Ha meggondoljuk, mekkora összegeket fizettek kompilációkért vagy olyan művekért, amelyek nem igényelnek nagyobb képességeket, mint a kompilációk, csak csodálkozhatunk, mily alacsony áron engedte át Johnson csodálatos alkotását, amely, ha semmi mást nem ír, akkor is halhatatlanná tette volna nevét az irodalomban. Egyetlen írása sem terjedt el annyira Európában, mivel majdnem valamennyi - ha ugyan nem minden - modern nyelvre lefordították. Ez a keleti képzeletvilág minden bájával és az angol nyelv minden erejével és szépségével ékeskedő mese, végigvezet bennünket az emberi élet valamennyi fontos szakaszán, s megmutatja, hogy létünk telve van „a szellem hiúságával és nyugtalanságával”.

Azok, akik nem tekintenek messzebb a földi létnél, vagy akik azt vallják, hogy az emberi természet nem sülyedt mélyebbre azóta, hogy megteremtett, nem fogják megérteni e fennkölt történet tanítását sem. De akik igaz ember módjára gondolkodnak, s fogékony a lelkük, mohón és bámulattal figyelnek igazságára és bölcsességére. Voltaire *Candide*-ja, amely az optimizmus rendszerének megdöntésére íródott, s ragyogó módon sikerült is elérnie célját, elgondolásában és megformálásában csodálatosan hasonlít Johnson *Rasselas*-ára, oly-

¹⁶ Johnson 1759-ben írt tanító célzatú románca. Alapgondolata: „valahol bizonyosan megtalálható a boldogság”, de a hős sehol sem találja. Vékony mesefonálon függő értekezések laza láncolata, báját bölcs, humánus melankóliája, s a mögüle fel-felcsillanó humor adja.

annyira, hogy Johnson azt mondta: ha a két mű nem oly gyors egymásutánban lát napvilágot, hogy nem lehetett idő az utánzásra, hiábavaló lett volna tagadni, hogy az utóbb megjelent alapgondolata a korábban megjelenttől származik. Bár mindkét mű ugyanazt a tételt illusztrálja, nevezetesen, hogy jelen állapotunkban több a rossz, mint a jó, a szerzők szándéka merőben különbözik egymástól. Félek, hogy Voltaire a szertelen profanizálással csupán a vallás felett kívánt győzedelmeskedni és a mindennekfelett való Gondviselésbe vetett hitet akarta megingatni, míg Johnson a jelen dolgok tökéletlen természetének megmutatásával az ember reménységét az örök dolgokra szándékozott irányítani. A *Rasselas*, amint azt egy igen művelt hölgy megjegyezte, nagyobb és mélyebben filozofikus értekezés arról az érdekes igazságról, amelyet Johnson verses formában oly sikeresen juttatott érvényre az *Emberi Vágyak Hívásában*.

E mű a gondolatok oly gazdag kincsestára, hogy szinte minden mondata hosszas elmélkedések tárgyául szolgálhat. Elégedetlen vagyok, ha eltelik egy év anélkül, hogy végigolvastam volna, csodálatom alkotója iránt minden olvasás alkalmával nőjön-nő, s ma már szinte hihetetlennek érzem, hogy ilyen ember bensőséges barátságával tisztelt meg.

Johnson kegydíja

Midőn III. György e királyságok trónjára lépett, új és ragyogóbb távlatok nyíltak az irodalmi érdemekben gazdag férfiak előtt, akik az előző király uralma idején nem részesültek az uralkodói kegy semmiféle jelében. A most uralkodó Felséget hazai neveltetése, valamint ízlése és bőkezűsége egyaránt arra készítette, hogy a tudomány és művészet pártfogójává legyen. Miután Johnson (1762 elején) tudós és derék emberként mutatták be az udvarnál, aki azonban szűkében van bizonyos anyagi eszközöknek, Őfelsége szíves volt évi háromszáz font kegydíjat adományozni neki. Bute grófjának, az akkori miniszterelnöknek jutott az a megtiszteltetés, hogy hírül adja a Felség bőkezűségét, amelyről számos különböző, de egyaránt téves történetet terjesztettek. Rosszindulatúan úgy értelmezték, mint politikai vesztegetést, amelyért cserébe Johnsonnak fel kellett adnia nyíltan vallott elveit, és annak a kormánynak eszközévé kellett válnia, amelyet bitorlónak tartott. Ügyeltem arra, hogy módomban legyen ezeket a mendemondákat a leghitelesebb értesülések alapján megcáfolni. Lord Bute elmondotta, hogy Mr. Wedderburne, a jelenlegi Lord Loughborough volt az, aki ezt a dolgot első ízben említette neki. Lord Loughborough állítása szerint Johnsonnak a kegydíjat kizárólag irodalmi érdemei jutalmául adományozták, minden kikötés nélkül, sőt még csak hallgatólagos megállapodás sem született, hogy a továbbiakban a kormányzat szájaíze szerint kell írnia. Őlordsága hozzátette még: meggyőződése, hogy Johnson azokat a politikai traktátusokat, amelyeket a későbbiekben írt - akkor is megalkotta volna, ha semmiféle kegydíjban nem részesül.

Mr. Thomas Sheridan és Mr. Murphy, akik akkoriban sok időt töltöttek társaságában, meg Mr. Wedderburne elmondották, hogy előzőleg beszéltek már Johnsonnak erről a dologról, és valamennyien tökéletesen egyetértettek abban, hogy a kegydíj kizárólag tiszteletdíjnak tekintendő. Sir Joshua Reynolds közlése szerint Johnson meglátogatta, miután Őfelsége szándékát tudomására hozták, s baráti tanácsát kérte, vajon elfogadhatja-e a királyi kegy ezen megnyilvánulását azok után, ahogyan *Szótárában* a *kegydíj* és a *kegydíjas* szavakat meghatározta. Nem kívánja, hogy Sir Joshua azonnal válaszoljon, mondotta, másnap ismét jelentkezni fog, és kérte, gondolkozzék addig a dolgon. Sir Joshua kijelentette, kész nyomban válaszolni, és semmi akadályát nem látja annak, hogy Johnson elfogadja a királytól irodalmi érdemeinek csekély viszonzását, s hogy a *Szótárban* levő meghatározások reá nem alkalmazhatók. Úgy látszik, Johnson elégedett volt a válasszal, mert nem jelentkezett újból, csak miután elfogadta

a kegydíjat. Sir Joshuának később idézte Lord Bute szavait: „Ezt ön nem azért kapja, amit tenni fog, hanem azért, amit eddig tett.” Őlordsága, úgymond, igen barátságosan viselkedett. Kétszer is elismételte fenti szavakat, hogy Johnson bizonyosan meghallja, és tökéletesen megnyugtathassa lelkiismeretét. E nemes úr, akit oly rosszindulatúan gyaláztak, ebben az esetben igen tisztességesen járt el, és őszintén liberális szellemről tett tanúságot. Szűklátókörűbb és önzőbb miniszter nyilván kapott volna az ilyen alkalmon, és tudtára adta volna Johnsonnak, hogy lekötelezettje és hatalmas tehetségével támogatnia kell őt.

Mind Mr. Murphy, mind az azóta elhunyt Mr. Sheridan gyakran vitatták, kit illet az elismerés, amiért elsőül vetette fel Mr. Wedderburne-nek, hogy Johnson kegydíjat érdemelne. Mikor Lord Loughborough-t kérdeztem, vajon emlékszik-e, ki volt fő mozgatója ennek az ügynek, azt válaszolta: „minden barátja segített”. Mikor pedig megemlítettem, hogy Mr. Sheridan önmagának követelte az érdemet, Őlordsága ezt mondta: „ő húzta meg a csengőzsinórt”. Ehhez még csak annyit kell hozzátennem, hogy Mr. Sheridan elbeszélése szerint, mikor Johnsonnal közölte, kegydíjat adományoznak neki, a Doktor a hála hevében így szólt: „Az angol nyelvben ezúttal nem találok érzéseim kifejezésére alkalmas szavakat. A franciától kell segítséget kérnem. „*Pénétré with his Majesty's goodness.*”¹⁷ Mikor elismételtem ezt Dr. Johnsonnak, nem cáfolta meg.”

A *kegydíj* és *kegydíjas* szavaknak részben Pope-nak a szótárban idézett szatirikus verseire alapozott értelmezése általánosságban talán igaz lehet. Mégis meg kell hagynunk, lehetséges és nyilván volt is nemes és becsületes szándékkal adományozott és elfogadott kegydíj. Ezért nyilvánvalóan semmi összeférhetetlen vagy megalázó nincs abban, hogy Johnson elfogadta ezt a feltétel nélkül és tisztelettel felajánlott pénzt.

De nem untatom olvasóimat saját szavaimmal olyan tárgyban, amelyről Bute jelenlegi grófjának kegyéből magának Johnsonnak az írását mutathatom be. Őlordsága ugyanis szíves volt átadni nekem Johnson alábbi, az ő néhai atyjához címzett levelét, amely becsületére válik mind írójának, mind a nemes férfiúnak, akihez íródott.

„Bute Nagyméltóságú Grófjának.

Nagyméltóságú gróf Uram!

Midőn tegnap Mr. Wedderburne átnyújtotta nekem az okiratot, értesültem azon jövőbeni kegyekről, amelyekben, Lordságod ajánlására, Őfelsége szándékozik részesíteni engem.

A nagylelkűség értékének egy részét mindig az a mód adja meg, ahogyan azt nyújtják. Lordságod kegyessége magában foglalja mindazt, amit a tapintat követel és őszinte hálára kötelez. Kegyeit oly embernek adományozta, akinek nincs pártfogója és nincsen befolyása, aki szolgálataival nem érdemelte ki, buzgólkodásával nem szolgálta meg azokat. Megkímélte őt a kérelmezés szégyenétől és a bizonytalanság aggodalmaitól.

Remélem, amit ily nemesen adtak, nem válik szégyenemre. Igyekszem megadni Lordságodnak az egyetlen viszonzást, amelyet a nagylelkűség megkövetel; azt az elégtételt, hogy adományát nem pazarolta méltatlanra. Maradtam Lordságod leghálásabb, legengedelmesebb és legszerényebb szolgálja,

1762. július 20.

Sam. Johnson”

¹⁷ *pénétré*: áthatott, átjárt. Az egész mondat kb. így hangzik: A felség jósága átjárja egész valómat.

Mr. Thomas Davies, a színész, akinek akkoriban könyvesboltja volt a Covent Gardenben, a Russel Streeten, mesélte, hogy jó barátságban volt Johnsonnal, és a Doktor sűrűn megfordult házában, ahová többször meghívott engem is, hogy bemutasson neki, de valami balszerencse folytán Johnson ilyenkor soha sem tudott eljönni.

Mr. Thomas Davies értelmes, tehetséges férfiú volt, aki a liberális nevelés előnyeiben részesült. Bár kissé pózolt, szórakoztatóan társalgott, s irodalmi működésével nem csekély érdemeket szerzett. Barátságos és igen vendégszerető embernek ismertem. Bár mind ő, mind felesége (ünnepelt szépség) éveket töltöttek a színpadon, megmaradtak tisztességben és jó erkölcsökben. Johnson nagyra becsülte őket, és oly könnyed, bensőséges barátságban élt velük, mint mindazokkal a családokkal, akikhez bejáratos volt. Mr. Davies Johnson számos nevezetes mondását emlékezetében tartotta, és talán senki sem tudta oly találóan utánozni a Doktor hangját és modorát, mint ő. Egyre inkább fokozta bennem a kíváncsiságot, s türelmetlenségem nöttön-nőtt, hogy megismerhessem ezt a rendkívüli embert, akinek munkásságát oly nagyra becsültem, s akinek társalgása, amint hallottam, oly különlegesen kiváló.

Boswellt bemutatják

Végre, május 16-án, hétfőn, amikor Mr. Daviesnél ültem a hátsó szobában, a társaságában elköltött tea után, váratlanul Johnson lépett az üzletbe. Mikor Mr. Davies a szoba üvegajtaján keresztül meglátta őt - csaknem olyan modorban jelentette tiszteletet parancsoló közeledtét, mint a Horatiót játszó színész, amikor Hamletet figyelmezteti, hogy atyjának szelleme megjelent. „Nézd, jó Uram, itt jó!” Úgy találtam, tökéletesen képzeltem el Johnson alakját, ama portré nyomán, amelyet Sir Joshua Reynolds röviddel a Szótár megjelenése után festett róla. A képen Johnson mélyen elgondolkozva ül karosszékében. Ez volt az első kép, amelyet barátja róla festett, s Sir Joshua igen lekötelező módon nekem ajándékozta. Mr. Davies megmondta a nevemet és tisztelettel bemutatott neki. Nagyon izgatott voltam, s emlékezvén előítéletére a skótokkal szemben, amiről már sokat hallottam, így szóltam Davieshez: „Ne mondja meg, honnan származom.” „Skóciából” - kiáltott fel Davies csalárdul. „Mr. Johnson, szóltam én, valóban Skóciából jöttem, de erről nem tehetek.” Mentségemre szolgáljon, hogy ezt könnyed szellemességnak szántam Johnson megenyhítésére és kiengesztelésére, nem pedig hazám megalázó becsmélésére. De akárhogy volt is, szavaimat szerencsétlenül választottam meg. Mert szelleme gyors villanásával, ami olyannyira jellemezte őt, belekapaszkodott abba a kifejezésbe, hogy „Skóciából jöttem” - amit én abban az értelemben használtam, hogy onnan származom, ő azonban úgy értelmezte, mintha azt mondtam volna: eljöttem onnan, vagyis elhagytam -, s így vágott vissza: „Úgy vélem, Uram, hogy erről még jónéhány honfitársa nem tehet.” Ez a letorkolás belémfojtotta a szót, és mikor leültünk, ugyancsak nagy zavarban s aggódva vártam, mi következik ezután. Ő ekkor Davieshez fordult. „Mi a véleménye Garrickról? Nem adott nekem szabad jegyet a darabhoz Miss Williams részére, mert tudja, hogy telt ház lesz, és egy jegy megér majd három shillinget is.” Mohón várva minden lehetőséget, hogy a társalgásba bekapcsolódjam, megkockáztattam egy kijelentést: „Ó, Uram, alig hihetem, hogy Mr. Garrick sajnálna öntől ily csekélységet.” - „Uram, válaszolta ő komor tekintettel, régebben ismerem David Garricket, mint ön, s nem tudom, mi jogon mond véleményt e tárgyban.” Talán megérdemeltem ezt a rendreutasítást, mert meglehetősen önteltség volt tőlem, idegentől, hogy kétségemet fejezzem ki régi ismerőse és tanítványa iránti rosszallásának jogosultsága felől. Mélységesen sértve éreztem magamat, s aggódni kezdtem, hogy a reménység, amelyet oly régóta tápláltam aziránt, hogy bekerüljek baráti körébe, füstbe

ment. És valóban, ha buzgalmam nem lett volna szokatlanul erős, s elhatározásom szokatlanul szilárd, ily goromba fogadtatás örökre elrettenthetett volna a további kísérletektől. Szerencsére azonban nem adtam fel egészen a harcot, s hamarosan elnyertem jutalmamat, mert tanúja lehettem társalgásának, amelyről a következő rövid feljegyzést őriztem meg.

„Az emberek - mondotta - csalódhatnak, ha azt hiszik, egy író magánéletében különb, mint a többi ember. Rendkívüli szerepekhez rendkívüli alkalmak kellenek.”

„A barbár társadalmakban az egyes egyedek magasabbrendűségének reális jelentősége van. Nagy testi erő vagy nagy bölcsesség nagy értéket képvisel az egyén számára. Civilizáltabb korban azonban vannak emberek, akik pénzért bármit elvégeznek, s ekkor számos másfajta felsőbbrendűség alakul ki, így a születése vagy a vagyoné, s az emberek ezekre pazarolják figyelmüket, úgyhogy nemigen jut különleges vagy sok megbecsülés a személyes, szellemi magasabbrendűségnek. Bölcsen rendezte így a Gondviselés, hogy ezáltal némiképpen fenn-tartsa az egyenlőséget az emberek között.”

„Uram, ez a könyv, *A kritika elemei* (amelyet éppen a kezébe vett) ügyes kis tanulmány, és némi elismerést is érdemel, bár jó része a fantázia torz szüleménye.”

Valakiről, aki szokatlan merészséggel támadott bizonyos hivatalos intézkedéseket és a királyi családot, ezt mondta: „Azt hiszem, a törvény kezétől nincs mit tartania, de piszkolódó csirkefogó; és ahelyett, hogy a Legfelsőbb Bíróság Elnökéhez fordulnék és kérném megbüntetését, inkább féltucat szolgát küldenek el hozzá, és jól elagyabugyáltatnám!”

„A szabadság gondolata szórakoztatja Anglia népét, és segít nekik távoltartani maguktól a *taedium vitae*.”¹⁸

Ha egy hentes azt mondja Önnek, *szíve vérzik a honért*, nyugodt lehet, semmiféle kényelmetlen érzés nem zavarja.”

„Sheridannak nem lesz sikere Bath-ban ékesszólásával. A gúny már előtte járt, és azt hiszem, Derrick az ellensége.”

„Derrick egészen jól boldogulhat, amíg túllép egyéniségén, de mihelyt egyénisége utoléri, vége mindennek.”

Az igazság kedvéért azonban fel kell jegyeznem, hogy néhány évvel később, amikor emlékeztem szarkasztikus mondására, ezt felelte: „Igen, de Derrick egyénisége azóta olyanná fejlődött, hogy nem kell önmagán túllépnie...”

Hallatlan módon élveztem élénk társalgását, és sajnáltam, hogy kötelezettségem máshová szólít. Az este egy részében egyedül maradtam vele, és itt-ott megkockáztattam egy-egy megjegyzést, amelyet mindannyiszor igen udvariasan fogadott, úgyhogy megnyugodtam: modorában sok ugyan a nyersség, de természetében nincs rosszindulat. Davies kísért ki, s amikor egy kicsit panaszkodtam a nagy embertől kapott kemény szavak miatt, nyájasan megvigasztalt: „Ne búsuljon! Látom, hogy nagyon megkedvelte Önt.”

Boswell látogatása Johnsonnál

Néhány nap múlva meglátogattam Daviest és megkérdeztem, mit gondol, bátorkodhatom-e tiszteletemet tenni Johnson Temple-beli lakásán. Azt mondta, bizonyára, és Mr. Johnson ezt megtiszteltetésnek venné, így kedden, május 24-én, miután Thornton, Wilkes, Churchill és

¹⁸ *taedium vitae*: életundor.

Lloyd urak, akikkel a délelőttöt töltöttem, szellemes mondásaikkal felderítettek, nagymerészen elindultam Johnsonhoz. Az Inner Temple Lane első emelet 1. alatt lakott, s azzal az érzéssel léptem be ajtaján, amelyet az edinburghi Rev. Dr. Blair, akit nemrégén mutattak be neki, plántált belém, mondván, „az óriást barlangjában találta”. Ezt a megjegyzést később, amikor már jó ismeretségben voltam Johnsonnal, elismételtem előtte, s igen mulattatta őt a kifejezés képszerűsége. Dr. Blairt Dr. James Fordyce mutatta be neki. Ez időben hágott tetőfokára a vita Mr. James Macpherson Ossian-fordítások gyanánt kiadott verseivel kapcsolatban. Johnson mindvégig tagadta eredetiségüket, s ami még inkább felháborította a versek csodálói, azt állította, hogy fabatkát sem érnek. Mikor Dr. Fordyce megpendítette a témát, Dr. Blair, a versek régiségének belső bizonyítékaira utalva megkérdezte Johnsont, vajon el tudja-e képzelni, hogy a modern kor embere ilyen költeményeket írjon? Johnson így válaszolt: „Igen, Uram, sokan, sok férfi, sok nő meg sok gyermek is.” Johnson akkor még nem tudta, hogy Dr. Blair nemrégén adott ki egy értekezést, amelyben nemcsak megvédi e versek hitelességét, hanem Homérosz és Vergilius költeményeivel említi őket egy sorban. Mikor később megtudta, igen rosszalotta, amiért Dr. Fordyce előhozta ezt a témát: „Nem bánom, hogy ez lett fáradozásaik jutalma, mondotta, Uram, olyan volt ez, mint amikor valakit olyan könyvről beszéltenek, amelynek szerzője az ajtó mögött hallgatózik.”

Udvariasan fogadott, de be kell vallanom, hogy a lakás és a bútorok, valamint reggeli öltözete meglehetősen elhanyagoltnak látszottak. Színehagyott barna ruhát, fején öreg, borzas és rizsporozatlan parókát viselt, amely túlságosan kicsi volt a koponyájához képest; ingének nyaka és térdnadrágja túlságosan bő volt, rosszul föl húzott fekete harisnyája ráncokat vetett. Papucs helyett befűzetlen cipőt hordott. De mindez az elhanyagoltság semmivé vált abban a pillanatban, amikor megszólalt. Néhány úriember, akiknek a nevére már nem emlékszem, ült nála, s amikor elmentek, én is menni készültem. Ő azonban így szólt hozzám: „Nem, ne menjen.” „Uram, mondtam én, félek, hogy zavarom Önt. Jóságára vall, ha megengedi, hogy itt üljek s hallgassam.” Láthatóan tetszett neki a bók, amely szívemből fakadt, s így válaszolt: „Uram, hálás vagyok mindenkinek, aki meglátogat.” Az aznap elhangzottakat az alábbi rövid feljegyzésben örökítettem meg.

„Az örültség gyakran azzal leplezi önmagát, hogy szükségtelenül eltér a világ megszokott divatjától. Szegény Smart barátom azzal árulta el szelleme zavartságát, hogy az utcán vagy más szokatlan helyen térdre esett és így mondta el imádságait. Nos, ha józanul gondolkodunk, nagyobb örültség egyáltalán nem imádkozni, mint Smart módján imádni az Urat, mégis, félek, mivel annyian vannak, akik egyáltalán nem imádkoznak, el sem képzelhető, hogy ezt megérthessék.”

Boswell és Johnson

Legközelebb csak június 13-án, hétfőn látogattam meg őt; nem emlékszem, hogy ez alkalommal miről társalgott, kivéve egy részletet; megemlítettem, hogy láttam Johnsont, az artistát, aki három lovon lovagolt egyszerre. Johnson ezt mondta: „Az ilyen embert, Uram, fel kellene karolni; produkciója ugyanis élő példája, hogy mire képes az emberi erő, s ezáltal megerősíti hitünket az emberi képességekben, megmutatja, mit lehet elérni kitartó szorgalommal; hogy ha nem is fog soha három lovat megülni egyszerre, vagy kötélén táncolni, de szakértővé válhat abban a mesterségben, amelyet hivatásául választott.”

Búcsúzáskor megint megrázta a kezemet, és megkérdezte, miért nem jövök gyakrabban. Abban bízván, hogy most már kegyeibe fogadott, azt feleltem, nem bátorított túlságosan, és emlékeztettem az első találkozásunkkor tőle kapott dorgálásra. „Ugyan-ugyan - mondta önelé-

gült mosollyal -, sose törődjék ezekkel a dolgokkal. Jöjjön, amilyen gyakran csak tud. Örülni fogok, ha látom.” Megtudtam, hogy kedvenc tartózkodási helye a Fleet Street-i „Püspöksüveg” nevezetű kocsmá, ahol szívesen elüldögél a késői órákig. Megkértem, hadd tölthessek egy estét társaságában, amit meg is ígért. Néhány nap múlva a Temple kapu közelében találkoztam vele, hajnali egy óra tájban, és megkérdeztem, nincs-e kedve eljönni a „Püspöksüveg”-be. „Uram - mondta -, túl késő van már. Nem engednek be bennünket. De szívesen elmegyek önnel egy másik este.”

Jövőmet illető terveimben ez idő tájt fontos fordulat következett be; ahelyett ugyanis, hogy saját hajlamomat követve a Gyalogos Testőrségbe való felvételemet kértem volna, atyám óhajának megfelelően beleegyeztem, hogy jogot tanuljak. Rövidesen útra kellett kelnem Utrechtbe, hogy egy kiváló magánjogász előadásait hallgassam az ottani egyetemen, majd folytatni szándékoztam utazásomat. Bár nagyon szerettem volna Dr. Johnsontól tanácsot és útmutatást kérni tanulmányaimat illetően, ez idő tájt oly mértékben lekötöttek - ha ugyan nem: elzüllesztettek - London szórakozásai, hogy legközelebb csak június 25-én, szombaton találkoztunk, amikor véletlenül éppen a Clifton-féle étkezdében ebédeltem a Butcher Row-on. Meglepetten láttam Johnsont bejönni és egy másik asztalnál leülni. Az effajta londoni intézményeknél az ebédelés vagy inkább az étkezés módja köztudomásúan semmiképpen sem társas jellegű, mert nincsenek nagy közös asztalok vagy egyívású társaságok, hanem mindenki magában falatozik, és nem várják el tőle, hogy bárkivel társalogjon. Egy előítéletektől mentes és egészséges szellemű ember azonban, aki szívesen társalog, áthágja ezt a bárdolatlan és a társas léttel ellentétes szabályt. Johnson és egy ír úriember vitába keveredtek afelett, miért fekete az emberiségnek egy része. „Ugyan, Uram - mondta Johnson -, ennek három okát szokták adni: vagy feltételezik, hogy a feketék azon Ham utódai, akit átok sújtott, vagy hogy Isten mindjárt kétféle embert teremtett, fehéret meg feketét, vagy hogy a nap heve megperzseli a bőrt, s így az koromszínt ölt. A természettudósok sokat marakodtak ezen a kérdésen, de nem tudták bizonyossággal eldönteni.” Tökéletesen kiveszett emlékezetemből, mit mondott erre az ír, csak arra emlékszem, hogy igen heves és féktelen szavakat használt, mire Johnson felkelt és nyugodtan eltávozott. Mikor elment, ellenfele úgy vélte, bosszút állhat rajta, ezt mondván: „Milyen idomtalan figura, s nagyképű fontoskodása nem méltó egy lángészhez.”

Első vacsora a „Püspöksüveg”-ben

Johnson nem vette észre, hogy a teremben vagyok. Én azonban utána mentem, és ő beleegyezett, hogy este a „Püspöksüveg”-ben találkozzunk. Érte mentem, és kilencre odasétáltunk. Finom vacsorát ettünk és portóit ittunk, amelyből ő ez idő tájt néha egy üveggel is megivott. A „Püspöksüveg” ortodox hangzása - az ünnepektől SAMUEL JOHNSON alakja és modora - társalgásának rendkívüli ereje és élénksége, meg a büszkeség, amely eltöltött, amiért társaságába bocsáttattam, különféle érzelmeket keltett bennem, és soha azelőtt nem tapasztalt, kellemesen emelkedett hangulat kerített hatalmába. Naplómban az alábbi feljegyzéseket találok társalgásunkról, amely, bár csak igen halvány fogalmat nyújt arról, ami ott elhangzott, bizonyos fokig értékes emlék, és érdekes lesz abból a szempontból, hogy megmutatja, mennyire belerögződtek Johnson lelkébe azok a nézetek, amelyeket műveiben is megtalálhatunk.

„Colley Cibber, Uram, semmiképpen sem volt fajankó, de mivel túl sokat követelt magának, abba a veszélybe került, hogy a megbecsülésnek azt a fokát elveszíti, amit megérdemelt. Barátai állítása szerint születésnapjára *Ódáit* szándékosan elrontotta, de nem ez az igazság, Uram; mert hiszen több hónapon át magánál tartotta őket, s néhány évvel a halála előtt megmutatott nekem egyet, mivel gondosan igyekezett a lehető legtökéletesebbet produkálni; én

némi javítást eszközöltem, ő azonban nem szívesen fogadta észrevételeimet. Emlékszem a következő sorára, amelyben a királyra és önmagára utal:

*„A sas szökellő szárnyán kuporogva
A kedves kenderike szívesen énekel.”*

Cibber hallott valamit, Uram, a tanmeséről, amelyben az ökörszem a sas szárnyán ül, s azt a kenderikére alkalmazta. Meghitt stílusa azonban jobb, mint Whiteheadé. A nagyképű ostobaság elviselhetetlen. Whitehead kis ember ahhoz, hogy színészeknek verseket dedikáljon.”

Nem mertem szembeszegülni ezzel a kritikával, amelyet a színészek iránt táplált előítélete befolyásolt, de ellenállhatatlanul arra kellett gondolnom, hogy egy drámai költő méltán hódolhat egy kiváló előadóművésznek, amint azt Whitehead oly szerencsésen tette Mr. Garrickhoz írt verseiben.

„Uram, szerintem Gray nem elsőrendű költő. Nincs benne merész képzelőerő, s nem mestere a szavaknak. A köd, amelybe burkolózik, nem készíttet senkit, hogy fennköltnek higgye őt. Az *Elégia egy temetőben* szerencsés választéka a költői képeknek, de nem szeretem úgynevezett „nagy alkotásait”, ódáját, amelynek kezdő sorait

*„Romlás reád, kegyetlen király,
Pusztulás sújtsa zászlóidat.”*

tömörségéért és azért ünneplik, mert egyenesen a tárgyra tér. De az ilyen művészi fogásoknak semmi értékük nincs, hacsak nem eredetiek. Csak egyszer csodáljuk meg őket, s ebben a tömörségben nincs semmi új. Gyakran találkoztunk már vele a múltban. Sőt, ott találjuk Johnny Armstrong ősi dalában:

*„Akad-e ember egész Skóciában,
A legmagasabb rendűtől a legalacsonyabb rangúig...”*

Meg ezt, Uram,

*„Igen, van egy ember Westmorelandban,
És Johnny Armstrong az ő neve.”*

Íme, máris a tárgy kellős közepében vagyunk. Semmi előljáró bevezetés. Úgy vélem, ennek az ódának következő két sora igen jó:

*„Bár legyezi őket a diadal vörös szárnya,
Gúnnyal a légben tunyán csüngenek.” ”*

Hadd jegyezzük itt meg, hogy noha véleménye Gray költészetéről nagymértékben eltért is az enyémtől, s gondolom a legtöbb jó ízlésű emberétől, akik joggal csodálják, mégis képtelenség, mekkora lármát csaptak, mintha Johnson bűnösen ártott volna eme bárd dicsőségének, és mintha az irigység sarkallta volna. Ó jaj! törpe, rövidlátó kritikusok. Hát irigyelhette Johnson akármelyik kortársa tehetségét? Talán csodálkozhatunk, sőt, talán sajnálhatjuk is, amiért e tárgyban ez volt a véleménye, s ezt baráti körben és a nyilvánosság előtt egyaránt hangoztatta, de alantas és igazságtalan dolog azzal vádolni, hogy mást mondott, mint amit gondolt.

Mivel kedélyes hangulatban találtam, és élni akartam az alkalommal, hogy egy bölcstől kérhetek tanácsot, - ifjúi fantáziám hevében úgy képzeltem, oly férfiak, akiket nemes hév tölt el, más országokból is boldogan fölkeresik, hogy értelmüket gazdagíthassák -, őszintén kitártam előtte lelkemet, s röviden vázoltam életem eddigi folyását, amit szívesen, nagy figyelemmel hallgatott meg.

Bevallottam, hogy bár igen szigorú vallásos elvekben neveltettem, egy időben a hitetlenség útvesztőjében tévelyegtem, de most már a helyes útra tértem, s teljes egészében meggyőződtem a keresztény kinyilatkoztatás igazságáról, bár nem egészen világos előttem minden ortodoxnak tekintett dogma. Mivel mindig kíváncsian vizsgálta az emberi szellemet, s leplezetlen tetszését lelte mindabban, ami benne végbement, lelkesen így kiáltott fel: „Adja a kezét, nagyon megkedveltem Önt.” Ekkor kimerítően elemezni kezdte a hitvallás erejét, és azt a keveset, amit a végső okokról tudhatunk, hogy az ilyen ellenvetések, mint „miért így történt?”, vagy „miért nem úgy történt?” ne zavarhassanak bennünket, majd hozzátette, hogy egy időben ő is vétkezen elhanyagolta a vallást, de nem okoskodás, hanem egyszerűen a gondolkodás hiánya következtében.

Miután vallásos hírnevét ily módon igazolta, kellemesen lepett meg, amikor következő, liberális véleményének adott kifejezést, amely ráadásul elhárítja egyik, szent vallásunk elleni ellenvetést - amely egyébiránt maguknak a keresztényeknek eltérő tantételein alapul. „Ami engem illet, Uram - mondotta -, úgy vélem, minden keresztény, akár pápista, akár protestáns, a lényeges elvekben egyetért, a köztük levő különbségek jelentéktelenek, s inkább politikai, mint vallási jellegűek.”

Beszéltünk a szellemekben való hitről. Ezt mondta: „Uram, különbséget teszek aközött, amit egy ember pusztán képzelőerejénél fogva tapasztalhat, s aközött, amit a képzelet semmiképpen sem hozhat létre, így például tegyük fel, azt hinném, hogy láttam egy alakot, és hallottam, amint egy hang így kiált: »Johnson, te igen rossz ember vagy, s ha nem bánod meg bűneidet, bizonyosan elkárhozol.« Nos, méltatlanságom tudata oly mélyen él bennem, hogy *elképzelhetem*, miszerint ilyesmit láttam és hallottam, éppen ezért nem kell azt hinnem, hogy külső közlést kaptam. De ha megjelenne egy alak és egy hang azt mondaná, hogy egy bizonyos ember egy bizonyos helyen egy bizonyos órában meghalt, tehát valami olyasmit közölne, amit nem érzékelhettem vagy amelyről semmi módon nem szerezhettem tudomást, s ez a tény összes körülményeivel egyetemben később kétségen felül bebizonyosodnék, ez esetben meg lennék győződve arról, hogy e dolgokat természetfölötti erők adták tudtomra.”

Itt látszik helyénvalónak, hogy igaz és becsületes módon, egyszer s mindenkorra, megállapítsuk, mi módon gondolkozott Johnson arról a kérdésről, vajon az elhunytak lelkeinek megengedtetik-e valaha is, hogy megjelenjenek ezen a világon, vagy hogy bármi módon beavatkozzanak az emberek életébe. Értelmetlenül félremagyarázták, mintha ostoba módon hiszékeny lett volna ezen a téren; ezért, bár legszívesebben néma megvetéssel lenézném ezt az ostoba feltételezést, mégis, mivel úgy látom, e balhiedelem igen elterjedt, szükségesnek tartom megcáfolni. A valóság az, hogy Johnson filozofikus elme lévén, oly magától értetődő, ésszerű tisztelettel viseltetett minden bizonyosság iránt, hogy hajlandó volt elfogadni minden olyasmit, ami hitelesen bizonyítható, még ha nem értette is, miért van úgy. Ennek folytán szívesen kutatta az igazságot a természetfeletti erők vonatkozásában is, amely erőkben általában minden nép minden korban hitt. De olyannyira távol állt tőle a vakhit, hogy a dolgokat féltő alapossággal vette vizsgálóra, s nem akadt senki, aki oly készséggel cáfolta meg őket, mint ő, ha valótlanyságot fedezett fel bennük. Churchill *The Ghost (A Szellem)* című

versében felhasználta a Johnsonról elterjedt mendemondát, s Pomposo néven kigúnyolta, úgy ábrázolván őt, mint egyikét azoknak, akik elhitték az 1762-ben Londonban közzájön forgó Cock Lane-i szellemhistóriát. Bizonyára a mai napig is meggyőződése sok olvasómnak, hogy Johnson ostoba módon becsapódott. Ezért ugyancsak meg fognak lepődni, ha kétségbevonhatatlan bizonyítékok alapján közlöm, hogy Johnson egyike volt azoknak, akik a szélhámosságot leleplezték. A szellemhistória oly népszerűsége tette szert, hogy Johnson úgy vélte, utána kell nézni. A kutatásban segédkezett tisztelendő dr. Douglas, a mostani salisburyi püspök is, minden szélhámosságok nagy felderítője. Ő közölte velem, hogy miután az urak megvizsgálták a bizonyítékokat és meggyőződtek hamis voltukról, Johnson jelenlétükben feljegyzést készített az ügyről, ezt az újságok és a *Gentleman's Magazine* közölték, s így végre felnyitották a világ szemét. Társalgásunk tovább folyt. „Uram - mondta ő -, nagy híve vagyok az alárendeltségnek, mert ez a társadalom boldogságának nagy előmozdítója. Van bizonyos kölcsönös öröm a kormányzásban és a kormányoztatásban.”

„Dr. Goldsmith mai íróink közül a legelső, és igen értékes, mint ember is. Szabados volt ugyan elveiben, de most már jó úton halad.”

Johnson kedvessége

Megemlítettem Mallet tragédiáját, az *Elvirát*, amelyet előző télen játszottak a Drury Lane színházban, s azt, hogy Andrew Erskine Öméltósága, Mr. Dempster meg én, együtt írtunk ellene egy röpiratot *Kritikai megjegyzések* címmel. Elmondtam, hogy Dempster hangulata végül megenyhült és nyíltan azt mondta, aligha van jogunk ócsárolni ezt a tragédiát, mert akármilyen rossz is, ha bármelyikünk csak megközelítően ilyen jót írna, büszke lehetne rá. JOHNSON: „Ó nem, Uram, ez nem helyes érvelés. Ön ócsárolhat egy tragédiát akkor is, ha maga nem tud tragédiát írni. Megszidhatja az asztalost, amiért rossz székét készített önnek, bár ön nem tudná megcsinálni. Nem az ön mestersége a székfaragás.”

Mikor az atyai örökségemet képező birtokról beszéltem neki, így szólt: „Uram, hadd mondjam el Önnek: skót földesúrnak lenni, aki a birtokán élő számos család eltartásának gondjait viseli - ennél fennköltebb hivatást aligha tölthet be ember. Egy kereskedő százezer fonttal a zsebében a londoni tőzsdén, semmi; egy angol herceg mérhetetlen vagyonával, semmi; nincsenek bérlői, akik patriarchális gondoskodását élvezik, akik, ha kell, követik őt a csatába is.”

A skót földesurak méltóságáról alkotott elképzelése nyilván abból táplálkozott, amit a felföldi nemzetségfőkről hallott, mert a síksági földesurak feudális hatalmát már régen úgy megnyirbálták, hogy alig van több hatalmuk haszonbérlőik felett, mint egy angol földesúrnak, a felföldi nemzetségfők pedig az elmúlt években túlságosan is jól ismert módon semmisítették meg egykor élvezett fejedelmi hatalmukat.

Aztán így folytatta: „Ön most külföldre utazik, Uram, és a tétlenséggel való szakítás nagy jelentőségű lehet az Ön számára. Én olyan helyre mennék, ahol fejedelmi udvar székel és tudós emberek élnek. Spanyolország jó részét még nem járta be senki, örülnék, ha odamenne. Egy Önnél kevésbé tehetséges ember is hasznos megfigyelésekkel gazdagíthatna bennünket arról az országról.” Johnson feltételezése, hogy képes lennék elolvasásra méltó beszámolót írni utazásairról, nem kis mértékben fellelkesített.

Megkérdem elfogulatlan olvasóimat, vajon ez a híven előadott történet egy idegen s ráadásul skót fiatalember iránti nyíltságáról, szívélyességéről és kedvességéről, nem cáfolja-e meg azokat az igaztalan nézeteket, amelyek viselkedésének bárdolatlanságáról lábra keltek. Időnként korholta az oktalanságot, tiszteletlenséget vagy az istentelenséget, sőt, ingerlékeny

kedélyű lévén, néha dühbe is gurult. Ezeket a megnyilvánulásait csattanós szellemességük miatt megörökítették, s így alakult ki róla a kedvezőtlen vélemény olyan emberek között, akik nem gondolták meg: azokat a csípős megjegyzéseket, amelyeket Mrs. Piozzi egy kis kötetben összegyűjtött, s egy-két óra alatt elolvashatják, ő valójában évek hosszú során át ejtegette el, olyan években, amelyekben idejét főképp az emberiség írásai és társalgása révén való oktatásával és gyönyörködtetésével, Istennek tetsző jámbor cselekedetekkel és az emberek iránti jóakarat gyakorlásával töltötte.

Panaszkodtam neki, hogy a tudás terén nem vittem sokra, s kértem, adjon tanácsot tanulmányaimat illetően. Ezt mondta: „Ne beszéljen most tanulmányokról. Készíték majd Önnek egy tervet, de időre van szükségem, míg kigondolom.” „Ön nagyon jóságos - válaszoltam -, amiért megengedi, hogy időmet Önnel töltsen. Ha néhány évvel ezelőtt valaki azt jósolja nekem, hogy a *Rambler* szerzőjével fogok eltölteni egy estét, milyen boldog lettem volna!” Amit én akkor mondtam, szívből fakadt. Ő is érezte ezt, és szívélyesen válaszolta: „Uram, örülök, hogy találkoztunk. Remélem még sok estét és reggelt tölthetünk együtt.” Megittuk a második üveg portóit; éjfél után kettőre járt már az idő, mikor felkerekedtünk.

Ez évben a *Critical Review*-ben beszámolót írt az etoni kollégiumban tanító tisztelendő George Graham *A Télemakhosz-álarc* című költeményéről. E gyönyörű vers témája különösen érdekelte Johnstont, aki sok tapasztalatot szerzett az „ellentétes elvek összeütközése terén”. Így ír: „A küzdelem a gyönyör és az erény között olyan harc, amely percre sem szűnik, amíg a természet mai rendje fennáll, s a történelem vagy a költészet sem tehet mást, mint hogy bemutatja a gyönyör diadalát az erényen, vagy azt, hogy az erény miként igázza le a gyönyört.”

Goldsmith

Mivel Dr. Oliver Goldsmith gyakran fog megjelenni ebben az elbeszélésben, igyekszem olvasóimat bizonyos mértékig megismertetni ezzel a különleges egyéniséggel. Írország szülőtte volt, a dublini Trinity College Mr. Burke-jának kortársa, de akkoriban még nem sok ígérettel kecsegtetett jövő nagyságát illetően. Mr. Malone-nek ugyan megjegyezte, „bár nem szerepelt valami fényesen matematikából, amely nagy tiszteletben álló tudományág volt ott, de jobban lefordított egy horatiusi ódát angolra, mint akárki más”. Később fizikát tanult Edinburghban, majd a kontinensen, s tudomásom szerint módját ejtette, hogy vándorlását folytassa, részben úgy, hogy felhívást küldött a különböző egyetemekhez, vegyék fel a disputánsok listájára, amiért, számos egyetem szokása szerint, egy korona járt neki, ha kihívását nem fogadják el; s így, amint egyszer megjegyeztem Dr. Johnsonnak, *végigdisputálta magát Európán*. Aztán Angliába jött, és először segédtanárként dolgozott egyik akadémián, aztán nyomdai korrektor lett, majd irodalmi kritikus, végül újságíró. Mivel eléggé bölcs volt, kitartóan ápolta Johnsonnal való barátságát, s képességeit ilyen mintakép állandó szemlélése fokozatosan kibontakoztatta. Sokunknak úgy tetszett, hogy szándékosan utánozza, ha alacsonyabb színvonalon is, Johnson modorát.

Úgy vélem, ez idő tájt saját nevén nem adott ki semmit, bár eléggé köztudott volt, hogy a *Vizsgálódás a szépirodalom jelen állapotáról Európában* című munkát és a *Világpolgára* című levelek sorozatát, amelyeket állítólag egy kínai írt Londonból, valójában *bizonyos Dr. Goldsmith* szerezte. Senki sem értett fölényesebben írói mivoltának fitogtatásához, bármilyen irodalmi szerzeményről volt is szó. „*Nihil quod tetigit non ornavit.*”¹⁹ Szelleme dús, de

¹⁹ *Nihil quod tetigit non ornavit*: amihez csak hozzáért, mindent felékesített.

vékony termőtalajhoz hasonlított. Bármit szórtak rá, gyorsan sarjadó, de vékonyszárú növényzet termett rajta. Mélyre nyúló gyökérnek nem akadt hely. Az erdei tölgy nem nőtt meg ott, csak finom cserjék és jó illatú kerti virágok tarkálltak vidám összevisszaságban. Azt beszéltek és úgy vélekedtek, hogy a társalgásban valósággal bolondnak tűnt, de valójában ez az állítás erősen túlzott. Kétségtelenül a szokottnál gyorsabban kergették egymást gondolatai, amit gyakran tapasztalhatunk honfitársainál, s ami nemegyszer nevetséges zűrzavart okoz, amikor kimondják őket. Olyasvalaki volt, akit a francia *étourdi*-nak²⁰ nevez; hiúsága és mohó feltűnési vágya folytán, akármerre járt, felelőtlenül fecsegett, bár gyakran fogalma sem volt, miről van szó, vagy beszélt anélkül, hogy meggondolta volna, mit mond. Alacsony növésű, durva és közönséges arcú férfiú volt, viselkedése a könnyed úriember modorát majmoló tudósé. Szinte hihetetlennek tűnő példákat tudnék felsorolni, mily nevetséges mértékben felkeltette irigységét bárki, aki valamilyen módot kivált a többi közül. Egyszer két gyönyörű fiatal hölgyet és édesanyjukat kísérte el franciaországi útjukra, és komolyan mérgelődött, amiért az emberek azoknak nagyobb figyelmet szenteltek, mint öneki. Egyszer meg Londonban, a *Fantoccini*²¹ előadásán, mikor a mellette ülők megjegyzéseket tettek, milyen ügyesen dobja egyik bábu a dárdát, nem bírta elviselni, hogy a bábu ilyen dicséretet kapjon, és hevesen felkiáltott: „Eh! Én ügyesebben csinálnám.”

A wakefieldi lelkész

Úgy vélem, hiányzott gondolkodásából mindenféle rendszer, s így viselkedését nem szabad szigorúan megítélnünk, de szociálisan érzett, nagyvonalúnak bizonyult, s ha pénze volt, bőkezűen osztogatta. Képzletszülte eredmények utáni vágya fölébe kerekedett igazságérzetének. Mikor ismertté kezdett válni, azt beszélte, hogy egyik testvére a durhami főesperes. Ezt a hazugságot oly könnyen le lehetett leplezni, hogy csodálom, hogyan kockáztathatta meg ilyen meggondolatlanul. Előtte azzal dicsekedett, milyen könnyen szerezhet pénzt a tollával, s ez bizonyos mértékig igaz is volt, bár az általa idézett eset egyáltalán nem felelt meg a valóságnak. Azt állította, ugyanis, hogy eladta egy regényét négyszáz fontért. Ez volt *The vicar of Wakefield* (*A wakefieldi lelkész*). Johnson elbeszélése szerint azonban az alkut ő ütötte nyélbe Goldsmith számára, s Goldsmith mindössze hatvan fontot kapott. „És Uram - mondta Johnson -, abban az időben, amikor a könyvet eladta, nem is csekély ár volt ez, akkoriban ugyanis Goldsmith hírneve még nem emelkedett oly magasra, mint később, a *Traveller* (*Vándor*) megjelenésével. A könyvkereskedő annyira nem bízott az üzleti haszonban, hogy a kéziratot sokáig magánál tartotta, és csak a *Traveller* megjelenése után adta ki. Ekkor már nyilván többet ért.” Mrs. Piozzi és Sir John Hawkins a regény eladását illetően furcsa módon, tévesen értelmezték Goldsmith helyzetét és Johnson barátságos közbenjárását; én most úgy mondom el a történetet hitelesen, ahogyan Johnson elbeszélte.

„Egy reggel üzenetet kaptam szegény Goldsmith-től, hogy igen nagy bajban van, és mivel képtelen fölkeresni, én menjek el hozzá, amilyen gyorsan csak tudok. Küldtem neki egy guineát és megígértem, hogy mindjárt megyek. Felöltözködtem és máris indultam. Kiderült, hogy háziasszonya »bezárta«, mert adós maradt a lakbérrel, s Goldsmith-t ez mérhetetlenül felbosszantotta. Megállapítottam, hogy a guineát időközben már felváltotta, és egy üveg madeira meg egy pohár állt előtte. A dugót visszanyomtam az üvegbe, igyekeztem lecsilla-

²⁰ *étourdi*: hebehurgya, szeleburdi.

²¹ *Fantoccini*: (*fantocciono*, olasz): bábszínház. Így nevezték a nem kézzel, hanem mechanikus úton mozgatott bábokat.

pítani, és beszélgetni kezdtem vele, mi módon lehetne kisegíteni nehéz helyzetéből. Ekkor mondta, hogy van egy regénye, nyomtatásra készen, és meg is mutatta nekem. Belepillantva, jónak találtam, megmondtam a háziasszonyának, hogy hamarosan visszatérek, elrohantam a könyvkereskedőhöz és eladtam neki a könyvet hatvan fontért. Nyomban elvittem Goldsmithnek a pénzt, ő kifizette a bért, de még mindig szitkozódott, amiért háziasszonya oly galádul bánt vele.”

Legközelebb július elsején, pénteken találkoztam Johnsonnal, amikor ő, én és dr. Goldsmith együtt vacsoráztunk a „Püspöksüveg”-ben. Goldsmith-t már megelőzően is jól ismertem, hisz egyike volt a johnsoni iskola legragyogóbb díszének. Tisztelettel ragaszkodása Johnsonhoz ekkoriban érte el tetőfokát, saját irodalmi reputációja ugyanis még nem emelte őt fel annyira, hogy hiú vágyat szított volna benne a Mesterrel való versengésre. A társalgás folyamán elejtett megjegyzései hozzájárultak ahhoz, hogy Johnson jó szíve iránti csodálatom fokozódjék. Megemlítettem például Mr. Levet nevét, akinek Johnson szállást adott. „Szegény és becsületes, s ez elegendő ajánlás Johnson számára” - mondotta; mikor pedig afölött csodálkoztam, mennyire szíves valakihez, akiről úgy hallottam, igen rossz jellemű ember. „Jelenleg szerencsétlen, s ez biztosítja számára Johnson támogatását” - válaszolta.

Goldsmith ezen az estén megpróbálkozott, gondolom a paradoxon kedvéért, azzal az állítással, hogy „a tudás önmagáért nem kívánatos, mert gyakran válik a boldogtalanság forrásává”. JOHNSON: „Ugyan Uram, megengedem, hogy a tudás bizonyos esetekben a boldogtalanság forrása lehet. De, egészében véve, a tudás kétségtelenül olyan cél, amit minden ember igyekszik elérni, bár esetleg nem vállalja az eléréséhez szükséges fáradságot.”

Boswell, a tudósító

Elnézést kell kérnem, amiért ebből az időből pontatlanul idézem Johnson szavait. Ismeretiségünk első idejében ugyanis rendkívüli tehetsége a szellemes társalgás terén annyira ámulatba ejtett, s annyira szokatlan volt különös kifejezésmódja, hogy igen nehezen tudtam, beszélgetéseit eredeti erejükben és élénkségükben emlékezetemben tartani és feljegyezni. Az idő haladtával, amikor szellememet - úgy mondhatnám - *átitatta a johnsoni légkör*, nagy könnyedséggel és pontossággal tudtam emlékezetemben megőrizni és papírra vetni bölcsességének és szellemességének kifogyhatatlanul változatos termékeit.

Az idő tájt Johnson oly nagy figyelmet szentelt Miss Williamsnek, amint ekkoriban e hölgyet hívták, hogy akármilyen késő volt, mielőtt hazatért, felkereste, bár nem egy fedél alatt laktak, a Temple-ben, hanem a hölgynek a Bolt Courtban, a Fleet Streeten volt szállása. A hölgy minden este fennmaradt és várta őt. Valószínűnek tarthatjuk, hogy Johnsont nemcsak a hölgy iránti tisztelete vezette, hanem az is, hogy nem szívesen vonult vissza magányába ama éji óráknál korábban, amikor tapasztalata szerint a feledtető nyugalom várt reá.

Dr. Goldsmith, mint kiváltságos személy, ezen az estén együtt ment vele, és mielőtt büszkén útnak indult, felsőbbbbséges hangon odaszólt nekem, mint egy ókori bölcs bizalmasa a beavatatlan tanítványnak: „Elmegyek Miss Williamshoz.” Bevallom, akkor irigyeltem őt ezért az óriási privilégiumért, amire láthatólag oly büszke volt, de nemsokára én is elnyertem ezt a kitüntetést. Kedden, július 5-én megint meglátogattam Johnsont. Elmondta, hogy belenézett egy meglehetősen terjengős író, egy skót presbiteriánus lelkész, bizonyos Mr. John Ogilvie költeményeibe, de semmi gondolatot nem talált bennük. BOSWELL: „Nincsen bennük fantázia, Uram?” JOHNSON: „Van bennük valami, ami fantázia *volt*, de a *szerzőben* nincs több fantázia, mint amennyi hang a visszhangban. És stílusa sem a sajátja. Régen ismerjük már a *fehért ruhás ártatlanságot* és a *virággal telehintett mezőket*.”

Johnson Londonról

Londonról szólva megjegyezte: „Uram, ha helyes képet akar alkotni ennek a városnak a nagyságáról, nem szabad megelégednie azzal, hogy nagy utcáit és tereit végignézi, hanem be kell tekintenie a megszámlálhatatlan kis utcaközbé, az udvarokra is. Nem az épületek mutató fejlődése, hanem az összezsúfolt emberi lakhelyek sokasága teszi Londont naggyá.”

Gyakran mulattam magam azzal, hogy elképzeltem, milyen különböző lehet London a különféle emberek szemében. Akiknek szűk szemlélete egyetlen mesterség vizsgálatára szorítkozik, azok csak ebből az egyetlen nézőpontból vizsgálják. A politikus csak a kormány és a különböző hivatalok székhelyét látja benne, a marhakereskedő számára egyetlen óriás marhapiac, a kereskedőnek az a hely, ahol a tőzsdén mesés hasznot hozó üzleteket köthet, a drámarajongónak a színházi élvezetek hatalmas színpada, az élvezetek emberének kocsmák együttese, és könnyűerkölcsű hölgyikék empireuma. A gondolkodó embert azonban elbűvöli az emberi élet egészét minden változatosságában egybefoglaló kép, amelynek szemlélésébe sohasem fárad belé.

Július 6-ára, szerdára elígérkezett hozzám Johnson a Westminsterben levő Downing Street-i szállásomra, vacsorára. Előző este azonban szállásadóm igen gorombán viselkedett velem és nálam időző társaságommal, úgyhogy elhatároztam, nem töltök több éjszakát a házban. Rendkívül kényelmetlenül éreztem magam, mert elképzeltem, mily furcsa színben tűnök majd fel Johnson és a másik úriember előtt, akit meghívtam, amiért nem tudom őket otthonomban megvendégetni, hanem kénytelen vagyok a „Püspöksüveg”-ben vacsorát rendelni. Reggel elmentem Johnsonhoz, és úgy tártam elébe a dolgot, mint valami súlyos kellemetlenséget. Ő azonban nevetett és ezt mondta: „Gondolja meg, Uram, mily jelentéktelennek fog tűnni ez egy év múlva.” - Ha ezt a megfontolást az élet legtöbb kis, zavaró kellemetlenségére alkalmaznánk, amelyek nyugalmunkat annyiszor felzaklatják, számos bosszús és kellemetlen érzésnek elejét vehetnénk. Gyakran kipróbáltam, és igen jó eredménnyel. „Nincs ebben a szörnyűséges szerencsétlenségben semmi, sőt, még jobban érezzük majd magunkat a »Püspöksüveg«-ben.” Elmondtam neki, hogy jártam Sir John Fielding hivatalában, panaszt tettem házigazdámra, s azt az értesülést szereztem, hogy bár szobámat egy évre vettem ki, ha durva magatartását bizonyítani tudom, felmondhatok, amikor tetszik, s nem vagyok kötelezve hosszabb időre bért fizetni, mint ameddig ott laktam. Johnson szellemének termékenysége még ilyen jelentéktelen dologban is megmutatkozott. „Nos, Uram - mondta -, gondolom, ez a törvény, mert így mondták önnek a Bow Streeten. De ha a háziura ragaszkodnék hozzá, hogy Ön a megállapodáshoz tartsa magát, és a szállás Öné maradna egy évig, nyilván úgy használhatja, ahogy akarja. Így, Uram, két testőrt szállásolhat be hozzá, vagy odaküldheti lakosztályába a legnagyobb csirkefogót, akit csak talál, vagy azt mondhatja, természetfilozófiai kísérleteket óhajt végezni, és nagy mennyiségű assaphoetidát égethet el a házában.”

A felelősségről

Ezen az estén a „Püspöksüveg”-ben Dr. Johnson, Dr. Goldsmith, Mr. Thomas Davies, Mr. Eccles, egy ír úriember, akinek kellemes társaságáért Mr. Daviesnek tartoztam köszönettel és a tisztelendő Mr. John Ogilvie voltak vendégeim. Mr. Ogilvie mindenáron szerette volna kitűnő barátom társaságát élvezni, míg én, a magam részéről, büszke voltam, amiért abban a tisztességben lehetett részem, hogy egy honfitársamnak bemutathattam, milyen közeli barátságba kerültem Johnsonnal.

Goldsmith, szokása szerint, mohó igyekezettel próbált *ragyogni*, és hevesen vitatkozott Johnsonnal a brit alkotmány jól ismert axiómájáról: „A király nem tehet rosszat.” Azt állította, hogy „ami erkölcsileg rossz, az nem lehet politikailag helyes; s mivel a király, királyi hatalmának gyakorlása közben parancsolója, s így oka lehet rossz cselekedeteknek, következésképp kétségtelen, hogy cselekedhet rosszat.” JOHNSON: „Uram, gondolja meg, hogy alkotmányunk helyes elvei szerint a király a fő, mindenek felett való. Felette áll mindennek, s nincs hatalom, amely felelősségre vonhatná. Ezért tartjuk azt, Uram, hogy a király nem tehet rosszat, vagyis bármi rosszat cselekedjék is kormányzatunk, azt nem tekinthetjük hatáskörünkön kívül esőnek azáltal, hogy a Felség rovására írjuk. Minden erőszak ellen van orvosság, úgy hogy a közvetlen előidézőket megbüntetik. A király, ha parancsol is, nem kényszerítheti a bírót, hogy valakit igazságtalanul elítéljen. Ezért a bírót kell bíróság elé állítani és megbüntetni. A politikai intézményeket olyan megfontolások alapján létesítik, hogy melyek szolgálják leginkább a köz javát, ha kivételek itt-ott előfordulhatnak is. Ezért általánosságban jobb, ha egy országban van legfelsőbb törvényhozó hatalom, még ha időnként vissza is élhetnek vele. S aztán, Uram, itt van az a meggondolás, hogy *ha a visszaélés túlságosan nagy méretű, a természet fellázad, s eredeti jogait követelvén megbuktatja a korrupt politikai rendszert.*” E lendületes mondatot különös élvezettel írom le, mint nemes példáját annak az igazán méltóságteljes szabadságszeretnek, amely szívében mindig izzott, bár felületes szemlélők szolgai felfogással vádolták, mert minden időkből méltatlankodva fordult szembe azon hamis hazafissággal, azon színlelt szabadságszeretettel, azon féktelen nyughatatlansággal, amely összeférhetetlen minden jó kormányzat szilárd tekintélyével.

Ez a nemes érzés, amelyet oly nagy hévvel hangoztatott, rendkívüli hatással volt rám, s véretem az elképzelt ellenállás azon fokára hevítette, amelynek lehetőségét mindig szívesen forgatom elmémben, de amelyre, remélem, sohasem kényszerülök.

„A történésznek - mondotta - nem szükségképpen sajátja a nagy tehetség. A történeti mű megalkotásakor ugyanis éppen az ember legjobb szellemi képességei pihennek. Tények állnak rendelkezésére, így a találgatásnak nem nyílik tere. Képzeloerőre nincs szüksége nagyobb mértékben, csak annyira, amennyi az alacsonyabbrendű költészethez elegendő. Bizonyos éleslátás, pontosság és színezés, ha szükség szerint alkalmazni tudja őket, képessé teszi az embert a feladatra.”

„Bayle *Lexikonját* igen hasznosan forgathatják azok, akik az életrajzi irodalmat szeretik, s ez az, amit én a legjobban szeretek.”

Anna királynő korának kiváló íróiról beszélgetvén megjegyezte: „Úgy gondolom, Dr. Arbuthnot a legnagyobb közöttük. Ő volt a leguniverzálisabb tehetség, kiváló orvos, nagy tudású és kitűnő humorú férfiú. Ami Mr. Addisont illeti, nagy ember volt, bár tudása nem mély, de erkölcsisége, humora és elegáns stílusa előkelő helyet biztosít számára.”

Dr. Ogilvie, elég szerencsétlenül, szülőföldje dicséretét választotta a beszélgetés témájául. Kijelentette, hogy Edinburgh környékén igen gazdag termőföldek terülnek el. Goldsmith, aki medicinát tanult ott, cáfolta ezt, igen igaztalanul, és gúnyosan nevetett. Mr. Ogilvie-t ez kicsit zavarba hozta, és új területet keresett, ahol, gondolom úgy vélte, egészen biztosan mozog. Megjegyezte ugyanis, hogy Skóciában sok nemes, gyönyörű erdőség terül el. JOHNSON: „Úgy vélem, Uram, valóban sok ilyen van Önöknél. Norvégiának is vannak nemes vadonai. És a Lappföld különösen híres csodálatosan szép vadonairól. Hanem hadd mondjak annyit, Uram, hogy a legszebb táj, amelyet egy skót ember valaha láthat, az Angliába vezető országút.” Ez a váratlan és célzatos fordulat harsogó helyeslést váltott ki. Végül is azonban azok,

akik csodálják a természet vad nagyszerűségét, nem tagadhatják meg az elismerést Caledóniától.²²

A civilizációról

Ebben az időben igen divatos beszédtema volt Rousseau-nak az emberek közötti egyenlőtlenségről szóló értekezése. Ez adott alkalmat Mr. Dempsternek arra a megjegyzésre, hogy a vagyon és rang előnyei semmit sem jelentenek a bölcs szemében, akinek csak az érdemet szabad tekintenie. JOHNSON: „Ez igaz lenne, ha az ember vadon élne magában, az erdőben. A civilizált társadalomban azonban mindenki függ a másiktól, és boldogságunk nagymértékben a többi ember jó véleményén múlik. Nos, Uram, egy civilizált társadalomban a külső előnyök nagyobb megbecsülést biztosítanak az ember számára. Szívesebben fogadnak valakit, aki jó kabátot visel, mint azt, akinek rongyos a kabátja. Uram, ezt ön analizálhatja, és megmondhatja, mik az összetevői. De mindez mit sem használ önnek, mert ez része egy általános rendszernek. Zúzza atomjaira a Szent Pál katedrálist, és vegye szemügyre minden atomját. Biztos, hogy egyik sem lesz jó semmire sem. De illessze megint össze ezeket az atomokat, és újból Ön elé tárul a Szent Pál katedrális. Így van ez az emberi boldogsággal is: sok apró részletből tevődik össze, s önmagában mindegyik részlet jelentéktelennek látszhatik. A civilizált társadalomban a személyes érdem nem ér annyit, mint a pénz. Tegyen csak kísérletet, Uram. Menjen ki az utcára, adjon az egyik embernek leckét a helyes erkölcsökről, a másiknak meg adjon egy shillinget, meglátja, melyik fogja jobban megbecsülni. Ha csak a természet igényeit akarja kielégíteni, Sir William Petty évi három fontsterling járadékot biztosít Önnek vagy, mondjuk, mivel változtak az idők, hat fontot. Ezen a pénzen megtöltheti a gyomrát, óvhatja magát az időjárás viszontagságaitól, és még egy jó, tartós kabátot is vehet magának, mondjuk erős marhabőrből. Nos, jó Uram, mindaz, ami ezen túl van, mesterséges dolog, s csak azért vágyunk rá, hogy embertársaink nagyobb becsben tartsanak. És mint ahogyan évi hatszáz font nagyobb jelentőséget ad egy embernek, s így természetesen nagyobb boldogságot is, mint évi hat font, ugyanilyen arány áll fent a hatszáz és hatezer font közt és így tovább, amíg csak a bőség fokozható. Talán, akinek nagy a vagyona, nem olyan boldog, mint az, akinek a vagyona kicsiny, de ez más okokra vezethető vissza, nem a vagyon nagyságára, mert *ceteris paribus*²³ a gazdag embernek a civilizált társadalomban boldogabbnak kell lennie, mint annak, aki szegény. A gazdagságnak ugyanis, ha helyesen használják (és magára vessen, aki másképpen cselekszik), a legnagyobb mértékben előnyösen termékenynek kell lennie. Természetesen a pénznek önmagában semmi haszna; egyetlen haszna, hogy elköltik. Rousseau-t és mindazokat, akik paradoxonokkal foglalkoznak, a gyermekes újdonságvágy vezeti félre. Gyerekkoromban a vitákban mindig a hibás álláspontot védtem, mert ott ötletesebb, újszerűbb dolgokat lehetett mondani. Uram, alig akadhat még valami, ami ellen tetszetősebb érveket lehet felsorakoztatni, mint a gazdagság és egyéb külső előnyök ellen. Dehát akkor miért tartják bűnnek a lopást? Ha meggondolják, hogy a vagyont gyakran milyen erkölcstelen eszközökkel szerzik, s amit erkölcstelen eszközökkel szereztek, annak megtartása is erkölcstelen, miféle sérelem esik, ha valaki más vagyonát elveszi? Emellett, Uram, ha meggondoljuk, milyen rosszul használja fel sok ember a vagyonát, s a tolvaj esetleg mennyivel jobban használná fel, a lopást, mint nagyon is megengedhető gyakorlatot védelmeznünk kellene. Mégis, Uram, a

²² Skócia.

²³ *ceteris paribus*: ha a többi körülmény azonos. Arra utal, hogy valamely megállapítás csak az összes, fel nem sorolt tényezők hasonlósága esetén érvényes.

társadalmi tapasztalat a lopást igen rossz dolognak minősítette, olyannyira, hogy senkinek sincs lelkiismeretfurdalása, amiért a tolvajokat felkötik. Mikor még mint ágrólszakadt szegény fickó jártam ezt a várost, nagy hirdetője voltam a szegénység előnyeinek, de ugyanakkor igen sajnáltam, hogy szegény vagyok.

Uram, mindazok az érvek, amelyeket összeszedtünk, hogy bebizonyítsuk: nem is olyan rossz a szegénység, kétségtelenül bizonyítja, mennyire rossz. Sose fog olyan embert találni, aki minden erejével arról igyekszik Önt meggyőzni, milyen boldogan élhet, ha nagy vagyona van. - Azt ugyan hallhatja, hogy az emberek beszélnek, milyen nyomorúságos élete lehet egy királynak - mégis mind szívesen lennének a helyében.”

A csodákról

„Hume és egyéb szkeptikus újitók hiú emberek, és minden áron igyekeznek hiúságukat kielégíteni. Az igazság nem nyújt elég táplálékot hiúságuknak, így hát téveszmékre fanyalodnak. Az igazság, Uram, olyan tehén, amely ilyen embereknek nem ad elég tejet, így hát megpróbálják megfélemlíteni a bikát. Ha én megengedhettem volna magamnak, hogy az igazság rovására kielégítsem hiúságomat, micsoda hírnevet szereztem volna! Mindaz, amit Hume a kereszténységgel szembehelyez, réges-régen, mielőtt ő tollat vett volna kezébe, megfordult a fejemben. Sose feledje el: ha egy rendszer pozitív bizonyítékok alapján szilárdan áll, néhány részleges ellenvetés nem ingathatja meg. Az emberi elme oly mértékben véges, hogy egy tárgy minden részletét nem fogadhatja magába, így bármivel szemben lehet ellenvetést tenni. Van ellenérv az úr telítettsége, és van ellenérv a vákuum ellen, a kettő közül az egyik mégis bizonyosan igaz.”

Megemlítettem Hume érveit a csodákban való hit ellen; szerinte ugyanis sokkal valószínűbb, hogy a csodák tanúinak állítása téves vagy hamis, mint hogy a csodák megtörténtek. JOHNSON: „Nos Uram, mivel a csodák igen nehezen bizonyíthatók, a csodákba vetett hitet illetően valóban igen óvatosnak kell lennünk. De gondoljuk csak meg: bár Isten a természetet úgy alkotta meg, hogy bizonyos meghatározott törvények érvényesüljenek benne, mégsem értelmetlen dolog, ha azt hisszük, ezeket a törvényeket egy, az emberiségnek nagymértékben hasznos rendszer megalapítása végett felfüggesztheti. Nos, a keresztény vallás igen áldásos rendszer, mivel világosságot és bizonyosságot nyújt ott, ahol azelőtt sötétségben és kétségben éltünk. A csodákat, amelyek bizonyosságul szolgálnak, olyan emberek tanúsítják, akiknek nem állt érdekükben becsapni bennünket, ellenkezőleg, tudták, hogy üldöztetést szenvednek, s valóban életük árán tanúsították állításuk igazságát. Valójában századokon át a pogányok maguk sem tagadták a csodákat, csak azt állították, hogy gonosz szellemek segítségével mentek végbe. Ez igen jelentős körülmény. Aztán, Uram, ha a jövődöléseket vesszük figyelembe, amelyek oly pontosan teljesezésbe mentek, a legkielégítőbb bizonyítékok állnak rendelkezésünkre. Ha feltételezzük a csoda lehetőségét, amely felől, véleményem szerint, kétség sem lehet, a csodákban a kereszténység igazságának bizonyítására oly erős bizonyítékok állnak rendelkezésünkre, amilyent csak a dolog természete megenged.”

A fiatal barátokról

Este Mr. Johnson meg én a „Török Fej” különszobájában vacsoráztunk. „Támogatom ezt a vendégfogadót - mondta -, mert gazdaasszonya rendes, udvarias, és nemigen megy a boltja.”

„Uram, én szeretem a fiatal emberek társaságát, elsősorban, mert nem szeretek arra gondolni, hogy öregszenek. Meg aztán a fiatalok barátsága tart a legtovább, ha tartós, és végül, a fiatal emberek érzelmei minden szempontból fennköltebbek és több bennük az erény, mint az

öregekben. Szeretem a mai fiatal fickókat, több bennük a szellemesség, a humor és az életismeret, mint bennünk volt. Uram, én ifjú éveimben igen sokat olvastam. Szomorú, de igaz, hogy tizenhét éves koromban majdnem annyit tudtam, mint most. Ítéletképességem persze nem volt olyan jó, de minden tényt ismertem, amit ma ismerek. Igen jól emlékszem, mikor Oxfordban egy idős úriember ezt mondta nekem: »Fiatalember, most forgassa szorgalmasan a könyveit, és szerezzen jó adag tudást, mert ha az évek a vállára nehezednek, úgy találja majd, hogy könyvek fölé görnyedni nem egyéb, mint terhes robot.«»

Ezek az egyszerű szavak megerősítik, amit szorgalmáról, erről a sokat vitatott kérdéstről előrebocsátottam. Ez kiegyenlít minden látszólagos ellentmondást a különféle időpontokban erről elhangzott kijelentései között, és megmutatja, hogy a restség és az intenzív olvasás önálló viszonylagos fogalmak voltak, amelyeknek értelmére szóhasználata szerint, abból az összehasonlításból következtethetünk, amelyet - mint ismeretes - az eltérő buzgóságú és kitartású diákok között tett. És ne feledjük, hogy most fesztelenül beszélt és őszinte érzéseit fejezte ki, míg máskor esetleg az ellentmondás szelleme, vagy pontosabban, mivel szerette az érvekkel való csatározást, az sarkallta arra, hogy könnyelműen beszéljen saját szorgalmáról, örömdetes dolog, ha meggondoljuk, hogy az öregúr komor és nagyon is gyakran teljesedésbe menő jóslata, miszerint előrehaladott korú emberek számára a könyvek csak terhet jelentenek, távolról sem igazolódott Johnson esetében, mert az irodalom iránti heve sohasem csillapult, sőt utolsó írásai könnyebbek és elevenebbek bármelyik korábbi alkotásánál.

Az időjárásról

Július 26-án, kedden egyedül találtam Dr. Johnstont. Igen esős nap volt - és megint panaszkodtam az effajta időjárás kellemetlen hatásai miatt. „Uram, ez csupa képzelődés - mondotta -, amit az orvosok táplálnak, mert az ember úgy él a levegőben, mint a hal a vízben, s így, ha az atmoszféra nagy nyomással nehezedik ránk felülről, belülről azonos ellenállással találkozik. Ami azt illeti, a rossz idő valóban kellemetlen, de csak azoknak, akik a szabadban kénytelenek dolgozni. De Uram, egy kovács vagy egy szabó, aki négy fal között dolgozik, nyilván éppen annyi munkát végez esős időben, mint napsütésben. Bizonyos igen érzékeny szervezetek valóban megérzik a rossz időt, de a normális szervezetek nem.”

Különfélék

Beszéltünk a gyermekek neveléséről, s megkérdeztem, mi a véleménye, mire kell először oktatnunk őket. JOHNSON: „Nem számít, Uram, mit tanítanak nekik először, éppen úgy, ahogyan nem számít, térdnadrágjának melyik szárába dugja először a lábát. Uram, Ön ott állhat és vitatkozhat, melyikbe okosabb előbb belebújni, s közben a nadrágja szára üresen marad. Míg azon töpreng, két dolog közül melyiket tanítsa meg előbb gyermekének, egy másik fiú már mind a kettőt megtanulta.”

Július 28-án, szerdán megint kettesben vacsoráztunk a „Török Fej” vendégfogadóban. JOHNSON: „Swift hírneve nagyobb, mint amekkorát megérdemel. Kiválósága: erős értelme, mert humora, bár igen jó, nem különleges. Kétlem, hogy a *Hordómeze* az ő műve, mert sohasem vallotta magáénak, meg messze felül is múlja szokásos stílusát.”

„És vajon... nem szellemes ember?” JOHNSON: „Nem hiszem, Uram. Igaz, hogy állandóan szellemeskedni próbál, de hiába. És én éppen úgy nem gyönyörködöm abban, ha hallom, hogyan igyekszik valaki sikertelenül szellemes lenni, mint mikor látom, hogy egy ember egy árkon szeretne átugrani, de beleesik.”

Szívből nevetett, amikor megemlítettem neki egy mondását M. Thomas Sheridanról, amit Foote gonosz gyönyörűséggel terjesztett. „Nos hát, Uram, Sherry buta természettől fogva, de igen nagy fáradságába kerülhetett, amíg olyanná vált, amilyennek ma látjuk. Az ostobaságnak ez a mértéke nem természetes dolog.” - Ezután még hozzátette: „Sheridan nem állhat engem. Nagyhangú deklamációit lényegükre bontom. Egyszerűen ezt kértem tőle: »Mire akar Ön tanítani Mr. Sheridan? Micsoda hatást gyakorolhatna a maga rövidlátó igyekezetével, e nagy ország nyelvére?« Olyan ez, Uram, mintha félkrajcáros gyertyával próbálna fényjelet adni Doverből Calais-be.”

Egy fiatalemberről szólva, aki feszélyezetten érezte magát, mert úgy vélte, tudása és műveltsége igen hiányos, ezt mondta: „Senkinek sincs oka panaszra, aki a középső szinten foglal helyet, és aki mögött sokan elmaradnak; ráadásul az ő korosztályából talán hatan sem előzik meg, sőt talán egy sem. Ha nem is tud semmit tökéletesen, az általános tudástömeg, amit megszerzett, jelentős. Az idő majd meg hozza, ami még hiányzik.”

Látogatás Greenwichben

Este a Greenwich Parkban sétáltunk. Johnson - feltételezhetően azért, hogy kipuhatolja felfogásomat - azt kérdezte: „Ugye, milyen szép itt?” Mivel nem vonzódom különösebben a természet szépségeihez, s jobban elgyönyörködtet „az emberek nyüzsgése”, így feleltem: „Igen, Uram, de nem annyira, mint a Fleet Streeten.” JOHNSON: „Igaza van, Uram.”

Attól tartok, sok olvasóm megró majd ízlésem fogyatékosága miatt. Hadd fedezzem hát magam a fényes társaság egy igen előkelő baronetiének tekintélyével, aki midőn felhívták figyelmét a vidéki májuséj illatára, megjegyezte: „Igen, lehet, hogy nagyon kellemes, de ami engem illet, én jobban szeretem a fáklyák szagát a színházban.”

Oly sokáig időztünk Greenwichben, hogy hajóutunk visszafelé a folyón semmiképp sem volt oly kellemes, mint reggel. Az éjszakai levegő hidege megdidergetett, s érzékenységet csak fokozta, hogy az előző éjszakát ébren töltöttem, felidézve és naplómba jegyezve mindazt, amit megőrzésre méltónak véltem. Ezt a munkát Johnsonnal való ismeretségem első idejében gyakran elvégeztem. Emlékszem, megesett, hogy négy éjszakát töltöttem ébren egyazon héten, anélkül hogy ez különösebben megzavarta volna nappali tevékenységemet.

Johnson, akinek robusztus szervezetére a hideg a legcsekélyebb hatással sem volt, megszidott, mintha didergésem holmi nőies gyöngeség volna: „Miért didereg?” - kérdezte. Sir William Scott, a későbbi Lord Stowell, az Alsóház tagja elmondotta nekem, hogy midőn együtt utaztak Skóciába, s ő a postakocsiban fejfájásról panaszkodott, Johnson ugyanilyen modorban szólt rá: „Az Ön korában, Uram, nekem nem fáj a fejem.” Nem könnyű dolog tekintettel lenni mások érzeteire, melyeket mi magunk egyidejűleg nem érzünk. Mindenki tapasztalhatta már, milyen másképp érintenek bennünket szomszédunk panaszai, aszerint, hogy mi magunk egészségesek vagy betegek vagyunk-e. Jó egészségnek örvendő alig hisszük, hogy valóban annyira szenvednek, oly halványan él a fájdalom képzele képzeletünkben. De ha a betegség meglágyít, készek vagyunk rokonszenvezni mások szenvedéseivel.

A napot a „Török Fej”-ben fejeztük be, igen baráti hangulatban. Tetszéssel hallgatta részletes beszámolómat családomról s öröklött birtokunkról, kérdezgetett a birtok terjedelméről és népességéről, s számításokat végzett. Ekkor tanácsolta, hogy a bérlők iránt őszinte jóindulattal kell lenni, hiszen olyan emberek ők, akik fölé a birtokost a Gondviselés rendelte. Nagy gyönyörűséggel hallgatta, amikor leírtam őseim romantikus kastélyát. „Elmegyek oda, Uram - mondotta -, ott fogunk lakni az ódon kastélyban; s ha már egyetlen üres szoba sincs, majd

építünk egyet.” Ez nagyon hízelgő volt, de alig mertem abban a reményben ringatni magamat, hogy valóban megtisztelti jelenlétével Auchinlecket, s híressé teszi leírásával, ahogy az később megtörtént az *Utazás a Hebridákra* című művében.

Majd tervezett hollandiai utazásomról beszélt, s azt mondotta: „Látnom kell Önt Anglián kívül. Elkísérem Harwichba.” Nem találtam szavakat, amelyek kifejezték volna érzelmeimet szeretetteljes figyelme e váratlan és nagyszerű bizonyosságának hallatára.

Másnap, július 31-én, vasárnap elmondtam neki, hogy a quakereknek²⁴ nevezett társaság gyűlésén egy asszonyt hallottam szónokolni. JOHNSON: „Uram, a szónokló asszony olyan, mint a kétlábon járó kutya. Nem csinálja jól, de már az is meglepő, hogy egyáltalán csinálja.”

Johnson és az evés

Ezen az estén vacsoránál a jó evésről beszélt, szokatlan élvezettel. „Egyesek - mondta - ostoba módon nem törődnek, vagy azt állítják, hogy nem törődnek azzal, amit esznek. Én részemről igen megfontoltan és nagy körültekintéssel gondolom gyomromat, mert az a nézetem, hogy aki nem törődik a hasával, aligha törődik akármi mással.” Most mint *John Bull philosophe* állt előttem, s e percben nemcsak komoly, hanem szenvedélyes is volt. Ennek ellenére más alkalmakkor hallottam, milyen megvetéssel beszélt azokról, akik aggódva igyekeznek kielégíteni igényességüket, s a *Rambler* 206. száma mesteri esszé a falánkság ellen. A tények, be kell vallanom, voltaképpen megteremtik az egyensúlyt e tárgyban vallott különféle nézetei között, mert nem ismertem még egy embert, aki olyan élvezettel evett volna, mint ő. Az asztalnál tökéletesen elmerült a pillanat gyönyörében, tekintetét mintegy részegezve tányérjára, s hacsak nem volt igen előkelő társaságban, nem szólt egyetlen szót sem, sőt, mégcsak oda sem figyelt arra, amit mások mondtak, amíg étvágját ki nem elégítette. Étvágya pedig oly mohó volt, s oly odaadással foglalkozott vele, hogy amíg evett, homlokán kidagadtak az erek, és erősen verejtékezett. Kényesebb ízlésű ember számára ez nyilván visszataszító lehetett, s bizonyára nem nagyon illett egy filozófus egyéniségéhez, amelyet éppen az önuralomnak kellene jellemeznie. Mindenesetre el kell ismernünk, hogy Johnson, bár képes volt a legszigorúbb önmegtartóztatásra, sem az evésben, sem az ivásban nem volt mértéktelen. Elmonda nekem, hogy minden kellemetlen érzés nélkül böjtölt egyszer két napig, s közben csak egyszer érzett éhséget. Lemondani tudott, de nem tudott szerényen élni. Azok, akik döbbenet bámulták, mennyit képes megenni, ha az ebéd ínyére való, nem egykönnyen tudták elképzelni, mit értett éhségen; és nemcsak az volt csodálatos, micsoda rendkívüli mennyiségeket evett meg, hanem a konyhaművészet terén is igen kifinomodott ítélőképességgel rendelkezett, vagy legalábbis ő így állította. Beható kritikát mondott a fogásokról, amelyek az asztalra kerültek, ott, ahol éppen ebédelt vagy vacsorázott, és igen pontosan megőrizte emlékezetében, ami ízlett neki. Emlékszem, amikor Skóciában volt, hogyan dicsérte a *Gordon-tálat* (válogatott igényességekből összeállított vegyes tál, öméltósága Alexander Gordon házában), olyan hévvel, ami más, nagyobb ügynek is dicséretére vált volna. Körülbelül ugyanabban az időben egyszer annyira elégedetlen volt egy nemes úr francia szakácsának a főztjével, hogy hevesen felkiáltott: „A folyóba dobnam az ilyen csirkefogót”, majd megrémített egy

²⁴ *quaker*: az angol forradalom idején alakult fanatikus protestáns vallási szekta. Valódi neve: Barátok Társasága. A „quaker” tulajdonképpen gúnynév, a. m. „reszkető”. Egyházi és világi hatóságok ugyanis egyaránt üldözték a szektát, mert megtagadták a vallás minden külsőségét, a hivatalos eskütételt és a katonai szolgálatot is. A XVII. század hatvanas éveiben sokan vándoroltak ki közülük Anglia észak-amerikai gyarmataira.

hölgyet, akinek házába vacsorára volt hivatalos, szakértelmének alábbi nyilatkozatával: „Én, asszonyom, aki a legjobb asztalokhoz vagyok hivatalos, sokkal alkalmasabb bírāja vagyok a konyhának, mint bárki más, akinek elég tűrhető szakácsa van, de nagyjából ottthon étkezik. Az ő ínye ugyanis fokozatosan alkalmazkodik a szakácsa ízléséhez, míg én, Asszonyom, széles körben szerezhén tapasztalatokat, alkalmasabban tudok bírálatot mondani.” Ha ebédre hívták - még ha bizalmas barátjához is -, elégedetlen volt, ha csak valami egyszerű ebédet készítettek neki; ilyen alkalommal hallottam, hogy ezt mondta: „Elég jó ebéd volt, az igaz, de nem olyan, amilyenre *meghívnak* valakit.” Másfelől boldogan sietett megelégedését kifejezni, amikor várakozásának megfelelően fogadták. Egy alkalommal, amikor Bolt Courtban szomszédja és házigazdája, Mr. Allen, a nyomdász látta vendégül ebédre, akinek öreg házvezetőnője Johnson ízlését minden vonatkozásban gondosan tanulmányozta, a következő dicshimnusz zengte: „Uram, nem kaphattunk volna jobb ebédet akkor sem, ha egy zsinatra való szakács főzött volna.”

Egy alkalommal, amikor kettesben maradtunk, Dr. Johnson arról a mesterkélt viselkedésről beszélt, amit annyian helyeselnek és gyakorolnak. Neki más volt a véleménye: „Sohasem gondolkoztam azon, vajon komor vagy vidám ember legyek-e, egyszerűen hagytam, hogy pillanatnyi hangulatom szabadon érvényesüljön.” Bizonyos reménységgel kecsegtetett, hogy a következő nyáron átjön Hollandiába és útítársam lesz a Németalföldön.

Tréfálkoztam vele, elhitetvén, hogy valami boldogtalanság előérzete kínoz. Egy moly repkedett a gyertyánk körül, és elégett a lángban. Johnson e kis esemény példáját felhasználva így intett engem, ravasz tekintettel, de méltóságteljes, nyugodt hangon: „Ez a teremtmény önmaga kínozza volt, s azt hiszem, Boswellnek hívták.”

Búcsú Boswelltől

Másnap Harwichban, miután biztosítottam helyemet a hellevoetsluisi postahajón és poggyászomat felrakattam a fedélzetre, kettesben ebédeltünk egy vendéglőben. Azt találtam mondani, szörnyűséges lenne, ha nem találna valami gyors lehetőséget arra, hogy visszatérjen Londonba, és ezen az unalmas, isten háta mögötti helyen kellene rostokolnia. JOHNSON: „Uram, ne szokja meg, hogy kicsiny dolgokra nagy szavakat használ. Nem lenne *szörnyűséges*, még ha bizonyos ideig *itt kellene is* maradnom.” A túlzottan nagy szavak használata kétségtelenül mindenütt igen gyakori, de azt hiszem, leginkább megfigyelhető a franciáknál, erre mindazok, akik Franciaországban jártak, számtalan meglepő példát találhattak.

Megnéztük a templomot. Az oltárnál Johnson, akinek buzgó jámborsága sohasem csökkent, letérdeltetett, és ezt mondta: „Most, hogy elhagyja szülőházát, ajánlja magát TEREMTŐJE és MEGVÁLTÓJA oltalmába.”

A templomból kijövet, egy ideig még ott álldogáltunk, és Berkeley püspök naiv bölcséletéről beszélgettünk, amellyel az anyag nemlétét igyekszik bizonyítani, azt állítván, hogy a mindenségben minden csak idea. Megjegyeztem, hogy bár biztosak vagyunk abban, hogy tana nem igaz, lehetetlen megcáfolni. Sosem fogom elfelejteni, milyen hevesen válaszolt Johnson, miközben oly hatalmas erővel rúgott bele egy nagy kőbe, hogy az messzire repült: „Én *így* cáfolum.” Vaskos szemléltetése volt ez Pere Bouffier első igazságainak vagy Reid és Beattie *eredeti princípiumainak*, amelyeket ha nem fogadunk el, éppúgy nem tudunk érvelni a metafizikában, mint ahogy nem érvelhetünk axiómák nélkül a matematikában. Fel nem foghatom, hogyan lehet Berkeleynek tiszta okfejtéssel megválaszolni, de tudom, hogy ezt a szép és nehéz feladatot jelen korunk egyik legragyogóbb elméjének kellett volna elvállalnia, ha a politika „nem hódította volna el a nyugalmas filozófiától.” A csillogó elmességnek

micsoda bámulatos színjátékát nyújtotta volna számunkra küzdelme Berkeleyvel! Mennyire sajnálkozhatunk, ha egy ilyen intellektuális gyönyörűség elmulasztására gondolunk, s arra, hogy ezt az embert így kell jellemeznünk:

„Aki a mindenségnek született, leszűkítette szellemét, S egy kis csoportnak adta, ami az emberiségnek volt szánva.” Nagyrabecsült barátom lesétált velem a partra, ahol megöleltük egymást és érzékeny búcsút vettünk, megfogadván, hogy levelezni fogunk. Ezt mondtam: „Remélem, Uram, hogy távollétemben nem fog elfelejteni.” JOHNSON: „Nem, Uram, sokkal valószínűbb, hogy Ön felejt el engem, minthogy én felejtsem el Önt.” Amikor a hajó kifutott a tengerre, hosszú ideig láttam még fenséges alakját, amint szokása szerint ide-oda himbálva magát állt a parton, s tekintetemmel követtem, míg visszasétált a város felé és eltűnt a szemem elől.

Az Irodalmi Klub

Röviddel aztán, hogy visszatért Londonba, februárban megalakult az a KLUB, amely sokáig névtelenül működött, s amely Mr. Garrick temetése alkalmával felvette a megkülönböztető Irodalmi Klub nevet. Sir Joshua Reynoldsé az érdem, ő javasolta elsőnek ezt az elnevezést, amihez aztán Johnson hozzájárult. Az alapító tagok Sir Joshua Reynolds, Dr. Johnson, Mr. Edmund Burke, Dr. Nugent, Mr. Beauclerk, Mr. Langton, Dr. Goldsmith, Mr. Chamier és Sir John Hawkins voltak. A Gerrard Streeten, a Sohóban jöttek össze, a „Török Fej” vendéglőben, hetenként egyszer, este hétkor, s általában a késő éji órákig folytatták beszélgetéseiket. A klub tagjainak száma fokozatosan növekedett, egészen a jelenlegi harmincötös létszámgig. Körülbelül tíz év múlva úgy döntöttek, hogy a parlamenti ülésszak idején heti vacsorázás helyett kéthetenként egyszer együtt ebédelnek. Miután eredeti találkozóhelyük magánházzá alakult, előbb a Sackville Streetre, a „Herceghez”, majd a Dover Streetre, a „Le Tellier-hez” címzett vendéglőbe költöztek, és most a St. James Streeten, a „Parsloé”-ban tartják összejöveteleiket. A klub megalakulásától addig az időpontig, amikor ez a mű elhagyja a nyomdát (a második kiadás 1792 júniusában), a következő, időközben elhunyt személyek voltak tagjai: Mr. Dunning (később Lord Ashburton), Mr. Samuel Dyer, Mr. Garrick, Dr. Shipley, St. Asaph püspöke, Mr. Vesey, Mr. Thomas Warton és Dr. Adam Smith. Jelenlegi tagjai a következők: Mr. Burke, Mr. Langton, Lord Charlemont, Sir Robert Chambers, Dr. Percy, Dromore püspöke, Dr. Barnard, Killaloe püspöke, Dr. Marlay, Clonfert püspöke, Mr. Fox, Dr. George Fordyce, Sir William Scott, Sir Joseph Banks, Sir Charles Bunbury, Mr. Windham of Norfolk, Mr. Sheridan, Mr. Gibbon, Sir William Jones, Mr. Colman, Mr. Steevens, Dr. Burney, Dr. Joseph Warton, Mr. Malone, Lord Ossory, Lord Spencer, Lord Lucan, Lord Palmerston, Lord Eliot, Lord Macartney, Mr. Richard Burke junior, Sir William Hamilton, Dr. Warren, Mr. Courtenay, Dr. Hinchliffe, Peterborough püspöke, Leeds hercege, Dr. Douglas, Salisbury püspöke és a jelen beszámoló írója.

Sir Johns Hawkins szakadárnak vallja magát s a társaságtól való *visszavonulása* okául azt jelöli meg, hogy a késői órák nem voltak összeegyeztethetők otthoni házirendjével. E tekintetben állítása nem egészen pontos, mert a valóság az volt, hogy egyik este durva modorban rátámadt Mr. Burke-re, amiért az egész társaság kifejezésre juttatta nemtetszését, s legközelebbi találkozásuk alkalmából oly fogadtatásban részesítettük, hogy többé nem jött közénk.

A gondtalanság és függetlenség, amelyhez a királyi bőkezűség juttatta, fokozta természetes tunyaságát. *Elmélkedéseiben* így vádolja magát: „Nagypéntek, 1764. április 20. Semmit sem javultam. Teljesen haszontalanul éltem, még érzékibb lettem gondolataimban, és még inkább rabjává váltam a bornak és a húsnak.” Másnap reggel megindultan így panaszkodik:

„Tunyaságom a legutóbbi áldozás óta még jobban elhatalmasodott, tékozlásom vad nemtörődomséggé fajult. És, bárha ez év eleje óta bizonyos mértékben tartózkodtam a túl sok erős italtól, mégis étvágyam uralkodott értelmem felett. Valamiféle különös feledékenység árad el bennem, nem tudom, mivé lett a tavalyi év, és úgy érzem, események és hírek nyom nélkül suhannak el felettem.”

Ezután ünnepélyesen kijelenti: „Ez nem az az élet, amelynek a mennyország ígértetett”, s komolyan eltökéli magában, hogy megváltozik.

Szokása volt, hogy bizonyos napokat jámbor visszavonultságban töltött, így az újévet, felesége halálának napját, nagypénteket, húsvétot és saját születése napját. Ebben az évben ezt mondja: „Ötvenöt évet éltem le telve elhatározásokkal, s szinte a legrégibb időktől kezdve terveket kovácsolok egy jobb életről. Semmit sem tettem. A szükség, hogy tegyek valamit, azért sürgető, mert tettekre már kevés az időm. Ó ISTENEM, add meg, hogy helyes elhatározásra jussak, s elhatározásaimat megtarthassam. Jézus Krisztusért, Amen.” Ritkán találkoznak a lelkiismeret ilyen gyengédségével és ilyen heves vággal a javulásra. Bizonyára nem illő, hogy azok, akik megrögződtek érzéketlenségükben a lelki fejlődés iránt, lenézéssel kezeljék Johnsonnak ezt a jámbor aggodalmát.

Ez idő tájt súlyos csapásként tért vissza hipochondriája, amely állandóan benne ólálkodott, olyannyira, hogy nagyon is társaságkedvelő ember létére, valósággal irtózott a társaságtól, ami e betegség legvégzetesebb tünete. Dr. Adams mesélte, hogy mint régi barátot bebocsátották látogatására, és siralmas állapotban találta: sóhajtozott, nyöszörgött, magában beszélt, és nyughatatlanul járkált egyik szobából a másikba. Aztán az alábbi heves szavakkal ecsetelte, milyen nyomorultul érzi magát: „Inkább levágnám valamelyik végtagomat, csak visszanyerném szellemi erőmet.”

Ami azt illeti, a magában való beszélgetés mindig is egyik külön szokása volt. Gyakran hallottam, amint jámbor szavakat mormolt, néha tisztán megkülönböztethetők voltak a Miatyánk töredékei. Barátja, Mr. Thomas Davies, akiről Churchill ezt írja: „Ennek a Daviesnak igen csinos felesége van” - mikor Dr. Johnson egyszer ezt mormolta magában, »Ne vigy minket a kísértésbe«, gálánsan és huncutul tréfálkozva felesége fülébe súgta: „Ennek, kedvesem, Ön az oka.”

Volt egy másik különcsége is, ami felől egyik barátja sem mert soha magyarázatot kérni. Én úgy véltem, valami babonás szokás lehet, amelyet fiatalon megszokott és később soha sem igyekezett tőle értelme segítségével megszabadulni. Ha egy ajtón vagy átjárón be- vagy kiment, előzőleg gondosan ügyelt, hogy egy bizonyos pontból kiindulva meghatározott számú lépéssel jusson át rajta, vagy legalábbis úgy, hogy vagy a jobb vagy a bal (nem emlékszem pontosan, melyik) lábával tegye meg az első lépést, amikor ajtó vagy kijárat közelébe ér. Én erre következtetek, mert számtalan alkalommal megfigyeltem, amint hirtelen megállt, aztán mélységes komolysággal számlálni kezdte lépteit, ha pedig megfeledkezett róluk, vagy elhibázta a mágikus mozdulatokat, visszament, felvette a szertartáshoz megfelelő pózt, majd miután a ceremóniát elvégezte, megkönnyebbült, és meggyorsítva lépteit, csatlakozott társaságához. Hasonló természetű, különös dolog fordult vele elő még lóháton is, mikor Skye szigetén tartózkodott (*Utazás a Hebridákra*). Sir Joshua Reynolds megfigyelte, amint jókora

kerülőt tett lován, csakhogy elkerülje Leicester-fields egy bizonyos fasorát. Sir Joshua azonban úgy vélte, talán kellemetlen emlékei fűződnek a sétányhoz, azért választott más utat.

Nehogy a megjelenésének és modorának nagyon is szembetűnő sajátosságait képező legapróbb különbségei is figyelmen kívül maradjanak, meg kell említenem, hogy míg beszélt vagy székében ült és gondolkozott, fejét rendszerint jobb válla felé billentve reszketegen ingatta, miközben testével előre-hátra imbolygott, s bal térdét ugyanabban az irányban dörzsölte tenyerével. Ha beszéd közben szünetet tartott, különféle hangokat adott, néha mintha csámcsogott vagy kérődzött volna, esetleg halk, fütttyentésszerű hangot hallatott, vagy nyelvét szájpaddlásán hátrafelé csettintgetve olyasféleképpen kotkodácsolt, mint egy tojó tyúk, máskor meg felső fogínyére szorította nyelvét, és mintha levegőt szűrcsölne, gyors egymásutánban ezt mondta: tu-tu-tu. Mindezt néha elgondolkodó tekintettel kísérte, de leggyakrabban mosolygott hozzá. Általában, ha egy vita bizonyos szakaszát lezárta, miután hevesége és mennydörgése alaposan kifárasztotta, úgy fújta ki magából a levegőt, mint egy bálna. Azt hiszem, ily módon könnyített tüdején, és egyúttal megvetését is kifejezte, mintha csak mint szél a pelyvát, úgy fújná el ellenfele érveit.

Azoknak, akik idegenkednek a pontos képmásoktól, amelyekre a festő a legjelentéktlenebb arcvonásokat is felvési, bizonyára bőséges alkalmat adok a gúnyos derűtségre. De ha meg is van egyes ostoba emberekben a hajlandóság arra, hogy kihasználják ezt a lehetőséget, legyen bennük annyi becsület, hogy idézzék azt is, amit védelemre felhoztam.

Johnson „Shakespeare”-je

Ez év októberében ajándékozta meg végre a világot *Shakespeare*-jével; e művével díszére válnék nemzetének akkor is, ha semmi más érdeme nem volna, csak annyi, hogy megírta *Előszavát*, amelyben a halhatatlan Bárd kiválóságait és hibáit mesteri kézzel ecseteli. Shakespeare feltétlen, vak csodálata a brit nemzetet az idegenek gúnyolódásának céltáblájává tette. Johnson azáltal, hogy költője hibáit őszintén megmutatja, fokozott hitelt nyer, amikor megérdemelt és vitathatatlan érdemeit dicséri.

Kétségtelen, hogy egyetlen magasztalója sem tett annyit Shakespeare-ért, mint Johnson. Eddigi magasztalóinak dicsérete ugyanis annak a védőügyvédnek a beszédéhez hasonlít, aki a maga szemszögéből nézi az ügyet, míg Johnsoné olyan, mint egy komoly, megfontolt és pártatlan bíró véleménye, amelynek súlya van és amelyet tisztelettel fogadnak. Kommentátori munkája nem csekély érdemű, bár kutatásai nem voltak oly széleskörűek és vizsgálódásai olyan mélyenszántók, mint lehettek volna, amint azt ma már kétségtelenül látjuk más, nyomdokaiba lépő ügyes és tehetséges kritikusok munkája alapján.

Könyvét valamennyi dráma tömör leírásával, jellegzetes vonásaik ismertetésével gazdagította. Számos megjegyzésével tisztázott homályos szövegrészeket, és helyezett kiemelkedő szépségű részleteket élénkebb megvilágításba. Általánosságban a jegyzetkészítésnek oly módszerét alkalmazta, amely minden további kiadónak hasznára fog válni.

Művének hevesen nekitámadt Mr. William Kenrick, aki valamelyik skót egyetemen nyerte el az irodalomtudomány doktora címet és nagy bőségben árasztotta el írásaival a könyvkiadókat. Bár kétségtelenül voltak jelentős érdemei, oly kevésbé tartotta szem előtt írásaiban a szerénységet, az elveket és az illemszabályokat, és oly kapkodó modorban írt, hogy hírneve nem terjedt el széles körökben, és nem lehetett tartós. Emlékszem, mikor egy este szóba kerültek bizonyos művei, Dr. Goldsmith kijelentette, hogy sosem hallott róluk, mire Johnson

megjegyezte: „Uram, ő is egy azok közül, akik a nagy nyilvánosság előtt *szerepelnek*, de nem ismeri őket senki.”

Egy fiatal oxfordi diák, Barclay nevezetű, válaszolt Kenrick kritikájára. Johnson eleinte haragudott, amiért Kenrick támadását válaszra méltatták. Később azonban, tekintetbe véve a fiatalember jó szándékát, figyelemre méltatta, s alighanem többet is tett volna érte, ha az ifjú nem hal meg oly korán.

Voltaire-ről Johnson *Shakespeare*-előszavában igen becsmérlőleg nyilatkozik, bizonyos megjegyzéseiről ezt írja: „Ezek egy álnok szellem álnok gáncsoskodásai”. Voltaire viszonzásul számtalan irodalmi kirohanása egyikében megtámadta Johnsont, de mivel kötetekre terjedő munkásságáról nincs általános mutató, hiába kerestem, nem tudom idézni a vonatkozó művet.

Voltaire olyan ellenfél volt, akivel, úgy vélem, Johnsonnak harcba kellett volna szállnia. Sürgettem, hogy válaszoljon. Ő azt felelte, talán majd megteszi, de sohasem válaszolt.

Vacsora és Hume

Este együtt vacsoráztunk a „Püspöksüveg”-ben, hogy barátságunkat első találkozásunk helyén újítsuk meg. Életmódja azóta jelentősen megváltozott. Betegsége miatt eltiltották a borivástól, s ettől kezdve megtartóztatta magát: csak vizet vagy citromlevet ivott.

Elmondtam neki, hogy egy barátja, akivel külföldön találkoztam, oly nyomorúságosan mélyre süllyedt a hitetlenségben, hogy durva léhasággal kezeli a halhatatlanság reményét, s így beszél: „Mivel az ember úgy hal meg, akár a kutya, éljen is úgy, akár a kutya.” JOHNSON: „Hát ha ő úgy hal meg, akár a kutya, hadd éljen, akár a kutya.” Hozzátettem, hogy ez az ember még azt is mondta: „Gyűlölöm az emberiséget, mert magamat tartom közöttük a legjobbak egyikének, s tudom, milyen rossz vagyok.” JOHNSON: „Uram, nagyon egyedül állhat a véleményével, hogy ti. ő a legjobb emberek egyike, mert barátainak egészen más a véleménye.” - Később ezt mondta: „Becsületes ember nem lehet deista, mert aki a kereszténység bizonyítékait lelkiismeretesen megvizsgálta, nem juthat el a deizmushoz.” Hume-ot említettem. JOHNSON: „Nem Uram, Hume a durhami egyházmegye egyik papja előtt elismerte, hogy sohasem olvasta el figyelmesen az Újszövetséget.” Szóvá tettem Hume felfogását, mely szerint mindenki, aki boldog, egyformán boldog; egy kislány új ruhájában a tánciskola bálján éppolyan boldog, mint egy generális győzelmes hadserege élén vagy egy szónok nagy gyülekezet előtt sikerrel elmondott szónoklata után. JOHNSON: „Nem igaz, nem minden boldogság egyforma. Egy paraszt meg egy filozófus lehet egyformán *elégedett*, de nem lehet egyformán *boldog*. A parasztemberben nincsen meg a képesség egy filozófus boldogságának átélésére.” Emlékszem, Utrechtben mily szerencsésen illusztrálta ugyanezt a kérdést Tisztelendő Mr. Robert Brown, szembefordulva Hume véleményével. „Egy kis pohár meg egy nagy pohár, mondta, egyformán tele lehet, de a nagyban több az ital, mint a kicsinyben.”

Dr. Johnson igen szívélyes volt hozzám ezen az estén: „Ön eddig huszonöt évet élt, és ezt a huszonöt évet jól felhasználja.” „Ó jaj, Uram - feleltem -, félek, hogy nem elég jól. Ismerem-e a történelmet? Érték-e matematikához? Tudom-e a jogot?” JOHNSON: „Nos hát, ha nem ismer egyetlen tudományágat sem olyan jól, hogy taníthatná, és egyetlen mesterséget sem annyira, hogy űzhetné, könyvekből és emberektől megszerzett általános tudásának mennyisége lehetővé teszi, hogy mesterévé váljék bármely tudománynak, s alkalmassá arra, hogy bármilyen foglalkozást űzhessen.” Megemlítettem, hogy egy vidám barátom lebeszél az ügyvédségről, mert ott minden törtető tökfilkó túltehet rajtam. JOHNSON: „Nos hát, a jog

formai és tételes részét illetően lehet, hogy törtető tökfilkók túltesznek Önön, de ahol tehetségre és értelemre van szükség, törtető tökfilkók nem vihetik sokra.”

Beszéltem neki arról a módszerről, amelyet egyesek alkalmaznak, ha a világban előbbre akarnak jutni, hogy ugyanis nagy embereknek teszik a szépet. Megkérdeztem, vajon ő folya-modott-e valaha is ilyesmihez. JOHNSON: „Nos Uram, én sose kerültem olyan közelségbe nagyurakkal, hogy udvarolhattam volna nekik. Okosan odaszegődhet nagy emberek mellé, s mégis megőrizheti függetlenségét. Sose tegye azt, amit rossznak tart; számolnia kell, és nem szabad túl drágán megfizetnie semmiért, amit kap. Hat penny ára jótéteményért nem adhat egy shilling ára udvarlást. De ha hat penny ára udvarlásért egy shilling ára jót kaphat valakitől, bolond, ha nem udvarol neki.”

Azt mondta még: „Ha egyáltalán megengednék a kolostorok működését, csak olyan személyeknek szolgálhatnának menedékkül, akik a köz szolgálatára alkalmatlanok, vagy akik már kiszolgálták a közt. Első kötelességünk a társadalom szolgálata, s csak miután ezen kötelességünket teljesítettük, szentelhetjük magunkat saját lelki üdvösségünknek. Az elvont rajongás fiatalos hevületét nem szabad szítani.”

Felvettem az úgynevezett „víziós látás” és más misztikus jelenségek kérdését, amelyeknek létrejötte, úgy véltem, a véletlen műve. JOHNSON: „Igen, Uram, de oly sűrűn fordultak elő, hogy az emberek már nem tartják többé véletlennek.”

Sokat meséltem neki a Korzikában látottakról, és elárultam, szándékomat, hogy egy könyvet adok közre róla. Biztatott, és ezt mondta: „A dolog mélyére nem tud hatolni, de akármit mond el, újság lesz nekünk. Adjon annyi anekdotát, amennyit csak tud.”

Johnson Rousseau-ról

Legközelebb február 15-én, szombaton találkoztunk a „Püspöksüveg”-ben. Ekkor mutattam be neki az akkor Cambridge-ben lakó tisztelendő Mr. Temple-t, egyik legrégibb és legjobb barátomat. Megemlítvén, hogy bizonyos időt töltöttem Rousseau-nál magányos vadonában, idéztem néhány megjegyzést Mr. Wilkestől, akivel Itáliában sok kellemes órát töltöttem. Johnson erre szarkasztikusan megjegyezte: „Úgy látszik, Uram, remek társasága volt külföldön, Rousseau és Wilkes!” Úgy vélvén, elég egyszerre egyet védelmeznem, vidám barátomról nem szóltam semmit, hanem mosolyogva így válaszoltam. „Kedves Uram, csak nem nevezi Rousseau-t rossz társaságnak? Vagy valóban rossz embernek tartja őt?” JOHNSON: „Uram, ha tréfálkozni óhajt, nem beszélek erről Önnel. Ha pedig komolyan gondolta a kérdést, nos hát, úgy gondolom, ő egyike a legrosszabb embereknek: csirkefogó, akit ki kell üzni a társadalomból, mint ahogy ki is üzték. Két vagy három ország kiutasította, szégyen és gyalázat, hogy ebben az országban védelemben részesül.” BOSWELL: „Nem tagadom, Uram, regénye²⁵ talán okozhatott kárt, de nem hiszem, hogy szándéka rossz lett volna.” JOHNSON: „Uram, ez nem elég. Senkire sem tudjuk rábizonyítani a rossz szándékot. Agyonlőhet valakit és kijelentheti, mellé akart lőni. A bíró azonban akasztófára ítéli Önt. Ha bűncselekményt követtek el, a bíróság nem veszi figyelembe, hogy aki elkövette, »állítólag« nem szándékozott rosszat tenni. Rousseau, Uram, nagyon rossz ember. Szívesebben írnám alá az ő deportációs ítéletét, mint bármelyikét azon gonosztevők közül, akiket az elmúlt esztendőben az Old

²⁵ Rousseau *Profession de foi du vicaire Savoyard* (A szavojai vikárius hitvallása) című művéről van szó.

Bailey-ből²⁶ útnak indítottak. Igen, legszívesebben azt látnám, hogy az ültetvényeken robotol.” BOSWELL: „Uram, éppoly gonosz embernek tartja őt, mint Voltaire-t?” JOHNSON: „Nos, Uram, nehéz lenne a gonoszság arányát kettőjük között megállapítani.”

Ez a hév meglehetősen furcsának tetszett nekem, aki nagy élvezettel, sőt bizvást mondhatom, épülesemre olvastam Rousseau számos lendületes írását; nekem nagyon tetszett az ő társadalma, és éppen akkor tértem vissza a kontinensről, ahol széles körben csodálták. Ma is állítom, hogy nem érdemli meg ezt az igen szigorú kritikát, amit Johnson gyakorolt felette. Az az abszurd előszeretet, amelyben a primitív életet részesítette a civilizálttal szemben, és más különbségei, nem annyira szívének romlottságára, mint inkább értelmének bizonyos hiányosságaira vallanak. És a kedvezőtlen vélemény ellenére, amelyet sok kiváló férfiú a *Profession de foi du vicaire Savoyard*-ról alkotott, kénytelen vagyok csodálni, mint egy olyan férfi őszinte és tiszteletteljes hódolatának kifejezését az Isteni Misztérium előtt, aki ugyanakkor telve van zavaró kétségekkel. Ezt a lelkiállapotot inkább szánakozással, mintsem haraggal kell szemlélnünk.

Kedvenc témájáról, az alárendeltségről Johnson ezt mondta: „Az emberek természetes egyenlőségéről szóló tan annyira nem igaz, hogy ha két ember egy fél óra hosszat együtt van, az egyik feltétlen felsőbbbségbe kerül a másikkal szemben.”

Megemlítettem neki, milyen tanácsot adnak nekünk a filozófusok, nevezetesen, hogy ha leverték vagyunk vagy szorult helyzetbe kerülünk, gondoljunk azokra - s így vigasztalódjunk -, akik nálunk rosszabb helyzetben vannak. Szerintem ez nem mindenkor alkalmazható, mert nyilván akadnak, akiknél rosszabb helyzetben már senki sincs. JOHNSON: „Nos, kétségtelesen vannak ilyenek, csak nem tudják. Nincs olyan szegény és megvetendő teremtmény, aki ne hinné, hogy van még nála is szegényebb és nála is megvetendőbb.”

Mivel ezúttal nem időzhettem sokáig Londonban, nem volt alkalmam gyakran együtt lenni Dr. Johnsonnal, de hódoló tisztelem semmivel sem csökkent iránta, amiért *multorum hominum mores et urbes*²⁷ láthattam. Ellenkezőleg, módomban állván összehasonlítani őt más országok legünnepeltebb személyiségeivel, csodálatom kivételes szelleme iránt csak növekedett és erősödött.

A modorában időnként megmutatkozó nyersség most még jobban feltűnt, mivel megszoktam a kontinensen dívó simulékony, alkalmazkodó modort, és világosan felismertem benne - nagyrabecsülve őszinte és öntudatos buzgalmát - azt a régi felháborodást és gúnyos hangot, amellyel minden nemes elv összezavarására és gyengítésére irányuló próbálkozást kezelt.

A hitetlenségről

Egyik este egy fiatalember szolgálja hitetlenségéről tréfálkozott; a fickó szerintem nem hitt a Szentírásban, mert nem olvashatta azon a nyelven, amelyen írták, s így nem lehetett biztos benne, nem kitalálás-e az egész. „Micsoda ostoba fickó - mondta Johnson -, vajon más dolgoknak, amelyekben hisz, szilárdabb bizonyítékai vannak?” BOSWELL: „Akkorhát a tanulatlan emberek sohasem tudják, igazuk van-e, hanem a tudósoknak kell alávetniök magukat?” JOHNSON: „Nyilvánvaló, Uram. A tanulatlanok az állam gyermekei, s úgy kell oktatni őket, mint gyermekeket,” BOSWELL: „Akkor hát egy szegény töröknek éppúgy mohamedánná kell lennie, mint ahogyan egy szegény angolnak sincs más választása, mint a kereszténység?”

²⁶ *Old Bailey*: a londoni Cityben, a Newgate fogházban levő büntető főtörvényszék (angolul: Central Criminal Court) népies neve.

²⁷ *Multorum hominum mores et urbes*: számos ember szokásait és városait (Horatius).

JOHNSON: „Természetesen, Uram. No és? Ez éppen olyan dolog, mint ahogyan én anyámmal beszéltem, mikor kezdtem okos fickónak képzelni magam. És igazság szerint meg kellett volna vernie érte.”

Johnson cseveg

Egy este Dr. Goldsmith és én ellátogattunk hozzá, azt remélvén, rá tudjuk venni, tartson velünk a „Püspöksüveg”-be. De nem volt kedve hozzá, s az otthonmaradás mellett döntött. „Jöjjön akkor - mondta nekem Goldsmith -, nem megyünk ma este a »Püspöksüveg«-be, mert a nagy ember nem jön velünk.” Johnson erre egy üveg portóit hozatott, amit Goldsmith meg én kettesben elfogyasztottunk, míg barátunk, aki mostanában csak vizet ivott, ott üldögélt mellettünk. GOLDSMITH: „Úgy gondolom, Mr. Johnson, Ön a közelébe sem megy a színházaknak mostanában. Egyetlen új darabbal sem törődik, mintha sose lett volna semmi dolga a színpaddal.” JOHNSON: „Nos, Uram, ízlésünk igen sokat változik. A kamaszt nem érdekli a csecsemő csörgője, az idős embert nem érdekli a fiatal ringyója.” GOLDSMITH: „Na de az Ön Múzsája nem volt ringyó.”

JOHNSON: „Uram, nem is hiszem, hogy az volt. De ahogy az élet útján előbbre haladunk, elhagyunk bizonyos dolgokat, amelyek valaha kedvűnkre voltak, akár azért, mert elfáradtunk s nem tudunk már annyi mindent magunkkal cipelni, akár mert olyan dolgokra bukkantunk, amelyek jobban tetszenek.” BOSWELL: „De miért nem ajándékozol nekünk valamit, Uram, más formában?” GOLDSMITH: „Igen, Uram, mi elvárjuk ezt Öntől.” JOHNSON: „Nem Uram, nem vagyok köteles ezt tenni. Senki sem köteles annyit tenni, amennyit tud. Az embernek joga van élete egy részéhez a maga számára. Ha a katona sokat és jól harcolt, nem vethető a szemére, ha nyugalomra és békére vágyik. Az orvosnak, aki hosszú ideig praktizált egy nagy városban, megengedhető, ha visszavonul vidékre és kisebb praxist vállal. Nos hát, a jó, amit én beszélgetéseimmel tehetek, ugyanúgy aránylik ahhoz a jóhoz, amit írásaimmal véghezvihetnék, mint a vidékre visszavonult orvos kisvárosi praxisa régi nagyvárosi praxisához.” BOSWELL: „De kíváncsi lennék, nem leli-e nagyobb örömét abban, ha ír, mint ha nem ír.” JOHNSON: „Uram, önnek *jogában áll* kíváncsinak lenni.”

Beszélt a versírásról és megjegyezte: „A legnehezebb tudni, mikor írt az ember jó verset. Mikor fogalmaztam, rendszerint végig ott zsongtak a fejemben, talán ötven sor is egyszerre, míg fel s alá róttam a szobámat, aztán papírra vettem őket, és lustaságból gyakran csak fél-sorokat írtam. Egy nap megírtam száz sort is. Emlékszem, az *Emberi Vágyak Hívságából* egyszer száz sort írtam egy nap. Doktor (mondta Goldsmithhez fordulva) nem vagyok végképp lusta, a napokban írtam egy sort, de egy betűvel sem többet.” GOLDSMITH: „Hadd halljuk. Majd teszünk hozzá egy rosszat.” „Nem, Uram, már elfelejtettem.”

Társalgása III. György királlyal

1767 februárjában történt Johnsonnal életének egyik legemlékezetesebb eseménye, amely kielégítette monarchikus lelkesedését, s amelyet szívesen mesélt el egészen részletesen, valahányszor csak barátai felkérték erre. Öfelsége kegyes volt őt a Királynő Palotájának könyvtárában magánbeszélgetésre fogadni. Sűrűn látogatta ezeket a fényes termeket és a gyönyörű könyvgyűjteményt, amelyről azt szokta mondani, hogy gazdagabbat és érdekesebbet senki más nem tudott volna összegyűjteni oly rövid idő alatt, csak a király. Mr. Barnard, a könyvtáros gondoskodott róla, hogy rendelkezésére álljon minden, ami kényelmére és tetszésére szolgál, míg e helyen irodalmi kedvteléseinek élt, s így ott igen kellemesen tölthette szabad idejét.

Őfelsége, látogatásairól értesülván, azon óhaját fejezte ki, értesítsék, amikor dr. Johnson legközelebb a könyvtárba jön. Ennek megfelelően következő alkalommal, amikor Johnson eljött, mihelyt egy könyvvvel foglalkozni kezdett és a kandalló mellett ülve szemlátomást mélyen belemerült olvasásába, Mr. Barnard titkon a királyi lakosztályba sietett, s Őfelsége parancsának engedelmeskedve jelentette, hogy Dr. Johnson éppen a könyvtárban van. Őfelsége közölte, hogy ráér, és szívesen meglátogatja, mire Mr. Barnard felvette a király asztaláról az egyik gyertyát és világított őfelségének a szobák során át, míg elérkeztek a könyvtár azon magánbejáratához, amelynek kulcsát Őfelsége őrizte. Miután beléptek, Mr. Barnard sietve Dr. Johnsonhoz lépett, aki még mindig mélyen olvasmányába merült, és ezt suttogta: „Uram, a király van itt.” Johnson hirtelen felriadt és fölugrott. Őfelsége odalépett hozzá, s könnyed udvariassággal megszólította.

Őfelsége előjáróban megjegyezte, hogy értesült, miszerint Johnson néha meglátogatja a könyvtárat. Közölte, hogy értesült a Doktor nemrégén tett oxfordi látogatásáról, és megkérdezte, mit csinálnak az oxfordiak. Johnson azt válaszolta, hogy nem sok jót mondhat szorgalmukról, de bizonyos tekintetben javult a helyzet, mert nyomdájukat jobban megszervezték, és ez idő szerint Polybiust nyomják. Ekkor megkérdezte a király, hol vannak jobb könyvtárak, Oxfordban-e vagy Cambridge-ben. Azt válaszolta, hogy véleménye szerint a Bodley-féle gyűjtemény nagyobb, mint akármelyik cambridge-i, ugyanakkor hozzátette: „Remélem, akár több könyvünk van, akár kevesebb, mint a cambridge-ieknek, forgatjuk őket olyan haszonnal, mint ők”. S mikor azt kérdezte a király, vajon az Als Souls vagy a Christ Church könyvtára a nagyobb, ezt felelte: „Az Alls Souls könyvtára a legnagyobb a Bodley-féle után.” „Úgy van -, mondta a király -, az a közkönyvtár.”

Őfelsége megkérdezte, ír-e éppen valamit. Azt felelte, nem, mert nagyjából elmondta a világnak, amit tudott, s most olvasnia kell, hogy újabb tudást szerezzen. A király, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy biztassa: eredeti alkotóként, saját tudásából és tehetségéből merítve folytassa munkásságát, ezt mondta: „Nem hiszem, hogy sokat kölcsönözne bárkitől.” Johnson azt válaszolta, úgy véli, mint író megtette már a magáét. „Én is úgy gondolnám - mondta a király -, ha nem írna olyan jól.” - Ezzel kapcsolatban Johnson később megjegyezte: „Senki sem mondhatott volna finomabb bókot; méltó volt egy királyhoz.” Mikor Sir Joshua Reynoldsnál egy másik barátja megkérdezte, válaszolt-e valamit erre a kitüntető bókra, azt válaszolta: „Nem, Uram. Ha a király így mondta, ennyiben kellett maradnia. Nem lehetett feladatom, hogy udvariassági szócstatát vívjak királyommal.” Aki egész életét udvaroknál töltötte, tán az sem tudott volna finomabb és méltóságteljesebb udvariasságról tanúságot tenni, mint Johnson ez alkalommal.

Mikor Őfelsége megjegyezte, hogy úgy véli, Johnson igen sokat olvasott, Johnson azt felelte: többet gondolkozott, mint olvasott; fiatal korában sokat olvasott, de egészsége megromolván, nem tud már annyit olvasni, mint mások, például, mondotta, nem olvas annyit, mint dr. Warburton. A király erre megjegyezte, hogy úgy hallja, dr. Warburton olyan általános tudással rendelkezik, hogy aligha beszélhet az ember vele olyasmiről, amihez ne tudna szakavatottan hozzászólni, s hogy tudása Garrick színművészetéhez hasonlóan univerzális. Őfelsége ezután a Warburton és Lowth közötti ellentétéről beszélt, amelyről, úgy látszik, olvasott, s megkérdezte Johnsont, mi a véleménye róla. Johnson így felelt: „Warburton tudása univerzális és skolasztikus, Lowth viszont szabatosabb tudós. Nem tudom, melyik gyalázkodik jobban.” A király kegyesen kijelentette, hogy véleményük egyezik, majd hozzátette: „Úgy gondolja hát, Dr. Johnson, hogy az ügyben nem sokat érveltek.” Johnson azt mondta, úgy gondolja, valóban nem. „Igaz is - mondta a király -, ha már pocskondiázni kezdik egymást, vége az érvelésnek.” Őfelsége azt is megkérdezte, mi a véleménye Lord Lyttelton történelmi művéről, amely éppen akkor jelent meg. Johnson abbeli véleményének adott kifejezést, hogy stílusa elég jó, de II.

Henriket túl keményen ostromozza. „Ilyen dolgokban ritkán végeznek fél munkát” - jegyezte meg a király. „Nem Uram - felelte Johnson -, akkor nem, amikor királyokról van szó.” Félvén azonban, hogy a király félreérti, nyomban megmagyarázta, mire gondol és hozzátette: „Azok számára, akik több rosszat szólnak a királyokról, mint azok megérdemelnék, nem talál mentséget, de sokkal könnyebben elnézné, hogy valaki minden rossz szándék nélkül érdemükön felül dicsérje őket. Mert a királyok nagy adományokat osztogathatnak, s azok, akikhez kegyesek voltak, hálából gyakran eltúlozzák dicséretüket. De mivel ez jó szándékból ered, kétségtelenül menthető, amennyiben tévedést egyáltalán menteni lehet.”

Ezután a király megkérdezte tőle, mi a véleménye Dr. Hillről. Johnson azt felelte, hogy Dr. Hill tehetséges ember, de nem szavahihető. Ennek igazolására mindjárt idézte is az író egyik állítását, miszerint azzal, hogy egy helyett három vagy négy mikroszkópot használt, a tárgyakat sokkal jobban fel tudta nagyítani. „Nos hát - tette hozzá Johnson -, akárki, aki ismeri a mikroszkópot, tudja, hogy minél többön néz keresztül az ember, annál kevesebbet lát.” „Hiszen ez nemcsak valótlan állítás - kiáltott fel a király -, de amellettt ügyetlenség is, hiszen ebben az esetben akárki, aki egy mikroszkópba belenéz, ellenőrizheti!”

„Ekkor - mondta Johnson barátainak, mikor a történetekről beszámolt - gondolkozni kezdtem, hogy ennek az embernek a becsületét csorbítom az uralkodó előtt, s úgy véltem, ideje valamit mondani róla, ami kedvezőbben hangzik.” Ezért hozzátette, hogy Dr. Hill, mindamellett igen élesszemű megfigyelő, és ha nem igyekeznék többet mondani a világnak, mint amennyit tud, igen jelentős ember lehetne belőle, s nem volna szüksége rá, hogy hírneve gyarapítása végett oly közönséges eszközökhöz nyúljon.

A király ezek után az irodalmi újságokról beszélt, és külön megemlítette a *Journal des Savants* című lapot, megkérdezvén Johnstont, vajon jól szerkesztik-e. Johnson azt felelte, hogy valamikor igen jól szerkesztették, s beszámolt néhány személyről, akik kezdetben dolgoztak a lapnál. Részletesen kitért az ilyen írásművek természetére és hasznára. A király aztán megkérdezte, mostanában jól szerkesztik-e. Johnson azt válaszolta, semmi oka sincs ezt hinni. Majd a király arról érdeklődött, megjelenik-e a királyságban más irodalmi folyóirat a *Monthlyn* és a *Critical Review*-n kívül. Mikor tagadó választ kapott, Őfelsége megkérdezte, melyik közülük a jobb. Johnson azt felelte, hogy a *Monthly Review* igen nagy gonddal készül, s a *Critical* elvei igen kiválóak, hozzátéve még, hogy a *Monthly Review* szerzői az egyház ellenségei. A király azt mondta, hogy ezt sajnálattal hallja.

A társalgás most a *Philosophical Transactions*ra terelődött, amikor is Johnson megjegyezte, hogy mostanában jobb módszer szerint rendezik anyagukat, mint korábban. „Igen - mondotta a király -, s ezt Dr. Johnsonnak köszönhetik.” Őfelsége ugyanis hallott erről a dologról, és emlékezett arra, amit maga Johnson már elfeledett.

Őfelsége azután kifejezte azon óhaját, hogy az ország irodalmi életrajzát valaki ügyesen írja meg, és javasolta, Dr. Johnson vállalja el ezt a feladatot. Johnson készségesnek mutatkozott, hogy Őfelsége kívánsága szerint cselekedjék.

Johnson az egész beszélgetés alatt mélységes tisztelettel, mégis határozott, férfias modorában és zengő hangon beszélt, és nem azzal a tompa suttogással, amely *levée* alkalmával szokásos az udvari fogadásokon. A király visszavonulása után Johnsonról szinte sugárzott, mennyire örül az Őfelségével folytatott beszélgetésnek és Őfelsége kegyes magatartásának. Ezt mondta Mr. Barnard-nak: „Uram, beszélhetnek a királyról, amit akarnak, ő a legfinomabb úriember, akit valaha láttam.” És később megjegyezte Mr. Langtonnak: „Uram, a modora olyan, mint a legfinomabb úriembereké, mint amilyenek XIV. Lajost vagy II. Károlyt képzeljük.”

Sir Joshua Reynoldsnál, ahol Johnson barátai összegyűltek, hogy meghallgassák beszámolóját az emlékezetes társalgásról, Dr. Joseph Warton nyílt és élénk modorában erőteljesen unszolta Johnstont, térjen ki a részletekre. „Beszéljen, Uram, ez igen érdekes, kérjük, legyen szíves.” Mire Johnson örömet kötélnék állt.

„Úgy láttam, Őfelsége azt kívánja, beszéljek, és úgy éreztem, kötelességem beszélni. Jót tesz az embernek, ha Uralkodója szól hozzá. Elsősorban nem ragadhatja el semmiféle szenvedély...” Itt félbeszakították valami kéréssel - igen sajnálatos módon -, pedig bizonyára elemezte volna, és számos előnyös oldalát megvilágította volna annak, milyen is az, ha valaki olyan helyzetbe kerül, amely szellemi erőit fokozott tevékenységre serkenti, de egyidejűleg a hódolatteljes elfogultság fékezi őket.

Fieldingről és Richardsonról

Mindig úgy tetszett nekem, hogy Johnson Richardson alkotásait túlságosan nagyra értékeli, míg Fielding iránt indokolatlan előítélettel viseltetik. E két író összehasonlítva az alábbi szavakat használta: „A különbség kettejük között akkora, mint két ember között, akiknek egyike ért a zsebóra-készítéshez, míg a másik csak annyit tud, hogy leolvassa a számlapról az idő állását.” Ilyen röviden és érzékletesen állapította meg a különbséget a jellemek természetének kutatója és a között, aki csak külsődleges vonásokat ábrázol. Nem tehetek róla, nekem mégis az a véleményem, hogy Fielding éppoly jól szerkesztette meg a maga nagy falióráit, mint Richardson a finom zseborákat, s hogy Fielding számlapjai fényesebbek. Bár Fielding jellemei nem bocsátkoznak terjengős önelemzésekbe, pontos képmásai az emberi természetnek, és bátorodom azt állítani, hogy vonásaik világosabbak, és élesebb ceruzával rajzolták meg őket. És bár Johnson helyesléssel idézte Richardson egy mondanak, hogy „Fielding hőseinek erényei egy igazán jó ember bűnei”, bátorodom hozzátenni, hogy Fielding írásainak erkölcsi tendenciája, bár nem serkent semmiféle erőltetett és aligha megvalósítható erényekre, mindig kedvez a becsületnek és tisztességnek, és becsben tartja a jóindulatú és nemes érzelmeket. Az az ember, aki olyan jó, amilyennek Fielding ábrázolja alakjait, a társadalom szeretetre méltó tagja, és állandóbb tanítók segítségével az erkölcsi tökéletesség magasabb fokára emelkedhet.

Johnson a házasságról

Beszélt a házasságtörés bűnének utálatosságáról, amely családok békéjét dölja fel. „Az utódok keveredése eme bűn lényege, ezért sokkal bűnösebb az asszony, aki megszegi házassági esküjét, mintha egy férfi teszi ugyanezt. A férfi, természetesen, bűnös Isten előtt, de, hacsak nem inzultálja feleségét, nem okoz neki materiális sérelmet azzal, ha például, pusztá kéjvágyból titkon szobalányukhoz lopózik. Uram, a feleségnek nem kellene ezt túlságosan rossznéven vennie. Nem fogadnám vissza a házamba lányomat, aki a férjét ilyesmiért hagyta ott. A feleségnek igyekeznie kell férje tetszését több figyelemmel és igyekezettel visszaszerezni. Uram, száz férfi közül egy sem fogja elhagyni a feleségét és egy ringyóhoz pártolni, ha a felesége nem hanyagolja el őt.”

Itt is tanúságot tett arról az éleslátásról, biztos ítézőképességről és az emberi természetnek azon ismeretéről, amellyel minden alkalommal kitűnt. Úgyelvén arra, hogy szem előtt tartsa a morális és vallásos kötelemeket, úgy amint azokat hazánkban értelmezik, az értelem és józan ész alapján világosan kimutatta, mennyivel inkább vádolható az egyik nem az erkölcsi elvektől való eltérésért, mint a másik, és ugyanakkor elménkbe véste azt az igen tanulságos leckét, *hogyan tartsák meg a nők férjüket.*

Megkérdeztem tőle, vajon nem túlságosan kemény büntetés-e, hogy egyetlen félrelépés a tiszta útról, oly visszavonhatatlanul tönkretesz egy ifjú nőt. JOHNSON: „Nem Uram, ez a legfőbb elv, amelyre oktatták. Ha ezt az elvet feladja, feladja mindazt a női tisztességet és becsületet, amelyet együttesen tisztaságnak neveznek.”

Egy úr egy hölgyről mesélt neki, akit nagyon csodált és igen szeretett volna feleségül venni, de félt ezt megtenni, mivel a hölgy tehetsége az övéénél magasabb rendű volt. „Uram, mondta ő, nem kell félnie. Vegye feleségül. Egy év sem telik el, s értelmét sokkal gyengébbnek, szellemét sokkal kevésbé csillogónak fogja találni.” Ez az úriember azonban némi igazolást találhat aggodalmaira Dr. Johnson *Waller életéről* írt művének egyik csodálatos mondatában: „Kétely nélkül dicsért egyeseket, akiket félt volna elvenni, s talán olyat vett feleségül, akit szégyellt volna dicsérni. A házi boldogsághoz sok tényező járul, amelyekre a költészet nem tartogat színeket palettáján, és a képzeletet sok tulajdonság és szellemi sziporka gyönyörködteti, amelyet az, aki hízeleg neki, sohasem helyeselhet.”

A természethez való visszatérésről

Szeptember 30-án együtt ebédeltünk a „Püspöksüveg”-ben. A szokásos ábrázolások alapján megkíséreltem védelmembe venni a romlatlan természeti élet magasabb rendű boldogságát. JOHNSON: „Uram, ennél semmi sem lehet hamisabb. A vademberek semmiféle testi előnnyel nem rendelkeznek a civilizált emberek felett. Egészségük nem jobb, s ami a gondokat vagy lelki szorongásokat illeti, az ilyesminek nem felette állnak, hanem inkább alatta, akár a medvék. Nem, Uram, ne mondjon több ilyen paradoxont, nem vagyok többre kíváncsi. Nem szórakoztatnak, és még kevésbé tanulságosak. Lord Monboddó, az Ön skót bíráinak egyike fecsegett nekem egy csomó ilyen ostobaságot. *Őtőle* elviseltem, de *Öntől* nem viselem el.” BOSWELL: „De Uram, nem beszél-e Rousseau éppilyen ostobaságokat?” JOHNSON: „Igaz, de Rousseau *tudja*, hogy ostobaságokat beszél, és kineveti a világot, amiért megbámulják érte.” BOSWELL: „Hogyhogy?” JOHNSON: „Nos hát, Uram, ha valaki ilyen ügyesen mond ostobaságokat, annak tudnia kell, hogy ostobaságokat beszél. De *félek* (mondta kuncogva és nevetve), Monboddó *nem tudja*, hogy ostobaságokat beszél.” BOSWELL: „Helytelen tehát, ha külön módjára viselkedünk, csak azért, hogy az emberek megbámuljanak?” JOHNSON: „Igen, ha ezt Ön téveszmék terjesztésével teszi, de ami azt illeti, különben is mindenképpen rossz. Az emberi természetben van egy általános hajlam embertársainak meghökkentésére, s minden bölcsnek ki kell magát ebből gyógyítania. Ha azt akarja, hogy az emberek azért bámulják, mert helyesebben cselekszik s okosabb, mint ők, nos hát hadd bámuljanak, míg a szemük kiugrik. De gondolja meg, milyen könnyű dolog az embereket lehetetlen viselkedéssel elképeszteni. Megtehetném, ha egy fogadószobába mezítláb sétálnék be. Emlékezzék *The Spectator* úriemberére, akit hivatalosan elmebetegnek nyilvánítottak, mert sohasem viselt parókát, hanem hálósipkát hordott. Nos, Uram, elvontan szemlélve a dolgot, a hálósipka kényelmesebb volt ugyan, de ezt a viszonylagos előnyt hátránnyá változtatta az, hogy a gyerekek utána szaladtak az utcán.”

A londoni életről szólva ezt mondta: „A londoni élet örömét csak az értheti, aki benne él. Merem állítani, hogy innen számítva, ahol ülünk, tízmérföldes körzetben több a tanultság és tudomány, mint az egész királyságban!” BOSWELL: „Az egyetlen hátránya, hogy az emberek olyan távol élnek egymástól.” JOHNSON: „Igen, de ennek az oka, hogy a város nagy, ami viszont az összes többi előnyök forrása.” BOSWELL: „Néha úgy érzem, szívesen elvonulnék egy puszta.” JOHNSON: „Uram, elég pusztájuk van maguknak Skóciában.”

A másodszori nősülésről

Midőn egy ismerős úriembert bíráltam, amiért másodszor is megnősült - ezzel ugyanis az első feleségének emléke iránti tiszteletet sértette -, Johnson ezt mondta: „Egyáltalán nem, Uram. Ellenkezőleg, ha nem nősült volna meg még egyszer, arra következtetnénk, hogy első felesége megutáltatta vele a házasságot, az azonban, hogy másodszor is megnősült, a legnagyobb bók első felesége iránt, mert azzal, hogy ezt a boldogságot másodszor is megkívánta, tanú jelét adja, milyen boldogan élt a házasságban”. Ilyen ötletes fordulatot adott ennek a kényes kérdésnek. Mégis elismerte, egyszer majdnem megkérte Mrs. Johnson, ígérje meg, hogy nem megy újra férjhez ha ő meghalna, de aztán erőt vett magán. Valóban nem gondolhatok mást, minthogy ez esetben kérése értelmetlen lett volna, ugyanis, ha Mrs. Johnson elfelejtette első férjét, ifjúkorának társát és gyermekei atyját, és nem tartotta első szerelme iránti sérelemnek másodszori férjhezmenetelét, miért ne mehetett volna férjhez harmadszor is, ha kedve tartotta volna? Azáltal, hogy Johnson Tettyjét még halála után is gyengéden kisajátította magának, úgy látszik, figyelmen kívül hagyta a derék birminghami kereskedő korábbi jogcímét. Azt hiszem, felesége előző házassága néha kényelmetlenül érinthette, mert emlékszem, amikor egyszer egyik közös barátunk házasságával kapcsolatban ezt mondta: „Igen nagy ostobaságot követett el, Uram: özvegyet vett el, mikor lányt is kaphatott volna.”

Johnson és Garrick

Mrs. Thrale ezután Garrick tehetségét dicsérte a könnyed, vidám költészet terén, példaképpen idézett egy dalt a *Florizel és Perditából*, s élvezettel időzött el ennél a sornál:

„Mosolyognék az együgyűekkel és falatoznék a szegényekkel.”

JOHNSON: „Nem, drága hölgyem, így nem lesz jó. Szegény Dávid! Mosolyogni az együgyűekkel - micsoda butaság ez? És ki falatozna a szegényekkel, aki nem kényszerül rá? Nem, nem. Hadd mosolyogjak én csak a bölcsekkel és falatozzam a gazdagokkal.” Elmondtam ezt a megjegyzést Garricknak, s nagy csodálkozásomra írói érzékenységében igencsak megbántva érezte magát. Megbékítésére hozzátettem, hogy Johnson egyikünket sem kímélte, s idéztem egy részletet Horatiustól, azt, amelyben a multság kedvéért barátját támadó embert az öklelő ökörhöz hasonlítja, amelynek figyelmeztetésül szénát kötnek a szarvára: *foenum habet in cornu*²⁸ „Igen - tört ki hevesen Garrick -, ő egy egész kazlat visel.”

A történelemről szólva Johnson ezt mondta: „Történelmi tényeket éppúgy ismerhetünk el igazaknak, mint ahogyan a hétköznapi élet dolgait. Az indítékokat általában nem ismerjük. Nem hihetünk a történelemből ismert jellemeiben, hacsak az, aki leírja őket, nem ismerte őket személyesen, mint például Sallustius vagy Lord Clarendon.”

Nem sokra becsülte Whitefield szónoki képességeit. „Népszerűsége - mondta -, főképpen különleges modorának tulajdonítható. Akkor is tömegek követnék, ha hálósipkában menne fel a szószékre, vagy egy fa tetejéről prédikálna.”

Nem tudom, az ellentmondás micsoda szelleme készítette arra, hogy heves szónoklatban törjön ki a korzikaiak ellen, akiknek hősiességét élénk szavakkal ecseteltem. „Uram - mondta -, mi ez a hűhó a korzikaiak miatt? Már vagy húsz esztendeje hadakoznak a génuaiakkal, és még mindig nem foglalták el megerősített városaikat. Húsz esztendő alatt régen szétágyúzhatták volna falaikat és porrá zúzhatták volna őket. Húsz év alatt elhordhatták volna a falakat és

²⁸ *foenum habet in cornu*: széna van a szarván (vagyis: vigyázat, öklelős állat!).

fogaikkal morzsolhatták volna szét a köveket.”²⁹ Hiába érveltem, hogy nincs tüzértségük, pillanatnyilag nem lehetett megingatni véleményében.

Pope, Dryden és Congreve

Ebéd után társalgásunk Pope-ra terelődött. Johnson szerint csodálatra méltóan rajzolta férfi jellemeit, de nőalakjai már nem olyan sikerültek. Erőtéljes, dallamos hangján idézte nekünk a *Dunciad*³⁰ zárósorait. Míg hangosan dicsérte e sorokat, a társaság egyik tagja ezt a megjegyzést kockáztatta meg: „Túlságosan is jó egy ilyen költeményhez - hiszen miről is szól ez a költemény?” JOHNSON: (megvető pillantással) „Hát *mamlaszokról*. Érdeemes volt akkoriban mamlasznak lenni. Ó Uram, ha *te* akkor éltél volna, azokban az időkben! Ma nem érdemes mamlasznak lenni, amikor kihaltak a nagy szellemek.” Bickerstaff mint különös jelenséget említette, hogy Pope hírneve életében nagyobb volt, mint most. Johnson azt mondta, *Pasztoráljai* gyengék, bár verselésük kitűnő. Nagy meglepéssel mesélte el az anekdotát, amely szerint Pope érdeklődött, ki a *London* szerzője, annak a véleményének adva kifejezést, hogy aki írta, hamarosan *déterré*³¹ lesz. Megjegyezte, hogy Dryden költészetének vannak részletei, amelyek oly mélységekből erednek, ameddig Pope sohasem ért el. Néhány sort idézett Drydentől a szerelemről (elfelejtettem, melyeket), s kifejtette, mennyire tetszik neki Zimri alakja. Goldsmith erre megjegyezte, hogy Pope Addisonja az emberi szív mély ismeretéről tesz tanúságot. Johnson azt mondta, a *Gyászoló Menyasszony* templom-leírása a költészet legszebb remeke, amit valaha is olvasott, még Shakespeare-nél sem emlékezett ehhez foghatóra. - „De - vetette közbe Garrick bálványozott istenségéért aggódva - nem ismerjük képességeinek egész terjedelmét és változatosságát. Fel kell tételeznünk, hogy vannak ilyen részletek műveiben. Shakespeare nem szenvedhet memóriánk hiányossága miatt.” Johnson, akit mulattatott ez a lelkes féltékenység, nagy hévvel folytatta: „Nem, Uram, Congreve-ben van erő” (közben mosolygott Garrick tragikus buzgalmán), majd lecsillapodva így folytatta, „Uram, én Congreve-t nem a maga egészében hasonlítom Shakespeare alkotásának egészéhez, csak azt állítom, hogy költészetében van egy részlet, amelyhez foghatót nem találok Shakespeare-nél. Lehet, hogy egy embernek minden vagyona tíz guinea, de az egy darabban. S ilyen módon lehet egy szebb pénzdarabja, mint a másinak, akinek tízezer font a vagyona, de, egyetlen tíz guinea-se sincs. - Amit mondani akarok, ez: nem tud olyan részletet mutatni nekem, amely egyszerűen csak valami tárgy leírását tartalmazza, minden gondolat nélkül, s ez váltja ki ezt a hatást.” Mr. Murphy megemlítette Shakespeare leírását az agincourt-i csata³² előtti éjszakáról, de megállapítottuk, hogy *emberek* szerepelnek benne. Mr. Davies Júlia szavaira hivatkozott, amelyeket ősei sírjában felébredvén mond. Valaki a doveri szírt leírását említette. JOHNSON: „Nem, Uram, az egésznek csupa szakadéknak kellene lennie, csupa űrnek és mélységnek. Csak a varjak állnak zuhanásunk útjában. A távolból kicsinek rémlő hajók és egyéb dolgok, igen jó leírás, de nem keltik az emberben egycsapásra a mérhetetlen magasság szörnyű érzetét.

²⁹ Korzika függetlenségi harcáról van szó, amely 1735-ben kezdődött; előbb a Genovától való elszakadásért, francia segítséggel, majd a helyzetet kihasználó franciák ellen, angol segítséggel folyt tovább. 1796-ban végül az angolok kivonulásával ért véget, amikor a szigetet ismét a franciák vették birtokukba.

³⁰ A *Dunciad* Pope szatirikus műve, melyben kora silány íróit gúnyolja ki.

³¹ *déterré*: eredeti jelentése, kiásni, fölszínre hozni; itt inkább fölfedezni, észrevenni.

³² Agincourtnál zajlott le 1465-ben a százéves háború egyik döntő ütközete: a túlnyomórészt szabadparaszt íjászokból álló angol hadsereg legyőzte a francia lovasságot.

A hatás megoszlik, lépésben haladhatsz csak a rettentő tér egyik fokáról a másikra. Ha a *Gyászoló Menyasszonyban* a leány azt mondta volna, nem tudja cipőjét az egyik templomi pillér tetejére feldobni, nem segítette volna a képzeletet, sőt, gyengítette volna.”

Egy ügyvédről szólván, aki igen rosszul beszélt, valaki (hogy Johnsonsot ingerelje) gonoszkodva azt mondta: szerencsétlen, amiért nem Sheridannél tanult szónoklást. JOHNSON: „Nem, uram, ha Sheridan tanítványa lett volna, mindenki elhagyta volna a helyiséget, ha szónokolni kezd.” GARRICK: „Sheridan túlságosan hiú, semhogy jó ember lehessen.” - Most meglátjuk, hogyan *védett* meg valakit Johnson: kezébe vette, és megvizsgálta. JOHNSON: „Nem úgy, Uram. Sheridanben, ami igaz, igaz, van amit megrovunk, és megvan benne mindaz, amin nevetgetünk, de nem rossz ember. Nem, Uram, ha az embereket jókra meg rosszakra oszthatnánk, bizonynyal az előbbieket sorában lenne a helye. És, meg kell engednünk, hogy Sheridan kitűnik a köznap szónoklásban, bár nincsen beszédmódjában semmi egyéniség.”

Talán nem számoltam volna be erről a beszélgetésről, amely olyan embert érintett, akinek érdemeire és értékeire tisztelettel tekintenek, ha nem támadta volna Johnsons a *Swift életében* oly felháborító módon, s ugyanakkor nem tartott volna bennünket, Johnson csodálóját, nevetéses törpéknek. Ő, aki magára vonta az elmésség ostorcsapásait, nem panaszkodhat, ha sajog a háta tőle.

Johnson a kritikáról

Mrs. Montague került szóba, aki azáltal vált híressé, hogy Shakespeare-ről írt egy esszét. - REYNOLDS: „Úgy vélem, ez az esszé becsületére válik.” JOHNSON: „Igen Uram, senki másnak nem válna becsületére, csak *neki*. Ami azt illeti, nem is olvastam végig. De ha egy szál végét kezembe veszem és látom, hogy csomagoláshoz való madzag, nem várom, hogy a végén hímzést találjak. Uram, merem állítani, hogy a könyvben egyetlen mondat sincs, ami valódi kritika volna.” GARRICK: „De kétségtelenül megmutatja, mennyire félreértette Voltaire Shakespeare-t, s ezt még senki más nem tette meg.” JOHNSON: „Azért, Uram, mert senki sem tartotta érdemesnek. És miféle érdem van ebben? Éppen úgy dicsérhetné a tanítót, aki megveri a rossz gyereket. Nem Uram, nincs benne találó kritika, sehol nem ragyog ki belőle az emberi szívben termett gondolatok szépsége.”

Az esszé csodálói talán megsértődnek, amiért Johnson ilyen becsmérően nyilatkozott róla, de hadd emlékeztessék rá, hogy Johnson becsületes véleményét minden előítélet nélkül, elfogulatlanul nyilvánította, és nem vezette hiú féltékenysége, amiért egy nő a kritikusi székbe tolakodott. Sir Joshua Reynolds ugyanis elmondta nekem, hogy amikor az esszé először megjelent, és még senki sem tudta, ki a szerzője, Johnson nem értette, hogyan tetszhetett Sir Joshua-nak. Ez időben még Sir Joshua sem értesült a szerző kilétéről, csak annyit tudott, amennyit legkiválóbb irodalmáraink egyike mondott, hogy ti. a szerző nyilvánvalóan nem ismerte eredetiben a görög tragédiákat. Egyszer Sir Joshua asztalánál, amikor valaki elmesélte, hogy Mrs. Montague egy modern tragédia szerzője iránti túlzott lelkesedésében így kiáltott: „Reszketek Shakespeare-ért”, Johnson ezt mondta: „Igen nehéz helyzetbe került szegény Shakespeare, ha X. Y. a vetélytársa, a védője meg Mrs. Montague.”

Johnson így folytatta: „A skót (Lord Kames) *A kritika elemeiben* helyes módszert alkalmazott. Nem azt akarom mondani, hogy bármire megtanított volna, de a régi dolgokat újfajta módon tárta elénk.” MURPHY: „Úgy látszik, sokat olvasott a francia kritikáról, és amit olvasott, sajátjaként óhajtja kezelni, mintha éveken át boncolta volna az emberi szívet és vizsgálta volna minden rejtekét.” GOLDSMITH: „Ezt a könyvet könnyebb megírni, mint elolvasni.” JOHNSON: „Burke *Esszéjében a Fenségesről és a Szépről* igazi kritikai szellemet találha-

tunk: meg ha jól emlékszem, ilyen még Du Bos és Bouhours is, akik szerint minden az igazságban keresendő. Nem sok érdem van abban, ha valaki kimutatja, hány színműben szerepelnek szellemek, és az egyik szellem mennyivel jobb a másiknál. Azt kell megmutatni, hogyan érzékelteti a szerző a rémület hatását az emberi szívre. A *Macbeth* éjszaka-leírásában a bogár és a denevér megszünteti a sötétség képzetét - ez a benépesített sűrű homály.”

Mikor politikáról került szó, ezt mondta: „Ez a petíciózgatás új módszer, hogy a kormánynak kellemetlenkedjenek. Én vállalom, hogy feliratot intézzenek hozzám egy negyed vagy egy fél guinea meg egy kis forraltbor ellenében. Nem szabad hagyni, hogy ez elhatalmasodjék. Nem fogunk egy féltucat palotát felrobbantani, amiért egy kunyhó ég.”

Ezután a társalgás másfelé terelődött. JOHNSON: „Bámulatos, hogy kiváló emberek mennyire tudatlanok néha bizonyos dolgokban. Városunk egy elmés embere, aki trágár verseket írogatott latinul, megkérdezett egyszer, hogyan lehetséges, hogy Anglia meg Skócia valaha két királyság volt, most meg csak egy. - És Sir Fletcher Norton, úgy látszik, nem tudta, hogy létezik olyan lap, amit *Reviews*-nak hívnak.”

Október 19-én, csütörtökön együtt töltöttem vele az estét lakásán. Azt tanácsolta, készítsek egy szótárt speciális skót szavakból; egyszer próbálkoztam ilyesmivel, s meg is mutattam neki. „Uram, mondta, Ray készített egy gyűjteményt az északi vidékek szavaiból. Ha Ön hazája szavait összegyűjti, nagy szolgálatot tesz a nyelv történetének.” Arra is biztatott, folytassam Skócia régiségeiről való gyűjtéseimet. „Nagy könyv legyen, fólió.” BOSWELL: „De mire lesz jó?” JOHNSON: „Sose törődjön vele, mire használják. Csinálja meg.”

Garrick Shakespeare-alakításairól

Panaszkodtam, amiért *Shakespeare*-je előszavában nem említette meg Garrick nevét, és megkérdeztem, nem csodálja-e művészetét. JOHNSON: „De igen, mint szegény színészt, aki végigizgulja és végig dölyfösködi a maga óráját a színpadon - mint egy árnyékot.” BOSWELL: „De nem hívta-e fel Shakespeare-re a figyelmet?” JOHNSON: „Uram, ha elfogadnám, amit mondott, nevetségessé tenném korunkat. Shakespeare sok darabjának csak árt, ha játsszák. Például a *Macbeth*nek.” BOSWELL: „Miért, talán a díszletekkel és a cselekvéssel nem nyer semmit? Ami engem illet, örültem volna, ha megemlíti Garricket.” JOHNSON: „Drága Uram, ha őt megemlítem, másokat is meg kellett volna említenem, így Mrs. Pritchardot, Mrs. Cibbert - sőt Mr. Cibbert is, hisz ő is ferdített valamit Shakespeare-en.” BOSWELL: „Olvasta *Apológiáját*, Uram?” JOHNSON: „Igen, nagyon szórakoztató. De ami Cibbert magát illeti, ha abból, amit mond, elvesszük mindazt, amit nem kellett volna mondania, szegényes kis figura marad. Emlékszem, egyszer elhozta nekem egyik ódáját, hogy mondjam meg róla a véleményemet. Nem bírtam elviselni azt az ostobaságot, és nem engedtem, hogy végigolvassa. Ennyire nem becsültem sokra ezt a *nagy embert* (nevetés)! Sőt emlékszem, amikor Richardson csodálkozott, hogyan tudok azzal az emberrel barátságosan bánni.”

Boswell kegyvesztett lesz

Egyszer, amikor egyedül maradtunk, rátértem a halál témájára, és azt állítottam, hogy az ember felülkerekedhet halálfélelmén. David Hume-ra hivatkoztam, aki, úgymond, semmivel sem gondol kellemetlenebb érzésekkel arra, hogy *nem lesz* a halála után, mint arra, hogy *nem volt* mielőtt élni kezdett. JOHNSON: „Uram, ha ő valóban így gondolkodik, felfogása zavart, ő maga bolond. Ha pedig nem így gondolja, hazudik. Azt is állíthatja, hogy ujját a gyertya lángjába tartja, s nem érez fájdalmat: elhinné ezt valaki neki? Ha meghal, mindenről lemond,

amije van.” BOSWELL: „Foote azt mondta nekem, hogy amikor nagy beteg volt, nem félt a haláltól.” JOHNSON: „Ez nem igaz, Uram. Szegezzen töltött pisztolyt Foote vagy Hume mellé, és fenyegetse meg, hogy elsüti és megöli őket: majd meglátja, miként viselkednek.” BOSWELL: „De nem erősíthetjük meg elménket a halál közeledtére?” - Éreztem, hogy hibát követtem el, amikor szeme elé idéztem azt, amire mindig rettegéssel gondolt. Mert bár az *Emberi Vágyak Hívságában*, mennyei magasságokba emelkedvén, úgy vélekedett, hogy a halál „a jóságos Természet intése a visszavonulásra”, a lét ezen formájából egy „boldogabb állapotba”, e szörnyű változás körül forgó gondolatai általában komoran aggódók voltak. Szelleme a hatalmas amphiteátrumra, a római Kolosszeumra emlékeztetett. Középen ott állt józan ítélőképessége, amely hatalmas gladiátorként harcolt azokkal a rettegésekkel, amelyek, mint az aréna vad bestiai, körös-körül leselkedtek kamráikban, készen arra, hogy rárohanjanak. Egy-egy küzdelem után visszaüzi őket odújukba, de mivel nem öli meg őket, mindig újabb rohamra készülnek. Kérdésemre, vajon elménket nem erősíthetjük-e meg a halál közeledtére, szenvedélyesen azt válaszolta: „Nem Uram, hagyjuk ezt. Nem az a fontos, hogyan hal meg az ember, hanem az, hogyan él. A halál aktusa jelentéktelen, oly rövid ideig tart.” Komoly tekintettel tette hozzá: „Az ember tudja, hogy ennek meg kell lennie, és megadja magát. Mit sem használ, ha nyüszít miatta.”

Megpróbáltam folytatni a beszélgetést, de annyira felingerült, hogy ezt mondta: „Elég volt ebből.” Izgalma olyan fokra hágott, hogy ezzel a kurta visszautasítással megijesztett és megbántott. Ingerültsége arra készítetett, hogy magára hagyjam, és mikor elmenőben voltam, ridegen utánam szólt: „Holnap ne találkozunk.”

Rendkívül kínos érzésekkel tértem haza. Gondolataimban összetorlódtak mindazok a nyers megjegyzések, amelyeket eddig egyéniségéről hallottam, s olyannak láttam magam, mint azt a vakmerő oroszlanidomárt, aki számtalanszor tökéletes biztonságban dugta be fejét az oroszlan szájába, míg egyszer aztán rajtavesztett.

Másnap reggel egy levélkét küldtem neki, közöltem, hogy talán hibát követtem el, de ez nem szándékosan történt, s ezért, nem tehetek róla, azt kell hinnem, túlságosan szigorúan bánt velem. Meg, hogy bár megállapodtunk, hogy ma nem találkozunk, a városba menet útközben öt percre mégis meglátogatom, és óránon ellenőrzöm, egy perccel se maradjak tovább. „Mióta tegnap elváltunk, ön áll gondolataim középpontjában, és alakja körül viharfelhők gomolyognak. Hadd pillantsak meg egy kis napsugarat, és menjek tovább a dolgomra, derűsen és vidáman.”

Mikor dolgozószobájába léptem, örömmel láttam, hogy nincs egyedül, ami találkozásunkat fesztelenebbé tette. Mr. Stevens és Mr. Tyers voltak nála, mindkettőjükkel most találkoztam először. Levelem, ez látszott rajta, megenyhítette, mert igen szívélyesen fogadott, s így várakozásom ellenére megnyugodtam és csatlakoztam a társalgáshoz.

Azt mondta, a kritikusok túlságosan nagyra becsülik Sir Richard Blackmore-t, amikor annyit írnak ellene. *Teremtésében* különböző okos emberek segítettek neki, egy sorral Phillips, egy sorral Tickell, s így, az ő segítségükkel meg másokéval jött világra a költemény.

Védelmembe vettem a Blackmore-nak tulajdonított sorokat, amelyeket, mint abszolút értelmetlenséget gúnyoltak:

„*Voltiger hercegen festett mellény feszült.
Amit őse egy meztelen pikttől szerzett.*”

Én ezt bonyolult költői képnek minősítettem: a piktek festették testüket, s ha megöltek egyet a csatában és bőréből mellényt készítettek, festett mellényt szereztek tőle, bár meztelen volt.

Johnson kedvezőtlenül nyilatkozott egy bizonyos, meglehetősen termékeny szerzőről, mondván: „Névtelenül szokott könyveket írni, aztán más könyveket ír, amelyekben ajánlja az előbbieket, s ebben van valami becstelenség.” Odaúgtam neki: „Uram, most jó hangulatban van.” JOHNSON: „Igen Uram.” Menni készültem és eljutottam a lépcsőig, amikor mosolyogva megállított: „Hordja - beljebb magát.” Furcsa módja a marasztalásnak, de én szót fogadva, kis időre még ottmaradtam.

Barátság a halál után

Este megint meglátogattam. Mivelhogy igen jó hangulatban találtam, megkockáztattam, hogy a halál utáni állapotunkra tereljem a szót, kíváncsi lévén, vajon mi a véleménye erről a kérdésről. JOHNSON: „Nos, Uram, a testetlen szellem boldogságának elemei: Isten kegyelmének tudata, az igazság szemlélete és a boldogító eszmék birtoklása.” BOSWELL: „De mondja, Uram, káros-e vajon, ha találgatásokba bocsátkozunk túlvilági boldogságunk részleteit illetően, bár az írás e tárgyban igen szűkszavú: »Nem tudjuk, mivé leszünk.«” JOHNSON: „Nem Uram, nem káros. Amit a filozófia találgat erről a témáról, az valószínű, amit az Írás mond, bizonyos. Dr. Henry More eljutott addig, ameddig a filozófia eljuthat. Megvásárolhatja teológiai és filozófiai munkáit két fölió kötetben, körülbelül nyolc shillingért.” BOSWELL: „Egyike a legkellemesebb gondolatoknak, hogy viszontláthatjuk barátainkat.” JOHNSON: „Igen Uram, de gondolja meg, hogy ha tisztán értelmi lényekké válunk, sok barátságunknak vége szakad. A barátság alapja sokszor az érzéki örömök közössége, s ezek mind megszűnnek. Sokszor barátságot kötünk rossz emberekkel, mert kellemes tulajdonságaik vannak, és mert hasznunkra lehetnek, de a halál után többé semmi dolgunk nem lehet velük. Sokszor kötünk barátságot tévedésből, mert másnak hisszük az embereket, mint amilyenek valójában. A halál után mindez kiviláglik. Aztán, Uram, beszélnek a rokonok találkozásáról, de akkor már minden rokonság felbomlik, és minden embert való értéke alapján becsülünk. Mindenesetre, vagy meglesz az örömünk, amiért találkozunk barátainkkal, vagy elégedettek leszünk nélkülük is.” BOSWELL: „És mégis, az áll az írásban, hogy a Gazdag ember továbbra is aggódva gondolt felebarátaira.” JOHNSON: „Nos hát, Uram, vagy fel kell tennünk, hogy ez a passzus képletesen értelmezendő, vagy számos hittudóssal és minden purgatórium-hívővel együtt azt kell hinnünk, hogy a testüktől elvált lelkek nem jutnak nyomban a tökéletesség teljességének birtokába.” BOSWELL: „Azt hiszem, Uram, ez igen ésszerű feltételezés,” JOHNSON: „Hát igen. Uram, de nem tudjuk, igaz-e. Nem okoz kárt, ha elhisszük, de nem szabad senkit sem arra kényszerítenünk, hogy hittételként elfogadja, mert nincs benne a kinyilatkoztatásban.” BOSWELL: „Úgy gondolja, Uram, hogy aki hisz a purgatóriumban, rosszul teszi, ha elhunyt barátaiért imádkozik?” JOHNSON: „Ugyan, dehogy, Uram.” BOSWELL: „Úgy hallom, hogy a Skót Episzkopális Egyház liturgiájában szerepel egy imádság a halottakért.” JOHNSON: „Abban a liturgiában, amelyet Laud szerkesztett a Skót Episzkopális Egyház számára, nincsen. Ha van ennél régibb liturgia, örülnék, ha megismerhetném.” BOSWELL: „A szent iratok nem sokat mondanak arról, mi lesz a sorsunk a halál után. János *Jelenéseiben*, azonban sok gondolatot találhatunk, s különösképpen a zenét említi.” JOHNSON: „Nos Uram, csak ismert dolgok alapján tudunk valamit elképzelni. Ami a zenét illeti, bizonyos filozófusok és hittudósok azt állítják, hogy nem leszünk teljesen szellemi lényekké, valamelyes igen kifinomult anyagiságunk megmarad. Ez esetben a zene részét alkothatja jövőendő boldogságunknak.”

BOSWELL: „Nem tudom, ismeretes-e hitelt érdemlő történet szellemek megjelenéséről a földön. Bizonyosan ismeri a *Drelincourt on Death (Drelincourt a halálról)* előszavában leírt híres történetet Mrs. Veal látomásáról.” JOHNSON: „Azt hiszem, Uram, ezt megcáfolták.

Úgy tudom, a nő halálos ágyán bevallotta, hogy hazugság volt.” BOSWELL: „A szellemjárás igaz voltát azzal szokták kétségbevonni, hogy amennyiben a boldogság állapotában van a lélek, büntetésszámba menne, ha vissza kellene térnie e világra, ha pedig a nyomorúság állapotában van, enyhülésére szolgálna.” JOHNSON: „Mivel a testetlen szellemek boldogsága nem helyhez kötött, hanem eszmei boldogság, nem mondhatjuk, hogy kevésbé boldogok vagy kevésbé nyomorultak azáltal, hogy a földön megjelennek.”

Tizenkettő és egy között lementünk Mrs. Williams szobájába teázni. Megemlítettem, hogy Mr. Gray hagyatékával, prózájával és verseivel Mr. Mason kiadásában fogunk találkozni. JOHNSON: „Azt hiszem, elégünk volt Grayból. Láttam, hogy remek kiadásban jelentek meg Akenside művei. Egy rossz ódát az ember még elvisel, de sok együtt beteggé teszi.” BOSWELL: „Akenside leghíresebb költeménye a *Pleasures of Imagination* (A képzelet gyönyörei), de a magam részéről sosem tudtam úgy csodálni, mint sokan mások.” JOHNSON: „Uram, én nem bírtam végigolvasni.” BOSWELL: „Én végigolvastam, de semmi különös értéket nem találtam benne.”

Szóba hoztam Elwalt, az eretneket, akinek perét Sir John Pringle-től kaptam meg elolvasásra. JOHNSON: „Mr. Elwal, ha jól tudom, Uram, vaskereskedő volt Wolverhamptonban. Feltette magában, hogy hírnevet szerez, mégpedig egy új szekta alapításával, amelyet óhaja szerint elwalliánusoknak hívtak volna. Azt tanította, hogy az *Ótestamentum* külsőséges előírásait is rigorózan meg kell tartani, ezért ruhája redőiben szalagot viselt és szakállt növesztett. Emlékszem, abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy egyszer egy társaságban ebédelhettem Mr. Elwallal. Volt ott egy molnár, bizonyos Barter, aki írt valamit ellene, és élvezhettük a vitát Mr. Elwal és Mr. Barter között. Hogy magára terelje a figyelmet, levelet írt II. György királynak és vitára hívta ki. A levélben ez állt: „György, ha félsz eljönni magadban, hogy egy szegény öregemberrel vitatkozz, elhozhatok ezret fekete-gárdistáidból, s ha még mindig félsz, hozhatok ezret vörös-gárdistáidból is.” A levél körülbelül olyan pimasz hangú volt, mint az, amit Junius írt a mostani királynak. De a wolverhamptoniak kevésbé lobbanékonyak, mint a londoni Városi Tanács, így Mr. Elwálnak nem sikerült fontos emberré válnia.”

A házasságról

Március 31-én, kedden Johnson és én Paoli tábornoknál ebédeltünk. Valaki felvetette a kérdést, vajon a házasság természetes állapota-e az embernek. JOHNSON: „Uram, annyira nem természetes, hogy a férfi és nő házasságban éljen egymással, hogy azt látjuk, mindazon indítékok, amelyek őket e kapcsolat fenntartására készítik, és mindazok a megszorítások, amelyeket a civilizált társadalom a válás megakadályozására alkalmaz, alig elegendők együtt-tartásukhoz.” A tábornok azt mondta, hogy a természetesség állapotában a férfi és nő egyesítése erős és tartós vonzalmat hoz létre az együtt élvezett gyönyörűség révén, és semmi sem ad okot az egyenetlenségre, amely a civilizált társadalomban férfi és nő között oly gyakori. JOHNSON: „Uram, egyenetlenség lehetne közöttük elég, csak más természetű. Az egyik ebben az erdőben vadászna, a másik a másikban; az egyik ebben a tóban szeretne inkább halászni, a másik a másikban, vagy talán az egyik a vadászatot választaná, míg a másik szívesebben halászna, s ezért elválhatnának. Emellett, Uram, a vadember véletlenségből áll össze asszonyával, s ha a férfi meglát egy másik asszonyt, aki megtetszik neki, otthagyja az elsőt.”

Ezután arról beszélünk, vajon létezhet-e szépség hasznosság nélkül. A tábornok szerint nem, de Dr. Johnson azt állította, lehetséges, s példaképpen a kávécsészére hivatkozott, amelyet kezében tartott, s amelyen a díszítésnek semmi gyakorlati haszna nem volt, mivel a csésze díszítés nélkül éppúgy megfelelt volna annak, hogy kávé töltsenek belé. S a díszítés mégis szép volt.

Ebéd Johnson lakásán

Legnagyobb meglepetésemre meginvitált, ebédeljek nála húsvét napján. Sohasem gondoltam, hogy otthonában ebédet ad, mert sohasem hallottam, hogy barátai közül bárkit lakásán látott volna vendégül. Ezt mondta nekem: „Vasárnap általában húspástétomot eszem, amelyet nyilvános kemencében süttetek meg; ezt igen helyesen engedélyezték, mivel egy ember elég a felügyeletére. Előnye az is, hogy a szolgáknak az ebédkészítés és terítés miatt nem kell távolmaradniuk az istentisztelettől.”

Április 11-én, húsvétvasárnap, miután részt vettem a Szent Pál-katedrálisban az istentiszteleten, elindultam Dr. Johnson lakására. Annak idején sikerült kielégítenem kíváncsiságomat azzal, hogy együtt ebédelhettem Jean-Jacques Rousseau-val, amikor neuchâtel-i vadonában élt; most legalább olyan kíváncsian vártam DR. SAMUEL JOHNSON ebédjét, lakásán, a Fleet Street bérházának homályos zugában. Azt hittem, még késeknek és villáknak is szűkében leszünk, és legfeljebb valami fura, félresikerült, rosszul tálalt ennivalót kapunk, de mindent a legnagyobb rendben találtam. A társaságban volt Mrs. Williams és egy ismeretlen fiatal nő is. Minthogy ez az ebéd ezen a helyen valóban egyedülálló jelenségnek számított, és sokan kérdezősködtek tőlem, hogyan is folyt le, talán olvasóim is szívesen megismernék az étlapot. Emlékszem, Foote a doktor *néger* szolgájára célozva feltételezte, hogy étkezésünk mindössze *feketelevesből* állt. Az igazság azonban az, hogy igen jó levest kaptunk, főtt báránycombot spenóttal, marhahúspástétomot és rizspudingot.

Bőség és degeneráltság

Egyszer megkérdeztem tőle valamit a mindennapi élet egyik jelenségéről, amire nem tudott válaszolni, s amire senki mástól sem kaptam választ. Nevezetesen: miért van az, hogy a szolgáltók, jóllehet munkaruhájukat is saját költségükön, maguknak kell megvásárolniuk, alacsonyabb bért kapnak, mint a szolgák, akik ruházatuk nagy részét ingyen kapják, amikor valójában a háztartásban alkalmazott nők munkája sokkal nehezebb, mint a férfiszolgáké?

Elmesélte, hogy tizenkét vagy tizennégy alkalommal látott neki életéről naplót írni, de sosem volt elegendő kitartása. Tanácsolta, vezessek naplót. „A nagy esemény, amelyet fel kell jegyeznie, mondotta, szellemének állapota. Mindent írjon le, amire csak emlékszik, mert azonnyomban nem képes megítélni, mi a fontos és mi nem, s addig kell írni, míg frissek a benyomások, mert egy héttel később már egészen másképp látja a dolgokat.”

Ismételten kértem, közöljön velem részleteket ifjúi éveiről. Ezt mondta: „Egy lyukas garasért a magáé lehet. Remélem, még sokmindent megtud rólam, mielőtt megírja *Életemet*.” Ezen a napon sok körülménnyel megismertetett, amit aztán leírtam s beleszőttem elbeszélésem korábbi fejezeteibe.

Április 13-án, kedden vele és Dr. Goldsmith-szel Oglethorpe tábornoknál ebédeltem. Goldsmith bőbeszédűen elemezte azt a közhelyet, mely szerint emberi fajtánk degenerálódott, s ennek oka a bőség, amelyben élünk. JOHNSON: „Uram, mindenekelőtt kétségbevonom ezt a tényt. Úgy vélem, ma legalább annyi jólmegtermett ember él Angliában, mint bármikor ezelőtt. Másodsorban pedig, feltételezve, hogy népünk termete kisebbedett, ez semmi esetre sem a bőség következménye. Ugyanis gondolja meg, Uram, népünknek milyen kicsiny hányada él bőségben. Katonáságunk nyilvánvalóan nem él bőségben napi hat pennyből. S ugyanaz áll majdnem minden társadalmi osztályra. A bőség csak használ az emberi nemnek, megerősíti és szaporítja őket. Nem Uram, a bőség soha egyetlen nemzetnek sem ártott, mert, mint mondtam, csak igen keveseknek jut osztályrészül. Megengedem, hogy a kereskedelem

és ipar nagymérvű növekedése árt egy nép katonás szellemének, mert a harci erényekért való vetélkedés helyett másfajta versenyt szít: a gazdagságért való küzdelmet. Ártalmas a testnek is, mert megfigyelheti, hogy az ember megjelenése mindig elárulja, miféle mesterséget űz. A test egyik vagy másik része erősebben igénybe van véve, mint a többi, s bizonyos mértékben deformálódik. De ez, Uram, nem a bőség jele. A szabó törökülésben ül - de ez sem fényűzés.” GOLDSMITH: „Nos hát, Ön ugyanoda tart, csak más úton.” JOHNSON: „Nem Uram, én azt mondom, mindez nem a bőség. Sétáljunk csak végig a Charing Crosstól Whitechapelig, a világnak tán a legnagyobb üzletsora mentén; vajon mit talál ezekben a boltokban (a pálinkamérések kivételével), ami akármilyen emberi lénynek árthat?” GOLDSMITH: „Nos hát, elfogadom a kihívást. A Northumberland House mellett az első üzletben savanyúságokat árulnak.” JOHNSON: „Nos hát, Uram, nem tudjuk-e, hogy egyetlen szolgáló egyetlen délután annyi savanyúságot készíthetne, amennyi elég egy családnak egy évre? Sőt, hogy öt savanyító elég az egész királyságnak? Emellett, Uram, senkinek sem árt sem az ecetes uborka készítése, sem az, ha ecetes uborkát eszik.”

Az öngyilkosságról

Egy úriember szomorú végéről beszélgettünk, aki elpusztította önmagát. JOHNSON: „Mindez azoknak a képzelt gondoknak tulajdonítható, amelyek, ha beszél róluk valamelyik barátjának, hamarosan semmivé fozlanak.” BOSWELL: „Gondolja, Uram, hogy minden öngyilkos örült?” JOHNSON: „Uram, szellemük gyakran nem általánosságban zavarodott, de feldúlt kedélyállapotuk annyira hatalmába keríti őket, hogy nem állhatnak ellent és megölik magukat, akár az olyan ember, aki szenvedélyesen ledöfi a másikat.” Hozzátette még: „Gyakran gondolkoztam azon: ha egy ember már elhatározta, hogy megöli magát, nem a bátorság az, ami akár a legkétségbeesettebb tette készíti, hiszen már nincs mitől félnie.” GOLDSMITH: „Ezt nem értem.” JOHNSON: „Hogyhogy, Ön nem érti azt, amit mindenki más ért?” GOLDSMITH: „Valamitől való félelmében határozta el, hogy megöli önmagát, s ez a félelemérzés nem tartja vissza őt?” JOHNSON: „Nem az a jellemző, hogy valamitől félt és azért határozott így; én az elhatározás utáni lelkiállapotáról beszélek. Tegyük fel, hogy valaki akár félelemből, akár büszkeségből, akár lelkiismeretétől űzve vagy bármiféle indítékból elhatározza, hogy megöli magát: ha ez az elhatározása megszületett, már nincs mitől félnie. Elmehe és megfricskázhatja a porosz király orrát, a hadserege szemeláttára. A kínpadtól sem fél, aki saját halálát elhatározta. Mikor Eustace Budgell lesétált a Temzéhez azzal a feltett szándékkal, hogy a vízbe öli magát, nem lett volna mitől tartania, ha történetesen letér az útról és előbb felgyújtja a St. James palotát.”

Goldsmith természetrajzkönyve

Április 29-én, csütörtökön Oglethorpe tábornoknál ebédeltem Johnsonnal. Ott volt még Sir Joshua Reynolds, Mr. Langton, Dr. Goldsmith és Mr. Thrale. Roppantul szerettem volna, ha Dr. Johnson végre elhatározásra jut és eljön velem ez évben a Hebridákra, ezért megemlítettem neki, hogy levelet kaptam dr. Robertsontól, a történésztől. A levél tartalma igen megörvendezettte, és most már úgy beszélt erről a régen tervezett utazásról, hogy megnyugodhattam: ígéretét teljesíteni szándékozik.

Mikor szóba került az otaheiteiek szokása, a kutyahúsevés, Goldsmith megjegyezte, hogy ez Kínában is szokás, s hogy ott a kutyamészáros éppoly mindennapos, mint bármilyen más mészáros, továbbá, hogy amikor egy kutyamészáros végigmegy az utcán, minden kutya

nekiront. JOHNSON: „Ennek nem az az oka, hogy ez az ember kutyákat öl, Uram. Emlékszem egy lichfieldi mészárosra, akire mindig rátámadt a kutyánk. A mészárlás szaga az, ami ellenszenvüket kiváltja, akármiféle állatokat gyilkoljon is az illető.” GOLDSMITH: „Igen, az állatok általában irtóznak a gyilkolás minden jelétől. Ha egy vérrel teli kádat tesznek az istállóba, a lovak valósággal megvadulnak.” JOHNSON: „Én ebben kételkedem.” GOLDSMITH: „Nem, Uram, ez bebizonyított igazság.” THRALE: „Azért inkább bizonyosodjék meg róla, mielőtt megírja természetrajzkönyvében, Uram! Megteheti akár az én istállómban is, ha akarja.” JOHNSON: „Nem, Uram, inkább ne engedje bizonyítani. Ha Mr. Goldsmith megelégszik azzal, hogy másoktól szerzi be információit, nehézség nélkül megírhatja könyvét anélkül, hogy hírnevét veszélyeztetné. De ha ilyen terjedelmes műhöz, mint az övé, kísérletekbe kezd, sosem jut kísérleteinek a végére, szemben találja magát saját téves állításaival, és végül majd még hibáztatják is, amiért nem végzett minden apró részlet tekintetében kísérletet.”

Goldsmith társalgása

Ma este, útban a Klubba, sajnálkoztam, hogy Goldsmith mindenáron sziporkázni akar, s ezzel gyakran leleplezi magát. Mr. Langton megjegyezte, hogy Goldsmith nem hasonlít Addisonhoz, aki megelégedett írásainak hírnevével, s nem törekedett kiválóságra a társalgásban, mert erre nem érzett képességet magában; s hogy egy hölgynek, aki panaszkodott, mert a költő oly keveset szólt társaságban, ezt mondta: „Asszonyom, készpénzben mindössze kilenc pennym van, de nagyzolhatok ezer font árát.” Megjegyeztem, Goldsmith nem éri be azzal, hogy aranyát a szekrényében tartja, hanem minduntalan előszedi az erszényét. JOHNSON: „Igen uram, és milyen gyakran üres az az erszény!”

Goldsmith társaságban szüntelenül feltűnni vágyott. Ez okozta, hogy néha oly hátrányos színben mutatkozott, amilyet aligha hitt volna bárki is az ő zsenialitásával bíró emberről. Amikor irodalmi hírneve már megérdemelten magasra emelkedett, és sokan keresték társaságát, heves féltékenységgel töltötte el, hogy Johnsonnak mindenütt oly megkülönböztetett figyelemmel adóznak. Egy este, elmés társaságban, belém kötött, hogy úgy beszéltem Johnsonról, mint aki méltó a kétségbevonhatatlan felsőbbrendűséget megillető tiszteletre. „Uram - mondotta -, Ön monarchiát akar teremteni abból, aminek köztársasággá kellene lennie.”

Még súlyosabb sértés érte, amikor társaságban szónokolt - könnyed elevenséggel csevegett, s abban a hitben ringatózott, hogy valamennyi jelenlevő csodálata övezi -, s egy német, aki mellette ült, és észrevette, hogy Johnson meg akar szólalni s himbálja magát, hirtelen elhallgattatta, mondván: „Csend, csend - Sonszon doktor akar mondani valamit.” Ez kétségtelenül igen sértő, különösen, ha valaki olyan érzékeny, mint Goldsmith; utóbb gyakran emlegette is az esetet, s ilyenkor erős kifejezésekkel adott hangot felháborodásának.

Megjegyezhetném még, hogy Goldsmith néha szívesen fogadta a könnyed bizalmasságot, máskor meg fennhéjázó és fontoskodó volt. Erre szolgáltatott példát egy különös esete. Johnsonnak szokása volt megrövidíteni barátainak nevét. Ilyenformán. Beauclerk; Beau; Boswell; Bossy; Langton; Lanky; Murphy; Mur; Sheridan; Sherry. Emlékszem, egyszer Tom Davies mesélte, hogy Dr. Johnson azt mondta: Valamennyien azon törjük a fejünket, mi legyen a címe *Goldy* darabjának.” Goldsmith szemlátomást zokon vette a neve iránti tiszteletlenséget, s így szólt: „Gyakran kértem már, hogy ne nevezzenek *Goldynak*.” Tom különös figyelemmel kísért minden, Johnsonnal kapcsolatos legapróbb körülményt. Emlékszem, egy ízben, amikor Londonba érkeztem, ezzel fogadott: „Uram, nagy barátunk továbbfejlesztette a nevet, melyet az öreg Mr. Sheridannek adott. Most már így szólítja: *Sherry-derry*.”

Johnson Skóciába látogat

1773. augusztus 18-án érkezett meg, és egészen november 22-ig maradt Skóciában. Ekkor indult vissza Londonba. Alig hiszem, hogy valaha ember kilencvennégy napot élénkebb tevékenységgel töltött volna el.

Berwick upon Tweeden keresztül érkezett Edinburghbe, ahol néhány napot időzött, majd St. Andrews, Aberdeen, Inverness és Fort Augustus érintésével érkezett meg utazásának fő céljához, a Hebridákra. Meglátogatta a Skye, Rasay, Coll, Mull, Inchkenneth és Icolmkill szigeteket. Keresztülutazott Argyleshire-on Inveraray felől, majd onnan Lochlomond és Dumbarton érintésével, Glasgow-ba, aztán Londonon keresztül az ayrshire-i Auchinleckbe, családom székhelyére utazott, majd Hamiltonon keresztül visszatért Edinburghbe, s rövid időt ismét ott töltött, így meglátogatta Skócia négy egyetemét, három legnagyobb városát, s annyit láthatott a Felföld és a szigetek életéből, amennyi elegendő lehetett filozófiai elmélkedéseihez. Oly szerencsés voltam, hogy egész útján elkísérhettem. A nagyságok, a tudósok és az előkelőségek mindenütt, amerre ment, tisztelettel fogadták, s nem kevésbé szolgált gyönyörűségére az a vendégszeretet, amit az egyszerűbb sorban élők körében tapasztalt.

Sokféle kalandját és szellemének megszámlálhatatlan vonatkozásban megnyilvánuló erejét és élénkségét hűségesen és legjobb képességeim szerint bemutattam a *Napló a Hebridákra tett kirándulásról* című művemben. Mivel a nagyközönség szíves volt művemet széles körű érdeklődésre méltatni, engedtessek meg nekem, hogy életének eme különálló és érdekes szakaszára úgy utaljak, mint amely ott minden részletében leírva áll, s mint amely éppoly meggyőzően bizonyítja képességeit a társalgásban, mint ahogyan művei bizonyítják írói kiválóságait.

A Hebridákról való visszatérése után, Edinburghben nagy gonddal igyekezett Skóciára vonatkozó adatokat gyűjteni, s amint alább idézett leveleiből is kitűnik, Londonba való visszatérte után sem csökkent gondos igyekezete e tárgyban.

„James Boswell úrnak.

Tisztelt Uram!

Tegnap este érkeztem haza minden kényelmetlenség, veszedelem vagy kimerültség nélkül, s kész vagyok új utazásra. Hétfőn Oxfordba megyek. Tudom, Mrs. Boswell nagyon várta már távozásomat; kívánsága teljesült. Mrs. Williams megkapta Sir A. levelét.

Kérem adja át üdvözetemet mindazoknak, akik szívesen fogadják.

Küldesse el a ládát, amilyen hamar lehet, és értesítsen, mikorra várjam.

Érdeklődjön meg - ha módja van -, a klánok³³ sorrendjét: Macdonald az első, Maclean a második, tovább nem tudom. Siettesse Dr. Webstert.

1773. november 27.

Öszinte híve
Sam. Johnson.”

³³ *klán (clan)*: kelta szó, eredeti jelentése: gyermekek. Az apajogú vérrokonságon alapuló skót *nemzetség* elnevezése. Feje a nemzetség legidősebb tagja volt, patriarchális és hűbéri jogokkal. A klán tagjai eredetüket közös ősre vezették vissza, akinek neve elé a *Mac* (valakinek a fia) szócskát illesztették, így keletkeztek a skót családnevek. 1745-től kezdődött a klánok feloszlása.

„Mr. Boswell Dr. Johnsonnak.

Edinburgh, 1773. december 2.

...Megkap minden információt, amit be tudok szerezni a klánok sorrendjét illetően. Egy Grant nevezetű úriember szerint nincs közöttük kialakult sorrend, és azt mondja, hogy Cullodennél³⁴ nem a Macdonaldokat helyezték a hadsereg jobbszárnyára, hanem a Stuar-tokat. Minden névnek, amit itt találok, utánanézek. Dr. Webstert is siettetem. Örülök kis feljegyzéseinek, annak a jelei ezek, hogy komolyan veszi északi utazásairól tervezett könyvét.

A ládát jövő héten küldjük a tengeren. Megtalálja majd benne annak a rekettzebokornak néhány darabját, amelyet a régi auchinlecki kastélynál látott. A fa keresztmetszete furcsa alakokat mutat. Csináltathat belőlük egy kis íróasztalpolcot, vagy táblát készíttethet belőle, és felhasználhatja a boszorkányságról írt tanulmánya fedeléül...”

Macpherson Ossziánja

„Mr. Boswell Dr. Johnsonnak.

Edinburgh, 1775. február 2.

...Ami Macphersont illeti, alig várom az ön kimerítő és pontos beszámolóját, mi történt kettőjük között. Itt azt rebesgetik, mielőtt az Ön könyve megjelent, Macpherson üzent önnek, és közölte, tudomására jutott, hogy Ön kétségbevonja az ossziáni költemények eredetiségét. Továbbá, hogy az eredeti költemények az ő birtokában vannak, tehát Ön megtekintheti őket és igénybe veheti az *erse* nyelvben járatos szakértők tanúságát is, s hogy reméli, ily méltányos ajánlat után Ön, ha őszinte lesz, nem állíthatja, hogy Macpherson nem volt hajlandó megfelelő bizonyítékokkal szolgálni. Azt mondják továbbá, hogy Ön mit sem törődve ezzel az üzenettel, nyilvánosságra hozta ellene irányuló éles támadását, s hogy ő ekkor levelet intézett Önhöz olyan hangnemben, amelyet olyasvalakivel való érintkezésben használunk, aki nem viselkedett becsületes ember módján. Elképzelheti, mennyire fáj nekem, mikor az Ön eljárásáról ily kedvezőtlen híreket hallok, s én csak azon érv alapján tagadhatom, hogy az Ön egyénisége ellene mond ennek, ugyanakkor semmi adatom sincs, amit velük szembeszegezhetnek. Könyörgök, lásson el megfelelő válasszal minden rágalomra, amelyet erről az ügyről terjesztenek.

Lord Hailes ezt írja nekem (mert többet levelezünk, mint beszélünk egymással): »Ami a *Fingalt* illeti, látom, hogy vita kerekedik belőle, s okom van, hogy távolmaradjak tőle. Kétségtelenül megemlíthetnék bizonyos körülményeket, de nem szándékozom ezeket papírra bízni.« Hogy mi a véleménye - nem tudom. Azt mondja: »Dr. Johnson tevékeny és hasznos kritikájával kivételes módon lekötöztetett. Ha megbírálta volna általában a mű szerkezetét, sokban gyarapította volna - érdemeit.« Versei Inchkennethről elbűvölték, azt mondja, igen finom művűek, de megkért, hogy mondjam meg Önnek, kétfélek, hogy a

Legitimas faciunt pectora pura preces³⁵

egyezik a szertartási utasítással. Ez azonban az Ön gondja, amint ugyanis tudja, Lord Hailes presbiteriánus...”

³⁴ *Cullodeni csata*: ebben szenvedtek döntő vereséget az 1745-46-ban fegyveresen felkelt skót szeparatista jakobita földbirtokosok.

³⁵ *Legitimas faciunt pectora pura preces*: a tiszta szív törvényesíti az imát.

„James Boswellnek.

Meglep, hogy Ön, aki igen jól tudja, mily készségesen hazudnak honfitársai egymás érdekében, mégis fölfigyel a közöttük keringő mendemondákra. Macpherson soha életében nem ajánlotta fel, hogy megmutat bármilyen eredetiket vagy bármiféle bizonyítékokat, csupán az járt a fejében, hogy hangoskodásával és fenyegetéseivel megfélemlítsen, míg végre utolsó válaszlevelem - amelyben megírtam: egy útonálló fenyegetései nem tarthatnak vissza attól, hogy felfedjek valamit, ami véleményem szerint csalás - véget vetett levelezésünknek.

A dolog a következőképpen áll. Ő és Dr. Blair, akit véleményem szerint félrevezetett, azt mondják, hogy a költeményt régi kéziratokból másolta. Ezek a másolatok, ha egyáltalán azok voltak, s én azt hiszem, nem azok voltak, nem érnek semmit. Hol vannak a kéziratok? Ha léteznek, nem lehet akadálya, hogy megmutassák őket. *De non existentibus et non apparentibus* - így szól a törvény - *eadem est ratio*.³⁶ Senki sem követelheti meg, hogy pusztá szavának hitelt adjanak, ha alkalmasabb bizonyíték áll rendelkezésre. Ezzel szemben, amennyire tudjuk, az *erse* nyelvet csak igen későn kezdték írásban használni, vallásos célokra. Egy népnek, amely nem tud írni, vagy egy nyelvnek, amelynek soha nem volt írásbelisége, nincsenek kéziratai sem.

De bármi legyen is a birtokában, soha nem ajánlotta fel, hogy megmutatja. Ha ezek után régi kéziratokat emlegetnek, én azokat, hacsak más, könnyen hozzáférhető bizonyíték nem áll kezünk ügyében, a skót nemzeti hamisság újabb összeesküvésének tekintem.

...Most nagyon el vagyok foglalva, de remélem, hamarosan eleget tudok tenni kérésének. Üdvözleteim önagyságának és Veronikának. Uram, az Ön legalázatosabb szolgálja

1775. február 7.

Sam. Johnson”

Sosem hallottam, milyen szavakat használt Mr. Macpherson a tiszteletre méltó Bölcshez írt levelében, de úgy beszél, erősen eltértek az irodalmi viták nyelvezetétől. Dr. Johnson válasza megjelent az akkori napilapokban, s azóta is többször újból kinyomtatták, de pontatlanul. Most közreadom úgy, amint maga Johnson diktálta nekem. Az ő jelenlétében vettem papírra, s ő hitelesítette saját kezeírásával. Ez úgy gondolom, hű másolat.

„Mr. James Macpherson!

Vettem ostoba és pimasz levelét. Megteszem, ami tőlem telik, hogy bármiféle engem fenyegető erőszakot elhárítsak, s amit magam nem tudok megtenni, megteszi helyettem a törvény. Remélem, hogy útonálló fenyegetései nem gátolhatnak meg abban, hogy felfedjek valamit, ami véleményem és meggyőződése szerint csalás.

Mit akar Ön, hogy visszavonjak? Könyvét csalásnak tartottam, s ma is csalásnak tartom. Véleményemet megindokoltam a nyilvánosság előtt, s ezennel felhívom Önt, cáfolja meg azokat. Dühöngése hidegen hagy. Képességei, *Homérosz*-ból ítélve nem félelmetesek, s amit az erkölceiről hallok, arra késztet, ne törődjem azzal, amit Ön mond, hanem csak azt vegyem tekintetbe, amit bizonyít. Ha akarja, kinyomtathatja ezt.

Sam. Johnson”

³⁶ *De non existentibus et non apparentibus eadem est ratio*: a nemlétező és a nem nyilvánvaló dolgokról egy az ítélet.

Mr. Macpherson aligha ismerte Dr. Johnson egyéniségét, ha azt hitte, a Doktort könnyen megfélemlítheti. Nem akadt ugyanis még egy ember, aki hozzá fogható személyes bátorsággal tűnt volna ki. Igaz, szörnyen félt a haláltól, vagy inkább „a halál utáni valamitől”; de hát van-e értelmes ember, akin, ha komolyan elgondolkozik azon, hogy egyszer megszűnik minden, amit valaha ismert, s ő a létnek új és ismeretlen állapotába jut, nem vesz erőt a félelem? Félelme, ezen egyetlen vonatkozásban, filozófiai és vallásos megfontolások eredménye volt. Félt a haláltól, de semmi mástól nem rettegett, még attól sem, ami halált okozhat. Elszánt bátorságára sok példát említhetnék. Egyszer Mr. Beauclerk vidéki házában két kutya verekedett. Johnson odament hozzájuk és addig ütötte őket, míg szétváltak. Mászor meg, amikor elmondták neki, milyen veszélyes szerszám a puská, s milyen könnyen szétrobbanhat, ha túl sok golyót töltenek belé, megtöltött egyet hat vagy hét golyóval és elsütötte. Mr. Langton mesélte, hogy mikor egyszer Oxford közelében úsztak a folyóban, óvta Johnsont egy különösen veszélyes helytől. Erre Johnson egyenesen odaúszott. Ő maga mesélte nekem, hogy egy éjszaka négy ember támadt rá az utcán, ő azonban ahelyett, hogy megfutamodott volna, sakkbán tartotta valamennyiüket, míg oda nem érkezett az éjjeli őrség, és mindnyájukat be nem kísérte az őrszobára. Mr. Garrick mesélte nekem, hogy egy alkalommal a lichfieldi színházban Johnson egy percre elhagyta székét, amelyet az oldalkulisszák közé tettek neki, s egy úriember időközben elfoglalta. Visszatértekor udvariasan visszakövetelte helyét, amelyet azonban az úriember nem volt hajlandó elhagyni, s gorombán válaszolt. Erre Johnson megmarkolta a széket, és az úrral együtt a süllyesztőnyílásba dobta. Foote, aki élő személyek megjelenítésével oly sikeresen élesztette fel a régi komédiát, elhatározta, hogy Johnsont is utánózni fogja a színpadon, s ily nevezetes férfiú kifigurázásától jelentős hasznot remélt. Amikor Foote e szándéka Johnson tudomására jutott, egy ízben Mr. Thomas Daviesnél, a könyvesnél ebédelvén - aki nekem ezt a történetet elmesélte -, megkérdezte a házigazdától: „Mibe kerül általában egy tölgyfabot?”, s megkapván a választ, miszerint hat penny az ára, így szólott: „Ugyan, Uram, megengedné, hogy elküldjem a szolgáját, vegyen nekem egy shilling árért? Dupla mennyiségre van szükségem. Azt beszélik, Foote, ahogyan ő mondja, »le akar kapni«. Nos hát, elhatároztam, hogy ezt büntetlenül nem teszi meg a fickó.” Davies gondoskodott róla, hogy Foote tudomást szerezzen az ügyről, s ez aztán megfélemezte a mimikus pöffeszkedését. Mr. Macpherson fenyegetéseire Johnson ugyancsak ellátta magát fent említett védelmi eszközzel, s nem kétlem, hogy ha támadás éri, akármilyen öreg volt is, fizikai erejét éppen úgy érezte volna, mint más alkalmakkor szellemi hatalmát.

Swiftől és Sheridanről

Egyik este igen jó hangulatban ült a Klubban, és nagy hévvel és nagy sikerrel társalgott. Swiftet támadta, mint általában minden adódó alkalommal. „A *Hordómese* annnyival jobb minden egyéb írásánál, annyi szellemi frissességet, a gondolatok olyan áradatát, annyi természetességet, művészetet és életet találunk benne, szinte alig hihető, hogy ő a szerzője.” Kíváncsi voltam, mit mond a *Gulliver utazásairól*. „Ha már egyszer rájött, hogy vannak nagy emberek, meg kis emberek, a többi nagyon könnyű megcsinálni.” Igyekeztem Swift védelmére kelni, és biztatni azokat, akik sokkal alkalmasabban tudtak volna szót emelni mellette, de hiába. Végül is Johnson, a maga jószántából érdemül ismerte el azt a találékonyságot, melyet az „Ember-hegy” zsebében talált tárgyak leírásában tanúsított, különösen jónak találta az óráét, amelyet isteninek véltek, mivel minduntalan megnézte, mit mutat. Megjegyezte, hogy „Swift csak két dologhoz adta a nevét (miután volt neve, amelyet odaadjon): „*Az Angol Nyelv Fejlesztésének Tervéhez és legutóbb a Drapier Leveleihez.*”

Swiftől könnyű volt áttekinteni a szót Mr. Thomas Sheridanre. - JOHNSON: „Sheridan csodálatos módon hódolója volt Home *Douglas* című drámájának, és szerzőjét aranyéremmel ajándékozta meg. Néhány éve egy oxfordi kávéházban odakiáltottam neki: »Mr. Sheridan, Mr. Sheridan, milyen alapon adományoz Ön Home-nak aranyérmet, amiért megírta azt az ostoba darabot?«” Tudom, ez fennhéjázó és nemtelen dolog volt, de én szándékosan annak is néztem. Az éremnek csak érdemek fémjelzéseként van értéke. S vajon Sheridan jogot formálhatott-e arra, hogy ilyen elismerést osztogasson? Ha Sheridan oly nagyvonalú, hogy aranyéremmel jutalmaz valamely kiváló drámát, egyik egyetemünket kellett volna felkeresnie, hogy válassza ki a személyt, aki arra méltó. Sheridannak nem volt joga ilyen érdemérmet ajándékozni; ez olyan volt, mintha Apolló pénzét hamisította volna meg.³⁷

Másnap reggel kis fogadást nyertem Lady Diana Beauclerkkel szemben, amiért Johnst megkérdeztem valami különbsége felől. Lady Diana ugyanis azt állította, nem merem ezt megtenni. Úgy látszik, gyakran megfigyelték a Klubban, hogy miután a nedvet poharába préselte a szevillai narancsokból, a héját zsebébe dugja. Beauclerk és Garrick beszéltek nekem erről, s úgy látszik, azt gondolták, Johnson furcsa módon nem szeretné, ha ezen rajtakapnák. Nem tudjuk elképzelni, mit tesz a narancshéjakkal: ez volt hát a merész kérdés, amelyet meg kellett kockáztatnom. Ott láttam asztalán az előző esti zsákmányt, néhány friss, szépen megtisztított és darabokra vágott narancshéjat. „Ó Uram, mondtam, most már részben értem, mit kezd a kipréselt narancsokkal, amelyeket a Klubban zsebre rak.” JOHNSON: „Roppantul szeretem őket.” BOSWELL: „És könyörgök, Uram, mit tesz velük? Megtisztítja őket, azt látom, nagyon rendesen. De aztán?” JOHNSON: „Megszáritom őket.” BOSWELL: „És aztán?” JOHNSON: „Nos hát, Uram, további sorsukat nem tudhatja meg.” BOSWELL: „Akkor a világnak tudatlanságban kell maradnia. Csak annyit mondhatok majd (folytattam tréfás ünnepélyességgel), hogy megtisztította és megszáritotta őket, de sohasem lehetett rávenni, hogy elárulja: mit tett velük azután.” JOHNSON: „Sőt, Uram, hangsúlyoznia kell; - még legkedvesebb barátai sem vehették rá, hogy elárulja.”

A Koldusopera

Szóba került a *Koldusopera*³⁸ s az a kérdés, vajon káros hatású-e; - JOHNSON: „Ami ezt a sokat vitatott kérdést illeti, én a magam részéről azon a nézeten vagyok, hogy a Koldusoperának nagyobb hatást tulajdonítanak, mint amekkorát valaha is elért. Nem hiszem, hogy akár egyetlen ember is útonállóvá lett volna attól, hogy megnézte. Nem tagadom azonban, bizonyos hatást kiválthat azáltal, hogy az útonálló alakját meghitté, sőt megnyerővé teszi.” Majd összeszedte magát, mintha súlyos csapást készülne valakire mérni: „Annyira megingat ez a mű minden morális elvet, hogy árthat az erkölcsöknek.”

Míg e válasz elhangzott, mi valami komikus feszültségben ültünk és féltünk, hogy elfojtott nevetésünk bármely pillanatban kirobbanhat. Gay életéről írt művében még egyértelműbben vallja, hogy a *Koldusopera* alkalmatlan a társadalom megrontására. De én mindig kicsit más-

³⁷ Az érem igaz históriáját Corker mesélte el, aki Mr. Whyte-től, Sheridan barátjától hallotta. Mikor Sheridan vállalta, hogy előadja Dublinban a *Douglast*, megígérte Home-nak a harmadik előadás hasznát. A bevétel azonban igen csekély volt, és Sheridan zavarában nem tudta, mitévő legyen. Először némi ezüstpénzre gondolt, de Whyte javaslatára az érem mellett döntött. Az érem értékét növelte, hogy Lord Bute és Lord Macartney adták át a szerzőnek. *(Az angol eredeti jegyzete.)*

³⁸ *Koldusopera (The Beggar's Opera)*; Gay zenés színműve, melynek alapötletét Swift sugalmazta. 1728-ban mutatták be; több modern író, pl. Brecht is újraírta.

képpen gondolkoztam, mert valójában egy útonálló vidámsága és hősiessége nemcsak könnyen megragadja és elbűvöli az ifjúi képzeletet, hanem ráadásul oly meggyőzően érvel a kalandos fosztogatás mellett, oly eleven célzásokkal s oly művészien mutatja be az ellentétet a vagyonszerzés mindennapi s fáradságos eszközei s a rablás között, hogy hűvös és szilárd ítélőképességre van szüksége annak, aki ily összetett hatásnak ellent tud állni. Mégis, bevallom, igen sajnálnám, ha a *Koldusoperát* betiltanák, mert az igazi londoni életnek annyi fűszeres ízét érezni benne, annyi sziporkázó szellemesség s a hangulatok olyan változatossága köti le, gyönyörködteti és frissíti fel régi képzettársítások révén a lelket, hogy nincs színházi előadás, amely ehhez foghatóan élvezetes lenne.

A néhai queensberryi herceg, az *érdemes férfiú*, amint Thomson S. méltán jellemzi őt, mesélte nekem, hogy amikor Gay megmutatta neki *Koldusoperáját*, ő a következő megjegyzést tette: „Furcsa dolog ez, Gay, bizonyos vagyok benne, hogy vagy valami nagyon jó mű, vagy nagyon rossz.” Az előbbi megállapítása bizonyult igaznak, messze meghaladva mind a szerző, mind barátai legvérmesebb várakozását. Mr. Cambridge azonban ma már kimutatta, hogy alapos okkal lehetett kételkedni a sikerben. Quin mesélte neki, hogy az első előadáson sokáig igen bizonytalan volt a darab sorsa, s a közönségben volt bizonyos hajlandóság az elmarasztalására, s hogy végül is ez a dal mentette meg:

„Ó, gondold meg jól! Ne légy kemény!”

lévén, hogy a hallgatóságot igen meghatotta Polly ártatlan megjelenése, mikor az alábbi két sorhoz ért, amelyek fájdalmas s egyszersmind nevetséges képet nyújtanak:

„Mert a kötélén, amelyen kedvesem lóg,
Csüng szegény Polly élete.”

Quinneknak magának oly rossz volt a véleménye a darabról, hogy visszautasította Macheath kapitány szerepét és Walkernak adta át, aki híressé lett a szerep komoly s mégis lelkesült előadása révén.

Szóba került egy ifjú úriember házassága egy kiváló énekesnővel, s az ifjú eltökéltsége, hogy nem engedi a hölgyet többé a nyilvánosság előtt énekelni, ámbátor az ifjú atya igen erősen óhajtott, hogy énekeljen csak, mert tehetségét bőkezűen jutalmazták, s szép vagyont gyűjt-hetett volna. Azt vitattuk, vajon az ifjú úriember, akinek minden vagyona rendkívüli tehetsége volt, nem volt-e ostoba módon kényes vagy ostoba módon büszke, s atya valójában nem beszélt-e józanul, minden alantas haszonleséstől menten. Johnson, egy római szenátor fennkölt szellemében kiáltott fel: „Az ifjú bölcsen és nemesen döntött, efelől nincs kétség. Bátor ember. Vajon nem sérti-e egy nemesember becsületét, ha felesége pénzért énekel a nyilvánosság előtt? Nem, Uram, itt nem lehet kétség. Inkább én magam énekelnék a nyilvánosság előtt, semmint hogy a feleségem tegye ugyanezt.”

Francia útijegyzetek

Sajnálatos, hogy nem írt útibeszámolót franciaországi utazásáról. Ugyanis, mint hírlík, egyszer ezt mondta: „Egy seprűnyél élettörténetét is meg tudnám írni”; így aztán, ámbár a sok utazó előtte jóformán minden témát kimerített, ami abban a királyságban említésre méltó. Johnson kitűnő megfigyelőkészsége és eleven gondolatai értékes művet hozhattak volna létre. Franciaországi látogatása alkalmával, amely csupán két hónapig tartott, jegyzeteket, apró feljegyzéseket készített a látottakról. Megígérte, hogy megmutatja őket, de elmulasztottam

erre az ígéretére emlékeztetni, s így feljegyzéseinek nagy része elveszett vagy tán elpusztult, amikor papírjait, néhány nappal halála előtt meggondolatlanul elégette, amit örökké sajnálhatunk. Egy kis *Franciaország II* felirattal ellátott jegyzetfüzete azonban fennmaradt, s ez a füzet birtokomban van. A füzet naplójegyzeteket tartalmaz életéről és megfigyeléseiről, 1775. október 10-től november 4-ig bezárólag, összesen huszonhat napról, s a különféle apró részletek iránti rendkívüli figyelemről tesz tanúságot. Ez lévén utazásának egyetlen fennmaradt emléke, bízom benne, hogy olvasóim szívesen fogják elolvasni, bár feljegyzései igen rövidek, és nyilvánvalóan csupán azért íródtak, hogy a visszaemlékezésben segítségére legyenek.

„Október 10, kedd. Meglátogattuk az *École Militaire*-t, ahol százötven fiatal fiút nevelnek a hadsereg részére. Különféle méretű fegyvereik vannak, koruknak megfelelően: - fapuskák. Az épület igen nagy, de semmi szépség nincs benne, a tanácstermet kivéve. A franciák nagy keresztfákat tesznek az ablakokba, - jó vas-paliszádokat készítenek.

Meglátogattuk az Obszervatóriumot, jókora, igen magas épület. A mellvéd felső kövei igen nagyok, pedig nem tartják őket vaskapcsok. A lapos tetőrész nagy kiterjedésű; az elzárt részen azonban nincs mellvéd. Bár elég széles, nem mentem fel rá. Az egyik szobában térképeket nyomtak.

Elsétáltunk az oratoriánus atyák kis konventjébe. A refektórium olvasópultján ott feküdt a *Szentek élete*.

Október 11, szerda. Megnéztük a Hôtel de Chatlois-t, egy nem nagyon nagy, de igen előkelő házat. Az egyik szobában annyi volt az aranyozás, amennyit még sohasem láttam. A szolgák és uraik részére szolgáló felső emelet igen csinos volt.

Onnan Mr. Monville-ékhez látogattunk el, egy kis lakrészekre osztott házba, amely nőies és aprólékos eleganciával volt berendezve. - Porfir.

Innen a St. Roque templomba mentünk, ez igen nagy: - a pillérek alsó része márványborítású. - A főoltár mögött három kápolna van; az utolsó alacsony boltívek tömege. - Az oltárok, azt hiszem, mind kerek.

Átmentünk a Place de Vendôme-on; pompás tér, körülbelül akkora, mint a Hannover Square Londonban. - Előkelő családok laknak itt. - XIV. Lajos lóháton a középén.

A Chatlois-házban van egy Európában készült japáni lakkmunkákkal berendezett szoba.

Bocage-zsal, Blanchetti márkival és a feleségével ebédeltünk. - Az édességet Blanchettiné maga szolgálta fel, megjegyezvén, hogy igen drága volt.

A franciáknak nincs törvényük a szegények támogatására. - A barát nem feltétlenül felszentelt pap. - A bencések négykor kelnek; - a templomban töltenek másfél órát; ebéd előtt és után megint fél-fél órát a templomban, és fél nyolctól nyolcig ismét. Nyolc órát alhatnak. - A kolostorokban megkínálják a fizikai munkát.

A szegényeket, akiket kórházba visznek, nyomorúságosan tartják. - Tizenöt barát a kolostorban: - azt mondják, szegények.

Október 16, hétfő. Palais Royal. Nagyon nagy, tágas és fennkölt épület. - Nagy képgyűjtemény. - Három Raffaellótól. - Két *Szent Család*. - Egy kis kép Michelangelótól. - Egy Rubens-szoba. - Raffaello képeit pompásnak tartom.

A Tuileriák. - Szobrok. - Vénusz. - Aeneas és Anchises Aeneas karjaiban. - Nílus. - És még sok más. A sétányok nincsenek nyitva alantas személyeknek. - Éjszaka két sous-ért lehet széket bérelni.

Austini apácák. - Ablakrács. - Mrs. Fermor, az apátnő. - Ismerte Pope-ot és kellemetlen embernek tartotta. - Mrs. ...-nek sok könyve van. - Ismeri az életet. - Homlokpántjuk kellemetlen. - Csuklyájuk. - Életük könnyű. - Öt körül kelnek, másfél óra kápolnában. - Tízkor ebédelnek. Újabb másfél óra a kápolnában, fél óra három körül, és újabb egy óra hétkor; - négy óra kápolnában. - Nagy kert. - Tizenhárom kegydíjas. - A tanító panaszkodott.

A boulevard-okon nem láttam semmit, mégis örülök, hogy elmentünk. - Kötéltánc és komédia. - Tojás-tánc.

Párizs közelében, akár hétköznap, akár vasárnap, az utak néptelenek.

Október 17, kedd. A Palais Marchand-ban vettem

Egy tubákos szelencét	24 L
	6
Jegyzetkönyvet	15
Ollót, három párat	<u>18</u>
	63, - 2 12 6

„Meghallgattuk az ügyvédek beszédeit. - Párizsban annyi embert ölnek meg egy évben, amennyi az év napjainak száma.

- *Chambre de question.* - Tournelle a Palais Marchand-ban. - Régi, tiszteletre méltó épület.

Palais Bourbon, a Gondé hercege. Csak egy kis szárnyat mutatnak, - fennkölt; - ragyogó; - arany és üveg. - A nagy Gondé csatái megfestve az egyik szobában. A jelenlegi herceg harminckilenc éves korában nagyapa.

Paloták és egyéb épületek csak abban hagynak világos képet, aki beszél is róluk. Ahogy beléptem, feleségem járt az eszemben; neki nagyon tetszett volna. De mivelhogy nincs, akinek tessék, magam sem igen gyönyörködöm.

Franciaországban nincs középső rend.

Annyi a nyitott üzlet, hogy a vasárnapot alig különbözteti meg valami Párizsban. - A Louvre és a Tuileriák palotáit lakásoknak adták ki.

A Palais de Bourbonban a kandallókon aranyozott félgömböket láttam.

A francia ágyak kellemesek. - Sok márvány csak utánzat.

A colosseum csupa faépítmény, legalábbis nagy része.

Október 18, szerda. Fontainebleau-ba mentünk. Nagy, zsúfolt, közönséges városnak találtuk. Az erdő sűrű, területe igen nagy. - Manucci szerzett szállást. - A vidék képe kellemes. - Nincsenek dombok, kevés folyó, egyetlen élősvény. - Nem emlékszem kápolnákra, sem útszéli keresztekre. - Járdára és fasorokra sem.

Csak a közönséges emberek járnak gyalog Párizsban.

Október 19, csütörtök. Megnéztük a királyi udvari lakosztályokat: - a király hálósobája és tanácsterme pompás. - Mindenféle rendű és rangú ember a külső szobákban, amelyeken a család átjár. - Szolgák és urak. - Brunet másodszor van velünk.

Aki a látogatókat bevezeti, odajött hozzánk; - hozzám igen udvarias. - Bemutatkozott. - Aggályaim voltak. - Feleslegesen. - Bementünk, láttuk ebédelni a királyt és a királynőt. - Láttuk a többi hölgyet az ebédnél. - Este egy vígjátékot néztünk meg. Nem láttam és nem hallottam semmit. - Részeg asszonyok. - Mrs. Th-nek jobban tetszett az előbbi, mint az utóbbi.

Október 20, péntek. - Láttuk a királynőt, amint lóra szállt az erdőben. - Barna ruha, oldalvást üli meg a lovat: egy hölgy lovagolt mellette. - A királynő lova világosszürke; - pofaszíj. - A királynő galoppozott. - Elmentünk a lakosztályokhoz, megcsodáltuk őket. - Aztán bejártuk a palotát. - Az utakon bódék, üzletek. - Nagy mester kopott freskója. - Láttuk a király lovait és kutyáit. - A kutyák majd mind angolok. - Degeneráltak.

A lovak nem szépek. - Az istállók hidegek; a kutyaházak piszkosak.

Este a hölgyek az operába mentek. Én lemondtam, bár szívesen láttak volna.

A király balkézzel evett, mint mi.

21-e, szombat. Éjszaka megérkeztem. - Hazajöttünk Párizsba. - Azt hiszem, nem láttuk a kápolnát. - Fa, melyet letört a szél. - A francia székek mind festett deszkából készülnek.

Katonák a bíróság előtt. - A katonák nem felelnek a magisztrátusnak. - Dijoni asszony.

Rőzsenyalábok a palotában. - Minden elhanyagolt, kivéve a főbb termeket. Fák az úton, néhány magas öreg nincs köztük, sok igen fiatal és kicsi.

A női nyergeket, úgy látszik, rosszul készítik. A királynő kantárját ezüsttel fonták. - Az ostorszíj végén fémfoglatat, ezzel ütik a lovat.

Október 22, vasárnap. Versailles-ban. Gyatra város. Kordés árusok járkálják utcáit. - Silány boltok a fal mellett. - Utunk Sèvres-en keresztül vitt, ott a porcelán manufaktúra. - Fahíd Sèvresben Versailles felé. - A palota terjedelme nagy. - Homlokzata hosszú, nem néztem meg jól. - Vadaskert. Fekete hattyúk; fekete a lábuk; a szárazon szelídek. - Jégmadarak vagy sirályok. Madárház, igen nagy: háló, drót. - Fekete kínai szarvas, kicsiny. - Rinocérosz, letört sarva leragasztva, azt hiszem, kinő; a töve, úgy vélem, négy hüvelyk átmérőjű lehet; a bőre, mint bő ruha lötyög a testén és dereka körül, hatalmas állat, pedig fiatal: akkora, mint négy ökör. - Fiatal elefánt, most bújnak ki az agyari. - A barnamedve kinyújtja mancsait; mind nagyon szelíd. - Oroszlán. - A tigriseket nem néztem meg jól. - A teve vagy dromedár két púppal, itt Huguinnek hívják, nagyobb, mint akármelyik ló. - Két egypúpú teve. - A madarak között volt egy pelikán, mikor kiengedték, odament a forráshoz, úszkált, halat akart fogni. A lábain úszóhártyák: fejét vízbe dugta, hosszú csőrét oldalvást fordította. Két vagy három halat fogott, de nem ette meg.

Trianon: amolyan nyaraló-féle, Versailles-hoz tartozik. Nyitott portikusza van; a padlózat és, azt hiszem, a pillérek márványból. - Sok szoba van benne, amelyekre nem emlékszem pontosan. - Profir asztal, körülbelül öt láb hosszú és két-három láb széles, Velence ajándéka XIV. Lajosnak. - A tanácsteremben szinte minden, ami nem ajtó vagy ablak, úgy emlékszem, tükör. - Kis-Trianon: apró kastély, akkora, mint egy úrilak. - Az emelet téglás padlózatú. - Kis Vienne. - Az udvar rosszul kövezett. Az emeleten a szobák kicsik, az egyedüllét érzetét kelte nyugtathatják a képzeletet. A versailles-i kastély előtt a teraszon kis medencék, és azt hiszem, vannak még medencék lejjebb is. Kis udvarok. - A nagy galéria tükör borítású, a tükrök nem nagyon nagyok, de keretük összeér. Azt hiszem, nem készültek még el a nagy tükörlapok. - A színház igen nagy. - Nem emlékszem, láttuk-e a kápolnát. - Láttunk egy kápolnát, de nem emlékszem, hogy Versailles-ban vagy Trianonban. - A külügyek minisztériumában a padló téglából van. Az ebéd fejenként fél louis, azt hiszem, borralalóval együtt egy. - A vadaskertnél kiadtunk három livre-t, a palotában hat livre-t.

Október 23, hétfő. Tegnap este írtam Levetnek. - Megnéztük, hogyan készítik a tükröket. - Normandiából érkeznek lapokra vágva, talán egy harmad hüvelyk vastagságúak. Párizsban egy márványasztalon csiszolják őket úgy, hogy egyik táblát a másikhoz dörzsölik, és közékük homokot szórnak. A homok-fajtákat - azt mondják, ötféle van - nem tudtam megjegyezni. A fogantyú, amivel a felső üvegtáblát mozgatják, kerék formájú, és minden irányban mozgatható. A táblákat csiszolt felszínnel, de fényezetlenül szállítják, s így is maradnak mindaddig, míg csak valaki meg nem rendeli őket, hacsak az idő nem vakítja felületüket, mint mondják. A fényezésre szántakat vastag szövettel bevont asztalra fektetik, a szövetet erősen kifeszítik, hogy az ellenállás egyenlő legyen; aztán egy kézi csiszolóval dörzsölik az üveget, a csiszolót valami szerkezet szorítja le, amelynek működését nem értettem meg jól. A por, amelyet legvégül használnak, úgy láttam, aqua fortisban oldott vas; Baretti szerint *marc de l'eau forte*-nak nevezik. Ők vitriolról és salétromsavról beszéltek. A foncsorozáshoz kikalapált ónlemezt fektetnek le, és bedörzsölik higannyal, amivel egyesül. Aztán még több higanyt öntenek rá, amely a kölcsönös vonzás folytán vastagra dagad. Ezután a lemez legközelebb eső végére papírt helyeznek, s ezen csúsztatják végig az üveglapot, míg ráfekszik a lemezre a foncsor nagy részét maga előtt tolva. Ezután, úgy gondolom, az üveglapot szövetre nyomják rá és lejtősen megdöntik, hogy a felesleges foncsor lecsöpögjön; a lejtés szögét naponta emelik, a függőlegesig.

Útközben láttam a Grève teret, a polgármester házát és a Bastille-t.

Aztán elmentünk Sans-terre-hez, a sörfőzőhöz.³⁹ Körülbelül ugyanannyi malátát használ a sörfőzéshez, mint Mr. Thrale, és ugyanannyiért adja a sörét, bár nem fizet adót a malátáért, és alig több mint felét az angol adónak a sörért. A sört kicsinyben 6 pennyért árulják. 4000 hordóra valót főz egy évben. Párizsban tizenhét sörfőző dolgozik, ezek közül állítólag egyik sem főz nála több sört; ha mindegyiket 3000 hordóra becsüljük, az egy évben 51000 hordó. - Maguk készítik hozzá a malátát, mert a malátakészítés itt nem külön mesterség.

A Bastille várárka száraz.

Október 28, szombat. Meglátogattam Grand Chartreux-t, amit Szt. Lajos építtetett. - Negyven főnek épült, de csak huszonnégyen lakják, nem is lesznek benne többen. - A barátnak, aki beszélt velünk, csinos lakása volt. - Mr. Baretti azt mondja, négy szobája van, én csak háromra emlékszem. - Úgy láttam, könyvei francia nyelvűek. - A kertje ápolat, megkínált szőlővel. Láttuk a Place de Victoire-t, a király meg a fogoly népek szobraival.

Megnéztük a Luxembourg palotát is, meg a kerteket, de a Képtár zárva volt. - Felmásztunk a lépcsők tetejére. Colbrooke-kal ebédeltem, nagy társaság volt vele: - Foote, Sir George Rodney, Motteux, Udson, Taaf. - Kerestük a priort, és ágyban találtuk.

A szálló - egy guinea egy napra. - Kocsi, három guinea egy hétre. - Helybeli inas három livre egy napra. - Köznapi ebéd hat livre fejenként. Rendes kiadásaink egy napra körülbelül öt guineá-re rúgnak. - Rendkívüli kiadásainkat, szórakozást, borraivalókat, ruhaneműket, nem tudom összeszámolni. - Utazásunk napi tíz guinea.

Október 29, vasárnap. Megnéztük az *enfants trouvés*⁴⁰ internátusát. - Szoba mintegy nyolcvanhat gyerekkel. Egyharmada elpusztul; talán hétéves korukig veszik fel és mesterségre tanítják őket; a papírokat, amit elküldenek velük, rendszerint a ruhájukra tűzik. - Több gondozónőre lenne szükség. - Láttam a kápolnájukat.

³⁹ Sans-terre volt később a forradalom idején a guillotine-t őrző csapatok parancsnoka, és ő vezette a vérpadra XVI. Lajost is.

⁴⁰ *enfants trouvés*: talált gyermekek.

Elmentünk St. Eustatiába. Megszámlálhatatlanul sok kislány katekizál, több csoportban, talán 100 jut egy katekistára. - Máskor oktatják a fiúkat, máskor a lányokat. - A szentbeszéd; a szónok sapkát visel, amit levesz fejéről az isteni Név említésekor, mozgása a szokásos, nem nagyon heves.

November 1, szerda. Elhagytuk Párizst. - St. Denis, nagy város; a templom nem nagy, de a középső hajó igen fennkölt és áhítatot gerjesztő. - Baloldalt a kápolnák a fal vonalán kívül épültek, ez tönkreteszi az oldalak szimmetriáját. Az orgona magasabban van elhelyezve, mint bármelyik, amelyet eddig láttam. - A kapuk rézből vannak. - A középső kapun a Mi Urunk története. - A festett ablakok történelmi értékűek, azt mondják különlegesen szépek. - Voltunk egy kolostor templomában is, amelynek főbejáratát kupola fedi; nem tudtunk beljebb menni, amúgy is csaknem egészen sötét volt már.

November 2, csütörtök. Ma érkezünk Chantilly-be, Gondé herceg egyik székhelyére. - A helyet csodálatosan széppé teszi a sok víz, amely hol forrásként fakad fel, hol vízesésként hull alá, patakokban folyik, vagy tóvá terül szét. A víz szinte túlságosan is közel van a kastélyhoz. Egy három ligányira⁴¹ levő forrásból vagy folyóból vezetik oda mesterséges csatornában, amely egy liga hosszan a föld alatt halad. - A ház főséges. - A vitrin jól megrakva; amire emlékszem: egy víziló-állkapocs, egy kölyök víziló kitömve, de olyan kicsi, hogy kételkedem valódiságában. - Koraszülötthöz mérten túl szőrösnek találtam, kifejtett magzatnak túl kicsi volt. - Semmi sincs spirituszban, minden száraz - a kutya; az őz; a hangyászmedve hosszú orrával. - A tukán csőre hosszú és széles. - Az istállók igen hosszúak. - A lefolyócsatorna nem bűzlik. - A vadaskertben kevés az állat. - Két *faussan* vagy braziliai menyét, foltosak, igen vadak. - Van erdő, és azt hiszem, park is. Addig sétáltam, míg nagyon elfáradtam, és másnap reggelre a lábaim kisebesedtek, az ujjaim fájtak.

November 3, péntek. Compiègne-be érkezünk, igen nagy város, királyi palotával, amely ötszögletű udvar köré épült. - Az udvart boltozatosan képezték ki, és bejárata egyik oldalon, egy szelíd emelkedőn van. - Beszélgetés a festészetről. - A templom nem túlságosan nagy, de igen nemes vonalú és gazdag. - Eleinte nehezemre esett a járás, de fokozatosan hozzászoktam a mozgáshoz. - Este érkezünk Noyonba. Püspöki város. - A katedrális nagyon szép, az oszlopok váltakozva gótikusak és korinthusziak. - A nemesen szép plébániatemplomba is bementünk. - Noyont fal övezi, azt mondják, három mérföld a kerülete.

November 4, szombat. Nagyon korán keltünk. St. Quintinen keresztül, nem sokkal három óra után érkezünk Cambrai-be. - Elmentünk egy angol apácázárdába, mert levelet hoztunk gyónatójuknak. Welch atyának, aki este meglátogatott bennünket.

November 5, vasárnap. Megnéztük a katedrális. - Igen szép, mindkét oldalán kápolnákkal. - A kórus pompás. - A korlát egy része rézből van. - A hajó hatalmas, nagyszerű. - Az oltár, amennyire látni lehetett, ezüst. - A miseruhák gazdagok. - A bencések templomában...”

A naplónak itt hirtelen végeszakad. Hogy írt-e még valamit ezután, nem tudom; valószínűleg azonban nem sokat, mert november 12-e körül már visszaérkezett Angliába. Ezek a rövid úti jegyzetek, bár egyenként aprólékosnak látszanak, együttesen tekintélyes adattömeget tartalmaznak, s oly tüzetes érdeklődésről s oly pontos megfigyelésről tesznek tanúságot, hogy úgy vélem, kevés utazónál tapasztalhatunk hasonlót, különösen ily előrehaladott korban. Tökéletesen megcáfolják azt a felületes megállapítást, amelyet róla terjesztettek, hogy ti. *nem*

⁴¹ liga: régi hossz mérték.

látott meg semmit; ha nem sajnálja a fáradságot és átvizsgálja és rendezi feljegyzéseit, kétségtelenül igen szórakoztató elbeszélés kerekedett volna ki belőlük.

Mikor egy évvel később Londonban találkoztam vele, a következőképpen számolt be francia útjáról: „Uram, láttam mindent, ami Párizsban és környékén látható; de hogy az ottani népet is megismerjem, ahhoz több időre lett volna szükségem. Éppencsak elkezdhettem az ismerkedést Drumgold ezredes révén, aki igen magasrangú férfiú, az *École Militaire* vezetője, sokoldalú egyéniség, mert előbb a retorika professzora volt, csak azután lett katona. És Uram, igen kedvesek voltak hozzám az angol bencések, kolostorukban egy cellát fenntartottak a számomra.”

A következőket jegyezte még meg: „Az arisztokraták nagyszerűen élnek Franciaországban, a többiek annál nyomorúságosabban. Nincsen elégedett középső réteg, mint Angliában. A párizsi üzletek gyatrák: a piacon a hús olyan, hogy Angliában a börtönbe küldenék a hentest; és Mr. Thrale helyesen jegyezte meg, hogy a franciákra a szükség kényszerítette rá szakácsművészetüket, mert a hús ehetetlen, hacsak valami ízt nem adnak hozzá. A franciák illetlen népség: köpködnek mindenütt, amerre járnak. Egy előkelő, irodalmi műveltségű hölgnél (Madame Du Bocage-nál) az inas kezébe vette a cukrot, úgy dobta a kávémba. Éppen félre akartam tolni a csészémet, de mikor meghallottam, hogy a kávé az én kedvemért készült, kénytelen voltam az inas ujjá-ízét is megkóstolni. Ugyanez a hölgy teát is készíttetett *à l'Anglaise*. A teáskanna csöve eldugult, a hölgy megparancsolta tehát inasának, hogy fújjon bele. Franciaország rosszabb Skóciánál, minden téren, kivéve az időjárást. A természet többet adott a franciáknak, de ők kevesebbet tettek saját érdekükben, mint a skótok.”

Úgy esett, hogy Foote Dr. Johnsonnal egyidőben tartózkodott Párizsban, és leírása barátom ottani tartózkodásáról valóban nevetséges. Azt állítja, hogy a franciák elámultak alakján, modorán és ruházatán, mert makacsul ragaszkodott ugyanahhoz az öltözékhez, amelyet Londonban viselt, barna ruhájához, fekete harisnyájához és puha ingéhez.

Megjegyezte, hogy egy ír úriember így szólt Johnsonhoz: „Uram, Ön nem látta a legjobb francia színészeket.” JOHNSON: „Színészeket, Uram! Nem tartom őket többre, mint azokat a teremtményeket, akik az asztal tetején vagy egymásra rakott székeken egyensúlyozva figuráikkal nevettetik az embereket, akár a táncoló kutyák.” - „De Uram, azt csak megengedi, hogy a színészek között van, aki jobb a többinél?” JOHNSON: „Igen, Uram, mint ahogyan a kutyák között is van, amelyik jobban táncol, mint a többi.”

Franciaországi tartózkodása idején általában igen következetesen latinul beszélt. Alapelveként vallotta, hogy az ember ne alázza meg magát olyan nyelv használatával, amelyet tökéletlenül bír. Valóban gyakran megfigyelhetjük, mennyivel alacsonyabbrendűnek, szinte gyermekesnek látszik az olyan ember, aki csak törve beszél egy nyelvet. Amikor Sir Joshua Reynolds a Királyi Akadémia ebédjén bemutatta őt egy igen előkelő franciának, Johnson nem volt hajlandó franciául beszélni, hanem latinul társalgott, bár Öexcellenciája, talán Johnson angolos kiejtése miatt, egy szót sem értett az egészből. Máskor meg észrevették, hogy egy másik magasrangú franciával franciául beszél, bár az illető tudott angolul. Mikor kissé meglepetten ennek okát tudakolták, Johnson így felelt: „Úgy gondolom, beszélek olyan jól franciául, mint ő angolul.”

Hadd említsek meg itt egy mulatságos anekdotát, ahogyan nekem Mr. Beauclerk elmesélte, s amennyire tőlem telik, igyekszem egy úriember élénk modorában előadni a történetet. Becsületére szolgáljon, s ezért helyénvaló itt megjegyezni, hogy Dr. Johnson szerint mind emlékezetének pontosságára, mind elbeszélésének igaz voltára bízást hagyatkozhatom. „Midőn Madame de Boufflers először járt Angliában, mesélte Beauclerk, igen szeretett volna

találkozni Johnsonnal. Kívánságára elmentem vele Johnson Temple-beli lakására, ahol a Doktor egy ideig társalgásával szórakoztatta őt. Midőn látogatásunk végeztével eltávoztunk, és éppen kiértünk az Inner Temple Lane-re, amikor hirtelen mennydörgésszerű zaj ütötte meg fületem. A zajt Johnson idézte elő, akinek némi töprengés után úgy látszik eszébe jutott: elmulasztotta az irodalmi rezidenciájától elvárt illő tiszteletet megadni egy előkelő idegen hölgynek, s lovagias mivoltát buzgón bizonyítani vágyván, feldúltan lerohant a lépcsőn. Még nem értünk el a Temple Gate-ig, már utolért bennünket, közénk furakodott, megragadta a hölgy kezét és kocsijához vezette. Kopott barna délelőtti ruhát viselt, papucsszerű ócska cipőt, feje búbjára kicsiny, összezsugorodott paróka tapadt, és inge ujja meg a térdnadrágja szára szabadon lebegett. Tekintélyes tömeg gyűlt köréje, meglepődve a nem mindennapi látványtól.”

Angol kocsmák

Chapel House-ban, egy kitűnő fogadóban ebédeltünk. Johnson hosszan bölcsekedett, milyen szerencsés Anglia fogadóival és kocsmáival, és diadalmasan lenézte a franciákat, amiért semmilyen formájában nem ismerik a fogadóbeli életet. „Nincs olyan magánház - mondotta -, ahol az ember oly pompásan mulathatna, mint egy jó kocsmában. Vegyék bár körül pompásnál pompásabb dolgok a legnagyobb bőségben, akármekkora fényűzés, előkelőség, buzgókodjanak bárhogyan, hogy mindenki fesztelenül érezze magát: a dolgok természeténél fogva ilyesmi lehetetlen, mert a ház ura aggódik, vajon jól mulatnak-e vendégei, a vendégek aggódva ügyelnek, hogy házigazdájukhoz kedvesek legyenek, és valóban csak egy szemtelen fickó vetemedhetik arra, hogy úgy parancsolgasson a más házában, mintha minden a sajátja lenne. A kocsmában ezzel szemben senkit sem nyomaszt semmiféle aggodalom. Mindenki bizonyos lehet, hogy szívesen látják, és minél nagyobb zajt csap a vendég, mennél több dolgot ad, minél több finomságot parancsol asztalára, annál szívesebben. Nincs szolga, aki olyan készséggel szolgálna ki ura vendégét, mint a pincér, akit sarkall az azonnali jutalom reménye, amelyben szívélyessége arányában részesül. Nem Uram, az ember sok mindent kitalált a gyönyörűségére, de semmi sem szerzett annyi jókedvet és örömet, mint a jó fogadók meg kocsmák.”

Lichfieldi csevegés

Mr. Seward és Mr. Pearson, egy másik itteni lelkész együtt vacsoráztak velünk fogadónkban, és miután elmentek, sokáig együtt üldögtünk még Johnsonnal, ahogy azt Londonban szoktuk.

Itt felidézem barátom beszélgetésének néhány töredékét, amely e kiránduláson elhangzott.

„Uram, a házasság sokkal szükségesebb dolog a férfinak, mint a nőnek, mert a férfiak sokkal kevésbé képesek megteremteni maguknak a házi kényelmet, mint a nők. Emlékszik, mondtam néhány hölgynek a napokban, hogy gyakran csodálkoztam már, miért mennek férjhez fiatal hölgyek, amikor annyival szabadabban élnek és sokkal nagyobb figyelemben részesítik őket, míg hajadonok. Igaz, nem említettem a *nyomós* okot, amiért férjhezmennek - a *mechanikus okot*.” BOSWELL: „Nos hát, ez valóban elég *nyomós* ok. De vajon fantáziánk nem növeli-e a valóságosnál nagyobb fontosságúra? Vajon bizonyos mértékig nem önámítás-e ez bennünk is, csakúgy, mint a nőkben?” JOHNSON: „Hát igen, Uram, de ez az önámítás mindig újra kezdődik.” BOSWELL: „Nem tudom, hogyan van, de nagyjában-egészében ez a szenvedély több szerencsétlenséget idéz elő, mint boldogságot.” JOHNSON: „Nem hinném, Uram.”

„Sose beszéljen egy férfiról, annak jelenlétében. Az ilyesmi mindig tapintatlan és sértő lehet.”

„A kérdezősködés nem úri emberekhez illő beszédforma. Fensőbbiséget feltételez, és különösen helytelen valakit saját magáról kérdezni. Lehetnek korábbi életében olyan részletek, amelyeket nem akar másokkal közölni, sőt, maga sem akar rájuk emlékezni.”

„Az ember vigyázzon, sose meséljen el önmagáról olyasmit, ami hátrányos színben tünteti fel. Az embereket mulattathatja, nevetnek rajta, amikor meséli, de vissza fognak emlékezni rá, és egy későbbi alkalommal felhasználhatják ellene.”

Utazás Londonba

Másnap, miután Dr. Johnson ismertette Dr. Taylорral az okot, amiért gyorsan vissza kell térnie Londonba, úgy döntöttünk, hogy ebéd után indulunk. Dr. Taylor néhány szomszédját látta vendégül aznap. Johnson elismeréssel beszélt valakiről, aki eljutott az igazi filozófusi bölcsességhez, azaz megszabadult igényeitől. „Akkor hát, Uram - mondtam -, a vadember a legbölcsebb ember.” „Uram - felelte Johnson -, én nem arról beszélek, hogy valaki nem ismer igényeket, hanem arról, aki fölébük emelkedik.” Én állításával szemben kitartottam amellett, hogy jobb, ha az embernek - például - vannak finom ruhái, mint ha nem érzi hiányukat. JOHNSON: „Nem Uram, a finom ruha csak annyiban jó, amennyiben a megbecsülés megszerzésére szolgáló egyéb eszközök hiányát pótolja. Talán bizony XII. Károlyt kevésbé tisztelték, amiért durva kék kabátot viselt és fekete bottal járt? És a porosz király is nyilván azért öltözik egyszerűen, mert elegendő a jellemében rejlő méltóság.” És itt kellemetlen helyzetbe bonyolódott, mert meggondolatlanul a következőket mondtam: „Vajon Önnek nem volna előnyös, Uram, ha bársony hímzést hordana?” JOHNSON: „Uram, minden vitának véget vet, ha a vitába belekeveri ellenfelét. Csak ennyire telik a jó modorából? Íme, ez az, amit Ön hiányolhat.” Mentegetőztem, mondván, csak azért említettem őt példaképpen, hogy lehet bár valakinek lehető legkevesebb igénye e földön, s mégis, ha jobban öltöznék, csak díszére válnék.

Az asszonyok meg a pénz

„Általában - mondotta egyszer Johnson - a gyenge ember házasodik szerelemből.” Aztán a vagyonos nővel kötött házasságról beszéltünk, és szóvá tettem azt a közismert nézetet, hogy a férfi alapján véve gazdagabb lesz, ha igen csekély hozománnyal rendelkező leányt vesz el, mert a gazdag nő vagyonának arányában költségesebb, míg az a nő, aki semmit sem hoz a házasságba, módjával fog költekezni. JOHNSON: „Higgye el, Uram, ez nem igaz. A vagyonos nő, mivel hozzászokott ahhoz, hogy pénzzel bánják, okosan költi el, de aki házassága révén jut először pénzhez, amellyel rendelkezhet, olyan élvezetet talál a költekezésben, hogy meggondolás nélkül szórja majd a pénzt.”

Dicsérte korunk hölgyeit, azt állítván, hogy hűségesebbek férjeikhez és minden tekintetben erényesebbek, mint a régiek voltak, mert értelmük műveltebb. Józan gondolkodását és helyes látásmódját kétségen kívül bizonyította, hogy sohasem panaszkodott, sohasem volt hajlamos gyalázkodó kirohanásokat intézni a mai kor ellen, amint az annyira általános, amikor felületes elmék valamin felháborodnak. Ellenkezőleg, szívesen dicsérte korunkat, s hangsúlyozta annak magasabbrendűségét, minden téren, kivéve a kormányzat iránt tanúsított respektust: a lazaság fő okát, mint mondotta, a monarchia ama megrázkódtatásában kell keresnünk, amelyet a forradalomban szükségképpen elszenvedett; másodsorban azokban a félénk engedményekben, amelyeket az egymást követő kormányok a jelenlegi Felső uralkodása idején a különböző

pártoknak tettek, örömmel gondolok arra, hogy megélhette, amikor a Korona végül is visszanyerte jogos hatalmát.⁴²

Lelkiismereti kérdés

Április 5-én, pénteken, lévén nagypéntek napja, miután reggeli misét hallgattunk a Szent Kelemen-templomban, együtt sétáltunk haza Johnsonnal. A római katolikus vallásról beszélgettünk. JOHNSON: „A barbár korokban, Uram, a papokat és népet egyaránt megtévesztették. De azután vétkes feslettséget hozott divatba a klérus, mint teszem azt, eltűrték, hogy a papoknak ágyasaik legyenek, aztán a festett képek imádását, amit igaz, nem követeltek meg, de tudtak róla és megengedték.” Élesen bírálta a Rómában engedéllyel működő bordélyházakat. BOSWELL: „Eszerint, Uram, Ön nem engedne meg semmiféle szabálytalan érintkezést a nemek között?” JOHNSON: „Nem Uram, semmi esetre sem. Sokkal szigorúbban büntetném, mint ahogyan teszik, s ily módon megfékezném. Minden országban mindig volt paráználkodás, csakúgy, mint ahogyan mindenütt van tolvajlás. De lehet több vagy kevesebb akár az egyikből, akár a másiból, a törvény szigorának megfelelő arányban. Minden ember természete szerint hajlamos a paráználkodásra, mint ahogyan minden embernek természetében van a lopás. És, Uram, nagyon is abszurd az a gyakran hangoztatott érv, hogy tudniillik a prostituáltakra szükség van, mivel ők hivatottak megvédeni az élet tisztességes rendjét, nehogy megsértsék a vágy erőszakos következményei; sőt, az ilyesmit engedélyezni kell, hogy megvédelmessze feleségeink s leányaink tisztaságát. Uram, szilárdan végrehajtott, szigorú törvények bizvást elegendők volnának e bajok ellen, s kellőképpen támogatnák a házasságot.”

Elébe tártam a következő esetet. „Képzeljünk el egy apát, aki tudja, hogy leányát elcsábították, a leány szerencsétlensége azonban rejtve maradt a világ előtt; házában tartsa-e az apa ezt a leányt? Vajon így cselekedvén, nem válik-e cinkossá mások rászédésében? Talán jöhet egy becsületes, gyanútlan férfiú, s feleségül veszi ezt a nőt, hacsak az apa nem közli vele az igazságot.” JOHNSON: „Nem Uram, az apa semmiféle csalárdtságban nem lesz bűnrészes. Leánya az ő házában él, s ha valaki udvarol neki, ám vállalja a kockázatot. Ha egy barátja vagy akárki más véleményét kéri, vajon feleségül vegye-e a leányt, lebeszélheti őt erről, anélkül hogy megmondaná, miért, hiszen igaz véleményét kérték. Ha pedig több lánya van s valamennyien tudnak nővérük vétkéről, leghelyesebb, ha az apa nem tartja házában a leányt. Gondolja meg, ez az élet rendje; meg kell ítélnünk egymás jellemvonásait, amennyire tudjuk; és sem az őszinteség, sem a becsület nem kötelez arra senkit, hogy elmondja nekünk leánya vagy saját hibáit. A férfi, aki elcsábította barátjának leányát, nem fogja mindenkinek elmondani: »Ügyeljetek rám; nehogy gyanútlanul beengedjétek házatokba. Én egykor elcsábítottam egy barátom leányát. Elcsábíthatom a tiéteket is.«”

Arisztotelész és Othello

Szóvá tettem Arisztotelész elméletét *Ars Poeticájából* a katharziszról „a szenvedélyektől való megtisztulásról”, mint a tragédiák céljáról. „De vajon hogyan tisztulnának meg a szenvedélyek a borzalom és sajnálat révén?” - mondtam én tudatlanságot színlelve, hogy beszédre készítsem, mert sokszor szükségem volt ilyen ügyeskedésre. JOHNSON: „Nos hát, Uram, gondolja meg, mi a megtisztulás eredeti értelme. Nem egyéb, mint a tisztátalanságok

⁴² Boswell itt valószínűleg a francia forradalom hatására életbeléptetett szigorúbb rendelkezésekre és a Parlament jogkörének megnyirbálására céloz.

kiűzetése az emberi testből. A szellem ugyanilyen tökéletlenségeknek van alávetve. A szenvedélyek az emberi cselekvések leghatékonyabb rugói, de mivel tisztátalanságokkal keverednek, meg kell tisztulniuk a borzalom és a sajnálat segítségével. A nagyratörés például nemes szenvedély, de ha azt látjuk a színpadon, hogy azt az embert, aki mértéktelen nagyratörésében jogtalanságok árán emelkedik fel, utoléri a büntetés, megrettentenek az ilyen szenvedély végzetes következményei. Ugyanígy szükség van bizonyos mérvű bosszúvágyra, de ha látjuk, hogy valakit bosszúvágya túl messzire ragad, megszánjuk bosszúja tárgyát s megtanuljuk a szenvedélyünket fékezni.” Beszámolóm ez alkalommal cseppet sem méltó a módhoz, ahogyan Johnson gondolatait kifejezte: oly meggyőző erővel, oly ragyogóan beszélt, hogy Mr. Cradock odasúgta nekem: „Ó, bárcsak könyvben örökítenék meg.”

Megjegyeztem, hogy az *Othello* nagy hibája az erkölcsi tanulság hiánya: vagyis az, hogy senki sem állhat ellen olyan gyanakvásnak, aminőt ravaszul Othello lelkébe oltottak. JOHNSON: „Mindenekelőtt azt az igen hasznos erkölcsi tanulságot vonhatjuk le az *Othellóból*, hogy ne kössünk egyenlőtlen házasságot, másodsorban megtanuljuk, hogy ne adjuk át magunkat túlságosan könnyen a gyanakvásnak. A zsebkendő csak pusztá fogás, bár igen ügyes fogás, és semmi más körülmény nem szolgáltat alapos okot a gyanúra, legfeljebb az, amit Jago mond el arról, hogy Cassio álmában forró szavakat suttogott Desdemónához, ám ez csupán egyetlen ember állítása. Nem Uram, úgy vélem, az *Othellóban* több az erkölcsi tanulság, mint a drámák legtöbbszörében.”

Skót viccek

Mr. Arthur Lee említést tett néhány skótról, akik egy terméketlen területet vettek birtokukba Amerikában, s csodálkozott, vajon miért éppen azt a területet választották. JOHNSON: „Nos hát, Uram, minden terméketlenség viszonylagos. A *skótok* nem tartották terméketlennek.” BOSWELL: „Ugyan, ugyan, az angoloknak hízeleg. Ön már volt Skóciában, Uram, nos mondja, nem látott ott elég enni- meg innivalót?” JOHNSON: „Hát persze, láttam Uram, enni- meg innivaló is akad ott, éppen annyi, amennyi elég ahhoz, hogy az embereknek legyen erejük elmenekülni hazulról.” Mindez a röpké, friss elmésség játékosan hangozott el, tréfából, s Johnson mosolyogva bizonyította, hogy csupán szellemességnek szánta. E tárgyban Johnson és Mr. Wilkes tökéletesen azonosultak, teljes volt köztük az egyetértés, és én tudtam, mivel mindketten jártak már Caledóniában, és hogy meggyőződtek róla, csakis szűk látókörű és tudatlan emberek képzelik ezt az országot az éhínség földjének. De mulattatta őket a régi tréfák felelevenítése. Midőn kijelentettem, hogy Skócia egy tekintetben felette áll Angliának, abban ugyanis, hogy ott senkit sem lehet letartóztatni pusztán azért, mert adósa valakinek s a másik esküt tesz ellene; előbb bírói ítéletre van szükség, amely megerősíti a követelés jogosságát, s a bírói ítéletet megelőzően az adóst csak akkor lehet letartóztatni, ha hitelezője megesküszik, hogy az adós az országból menekülni készül, azaz, jogi nyelven kifejezve *in meditatione fugae* találhatik. WILKES: „Azt hiszem, ezt az esküt bizton leteheti bárki az egész skót nemzetről.” JOHNSON: (Mr. Wilkeshez) „Ha nem tudná, Uram, nemrég elvittem Boswell barátomat és mutattam neki egy kis valódi civilizációt egy angol vidéki városban. Szabadjára engedtem őt Lichfieldben, szülővárosomban, hadd lásson egyszer igazi udvariaságot, mert, tudja, szegény vademberek között él Skóciában és korhelyek közt Londonban.” WILKES: „Kivéve, amikor komoly, józan, tisztességes férfiak között ül, mint Ön meg én.” JOHNSON: (mosolyogva) „Mi meg szégyenkezünk miatta.”

Johnson születésnapja

(1777) szeptember 18, csütörtök. Tegnap este Dr. Johnson azt javasolta, hogy Dr. Taylor szobájában gyűjtsák meg majd egyszer a kristálycsillárt avagy kandelábert. Taylor azt mondta, holnap este meggyújtják. „Ez nagyon jó lesz - mondtam én -, mert holnap lesz dr. Johnson születésnapja.” Láthatóan nem tetszett neki, hogy szóvá tettem, és (kissé keményen) azt mondta, nem óhajtja, hogy a csillárt másnap meggyújtásák.

Némely hölgyek, akik tegnap hallották, amikor Johnson születésnapjáról említést tettem, ma ott voltak ebéden és akaratlanul is gyötrelmet okoztak neki jókívánságaikkal. Nem tudom, miért nem szerette, ha születésnapját emlegették, tán azért nem, mert a halál közeledtére emlékeztette, s ettől állandó rettegés kínozza.

Beszéltem neki egyik barátomról, akit azelőtt búskomorság és a halálfélelem gyötört, most pedig kiegyensúlyozott, békésen, minden aggodalom nélkül várja elmúlását. „Uram - felelte Johnson -, ez csupán a rendellenes képzeletvilág irányváltoztatása.”

A korai felkelésről

Említettem Johnsonnak, hogy Lord Monboddó minden reggel négykor ébred, majd, mivel ez szerinte igen egészséges, mezítelenül járkal nyitott ablakok mellett a szobájában, s ezt *lég-fürdőnek* nevezi, aztán visszafekszik ágyába és újabb két órát alszik. Johnson, aki kész volt lesújtani mindenre, amit aránytalanul fontoskodva adnak elő, így felelt: „Azt hiszem, Uram, az egész mindössze ennyi: felébred négykor, nem tud aludni, míg le nem hűti magát, s ezzel az ágy melegét ismét kíváncsossá nem teszi.”

Beszéltem neki arról, milyen nehéz reggel felkelni. Dr. Johnson elmondta nekem, hogy „A tudós Mrs. Carter az időben, amikor nagy buzgalommal tanult, nem ébredt fel reggel oly korán, mint szeretne volna. Ezért kitalált egy szerkezetet; meghatározott időpontban éjjeli lámpása elégetett egy zsinórt, amelynek végén jókora súly függött; a súly nagy zajjal leesett, s ő felébredt álmából, így aztán már nem esett nehezére a felkelés.” De, mondtam én, nekem éppen a felkelés nehéz, s már sokszor kívántam, bárcsak kitalálnának valami gyógyszert azoknak a kínoknak megszüntetésére, melyeket a felkelés mindig okozott, hacsak nem hevertem előzőleg jó hosszú ideig ágyamban. Talán volna valami a Természet raktárában, ami segíthetne ezen. Gondoltam már emeltyűre, amely fokozatosan kiemelne, de ez is belső hajlamaimmel ellentétes cselekedetre kényszerítene. Olyasmit szeretnék, ami megszünteti a *vis inertiae*-t⁴³ és rugalmassá teszi az izmokat. Mivel feltételezem, hogy az emberi testben idegen anyagok működése bármiféle állapotot előidézhethet, amelyben már valaha leledzett, és mivel voltam olyan állapotban, amikor a felkelés nem esett nehezemre, hanem könnyű, sőt, néha egyenesen kellemes volt, azt hiszem, ezt az állapotot elő lehetne idézni, ha tudnánk, mivel. Felmelegíthetjük testünket, lehűthetjük, megfeszíthetjük, elernyeszthetjük, s bizonyosan van rá mód, hogy olyan állapotba hozzuk, amikor az ágyból való felkelés nem kellemetlen.

Johnson megjegyezte: „Az embernek elegendő alvásra van szüksége, s ennek időtartama Dr. Mead szerint hét és kilenc óra között váltakozik.” Elmondtam neki, hogy Dr. Cullen szerint az embernek nem szabad többet aludnia, mint amennyit egyhuzamban aludni tud. JOHNSON: „Ez a szabály, Uram, nem lehet helytálló minden esetben, mert sok ember álmát szakasztja meg betegség, s nyilván Cullen sem kívánhatja, hogy valaki felkeljen egy órai alvás után. Az ilyen életmód hamarosan *valóban hosszú álomban* végződne.” Dr. Taylor, azt hiszem igen

⁴³ *vis inertiae*: tehetetlenségi erő.

helyesen, megjegyezte: „Ha valaki nem tud a szokásos időben aludni, nem erősebb másoknál, hanem inkább valami baj van vele; egészséges emberben ugyanis erősen él az evésre, az ivásra és az alvásra való természetes hajlam.”

Víz vagy bor?

Johnson ma este azt tanácsolta, ne tegyem mesterkéltté gyermekeim nevelését. „Az élet - mondotta - nem tűr mesterkéeltséget; úgy kell tennie mindent, ahogyan mások tesznek.”

Amikor visszafelé kocsiztunk Ashbourne-be, Dr. Johnson, mint már előzőleg többször, újfent azt tanácsolta, csakis vizet igyam. „Mert akkor biztos lehet benne - mondotta -, hogy nem részegedik le, míg ha bort iszik, ebben sohasem lehet bizonyos.” Én azt mondtam, a borivás olyan élvezet, amelyről nem szívesen mondanék le. „Nos Uram, kétség nem fér hozzá, hogy nem meginni a bort: nagy lemondás, de hasznos lehet.” Mindazonáltal elismerte, hogy a borivás nem rövidíti meg az életet, s azt mondta, semmivel sem adna kevesebbet egy bizonyos híres nagyívó skót lord (megnevezte az illetőt) életéért, mint egy józan emberéért. „De mondja - kérdezte a tőle megszokott értelmes és alapos érdeklődéssel -, sok bor kell-e ahhoz, hogy ez az ember ittas legyen?” „Jókora mennyiségű bor vagy erős puncs kell hozzá” - feleltem. „Akkor - mondotta - ez a rosszabb eset.” Barátom megjegyzését a következőképpen bátorítom megvilágítani. „Ha az erődítmény hamar megadja magát, falai kisebb kárt szenvednek, mintha hosszú és hiábavaló ellenállást fejt ki.”

Megkockáztattam, hogy megemlítek valakit, aki legalább olyan szenvedélyesen skót volt, mint amennyire Johnson angol, és aki szó szerint ugyanolyan kevésre becsülte az angolokat a skótokkal összehasonlítva, mint Johnson a skótokat az angolokhoz mérten. Elmondottam, hogy ez az ember így nyilatkozott Johnsonról: „Átkozott gazember! Így merészel beszélni a skótokról!” Ez mintha egy pillanatra meghökkentette volna. Az ellentmondás hatására talán olyan nézőpontból látta meg a skótok iránt táplált, rendkívül erős előítéletét, amely némiképp neki is új volt.

Egy quaker naplója

Johnsont roppantul szórakoztatta a *Critical Review* az évi egyik cikke, amelyet megmutattam neki, s amely John Rutty: *Napló és Beszélgetések Önmagammal* című különös művéről számol be. Dr. Rutty quaker volt, meglehetősen jó hírű dublini orvos és több könyv szerzője. Ezt a naplót, amelyet 1753-tól egészen halála évéig, 1775-ig vezetett, most két nyolcadrét kötetben kiadták. A naplóban a szerző, szívbéli egyszerűséggel, aprólékosan és őszintén beszámol lelkiállapotáról. Néha kicsit nevetséges, de semmivel sem nevetségesebb, mint sok ember története lenne, ha ugyanilyen nyíltan ismertetnék.

A szemleíró az alábbi példákat idézte:

„1753. tizedik hónap 23. Egy óra fölösleges lustálkodás az ágyban.

Tizenkettedik hónap 17. Szelek és emésztési zavarok miatt hypochondriás komorság.

Kilencedik hónap 28. Túl nagy adag whisky.

29. Komor, bosszús, haragos nap.

1757. első hónap 22. Kicsit disznólkodtam ebédnél és uzsonnánál.

31. Mogorva voltam, mert bosszantottak.

Második hónap 5. Nagyon mogorva avagy csípős voltam.

14. Bosszús voltam böjtölés miatt.

Korholtam alárendeltjeim éles nyelvét, mert testileg gyengélkedtem.

Harmadik hónap 11. Felbosszantottak, s ahelyett, hogy megróttam volna az illetőt, két napig némán haragot tartottam.

22. Túl hevesen korholtam.

23. Megint mogorvaság.

Negyedik hónap 29. Vétkes mogorvaság.”

Johnson szívből kacagott a jó kvietista önmarcangoló feljegyzésein, különösen azon, hogy oly komoly megbánással említi „*disznólkodását az evésben*”, és „*kedélye mogorvaságát*”.

Őrültrekről

Szeptember 20-án, szombaton, reggeli után, mikor Taylor kiment gazdaságába, Dr. Johnson meg én komolyan elbeszélgettünk a melankóliáról és az örültrekről, amelyeket vélekedésem szerint, hajlamos volt téves módon összekeverni. Lehet, hogy a melankólia, akárcsak a láng-elme, közeli rokonságban áll az örültrevel, de szerintem alapvető különbség van közöttük. Midőn az örültrekről beszélt, úgy kellett érteni, hogy nagymértékben zaklatott egyénekről, vagy ahogyan közönségesen mondják, „elmebetegekről” beszél. Némely régi filozófusok véleménye szerint a helyes gondolkodástól való minden eltérés örültre, s ha valaki mind a régi, mind a modern tudósok véleményére kíváncsi e tárgyban, érdekes tények változatos sorával illusztráltan, összegyűjtve elolvashatja őket Dr. Arnold szórakoztató könyvében.

Johnson ezt mondotta: „Az örült szívesen van azok társaságában, akiktől fél, nem úgy, ahogyan a kutya fél a korbáctól, hanem akikre félő tisztelettel tekint.”

Meghökkenett e megfigyelés igazsága. Annak társasága, akire az ingadozó és búskomor szellemű emberek félő tisztelettel tekintenek fel, megfélemezteti és elrendezi szellemük kellemetlenül zavart összevisszaságát, s a szilárdság és viszonylagos nagyság szemlélete megnyugtatja őket.

Ezt mondta még: „Az örültek állapotuk rosszabbodásával valamennyien érzékvé válnak. Kielégülést keresnek, hogy megnyugtassák elméjüket és eltereljék figyelmüket szenvedéseikről, de mikor betegségük súlyossá válik, már a gyönyör is kevésnek bizonyul, s a szenvedésben keresnek csillapulást. Az elfoglaltság, Uram, s a kemény körülmények elejét veszik a búskomorságnak. Azt hiszem, amerikai hadseregünkben egyetlen ember sem akadt, aki megörült volna.”

Színészekről és színészetéről

Egy este Johnson, igen jó hangulatban lévén, néhány találó jellemzéssel szórakoztatott bennünket. Igen sajnálom, hogy akadt köztük olyan, amely kiesett emlékezetemből. Tapasztalatból tudom, hogy ha barátom társalgásának ízét legalább némiképpen meg akarom őrizni, szavait haladéktalanul papírra kell vetnem. Mondásainak emlékezetből való felidézése olyan, mintha valaki állott, fonnyadt gyümölcsöt vagy zöldséget akarna befőzni vagy savanyítani, akkor, amikor már alig valami vagy semmi sem maradt üde friss ízéből.

Olvasóimnak átnyújtok egy füzet abból, amit azon az estén gyűjtöttem a johnsoni kertből.

„Néhai barátom, Cork grófja roppantul vágyódott családja irodalmi jellegét fenntartani; előkelő férfiú volt, de nem sokat adott rangjának méltóságára; annyira megkülönböztetés nélkül udvarias volt mindenkihez, hogy senki sem érezte magát hálásnak érte.”

„Ha nem hallottunk volna annyit Jack Wilkesről, sokkal többre értékelnénk beszélgetéseit. Jack roppant változatos társalgó, Jack tudós, Jack modora igazi úriemberre vall. De miután az Északi-sarktól a Déli-sarkig zengték a nevét, mint a mulattatás csodáját, társaságában csalódottnak éreztük magunkat. Mindig megtámadott, de én inkább kedves lennék hozzá, mintsem bántanám. A küzdelemnek már vége.”

„Garrick társalgásának vidámsága választékos és elegáns: Foote jobban megneveltet, de Foote-ban a bohócot érzi az ember, akit a társaság szórakoztatására megfizettek. Egyéb iránt bőségesen rászolgál bérére.”

„Colley Cibber egyszer tanácsot kért tőlem egyik születésnapjához írt ódájával kapcsolatban, jóval mielőtt a rendelő kívánságára szállítania kellett volna. Igen nyíltan kifogásoltam több versszakát. Cibber türelmét veszítette és nem volt hajlandó végigolvasni az ódát. Mikor végeztünk a kritizálással, elsétáltunk Richardsonhoz, a *Clarissa* szerzőjéhez, és igen csodálkoztam, amikor kiderült, hogy Richardsonnak nem tetszett, amiért „nem kezeltem Cibbert több tisztelettel”. „Ugyan, Uram, tiszteletről beszélni egy színész iránt!” (lenéző mosollyal). BOSWELL: „Lássa, Uram, Ön mindig hitetlen, soha el nem ismerné egy színész érdemeit.” JOHNSON: „Érdemeit, Uram? Micsoda érdemeit? Hát tiszteli Ön a kötél-táncost vagy a ballada-kántáló vándorénekest?” BOSWELL: „Nem Uram, de tiszteljük a nagy színészt, aki fennkölt érzelmeket képes kelteni, s aki ezeket az érzelmeket illően ki is tudja fejezni.” JOHNSON: „Mit? Egy fickót, aki púpot rak a hátára, göcsöt a lábára és azt kiabálja: »*Én vagyok Harmadik Richard?*« Nem Uram, a ballada-kántáló vándorénekes nagyobb művész, mert kétféle dolgot csinál egyszerre; elbeszél meg énekel, szöveget is meg zenét is szolgáltat, a színész meg csak a szöveget mondja.” BOSWELL: „De édes Uram! Ön mindenből tréfát űz. Megengedem, hogy egy komédiásnak nem jár tisztelet, mert nem sokat művel; de aki fennkölt jellemeket ábrázol, s a legnemesebb szenvedélyeket ébreszti, annak hatalma tiszteletre méltó, s az emberiség közmegegyezéssel csodálja is a színpad nagy tehetségeit. Arra is gondolkunk kell, hogy egy nagy színész olyasmit tesz, amire kevés ember képes: művészete igen ritka jelenség. Ki képes Hamlet monológját: »Lenni vagy nem lenni« úgy elmondani, mint Garrick?” JOHNSON: „Bárki. Jemmy (egy nyolc év körüli kisfiú, aki éppen a szobában volt) egy héten belül éppen oly jól megcsinálná.” BOSWELL: „Nem, nem Uram. És annak bizonyosságául, hogy micsoda érdemet tulajdonítanak a nagy színészeknek, s az emberiség mily nagyra értékeli őket, bizonyítja, hogy Garrick 100 000 fontot kapott.” JOHNSON: „Tehát 100 000 fontot kapni, ez a kiválóság legfőbb bizonyítéka? Ezt akármelyik csirkefogó rendőrkormányzó megteheti!”

Johnson dühbe gurul

Hétfőn, szeptember 22-én reggeli közben vigyázatlanul azt találom mondani Dr. Johnsonnak: „Szeretném Önt és Mrs. Macaulayt együtt látni”. Johnson nagyon mérges lett, s kis szünet után, miközben homloka elfelhősödött, kitört: „Nem Uram, nem fogja látni, hogyan veszekszünk, csak hogy Önt mulattassuk. Nem tudja Ön, hogy mekkora udvariatlanság két embert egymás ellen *uszítani*?” Majd megfékezte magát, és szelídebb hangot kívánván megütni, hozzátette: „Nem mondom, hogy ezért fel kellene Önt akasztani vagy vízbe fojtani, de *nagyon* udvariatlan volt.” Dr. Taylor nézete szerint nem volt igaza, s négy szemközt meg is mondta ezt

neki, de én később elismertem Johnsonnak, hogy hibásnak érzem magam, mert igaz, ami igaz, valóban szerettem volna végighallgatni egy szócsatát közte és Mrs. Macaulay között, de mert jól tudtam, mi lett volna a küzdelem vége, voltaképpen az ő diadalát szerettem volna látni. JOHNSON: „Uram, Ön sosem tudhatja bizonyosan, mi lesz egy küzdelem vége, és senkinek sem áll jogában két embert vitába sodorni, miáltal a szenvedélyek fellángolhatnak, s a felek egymás iránti keserű haraggal eltelve válhatnak el. Inkább lennék együtt valakivel, akitől a zsebeimet kell őriznem, mint olyan emberrel, aki vitába akar belehajszolni, csak azért, hogy végighallgathasson. Ez barátunk (Boswell) nagy hibája, ő szokott azon igyekezni, hogy olyan témát pendítsen meg, amelyről a társaságban két embernek eltérő véleménye van.” BOSWELL: „De ő azt mondta Uram, hogy ezt csak okulásul teszi.” JOHNSON: „Bármilyen legyen az indítéka, Uram, aki ezt teszi, igen rosszul cselekszik. Semmivel sincs több joga ilyen kockázat árán tudásra szert tenni, mint két embert párbajra uszítani, csak azért, hogy megtanulja, miképpen kell ügyesen védekezni.”

Reggeli elfoglaltság

Egy napon, reggeli után, ragyogó napsütésben együtt indultunk sétálni. Egy ideig békés semmittevésben bámultuk a mesterséges vízesést, amelyet Dr. Taylor csináltatott oly módon, hogy erős kőgátat emeltetett keresztbe a folyón, a kert mögött. Most ugyan némiképp útját állta a víznek, a gátnál összegyűlt mindenféle faág meg egyéb szemét, amit a víz sodort magával. Johnson, egyrészt mert szerette volna látni, hogyan csobog szabadon a víz, részben meg, mert valami tevékenységi vágy űzte, amely időnként a legernyedtebb és legrestebb halandót is hatalmába keríti, fölvette az egyik padon heverő hosszú gerendát, és aprólékos gonddal letologatta a szemét jókora részét a vízesésen, miközben én csodálkozva néztem a bölcs fura foglalatosságát, és derűs elégtétellel mosolyogtam, valahányszor törekvése célt ért. Addig dolgozott, míg kifulladt, s mikor egy nagy döglött macskára került a sor, amelyet nagy súlya miatt nem tudott megmozdítani, néhány sikertelen próbálkozás után ledobta a póznát, s így szól: „Jöjjön, most vegye át Ön.” Engedelmeskedtem, és pihent, ifjúi erőmmel a macskát hamarosan átbuktattam a zuhatagon. Ez feljegyzésre méltatlan nevetséges apróságnak tűnhetik, de úgy találom, apró karakterisztikus vonás azon a flamand stílusú képen, amelyet barátomról festek, s amelyen éppen ezért a legapróbb részleteket is ábrázolom. S ne felejtjük el, az antik kor egyik tanmeséje éppen a „játszó Ezopusról” szól.

Rosszindulatú történet

Szerettem volna meggyőződni róla, mennyi igazság van abban a történetben, amelyet közös barátunk mondott el Johnsonról, s amely igen rossz fényt vet rá, ezért nyíltan megkérdeztem őt. A történet pedig a következő:

Egy úriember, aki igen bensőséges barátságban volt vele, s igen sok szívességet tett neki, sőt, egyszer megmentette őt az adósok börtönétől is, később rossz körülmények közé került, s egy napon, amikor éppen Johnsonnál ebédel, adósságaiért letartóztatták és börtönbe vitték. Johnson nyugodtan ült, folytatván az evés-ivást, mire az úriember nővére, aki ugyancsak jelen volt, nem tudta visszafojtani felháborodását: „Mi az, Uram, annyi érzés sincs Önben, hogy legalább felajánlja segítségét testvéremnek a bajban, Ön, aki oly sok hálával tartozik neki?” Mire Johnson ezt válaszolta: „Asszonyom, semmivel sem tartozom neki; amit értem tett, egy kutyáért is megtette volna.”

Johnson biztosított, hogy a történetből egy szó sem igaz. De mint aki igaza tudatában szeretné magát teljesen tisztázni ilyen súlyos vád alól, nem maradt meg gőgösen a pusztá tagadásnál, s annál, hogy általánosan ismert egyéniségére hivatkozzék, hanem a következőket mondta: „Uram, igen bizalmas barátság fűzött ahhoz az úriemberhez, s egyszer ő szabadított meg a letartóztatástól; én azonban nem voltam jelen, amikor letartóztatták, nem is tudtam, hogy letartóztatták volna, s nem is hiszem, hogy miután engem megszabadított, később nehézségekbe keveredett volna. Nagyon szerettem őt, mindazonáltal általánosságban jelleméről szólva - bár nem emlékszem, hogy valóban mondtam volna ilyesmit - esetleg megjegyezhettem, hogy nagylelkűsége nem nemes elvekből fakadt, hanem tékozlásának egyik alkotóeleme, s hogy megteszi egy kutyáért is, amit a barátjáért megtesz: ezt a megjegyzést azonban nem valamely meghatározott esetre alkalmaztam, és semmiképpen sem az irántam tanúsított jóságára. Ha egy tékozló, aki nem értékeli pénzét, nagy összeget ad egy ringyónak, s ugyanakkor feleannyit vagy akár ugyanannyit áldoz arra, hogy egy barátján segítsen, ezt nem lehet erénynek felfogni. Ez minden, amit erről az úriemberről mondhattam, és ha egyáltalán mondtam, ez csak a halála után történhetett. Uram, a világ végére elmentem volna, hogy segítsek rajta. Ez a megjegyzés a kutyáról, ha valóban mondtam, olyan elszólás lehetett, amilyen könnyen kicsúszhat az ember száján, ha valakit rikító színekkel jellemez.”

A zene hatása

Egyik este földbirtokos házigazdánk és két másik úriember számos dalt hegedült el önmaga és a társaság szórakoztatására. Johnson megkérte, játsszák el még egyszer a *Nagy célért lángoljon szellemed* című dalt, és szemlátomást figyelmesen hallgatta, bár bevallotta nekem, hogy nem fog rajta a zene hatalma. Én elmondtam neki: engem igen mélyen érint, úgyhogy gyakran szinte fájdalmasan felajzza idegeimet, s lelkemben váltakozva oly érzelmes búbánatot okoz, hogy kész vagyok könnyeket ontani, vagy oly merész elszántságra buzdít, hogy kész volnék a csata legsűrűjébe rohanni. „Uram - mondotta erre Johnson -, sose hallgatnék zenét, ha ennyire megbolondítana.”

Meggyőződéseem szerint a zene hatása nagyrészt eszmetársításoknak tulajdonítható. Abban a dallamban, amely minden idegenben tartózkodó svájciban ellenállhatatlanul és azonnal felkelti a *maladie du pays*⁴⁴ érzetét, azt mondják, nincs semmi belső zenei erő. S én a magam tapasztalatából tudom, hogy a gyors skót táncok, bármennyire nyerek is, mindig bánatos hangulatba ringatnak, mert fiatalkoromban azokban az években hallottam őket gyakran, amikor Mr. Pitt katonákat toborzott „Észak hegyei között”, és sok bátor felföldi ment el a határon túlra, hogy sose térjen haza többé. Ugyanakkor a *Koldusopera* dallamai, amelyek között sok a bánatos, mindig felvidítanak, mert London heves érzelmeivel és vidámságával kapcsolom őket össze. - Ezen az estén, miközben néhány hétköznapi dallamot nem éppen nagy művészettel játszottak, izgalom fogott el, tudatossá vált bennem tanítóm és barátom iránti odaadó vonzalmam, s ez az érzelem gyengéd bánkódással keveredett, mivel Johnson már öreg ember, akit valószínűleg hamarosan el kell veszítenem. Úgy éreztem, ha kellene, kardom élével védelmezném meg őt. Iránta érzett szeretetem és nagyrabecsülésem forrón izzott. Ezt mondtam neki: „Drága Uram, minden esztendőben találkozoznunk kell, hacsak össze nem vész velem.” JOHNSON: „Nos Uram, sokkal valószínűbb, hogy Ön vész velem össze, mint én önnel. Nagyrabecsülésem Ön iránt nagyobb annál, mint amit szavakkal ki tudnék fejezni; de inkább nem ismételgetem folyton: írja be zsebkönyve első oldalára, és ne kételkedjék benne többé.”

⁴⁴ *maladie du pays*: honvágy.

Jövendő állapotunk

Egy csendes őszi este, későre járt már, dr. Taylor kertjében álldogáltunk, az eget bámultuk, s én beszélgetésünket jövőendő állapotunkra tereltem. Barátom békés, szinte jámbor hangulatban volt. „Uram - mondotta -, nem hiszem, hogy halálunk után minden egyszerre megvilágosodik, hanem a Gondviselés útjai nagyon is fokozatosan tárulnak majd föl.” Megkockáztattam a kérdést, vajon nem remélhetjük-e - bár az írás szövege több helyütt támogatni látszik az örök bűnhődés rettenetes tanát -, hogy ez a kinyilatkoztatás képletes csupán, s nem valósul meg a szó szoros értelmében. JOHNSON: „Uram, gondoljon arra, mi a célja a bűnhődésnek jövőendő állapotunkban. Semmi okunk azt hinni, hogy akkor már nem leszünk többé képesek Isten ellen vétkezni. Még azt sem tudjuk, vajon az angyalok teljes biztonságban élnek-e, sőt, tudjuk, hogy egyesek közülük elbuktak. Ilyenformán talán szükséges lehet, hogy mind az emberek, mind az angyalok - azért, hogy az igazság állapotában megőriztessenek - maguk lássák az igazságtól eltávolodottak bűnhődését; de remélhetjük, hogy az igaz útról letérés valamely más eszközökkel akadályoztatik majd meg. Valóban, ahogyan Ön helyesen megjegyzi, az írás bizonyos helyei e tárgyban igen erőteljesek, de nem zárják ki a mérsékeltébb interpretációt.” E szörnyűsége és kényes kérdésről szelíd hangon beszélt velem, mintha félne határozott álláspontot elfoglalni.

A Cock Lane-i kísértet

Nagyon felhábortotta a Cock Lane-i kísértethistória, és roppant elégtétellel mesélte, hogyan segített a csalást leleplezni, és hogyan tett közzé egy jelentést az újságokban. Ezzel a tárggyal kapcsolatban akaratlanul megbántottam őt, mivel túl sok kérdéssel halmoztam el. Mentegetőztem, mondván: „Azért kérdezgettem, hogy okuljak és érdekes dolgokat halljak; mohón siettem a forráshoz, de amint figyelmeztetett, s amint elzárta a forrás vizét, elhallgattam.” - „De Uram - mondotta ő -, ez annyi, mint valakit kellemetlen dolgok megtételére kényszeríteni” - és tovább korholt. „Nos hát, Uram, mondtam én, ha Ön a forrás vizét elzárta előlem, úgyhogy nem ihatom többet, ne állítson szellemének szökőkútja alá, míg csupavíz leszek.”

Néha sehogy sem bírta elviselni, ha kérdésekkel zaklatták. Egy ízben jelen voltam, midőn egy úriember⁴⁵ annyiszor kérdezte: „Mit tett Ön, Uram?” - „Mit mondott, Uram?” - hogy végül dühbe gurult és ezt mondta: „Nem tűröm, hogy kifaggassanak. Nem gondolja, Uram, hogy ez nem úriemberhez méltó modor? Nem óhajtom, hogy *micsodákkal* és *miértekkel* gyötörjenek: mi ez? mi az? miért hosszú a tehén farka? miért lompos a róka farka?” Az úriember, aki alaposan elvesztette önuralmát, ezt válaszolta: „De Uram, Ön olyan jóságos, hogy bátor voltam kérdésekkel zaklatni.” JOHNSON: „Uram, amiért *én jó* vagyok, az nem ok arra, hogy *Ön rossz* legyen.”

Johnson és Percy

Útikönyvek kerültek szóba és Johnson igen fennén dicsérte Pennantot, akár csak Dunveganban Skye szigetén tette. Dr. Percy, aki annak tudatában, hogy az ősi Percyk leszármazottja, a legmelegebb és legköteleességtudóbb vonzalmat érezte a nemes Northumberland-ház iránt,⁴⁶

⁴⁵ Természetesen maga Boswell.

⁴⁶ *Northumberland-ház*: ősi skót grófi, majd hercegi dinasztia. Northumberland fia és IV. Henrik viszályát a skót foglyok váltságdíja körül Shakespeare tette halhatatlanná.

nem bírt nyugton ülni, mikor azt az embert dicsérték előtte, aki tiszteletlenül nyilatkozott az Alnwick-kastélyról és a Herceg parkjáról, különösen, mert igen rossz véleménnyel volt az illető utazásáról. Hevesen szembeszállt hát Johnsonnal. JOHNSON: „Pennant azzal, amit Alnwickről mond, elérte, amit akart: felbosszantotta Önt.” PERCY: „Azt mondja, a kert »csinos«, amiből azt hihetnénk, egy polgárember virágágyásáról beszél, holott az igazság az, hogy hatalmas kiterjedésű parkról, csodaszép gyepről és kavicsos sétányokról van szó.” JOHNSON: „Az Ön saját elbeszéléséből ítélve mondom, Uram, hogy Pennantnak igaza van. A kert valóban csinos. A gyeprővidre van nyírva, a sétányok simára hengerelve. Mi ez, ha nem csinos? A méretek itt nem számítanak, egy mér földnyi terület éppolyan csinos lehet, mint egy négyzetyard. A becslés módja, amit ön alkalmaz, a polgár mértékére emlékeztet, akinek az ebéd akkor jó, ha megduplázza: *két* szelet marhasült és *két* pudding. Semmi változatosságot, semmi szellemi erőfeszítést nem tükröz, ha csak a területet nagyobbítom, sehol egy fa,” PERCY: „Pennant azt mondja, Northumberland természetrajzát írja le, de nem veszi észre, mennyi fát telepítettek ott az utóbbi időben.” JOHNSON: „Ennek, Uram, semmi köze a *természetrajzhoz*, ez történelem. Ha valaki leírja a tölgyfa természetrajzát, nem kell, hogy elmondja, mennyi tölgyfát telepítettek itt vagy ott. Aki a tehén természetrajzát írja le, nem kell elmondania, hány tehenet fejnek Islingtonban. Az állat ugyanaz, akár a Parkban, akár Islingtonban fejk.” PERCY: „Pennant nem jó leíró. Egy fuvaros, ha végigmegy a lochlomondi oldalon, jobban leírná.” JOHNSON: „Én úgy gondolom, igen ügyesen írja le.” PERCY: „Én utána utaztam.” JOHNSON: „*Én is* utána utaztam.” PERCY: „De édes barátom, Ön rövidlátó, és nem lát olyan jól, mint én.” Csodálkoztam, hogy Percy ilyesmit merészel. Dr. Johnson hirtelenében nem szólt semmit, de villámmal terhes viharfelhők gyülekeztek homlokán. Egy idő múlva Percy még mondott valami becsmérlőt Pennantra. JOHNSON: (élesen) „Ez mind egy szűk agy sértődöttsége, amiért nem talált meg mindent, amit kíván, Northumberlandban.” PERCY: (megérezvén a vágást) „Uram, Ön lehet olyan goromba, amilyen akar.” JOHNSON: „Álljunk csak meg, Uram! Ön ne beszéljen gorombaságról: emlékezzék, Uram, Ön mondotta nekem (s dühében lihegve kapkodott lélegzetért), hogy rövidlátó vagyok. Vége köztünk az udvariasságnak. Olyan gorombák lehetünk, amennyire kedvünk tartja.” PERCY: „Becsületekre, Uram, nem akartam udvariatlan lenni.” JOHNSON: „Én nem mondhatnám ezt, Uram, mert én udvariatlan *akartam* lenni, úgy vélvén, hogy *Ön* udvariatlan volt.” Dr. Percy felállt, odafutott hozzá, megragadta kezét, és gyengéden biztosította őt, hogy félreértette szándékát. Erre nyomban kibékültek. JOHNSON: „Drága Uram, hozzájárulok, hogy Ön *felakassza* Pennantot.” PERCY (visszatérve az előbbi tárgyra) „Pennant panaszkodik, amiért nem akasztják ki a sisakot hívogatónak a vendégfogadók elé. Nos hát, én sose hallottam, hogy szokás lett volna *sisakot* kiakasztani.” JOHNSON: „Akassza csak fel, akassza csak fel.” BOSWELL: (csatlakozva a tréfához) „Akassza ki a koponyáját sisak helyett, s akkor Odin csarnokában sört ihat belőle, mivel hogy ellensége volt: ez valóban ősi szokás szerint való lesz. *Ez* aztán Északi Antikvitás lesz.” JOHNSON: „Ő *whig*, Uram, *bánatos fickó* (mosolyogva saját heves kitörésén, amelyet pusztán a politikai véleménykülönbség okozott). De ő a legügyesebb utazó, akinek művét valaha olvastam, többet megfigyel, mint bárki más.”

Férfiak és nők

Mrs. Knowles színleg panaszkodott, amiért a férfiak sokkal nagyobb szabadságot élveznek, mint a nők. JOHNSON: „Miért, Asszonyom, a nőknek mindent szabad, amit kívánnak. A mienk minden fáradozás és veszedelem, a nőké minden előny. Mi hajóznak ki a tengerre, mi építünk házakat, egyszóval megteszünk mindent, hogy hódolatunkat lerójuk a nők előtt.” Mrs. KNOWLES: „A Doktor igen szellemesen érvel, de nem meggyőző. Nos, vegyük az építkezés

példáját: a kőműves feleségét csak egyszer lássák ittasan, tönkreteszik, míg a kőműves annyiszor rúg be, ahányszor kedve tartja, s nem sokat veszít a becsületéből, sőt, akár éhezetheti is a feleségét és gyermekeit.” JOHNSON: „Asszonyom, gondolja meg, ha a kőműves iszákos, és a felesége meg a gyermekei éheznek, az egyházközség kötelezni fogja, hogy biztosítékról gondoskodják családja támogatására. Különböző eszközök állnak rendelkezésünkre, hogy a rosszat megfékezzük. Kaloda a férfiaknak, vízbemártó-szék az asszonyoknak, verés az állatoknak. Ha nagyobb tökéletességet várunk el az asszonyoktól, mint önmagunktól, ezzel csak megbecsüljük őket. És a nőket nem teszik próbára ugyanazok a kísértések, amelyek bennünket. Ők mindig erényes társaságban élhetnek, a férfiak meg válogatás nélkül kénytelenek belekeveredni a világ forgatagába. A nő, akiben nincs meg a rosszra való hajlam, nem érzi korlátozásnak, ha őrzik a rossztól. Jogomban áll beszélni a Temzébe, de ha megpróbálnám, barátaim a bolondok házába záratnának, és hálás lehetnék nekik érte.” MRS. KNOWLES: „Mégis, Doktor, nem tehetek róla, úgy gondolom, súlyos hátrány, hogy a férfiaknak több élvezetet engedélyeznek, mint az asszonyoknak. A férfiak fölénybe kerülnek ezáltal, s nem tudom, milyen jogon.” JOHNSON: „Világos, asszonyom, hogy vagy egyiknek, vagy másiknak fölényben kell lennie. Ahogy Shakespeare mondja: »Ha két ember lovagol egy lovon, az egyiknek hátul kell ülnie.«” DILLY: „Azt hiszem, Uram, Mrs. Knowles legszívesebben kosarakba ültetné őket a ló két oldalán.” JOHNSON: „Akkor pedig, Uram, a ló mindkettőjüket ledobná.” Mrs. KNOWLES: „Nos hát, remélem, hogy egy másik világban a nemek egyenlők lesznek.” BOSWELL: „Ez túlságosan nagyratörő gondolat, Asszonyom. Még azt is remélhetjük, hogy egyenlők leszünk az angyalokkal. Remélem, mind boldogok leszünk jövődő állapotunkban, de ne várjuk, hogy mind egyenlő mértékben legyünk boldogok. Elegendő, ha mindnyájan a magunk képességeihez mérten leszünk boldogok. Egy derék kocsis éppúgy a mennybe jut, mint Sir Isaac Newton. Mégis, bár mindketten egyaránt jók voltak, nem egyenlő mértékben részesülnek a boldogságban.” JOHNSON: „Valószínűleg nem.”

A gondolatok találkozásának érdekes példajaként Dr. Dilly elmondta, hogy dr. King, azóta elhunyt londoni lelkész, a különböző képességű jó emberek jövődő boldogságáról ezt mondta neki: „Egy csőbörbe nem fér annyi víz, mint egy kádba, de ha egyformán tele vannak, egyiknek sincs oka panaszra. Az égben minden szent annyi boldogsághoz jut, amennyit befogadni képes.” Mr. Dilly úgy gondolta, ez világos, bár népszerű illusztrációja a mondásnak: „Egyik csillag fényességében különbözik a másiktól.”

Reggeli látogatás

...Április 17-én, nagypénteken, szokásom szerint felkerestem Johnstont. Reggelineél megfigyeltem, hogy bár ezen a nagy ünnepen mértékletességből nem szokott tejet inni teájához, mégis, midőn Mrs. Desmoulins szórakozottságból tejet is töltött csészéjébe, nem utasította vissza. Szóvá tettem a különös határozatlanságot és az élet hétköznapi dolgaiban tanúsított gyengeségét, amelyet némely emberben megfigyelhetünk. JOHNSON: „Miért, Uram? Én megszoktam, hogy mások szolgálatokat tesznek nekem.” BOSWELL: „Önnek ilyen gyengéi vannak?” JOHNSON: „Bizony, Uram. De később mindig rájövök, hogy magam jobban megcsináltam volna a dolgot.”

Elmondtam neki, hogy egy úriember házában, ahol állítólag olyan pazarlás vagy rossz gazdálkodás folyt, hogy költségei jóval meghaladták jövedelmét, a háziasszony nem engedte, hogy savanyított mangógyümölcsöt szolgáljanak fel, s hogy mikor én szerét ejtettem és megkérdeztem, mennyibe kerül ez a gyümölcs, kiderült, hogy mindössze két shillingbe. Ezzel hát igen szánalmasan takarékoskodtak. JOHNSON: „Uram, ez a szűk értelem ostoba gazdálkodása. Annyi, mint szitán egy lyukat betömni.”

Kifejeztem hajlandóságomat, hogy kiadjam az európai kontinensen tett utazásom történetét, amelyhez változatos anyagot gyűjtöttem össze. JOHNSON: „Nem mondom, Uram, hogy ne írjon utazásairól, de úgy vélem, önmagát kisebbitené vele; ugyan mit mondhatna el azokról az országokról, amelyeket meglátogatott, amikor az európai országok már annyira ismertek.” BOSWELL: „De szórakoztatóan adhatom elő, sok apró élménnyel, anekdotával, *jeu d'esprit*-vel és észrevételekkel tarkítanám, így tetszetős olvasmányt kerekíthetnék belőle.” JOHNSON: „Nos hát, Uram, a legtöbb modern európai utazót, aki kiadta utazása történetét, kinevették: nem szeretném, ha Ön csak számukat szaporítaná. Az embereket ma már nem elégíti ki, ha az utazó leírásai pusztán szórakoztatják őket, tanulni is szeretnének valamit. Néhány barátom megkérdezett, miért nem adtam ki franciaországi utazásomról néhány beszámolót. Ennek oka világos: művelt olvasók sokkal többet láttak Franciaországból, mint én. Önnek talán tetszett volna franciaországi útleírásom, talán a Klub tagjainak is tetszett volna, de mindent egybevetve több neveltséget, mint jót eredményezett volna.” BOSWELL: „Nem értek egyet Önnel, Uram. Akármiről beszél is, az emberek szívesen olvassák. Mondjuk, ötven festő megfestette már ugyanazt az arcot, mégis szívesen látjuk, ha Sir Joshua is megfesti.” JOHNSON: „Ez igaz, de Sir Joshua sem tud jól megfesteni egy arcot, ha nincs annyi ideje, hogy *jól* megnézze.” BOSWELL: „Uram, ha ő rajzolta, akármilyen vázlat igen értékes. És hogy az Ön saját modorában beszéljek (felemelve hangomat és fejemet rázva), Önnek meg *kellett* volna ajándékozni bennünket franciaországi útbeszámolójával. Én biztos vagyok abban, hogy igazam van és *punctum*.”

Egy régi ismerős

És most részletesen beszámolok Johnson életének egyik legérdekesebb eseményéről; ő maga a következő feljegyzést készítette aznap:

„Templomból hazatérőben régi iskolatársammal, Edwardsszal találkoztam, akit 1729 óta nem láttam. Megismert és megkérdezte tőlem, emlékszem-e egy bizonyos Edwardsra. Eleinte nem emlékeztem erre a névre, de ahogy tovább sétáltunk, fokozatosan visszatért emlékezetembe, és megemlítettem neki egyik beszélgetésünket, amelyet egy sörházban folytattunk. Szándékomban áll ismeretségünket fenntartani...” (*Imádságok és Elmélkedések*, 164. old. angolul.) Ez a találkozás a Butcher Row-n történt. Mr. Edwards tisztes külsejű idősebb férfiú, szürke ruhában, fején fürtös parókával, meghitt, bizalmas hangon szólította meg Johnsont, tudván ki ő, míg Johnson formális udvariassággal viszonyozta köszöntését, mintha idegennel beszélne. Mihelyst azonban Edwards felelevenítette emlékezetében, hogy 49 esztendővel azelőtt együtt tanultak a Pembroke College-ben, láthatóan igen megörült, megkérdezte, hol lakik Mr. Edwards, és közölte, igen örülne, ha Bolt Courtban vendégül láthatná. EDWARDS: „Ó, Uram! Megöregedtünk.” JOHNSON: (aki sohasem szeretett öreg korára gondolni) „Ne keserítsük el egymást.” EDWARDS: „Miért, Doktor? Ön erősnek és makkegészségesnek látszik. Boldog vagyok, hogy ilyennek láthatom; az újságok azt híresztelték, hogy súlyos beteg volt.” JOHNSON: „Úgy, úgy, Uram, az újságok örökké hazudoznak rólunk, *öreg fickókról*.”

Mivel igen szerettem volna többet hallani erről a különös beszélgetésről két iskolatárs között, akik negyven éve élnek Londonban, anélkül hogy egyetlenegyszer is találkoztak volna, odasúgtam Mr. Edwardsnak, hogy Johnson most éppen hazafelé tart, és legokosabban tenné, ha mindjárt elkísérné, így aztán Edwards elsétált velünk, és én buzgón igyekeztem ébrentartani a társalgást. Mr. Edwards elmondta Dr. Johnsonnak, hogy hosszú ideig a Lordkancellár bíróságán működött mint ügyvéd; de most vidéken él egy 60 hektáros kis gazdaságban, Hertfordshire-ban, Stevenage mellett, és hetenként átlag kétszer jön Londonba (a Barnard's Inn 6. szám alá). Mivel Johnson látszólag álmódzásba merült, Mr. Edwards hozzám fordult,

és részletesen taglalta a vidéki élet gyönyöreit. BOSWELL: „El sem tudom képzelni, milyen az, Uram. Azt hiszem, egy fél óra alatt kimeríthet minden szórakozási lehetőséget.” EDWARDS: „Hogyhogy? Ön talán nem szereti, ha reményei valóra válnak? Elnézem, hogyan nő földjeimen a fű, a gabona, hogyan növekednek a fák. Most például arra vagyok kíváncsi, vajon nem csípte-e meg a legutóbbi fagy gyümölcsfáimat.” JOHNSON: (akiről nem is gondoltuk, hogy figyel) „Rájövünk, hogy félelmeink is vannak, akárcsak reményeink.” - Ilyen éles szemmel látta Johnson az egészet ott, ahol más a tárgynak csak egyik felét vette észre.

Mikor elérkeztünk Dr. Johnson házához, és helyet foglaltunk könyvtárában, a párbeszéd csodálatra méltóan folyt tovább. EDWARDS: „Emlékszem, Uram, az iskolában nem engedte, hogy az *isteni* szót használjuk, mert már akkor is kényes volt a nyelvre, (felém fordulva), és mi mind féltünk tőle.” JOHNSON: (Edwardshoz) „Abból ítélve, hogy Ön hosszú ideig jogi gyakorlatot folytatott, azt gondolom, gazdag ember lehet.” EDWARDS: „Nem Uram, igaz, hogy sok pénzt kerestem, de sok a szegény rokonom, s a java részét szétosztogattam.” JOHNSON: „Akkor, Uram, Ön a szó legnemesebb értelmében gazdag.” EDWARDS: „De nem fogok gazdagon meghalni.” JOHNSON: „Nem, de az biztos, Uram, hogy jobb dolog gazdagon *élni*, mint gazdagon *meghalni*.” EDWARDS: „Azt kívánom, bárcsak egyházi pályára léptem volna.” JOHNSON: „Miért kívánja ezt, Uram?” EDWARDS: „Mert azt hiszem, sokkal könnyebb életem lett volna, mint amilyen így volt. Lelkész lett volna belőlem, szép jövedelmet húztam volna, mint Bloxham és sokan mások, és kényelmesen éltem volna.” JOHNSON: „Uram, egy lelkész, egy lelkiismeretes egyházi férfiú élete nem könnyű. A pap szememben mindig olyan ember volt, aki nagyobb család atyja, mint amekkoráról gondoskodni tud. Inkább a lordkancellári bíróság peres ügyei legyenek rámbízva, mint a lelkek jóléte. Nem Uram, nem irigylem a papokat, nem könnyű élet az övék, de nem irigylem azt a papot sem, aki az életét könnyűvé teszi.” - Hirtelen felemelkedve így kiáltott: „Ó, Mr. Edwards, most megbizonyítom, hogy emlékszem Önre. Emlékszik rá, amikor együtt ittunk egy sörházban, a Pembroke Gate közelében? Akkor mesélt Ön nekem egy Eton College-beli fiúról, aki egyetlen sorban oldotta meg feladatát, mikor arról kellett mesét írnia, hogyan változtatta át Megváltónk a vizet borrá, s ezt az egyetlen sort, amit írt, mindenki megcsodálta:

»Vidit et erubuit lympa pudica Deum.«⁴⁷

EDWARDS: „Ön, dr. Johnson, filozófus. A magam idejében én is megpróbálkoztam a filozófiával, de hogy, hogy nem, mindig erőt vett rajtam a jókedv.” - Mr. Burke, Sir Joshua Reynolds, Mr. Courtenay, Mr. Maloney, s voltaképpen kiváló ismerőseim mindegyike, akinek ezt a mondást említettem, roppant jellemzőnek tartották. Az igazság az, hogy általában túlságosan elterjedt az a vélemény, miszerint a filozófia, akárcsak a vallás, nagyon is szigorú és komor dolog, mindenesetre annyira komor, hogy kizár minden derűt és vidámságot.

EDWARDS: „Kétszer nősültem, Doktor. Azt hiszem, Ön sosem tudta, mi az, ha az embernek felesége van.” JOHNSON: „Uram, tudom mit jelent az, ha valakinek felesége van, és (ünnepléses, gyengéd, remegő hangon) tudom azt is, mit jelent *elveszíteni a feleséget*. - Csaknem összetörte a szívemet.”

EDWARDS: „Hogy él Ön, Uram? Ami engem illet, megkívánom a rendszeres étkezést meg egy pohárka jó bort. Úgy érzem, szükségem van erre.” JOHNSON: „Én mostanában nem iszom bort, Uram. Ifjabb éveimben ittam, aztán jó pár évig nem, majd egy pár évig megint jócskán iszogattam.” EDWARDS: „Néhány akóval megivott, biztosíthatom.” JOHNSON:

⁴⁷ Látja az Istent és elpirul a szemérmes nedű.

„Aztán komolyan megbetegedtem, és abbahagytam az ivást. Nem is kezdtem el többé. Sohasem számított, ilyen vagy olyan ételt eszem-e, sem az, hogy milyen idő van. Azt hiszem, vannak emberek, akik érzékelik az ilyen különbségeket, de én nem tartozom közéjük. Ami a rendszeres étkezést illeti, előfordult már, hogy vasárnap déltől a keddi ebédig böjtöltem, és még csak kellemetlenül sem éreztem magam. Azt hiszem, a legokosabb, ha az ember akkor eszik, amikor éppen éhes; de annak, aki dolgozik valahol, vagy akinek családja van, rendszeresen kell étkeznie. Én afféle vagabund vagyok. Itthagyhatom ezt a várost, s elmehetek Kairóba, anélkül hogy itt hiányoznék, vagy ott észrevennék jelenlétemet.” EDWARDS: „Szokott Ön vacsorázni, Uram?” JOHNSON: „Nem, Uram.” EDWARDS: „Ami engem illet, nekem a vacsora amolyan sorompó, amin át kell verekednem magam, hogy az ágyba juthassak.”

JOHNSON: „Ön ügyvéd, Mr. Edwards. Az ügyvédek az életet a gyakorlati oldaláról ismerik. A könyvek embere mellett mindig elkelnének beszélgető társként; megvan bennük az, ami a könyvmolyokból hiányzik.” EDWARDS: „Megöregedtem: hatvanöt éves vagyok.” JOHNSON: „Én hatvannyolc leszek legközelebbi születésnapomon. Nosza Uram, igyék vizet és előre a százért!”

Mr. Edwards említést tett egy úriemberről, aki egész vagyonát a Pembroke College-re hagyta. JOHNSON: „A körülményeken múlik, vajon helyes-e, ha valaki egész vagyonát egy iskolára hagyja. Én legalább a vagyonom kamatait rokonaimra vagy barátaimra hagynám azok haláláig. Az iskolának, mivelhogy állandó intézmény, mindegy, hogy a pénzt most kapja-e meg, vagy húsz év múlva; és én azt szeretném, ha rokonaim vagy barátaim élveznék a vagyonom hasznát.”

Ez a beszélgetés megerősítette Johnson humánus és jóságos szívéről kialakult véleményemet. Szívélyes és higgadt magatartása egy régi iskolatársával szemben, aki annyira másfajta ember volt, mint ő, meg az, hogy megígérte neki: elmegy gazdaságába és meglátogatja őt, ilyen előrehaladott korú ember részéről igen ritka, jóságos jellemre vallott. Johnson megjegyezte: „Milyen csodálatos, hogy negyven évet éltek mindketten Londonban, és egyszer sem találkoztak, pedig mindkettő az utcákat rová emberhez tartozott!” Búcsúzáskor Mr. Edwardsot megint elfogta az öregség tudata, szembefordult Johnsonnal, szemébe nézett és ezt mondta neki: „Elovlashatja Dr. Youngnál: »Ó, kortársaim! Önmagatok árnyékai vagytok!«”

Johnsonnak ez egyáltalán nem volt ínyére, és türelmetlenül rázta a fejét. Edwards büszke érzésekkel távozott; szemlátomást örült annak a megtiszteltetésnek, hogy Dr. Johnson kitüntette őt figyelmével. Távozása után azt mondtam Johnsonnak, szerintem Mr. Edwards csupán egy gyenge ember. JOHNSON: „Hát igen, Uram, íme egy férfiú, aki minden tanulság nélkül járta végig az életet; és mégis szívesebben vagyok együtt vele, mint olyasvalakivel, aki értelmesebb, de zárkózott és nem őszinte. Ez az ember mindig kimondja, ami a szíven fekszik.”

Bor és víz

A borivásról beszélgettünk. JOHNSON: „Én csak akkor kívánom a bort, ha egyedül vagyok. Ilyenkor gyakran megkívánom, és meg is iszom.” SPOTTISWOODE: „Hogyan, mintegy társul kívánja, Uram?” JOHNSON: „Hogy megszabaduljak magamtól, hogy kilépjek önmagamból. A bor nagy gyönyörűséget okoz, és minden gyönyör önmagában jó. Jó, ha csak valami rossz nem ellensúlyozza. Lehetséges, hogy valakinek súlyos oka van arra, hogy ne igyék bort, és ez az ok erősebb lehet, mint az élvezet. A bor az embert elégedettebbé teszi önmagával. Azt nem mondom, hogy másoknak is jobban tetszik, bár erre is akad példa. A

veszedelem azonban abban rejlik, hogy miközben az ember egyre jobban tetszik önmagának, egyre kevésbé tetszik másoknak. A bor nem ad az embernek semmit. Nem ad tudást, nem ad szellemet, csak felélénkíti, és képessé teszi arra, hogy felszínre hozza azt, amit a társaságtól való irtózás nyomott el benne. Csak felolvasztja azt, amit azelőtt a fagy magába zárt. Ez lehet jó, de lehet rossz is.” SPOTTISWOODE: „Így hát, Uram, a bor Ön szerint a kulcs, amely felnyitja a dobozt, ez a doboz azonban lehet kincsekkel teli, de lehet üres is.” JOHNSON: „Nem Uram, a kulcs a beszélgetés. A bor feszítővas, amely erőszakkal nyitja ki a dobozt, és meg is sérti. Az embernek úgy kellene művelnie a szellemét, hogy bor nélkül is birtokában legyen a szükséges önbizalomnak és készségnek, amelyet a bor kölcsönöz neki.” BOSWELL: „Az udvariasság nehezíti meg igazán, hogy ellenálljunk a bornak. Például, ha egy derék, érdemes férfiú azt kéri, kóstoljam meg a borát, amelyet húsz éve őriz a pincéjében.” JOHNSON: „Uram, az ilyen mesebeszéd forrása, hogy az emberek fontosabbnak képzelik magukat mások számára, mint amilyenek a valóságban. A valóságban fikarcnyit sem törődnek azzal, vajon a vendégük iszik-e vagy sem.” SIR JOSHUA REYNOLDS: „De törődnek, abban a pillanatban.” JOHNSON: „Abban a pillanatban! De ha akkor éppen törődnek is, a következő pillanatban már elfelejtkeznek róla. És ami a derék és érdemes férfiút illeti, honnan tudja Ön, hogy derék és érdemes? Egy derék és érdemes férfiú nem ragaszkodik ahhoz, hogy embertársa bort igyék. Ami pedig a húsz év óta pincében őrzött bort illeti, tíz emberből három csak azért mondja ezt, mert valamit mondania kell, három hazudik, azt állítván, hogy a bort húsz éve tartogatja pincéjében, három legszívesebben tovább tartogatná a borát, és talán ha egy akad, aki valóban törődik a vendégével. Megengedem, az is valami, ha társaságunknak örömet szerzünk, és az emberek mindig örülnek annak, aki részt vesz az örömükben. De ha az ember elérte azt, hogy lemond arról a nagy egyéni élvezetről, amely a borivásból fakad, minden más megfontolás semmiségnek tetszik. Csak akkor van értelme annak, hogy a borivással másoknak örömet szerezzünk, ha egyébként nem szól ellene semmi. De nagyon sajnálnám, ha értékes embereket meg kellene sértenem:

»Átkozott legyen a vers, bármily simán gördüljön is,
Amellyel egy értékes embert ellenségemmé teszek.«”

BOSWELL: „Átkozott legyen a forrás, a víz.” JOHNSON: „De gondoljuk csak meg, milyen keserves dolog lenne, ha mindent meg kellene innunk vagy meg kellene tennünk csak azért, mert a társaságnak kellemes.” LANGTON: „Ezen elv alapján a zsebtolvajok társaságához is alkalmazkodnunk kellene.” JOHNSON: „Úgy van, Uram; ennek ellenére igazságot kell szolgáltatnunk a bornak, nem tagadhatjuk, hogy hatalmas van. Jegyezzék meg, Uraim, hogy nem csekélység, ha egy embert valami elégedetté tesz:

Si patriae volumus, si nobis vivere cari.”⁴⁸

Ez idő tájban Johnson tanácsára próbaképpen magam is vízivó voltam. JOHNSON: „Boswell merészebb harcos, mint Sir Joshua: ő a bor segítségével nélkül érvel a bor mellett, míg Sir Joshua a bor is erősíti.” SIR JOSHUA REYNOLDS: „Az azonban erős indíték, hogy az ember kedvében akar járni társaságának.” JOHNSON: (mivel ő maga csak vizet ivott, úgy gondolta, mindenki, aki borozott, részeg) „Nem vitatkozom tovább Önnel, Uram, Ön már jócskán a pohár fenekére nézett.” SIR JOSHUA: „Magam is úgy vélném, Uram, ha olyan szónoklatot vágtam volna ki, mint Ön az imént.” JOHNSON: (visszavonulva és elpirulva)

⁴⁸ *Si patriae volumus, si nobis vivere cari*: ha akár a hazának, akár önmagunknak értékesen akarunk élni.

„No, azért ne haragudjék. Nem szándékoztam megsérteni Önt.” SIR JOSHUA: „Mikor először megízleltem a bort, nem ízlett; de erőltettem az ivást, hogy olyan legyek, mint a többi ember. A borivás öröme annyira összefügg azzal, hogy társaságunk kedvét keressük, hogy mindent egybevetve, van bizonyos társadalmi értéke.” JOHNSON: „Uram, Ön tulajdonképpen ugyanazt ismétli, amit az előbb mondott.” SIR JOSHUA: „Nem Uram, ez valami új.” JOHNSON: „Új szavakat használ, de a gondolat a régi. Ez az egyik hátránya a bornak: aki iszik, az összekeveri a szavakat a gondolatokkal.” BOSWELL: „Azt hiszem, új gondolat, vagy legalábbis új *mozzanat*.” JOHNSON: „Egyáltalán nem, Uram, legfeljebb új kabátot húzott rá, vagy a régi kabátot új gallérral díszítette. (Most szívből föl kacagott.) Ez a régi öleb új zekében. - Persze egy rendkívüli eset is lehetséges, amikor is a házigazda egyáltalán semmire sem hajlandó, ha vendége nem iszik vele: ilyenkor van ok az ivásra.”

Szabad-e egyedül inni?

Megemlítettem egy nemesembert, aki egyszerűen kellemetlenül érezte magát, ha társasága nem ivott elég bőségesen. „Ennek az az oka, hogy megszokta, olyan emberek legyenek körülötte, akinek ő parancsol.” BOSWELL: „Tegyük fel, hogy én ülnék vele szemben az asztalnál.” JOHNSON: „Uram, Önnek semmivel sem volna több oka arra, hogy együtt igyék vele, mint öneki, hogy józan maradjon *Önnel*.” BOSWELL: „Nos, ez igaz; csak hogy neki kevésbé ártana a józanság, mint nekem az, hogy leiszom magam.” JOHNSON: „Bizony, Uram; és azok után, amiket róla hallottam, nem hiszem, hogy bárkinek kedve támadna feláldozni magát ilyen emberért. Ha mindenképpen szüksége van valakire, aki együtt igyék vele, vásárolnia kellene egy rabszolgát, az bizonyosan rendelkezésére állna. Akik azért isznak, hogy másnak kedvében járjanak, rabszolgái lesznek vendéglátóiknak.” BOSWELL: „De Uram, a vendégszeretet kötelességének bizonyára Ön is eleget tesz. Meglátogat például egy úriembert, aki szeret inni.” JOHNSON: „Uram, az ember tudja, ki az, akit meglátogat, s hogy józanéletű férfi asztalának vendége.” BOSWELL: „De Uram, bennünket kettőnket sem fogadtak volna olyan szívesen a Felföldön és a Hebridákon, ha én nem ittam volna nagyrabecsült barátainkkal. Ha én is csak vizet ittam volna, mint Ön, korántsem lettek volna olyan szívélyesek.” JOHNSON: „Sir William Temple említi, hogy hollandiai utazásain állandóan két-három úriember kísérte őt, s ha telt serlegre került a sor, hát rájuk hárította a dolgot. Ha újra a szigeteket járnám, Sir Joshuaát vinném magammal, hogy ő emelgesse helyettem a serlegeket.” BOSWELL: „Nos Uram, engedjen meg egy példát. Tegyük fel, hogy Sir Joshua kirándul Skóciába; megtiszteli látogatásával vidéki házamat; magamon kívül vagyok az örömtől, hogy vendégül láthatom; kettesben vagyunk; legyek-e barátságatlan és neveletlen, s hagyjam őt egymagában inni? Nem, nem, kedves Sir Joshua, én nem bánnék így Önnel, igenis *együtt* iszunk meg egy üveggel.”

Boswell megsértődik

Május 2-án, szombaton Sir Joshua Reynoldsnál ebédeltem vele, ahol nagy társaság volt jelen és élénk csevegés folyt. Bizonyos okoknál fogva, melyekre már nem emlékszem, nem jegyeztem fel semmit ezekből a beszélgetésekből, csak annyit tudok, hogy sokan voltak a társaságban, akik korántsem tartoztak a johnsoni iskolához. Így aztán kevesebb figyelmet szenteltek Johnsonnak, mint máskor, ettől rosszkedvű lett, és mivel viselkedésemben valami sértőt vélt felfedezni, durván rámtámadt: zavarba jöttem és haragra gerjedtem, mert magatartása ezeknek az embereknek alkalmat szolgáltatott arra, hogy széltében-hosszában tárgyalják állítólagos durvaságát és legjobb barátai iránt tanúsított kíméletlenségét. Annyira

megbántott büszkeségemben, hogy egy hétig elmaradtam társaságából, és talán sokkal hosszabb ideig távolmaradok tőle, sőt, talán vissza is utazom Skóciába, anélkül, hogy találkozzunk, ha a szerencsés véletlen össze nem hoz és ki nem békít vele. Ilyen szerencsétlen fordulatoknak eshet áldozatul az emberi barátság.

Május 8-án, pénteken Mr. Langtonéknál ebédelttem vele. Tartózkodó voltam és hallgató, amit, azt hiszem, észrevett, és sejthette az okát. Ebéd után, midőn Mr. Langtont kihívták a szobából és magunkra maradtunk, székét odahúzta mellém, és az engesztelő udvariasság hangján így szólt: „Nos, mi a baj?” BOSWELL: „Uram, Ön nagyon kellemetlen helyzetbe hozott viselkedésével, mikor legutóbb Sir Joshua Reynoldséknál együtt voltunk. Tudja jól, hogy senki sem viseltetik nálam nagyobb tisztelettel és ragaszkodással Ön iránt, hogy én volnék az első, aki elmenne a világ végére is, hogy szolgálatára legyen. Ám ha Ön így bánik velem...” Johnson makacsul ragaszkodott hozzá, hogy én akkor a szavába vágtam, én pedig biztosítottam, hogy erről szó sem volt. Így folytattam: „De miért bánt Ön így velem olyan emberek füle hallatára, akik sem Önt nem szeretik, sem engem?” JOHNSON: „Nos hát, sajnálom, hogy megtörtént. Húszféleképpen fogom jóvátenni, ahogyan Önnek tetszik.” BOSWELL: „Ma mondtam Sir Joshuának, amikor megjegyezte, hogy Ön időnként felöklel engem: én nem bánom, akárhányszor vagy akármilyen magasra öklel fel, ha barátok társaságában vagyunk, mert akkor puhára esem. De nem szeretek kövekre esni, márpedig ez a helyzet, ha ellenségeim vannak jelen... - Azt hiszem, ez jólsikerült kép, Uram.” JOHNSON: „Uram, ez egyike a legszerencsétlenebbeknek, amelyet valaha hallottam.”

Az igazság az, hogy a sebekben, amelyeket rajtam ejtett, soha nem volt méreg, hacsak idegen kezek bele nem csepegtették rosszindulatú mérgüket. Azonnyomban helyreállt köztünk a régi szívélyesség, és őszintén kacagtunk egy barátunk nevetséges, de ártatlan furcsaságain. BOSWELL: „Gondolja, Uram, hogy mindig hibáztatandó, ha valakinek a szemébe nevetünk?” JOHNSON: „Nos Uram, ez attól függ, kiről van szó, és miért nevetünk. Ha jelentéktelen az ember és jelentéktelen az eset, nevethet, mert az illetőtől semmi értékeset nem vesz el.”

Fantázia és szerelem

Mai beszélgetésünk, magam sem tudom, hogyan, azt hiszem hosszú ismeretségünk folyamán az egyetlen alkalommal, a szeretkezésre terelődött, amelynek gyönyörűségét Johnson főképp a fantáziának tulajdonította. „Ha nem a fantázia műve volna, Uram - mondotta -, a férfi éppoly boldog lenne egy szobalány karjában, mint egy hercegnőében. De a képzelet kalandos varázsa oly erős, hogy akadnak emberek, akik megsértik a társadalom legfőbb elveit, feláldozzák hírnevüket és vagyonukat, csak hogy egy előkelő hölgyet bírassanak.” Nem volna helyénvaló beszámolni ilyen beszélgetés részleteiről, amely a fenntartás nélküli őszinteség pillanataiban zajlott le, midőn senki sem volt jelen, akire káros hatással lehetett volna. E tárgy, ha filozófiai szemszögből nézzük, kétségtelenül érdekes társalgás témája lehet, és oly ártatlan, mintha anatómiáról elmélkednénk, feltéve, ha a beszélgetők távoltartanak maguktól mindent, ami felizgathatná képzeletüket.

Hamarosan egészen más gondolatok foglaltak el bennünket; alázattal és tisztelettel fontolgattuk és csodáltuk a mindenség misztériumát, minden dologban, már amennyire tökéletlen képességeink ma megítélhetik. „Számptalan kérdés van - mondta Johnson -, amelyre kutató elménk jelen állapotunkban nem kaphat választ: miért létezik Ön és miért élek én? Mi végre teremtetett ez a világ? És ha meg kellett teremteni, miért nem teremtetett korábban?”

Johnson és én egy nap későig fennmaradtunk. Ismét Sir Joshua Reynolds előző vasárnapi vitáját elevenítettük fel, amely szerint az embernek erényesnek kell lennie, ha nincs is más szándéka, mint hogy megőrizze jellemének jó hírét. JOHNSON: „Uram, ez nem igaz. Ebben a világban a bűn nem árt az ember jellemes hírének.” BOSWELL: „De igen, Uram. Ha valaki elcsábítja barátjának feleségét, az bizony árt a hírnevének.” JOHNSON: „Nem, Uram. Kinek van ezért rosszabb véleménye Beauclerkéről?” BOSWELL: „A Lord (Bolingbroke) nem volt a barátja.” JOHNSON: „Ez, Uram, csak mellékkörülmény, jelentéktelen különbség. Másképpen be sem juthatott volna a házba, csak a Lord révén. Az ember a grófság választott lovagja maradhat akkor is, ha asszonyokat csábít el.” BOSWELL: „Dehát Uram, ha valaki a vidék úriembereinek feleségét csábítja el, nem haragítja-e magára az egész grófságot?” JOHNSON: „Nem, Uram. Azokat a bizonyos úriembereket elveszíti ugyan, de a többinek nem fog fájni a feje miatta.” BOSWELL: (hevesen) „Nos hát, Uram, ezt nem tudom elhinni.” JOHNSON: (mérgesen) „Hát akkor, Uram, nincs mit mondanom olyan embernek, aki vitatni akarja, amit mindenki tud. Ön nem tudta ezt?” BOSWELL: „Nem, Uram. Én szeretném jobbnak hinni az Ön hazáját, mint ahogy Ön lefesti nekem. Ismertem Skóciában egy úriembert, akinek el kellett hagynia hazáját, mert elcsábított egy hölgyet, és egyik grófságunkban egy earl fivére elvesztette választóit, mert ugyanazon grófság egy másik earljének feleségét elcsábította, feldúlván így egy nemes család békéjét.”

Mindazonáltal Johnson nem tágitott. Így folytatta: „Nem látja be, Uram, hogy a bűn nem árt az ember hírének és nem akadályozza boldogulását az életben, bár tudja, hogy Lord Clive dúskált a vagyonban és megbecsülésben, pedig vagyonát olyan bűnök árán szerezte, hogy végül lelkiismeretfurdalásában saját torkát vágta át?” BOSWELL: „Emlékezzék, Uram: Dr. Robertson szerint Clive azért vágta el a torkát, mert belefáradt élete eseménytelenségébe, az apró dolgok nem voltak elegendők nagy szellemének foglalkoztatására.” JOHNSON: (nagyon mérgesen) „Hát ez meg miféle ostobaság, Uram? Ön sohasem vélekedett így, sem azelőtt, hogy Robertson ezt mondta volna Önnek, sem azután. El sem tudok képzelni sértőbb dolgot, mintha valaki olyasmit ismétel, amit maga is ostobaságnak tart, csak hogy a beszélgetés folyamán meglássa, mit válaszol a másik. - (még dühösebben) Papagájt csinál belőlem.” BOSWELL: „Drága Uram, egyáltalán nem volt szándékomban, amit Ön feltételez, igazán nem. Vajon ez a nemesember nem érezhette-e, hogy minden »unalmas, állott, lapos és haszon-talan«, mint Hamlet mondja?” JOHNSON: „Nos hát, ha Ön locsogni kezd, nem beszélek tovább. Becsületszavamra egy szót sem szólok.” - Olvasóim alkossanak véleményt erről a beszélgetésről.

A nagyurak viselkedéséről

A vidéki életről beszéltem neki. Johnson ezt mondta: „Ha vidéken élnék, nem törném magam, hogy népszerűségre tegyek szert; sokkal okosabban élnék, és sokkal boldogabban. Saját magam rendelkeznék az időmmel.” BOSWELL: „De Uram, nem szomorú dolog, ha távol kell élnünk irodalmi barátainktól?” JOHNSON: „Uram, Ön előbb-utóbb megelégedi azt a társalgást, amely most annyira elbűvöli.”

Mivel buzgó híve volt az alárendeltségnek, mindig éberén igyekezett szembeszállni azzal a közönséges hanggal, amellyel a nagyurak viselkedését bírálni szokták. „A magasrangú emberek - mondta - a legjobb emberek. Nézzen meg száz nemeshölgyet, meglátja, jobb feleségek, jobb anyák, szívesebben áldozzák fel saját örömeiket gyermekeikért, mint száz másfajta asszony. A városi kereskedőasszonyok (úgy értem, a kereskedők feleségei), akiknek

vagyon 10-15 ezer fontra rúg, a legszörnyűbb teremtmények a földkerekségen, teljesen tudatlanok, és a gonoszság szemükben előkelő dolog. A gazdálkodók, azt hiszem, legtöbbször értéktelen fickók. A lordok között ritka a csaló, s ha megteszi is egyik-másik, szégyelli magát miatta. A gazdálkodók csalnak, és nem is röstellik. Megvan bennük mindaz az érzéki, rossz szenvedély, ami a nemességben, s ráadásul még csalók is. A gazdaemberek között éppannyi a parázñaság és házasságtörés, mint a nemesek közt.” BOSWELL: „A világ felfogása szerint az előkelő hölgyek erkölcsai rosszabbak, mint az alacsonyabb rangú nőké.” JOHNSON: „Igen Uram, egyetlen előkelő hölgy kicsapongó életmódja miatt nagyobb zajt csapnak, mint száz alacsonyabb rangú asszonyért, meg aztán, Uram, ne hagyja számításán kívül a város asszonyainak rosszindulatát az előkelő hölgyekkel szemben: akármit elhisznek róluk, még azt is, hogy a kocsisukkal hálnak. Nem Uram, amennyire én megfigyeltem, minél magasabb rangú, minél gazdagabb egy hölgy, annál jobb nevelést kapott s annál erényesebb.”

Johnson és Beauclerk

Egy napon viharos civódás keletkezett Johnson és Beauclerk között, s ez annak idején nagy feltűnést keltett; ezért helyesnek találok, ha minden további téves magyarázat megelőzése céljából pontosan beszámolok a dologról.

Hackmanról esett szó, és Johnson ugyanúgy érvelt, mint Blackstone bíró, aki szerint az a tény, miszerint Hackman két pisztollyal volt felfegyverkezve, bizonyítja, hogy két embert akart lelőni. Mr. Beauclerk erre azt mondta: „Nem, mert minden okos ember, aki öngyilkos akar lenni, két pisztolyt vesz magához, hogy egyszeriben végezhesen magával. Lord szakácsa egyetlen pisztollyal próbált végezni magával, és tíz napig élt még szörnyű agóniában. Mr., aki igen szerette a meleg vajassüteményt, de nem mert enni, mert a gyomra nem bírta, öngyilkosságra határozta el magát. Akkor aztán, mielőtt agyonlőtte volna magát, megevett három meleg vajassüteményt reggelire, mert tudta, hogy ez már nem fogja az emésztését zavarni. Neki két töltött pisztolya volt, az egyiket ott találták az asztalon megtöltve, a másikkal agyonlőtte magát.” - „Nos hát - mondta Johnson diadalmasan -, láthatja, hogy egy pisztoly is elég volt.” Beauclerk ügyesen vágott vissza: „Mert történetesen az első végzett vele.” És mindjárt, vagy talán kicsit később, bosszankodván Johnson diadalmas hangján, hozzátette: „Ez az, amihez Ön nem ért, én meg értek.” Ekkor szünet állt be a vitában, és az evés-ivás derűsen folyt tovább, aztán Johnson hirtelen váratlanul felkiáltott: „Mr. Beauclerk, hogy merésztel ön olyan ingerült hangon szólni hozzám, s ilyesmit mondani, hogy »ez az, amihez Ön nem ért, én meg értek!« Egy dolgot mindenesetre *én tudok*, amit úgy látszik, Ön nem tud, s ez az, hogy Ön igen udvariatlan.” BEAUCLERK: „Mert Ön kezdte az udvariatlanságot (mint egyébként rendesen).” A zárójelbe tett szavakat, azt hiszem, Dr. Johnson nem hallotta. Ezután megint fegyverszünet következett. Johnson elmondta nekem, hogy azért várt először egy ideig, és nem törődött vele, mit mondott Mr. Beauclerk, mert gondolkodott, vajon tudomásul vegye-e. De megfontolván, hogy egy fiatal Lord és egy neves utazó is van a társaságban, két nagyvilági férfiú, akikkel még sohasem ebédelt együtt, félt, hogy azok azt hiszik, ugyanolyan joggal szemtelenkedhetnek vele, mint Beauclerk; így aztán elhatározta, nem hagyja szó nélkül, nehogy - tette hozzá - gyávának lássék. Ezután, nem sokkal később, Hackman heves vérmérsékletéről esett szó. Johnson ezt mondta: „Az lett volna a dolga, hogy *megfékezze* vérmérsékletét, mint ahogyan Mr. Beauclerk barátomnak kellett volna tennie az előbb.” BEAUCLERK: „Öntől kellene leckét vennem, Uram.” JOHNSON: „Uram, Ön elég alkalmat adott *nekem*, hogy tanuljak Öntől, amikor az Ön társaságában voltam. Senki sem szereti, ha lenézően kezelik.” BEAUCLERK: (udvarias meghajlással Johnson felé) „Uram, Ön húsz év óta ismer engem, és akárhogy viseltettem is mások iránt, bizonyos lehet felőle, hogy Ön iránt sohasem

lehettem lenéző.” JOHNSON: „Uram, Ön többet mondott a kelleténél.” Így végződött a civódás, és mivel Beauclerk kocsija nagyon későn jött érte, Johnson és egy másik úriember sokáig ültek együtt vele, miután a társaság már széteszlott. És Johnson meg én egy héttel később, szombaton együtt ebédeltünk Beauclerknél.

A Gordon-féle zavargások

Az Egyesült Királyságok metropolisának nyugalma váratlanul a legszörnyűbb erőszakosságok sorozata zavarta meg, amelyek valaha meggyaláztak egy civilizált országot. A katolikus hitvallású polgártársainkkal szemben érvényben levő szigorú büntető rendelkezések közül a törvényhozás némelyeket enyhített, s az ellenzék oly jelentéktelen volt, hogy úgy látszott, szigetünkön általánossá válik a liberális politikával párosult, őszinte keresztényi szelídség. De hamarosan felütötte fejét az üldözés sötét és rosszindulatú szelleme egy bectelen petíció formájában, amely ezen emberséges és bölcs határozatok visszavonását követelte. E petíciót közönséges csöcselék támogatta, s mivel nyilvánvaló célja a megfélemlítés volt, méltán részesült elutasításban. De ezt a kísérletet oly merész erőszakoskodások kísérték és követték, melyeknek nincs párjuk a történelemben. Eme rendkívüli zűrzavarról Dr. Johnson Mrs. Thrale-hez írott leveleiben az alábbi tömör, élénk és pontos beszámolót adja:

„Pénteken (1780. június 2-án) »a jó protestánsok« Saint George’s Fieldsben találkoztak, Lord George Gordon hívására, s Westminster felé menetelve, gyalázták a Lordok Házát és a Képviselőházat, amit a parlament nagy béketűréssel viselt el. Éjszaka kezdődtek az erőszakosságok, mikor a Lincoln’s Inn-i katolikus kápolnát feldúlták.

Nem tudok pontosan beszámolni arról, mi módon dacoltak egy hétig a kormánnyal, Mr. Strahan, akit a tömeg gyaláztott, hétfőn beszélt Lord Mansfielddel, akit, úgy tudom, ugyancsak sérelem ért a lakosság háborgása során, de Őlordsága csekély rendellenességként kezelte a dolgot. Kedden éjszaka lerombolták Fielding házát (a Bow Streeten), és ingóságait elégették az utcán. Hétfőn kifosztották Sir George Savile házát (a Leicester Square-en), de maga az épület épen maradt. Kedd este, miután otthagyták Fielding házának romjait, a newgate-i tömlöchöz vonultak, és követelték azoknak a társaiknak szabadonbocsátását, akiket a kápolna lerombolása miatt elfogtak. Az őr nem bocsáthatta szabadon őket, csak a polgármester engedélyével, és el is ment az engedélyt megszerezni. Mire visszatért, valamennyi rabot kiengedték, s a börtön lángokban állt. Innen a tömeg Bloomsburybe ment, ott nekiesett Lord Mansfield házának, lerombolta, ingóságait pedig az utolsó szálig elégette. Onnan a caeni erdő felé indultak, de egy őrség megelőzte őket. Azt hiszem, még kifosztottak néhány pápistát, és ugyanazon az éjszakán felgyújtottak Moorfieldsben egy kápolnát.

Szerdán Dr. Scottal elsétáltam megnézni Newgate-et; romokban találtuk, a tűz még parázslott. Ahogy az utcán mentünk, a protestánsok az Old Bailey üléstermének épületét fosztogatták. Azt hiszem, százan sem lehettek, de kényelmesen dolgoztak, tökéletes biztonságban, még öröket sem állítottak, minden aggodalom nélkül tevékenykedtek, mintha törvényes napi munkájukat végeznék. Így uralkodik a gyávaság a kereskedők között. Szerdán újabb börtönöket törtek fel, a Fleetet, a King’s Benchet, a Marshalsea-t, a Wood Street-i Comptert s a Clerkenwell Bridewellt, és minden rabot kiengedtek.

Éjszaka felgyújtották a Fleetet meg a King’s Benchet, meg nem tudom még hány épületet; sok helyen lehetett látni a lángok visszfényét az égen. Szörnyű látvány volt. Néhány embert megfenyegettek: Mr. Strahan azt tanácsolta, vigyázzak magamra, örülhet, hogy nem láthatta a terror ezen napjait.

A király a tanácsban kijelentette, »a hatóságok nem teljesítették kötelességüket, de majd ő teljesíti a magáét«, és proklamációt tett közzé, melyben utasított mindenkit, tartsa otthon szolgálait, mivel a békét most már erőszakkal fogják megvédeni. Különböző városrészekbe katonaságot küldtek ki, s a város ma, (június 9-én) nyugodt.

A katonákat úgy helyezték el, hogy mindenütt hallótávolságban legyenek: nincsenek már zavargó egységek, a lázongókat felhajtják rejtékhelyükön és börtönbe vetik. Lord George-ot tegnap vitték a Towerba. Mr. John Wilkes ma járt a szomszédságomban, hogy egy uszító lap kiadóját letartóztassa.

Több kápolnát leromboltak és számos ártalmatlan pápistát kifosztottak, de fő szórakozásuk a börtönök felgyújtása volt. Ez igazi csöcselék-mulatság. Az adósokat és a bűnözőket mind szabadon eresztették, de a bűnözők közül, mint az történni szokott, sokat újra elfogtak már, és két kalóz maga jelentkezett; várható, hogy kegyelmet kapnak.

A kormány ismét a megfelelő eréllyel tevékenykedik, s valamennyien a Király és a törvény védelme alatt állunk. Úgy gondoltam, kellemes lesz Önnek és Mesteremnek, ha tanúságot teszek a közbiztonság felől, s nyugodtabban alszanak, ha én mondom, hogy biztonságban vannak.

Igaz, általános volt a pánik, s ebből a Király tért először magához. Minisztereinek közreműködése és a polgári hatóságok támogatása nélkül mozgósította a katonaságot, a várost megmentette mindattól a zűrzavartól, amit a csöcselék uralma természetszerűleg okoz.

A köz igen súlyos bonyodalmaktól menekült meg. A lázadók szerda éjjel megpróbáltak betörni a bankba, de kevesen voltak, és mint a tolvajok általában, nem valami bátrak. Jack Wilkes vezette azt a csapatot, amely elűzte őket. Általános a vélemény, hogy ha kedden támadták volna meg a bankot, amikor a pánik tetőfokán állt, és senki nem készült fel az ellenállásra, visszavonhatatlanul elhurcolhattak volna mindent, amit találnak. Jack, aki mindig buzgó híve volt a rendnek és tisztességnek, kijelentette, ha hatalmat kap kezébe, egyetlen lázadó sem marad életben. Azonban most már nincs többé szükség sem hősiességre, sem vérontásra: senki sem visel többé kék szalagot.”

Így ért véget a szerencsétlen zavargás, amelytől Londont az Uralkodó nagysága mentette meg. Akármit is mondjanak mások, nekem meggyőződésem, hogy szó sem volt sem hazai, sem idegen eredetű összeesküvésről, vagy előre kidolgozott tervekről, hanem a gázság őrjöngése, mint a ragály terjedt, s ezt táplálta a tekintélyes mennyiségű erjesztett ital is, amelyet a félrevezetett tömeg fosztogatásai során szerzett.

A newgate-i börtön és vezetője

Úgy vélem, joggal hibáztathatnának, ha elmulasztanék igazságot szolgáltatni nagyrabecsült barátomnak, Mr. Akermannak, a newgate-i börtön vezetőjének, aki hosszú időn keresztül oly állandó, rendíthetetlen eréllyel, s ugyanakkor oly gyöngédséggel és oly őszinte emberi szeretettel látta el fontos megbízatását, amely méltóvá teszi őt arra, hogy megkülönböztetett nagyrabecsüléssel emlékezzünk meg róla.

Az említett események során, egyfelől a hatóságok félénkségének és hanyagságának, másfelől a tömeg szinte hihetetlen erőszakosságának következményeképpen e nagy ország legelső börtönét feltörték, és a rabokat szabadon engedték; de nem lehet kétség, hogy Mr. Akerman, akinek háza is a lángok martaléka lett, megakadályozta volna ezt, ha kellő időben megfelelő segítséget kap.

Évekkel ezelőtt tűz ütött ki abban a téglá-épületrészben, amelyet a régi newgate-i börtönhöz toldalékképpen építettek. A rabok ijedten tolongtak és kiáltoztak: „Megégünk, megégünk! Le a kapuval!” Mr. Akerman odasietett, megjelent a kapuban, és miután elült a kiáltozás, s végre csendet teremtett és magára vonta a figyelmet, nyugodt hangon közölte, hogy a kaput nem döntik le; a rabok az ő gondjaira vannak bízva, s nem engedheti, hogy megszökjenek, de biztosíthatja őket; nem kell félniük attól, hogy megégnek, mert a tűz nem a tulajdonképpeni börtönben ütött ki, amely erős kőépület. Továbbá, ha megígérik, hogy csendben maradnak, bemegy hozzájuk, az épület távolabbi végébe vezeti őket, és velük marad, míg csak útjára nem engedik. A rabok beleegyeztek ebbe, mire Mr. Akerman előbb hátrább küldte őket a kaputól, majd bement, miközben megfontolt határozottsággal megparancsolta a külső kapuőrnek, hogy semmi körülmények között ne nyissa ki a kaput, még akkor sem, ha a rabok megszegnék a szavukat és erőszakkal kényszerítenek őt ilyen parancs kiadására. „Ha ez megtörténnék - mondta -, ne törődjek velem.” A rabok békésen követték őt a folyosókon át, melyeknek kulcsait ő őrizte, egészen a börtön legtávolabbi végébe, a tűztől legmesszebb eső részbe. Józan magatartásával tökéletesen megnyugtatta őket, hogy nem kell közvetlen veszélytől tartaniuk, ha egyáltalán fenyegeti őket valamilyen veszély is, és a következő szavakat intézte hozzájuk: „Uraim, meggyőződhetek róla, hogy igazat mondtam. Nem kétlem, hogy a tűzoltó fecskendők hamarosan eloltják a tüzet, s ha nem tennék, megfelelő őrség jön Önökért és elhelyezzük Önöket a Compters börtönben. Becsületemre mondom, egy fityingemet sem helyeztem biztonságba. Otthagytam lakásomat, hogy Önökről gondoskodhassak. Megtartom ígéreteimet, s Önökkel maradok, ha ragaszkodnak hozzá. De ha megengedik, hogy elmenjek és utána nézzek családomnak és javaimnak, nagyon leköteleznek.” A rabokat meghökkentette viselkedése, és így kiáltottak: „Akerman mester, ezt bátran csinálta. Rendes dolog volt magától. Menjen csak, és gondoskodjék a saját holmijáról.” Így is tett, s a rabok ott maradtak, senkinek nem lett semmi baja.

Akik hallották, azt mondják, Johnson e történet lényegét igen elismerő hangon mesélte el, és a dicsérethez csatlakozott Mr. Burke is. Kiváló barátom, mikor Mr. Akermannak a rabok iránt tanúsított barátságos magatartásáról beszélt, ilyen dicsérő szavakkal magasztalta egyéniségét: „Annak, aki hosszú ideje és állandóan az emberiség alját látja maga előtt, s mégis kitűnik humánus magatartásával, eredetileg is ezen tulajdonság igen magas fokával kellett rendelkeznie, s a meglevőt állandóan és gondosan művelnie kellett.”

Langton „Johnsonianá”-ja

Miután reményeimben megcsalatzkozva ez évben (1780) nem találkozhattam Johnsonnal, nem hallhattam egyetlen csodálatra méltó mondását sem; e hiányosságot azzal pótolom, hogy ide iktatok egy gyűjteményt azokból, amelyekért érdemes barátomnak, Mr. Langtonnak tartozom hálával, akinek szíves közléseit e műben már több helyütt beiktattam. Az itt következőkből Langton maga igen keveset írt le, ez ugyanis nem volt szokása, amit igen sajnál, s amit azok, akik tudják, mennyi alkalma nyílt a johnsoni szellem és bölcsesség gazdag terméséből aratni, ugyancsak igen sajnálhatnak. Beszélgetéseink során azonban úgy találtam, emlékeztében gazdag tárházát őrizte meg a johnsoni kincseknek. E jelenséget Herculanemhoz vagy más régi római romkerthez hasonlítottam, amelyet, ha felásnak, az eredmény gazdagon jutalmazza a reá fordított munkát. Mindezen részletek hitelessége vitathatatlan. A kifejezésekért részben én, aki Langton jelenlétében írtam le, ami itt olvasható, felelek.

„Theokritosz mint író nem érdemes különösen nagy megbecsülésre. Ami a pásztori verseket illeti, Vergilius nyilván felülmúlja. Ő akkor írt, amikor a tudás gazdagabban áradt a világra, mint Theokritosz korában. Theokritosz, bár gyönyörű országban élt, nem bővelkedik leírások-

ban; a szokások, amelyeket lefest, nyersegek és durvák. Vergiliusnál sokkal több a leírás, több az érzés, több a természet és több a művészet. Theokritosz legkitűnőbb részletei, amelyekben Castor és Pollux a többi argonautákkal együtt kiköt a bebrykiai parton s ott viszályba keverednek az ország királyával; ezt olyan ügyesen építi fel, hogy Euripidész sem csinálhatta volna jobban, s a csata leírása is jó. Később elröbölnek egy nőt, két fivére azonban özöbe veszi őket, hogy visszaszerezze, és tiltakoznak Castor és Pollux sértő tette ellen, de ezek figyelemre sem méltatják a testvéreket: csata kezdődik, amelyben Castor és testvére győzedelmeskednek. - Úgy látszik, Theokritosz nem vette észre, hogy a fivéreknak van igazuk az argonauta hősökkel való vitájukban.”

„Ha jókedvében volt, csodálatos őszinteséggel és nyíltsággal beszélt saját írásairól, sőt, a legszigorúbb kritika alá is vette. Egy napon Mr. Langton, miután elolvasta Johnson *Rambler*-jének egyik számát, megkérdezte a Doktort, hogy tetszik neki a lap. Johnson a fejét rázta: »túl bőbeszédű« - mondta. Máskor meg, amikor egy vidéki háznál a társaság előtt *Irene* című drámáját olvasták fel, Johnson elhagyta a szobát. Mikor valaki megkérdezte tőle, miért tette ezt, így válaszolt: »Uram, azt hittem, hogy a darab jobb.«”

Johnson és Burke

Amiként Johnson mindig elismerte Mr. Burke rendkívüli tehetségét, Mr. Burke is teljesen tudatában volt Johnson csodálatos képességeinek. Mr. Langton visszaemlékezik egy estére, amelyet kettejük társaságában töltött, mikoris Mr. Burke ismételt olyan témákat érintett, amelyeket nyilvánvalóan kiterjedt tudással és gazdag kifejezőkészséggel tudott volna megvilágítani; de Johnson minden alkalommal közbeszólt, és igaz, hogy mesteri módon, de ő fejtette ki nézetét. Mikor Mr. Burke és Mr. Langton hazafelé tartottak, Mr. Burke megjegyezte, milyen nagyszerű volt aznap este Johnson. Mr. Langton egyetértett vele, de hozzátette, hogy szívesen hallott volna valamivel többet másvalakitől is (nyilván éreztette, hogy Mr. Burke-re gondol). Ó, dehogy - mondta Mr. Burke -, nekem elég volt, hogy a végszókat mondhattam neki.”

Mikor egyszer Beauclerk szóvá tette, hogy egyik barátjuk mennyire ügyetlenül számolja a pénzt, Johnson így szólt: „Nos Uram, én is ügyetlen vagyok a pénzsámolásban. De ennek oka világos: sosem volt sok számolni való pénzem.”

Borzadt minden mesterkéeltségtől. Az öreg Mr. Langtonról ezt mondta: „Uram, ritkán találkozhat olyan úriemberrel, akinek olyan gazdag irodalmi ismeretei vannak, oly járatos a hittudományban és olyan példás életet él.” Majd hozzátette: „És Uram, sohasem fíntorog, sohasem hadonászik, nem tör ki lelkesülten jelentéktelen alkalmakkor: soha nem ölelgeti az embert túljátszott szívéllyel.”

Egy úriember a társaságban helyesnek vélte védelmébe venni Dr. Berkeley szellemes filozófiáját, amely szerint csak az létezik, amit valamely emberi elme észlel. Johnson, amikor az úriember távozni készült, így szólt hozzá: „Könyörgök, ne hagyjon el bennünket: esetleg elmulasztjuk, hogy Önre gondoljunk, s akkor Ön megszűnik létezni.”

Goldsmith, mikor Johnson egyszer meglátogatta a Temple-ben, kissé félve, hogy szállása rossz benyomást kelt majd, ezt mondta: „Hamarosan jobb lakásom lesz ennél.” Johnson megnyugtatta és kedves bókként hozzáfűzte, hogy az olyan tehetségű embernek, mint Goldsmith, nem kell törődnie az efféle distinkciókkal. „Nem Uram - mondta -, sose törődjék ezzel. *Nil te quaesiveris extra.*”⁴⁹

⁴⁹ *Nil te quaesiveris extra*: semmit ne keress magadon kívül.

Az angol költők élete

1781-ben Johnson végre befejezte *Az angol költők élete* című művét, s erről így számol be: „Valamikor márciusban befejeztem a *Költők életét*, amelyet úgy írtam, ahogyan szoktam, halogatva, majd sietve, hol kedvetlenül, hol meg lelkesen és gyorsan dolgozva.” A fentieket megelőzően egyik feljegyzésében így ír a könyvről: „Remélem, oly módon sikerül megírnom, amely a jámborság előmozdítását szolgálja.”

Dr. Johnson írásai közül talán ezt a művet fogják a legtöbben és a legnagyobb élvezettel olvasni. Kedvenc foglalkozása volt a filológia és a biográfia, s azok, akik bizalmasabb barátságban voltak vele, hallhatták, hogy minden esetben, amikor erre alkalma nyílt, nagy gyönyörűséggel fejtegette az angol költők különféle érdemeit: jellemük szépségét, s a világra fényt árasztó pályafutásuk eredményeit. Elméjében annyi effajta tudást tárolt, s ezt oly rendezetten őrizte, hogy amikor ilyen jellegű vállalkozás megvalósításához fogott, alig kellett egyebet tennie, mint hogy papírra vesse gondolatait. Előbb bemutatta a költő életét, aztán kritikai vizsgálat alá vetette tehetségét és műveit. Amikor azonban írni kezdett, az anyag olyannyira felduzzadt keze alatt, hogy bár eredetileg rendszerint csak néhány oldalas előszót szándékozott írni egy-egy költőhöz, mindenre kiterjedő és részletes, szórakoztató képet festett mindegyikről. Ebben Quintilianushoz hasonlított, aki elmondja, hogy az *Institutio Oratoria* írásakor „*Latius se tamen apriente materia, plus quam imponebatur oneris sponte suscepi*”.⁵⁰ A kiadók, akik méltán tudatában voltak a mű megnövekedett értékének, további száz fonttal jutalmazták Johnsont azon a kétszázon felül, amelyben az eredetileg elegendőnek vélt előszavak megírása fejében megállapodtak.

Milton élete

A whig véredek heves hajszát indítottak a *Milton élete* ellen. De ki festhette volna meg avatottabb kézzel Milton költői nagyszerűségét, mint Johnson? Csak egy részletet idézek itt, *Az elveszett paradicsom*ról:

„Nehéz megfékezni képzeletünket, hogy ne találgassa, vajon miféle hangulatban szemlélte Milton művének csendes pályafutását, s figyelte, hogyan terjed hírneve lopva, mint a bűvópatak a föld alatt, áttörve félelmet és hallgatást. Nem tudom másképp elképzelni, mint hogy nyugodt volt és magabiztos, kicsit csalódott, de semmiképpen sem legyőzött, és saját értékének biztos tudatában, minden türelmetlenség nélkül szemlélte a vélemények forgandóságát, s várta egy jövő nemzedék pártatlan ítéletét.”

Valóban, még maga Dr. Towers is, akit pedig a Forradalmi Társaság egyik leghevesebb fanatikusának tarthatunk, elismeri, hogy „Johnson a legelismerőbb hangon méltatta a nagy költő képességeit, és legfontosabb költői alkotásai dicséretét a legnagyobb tisztelettel zengte.”

Hogy az az ember, aki annyira tisztelte az Egyházat és a Monarchiát, mint Johnson, méltó megvetéssel szól Miltonról mint politikusról, vagy inkább mint a helyes politika merész ellenségéről, nyilván várható volt. Azoknak pedig, akik bírálják őt, figyelmükbe ajánlom Johnson megjegyzését Milton nevezetes panaszával kapcsolatban, amelyben helyzete felett siránkozott, holott II. Károly kegyes méltányossága folytán, „amilyen méltányosságra (jegyezi meg helyesen Johnson) talán nem volt még példa a világon, ő, aki saját uralkodója meggyil-

⁵⁰ Ahogyan az anyag duzzadt, az eredetileg rám rótt tehernél többet vállaltam önként magamra.

kolásának igazolására írta művét, a Feledés Törvényének védelme alatt biztonságban élhetett.”⁵¹

„Alighogy biztonságba kerül, máris veszélyben érzi magát, *rossz napok szakadnak rá, gonosz nyelvek fenekednek ellene, sötétség és veszedelem veszi körül*. Ha szemét jobb célra vetette volna, ez a sötétség kétségtelenül megérdemelt részvétet ébreszthetett volna iránta, de hálátlanságára és igazságtalanságára vall, hogy veszedelmet emleget. Való igaz, hogy *rossz napok* szakadtak rá, elérkezett az idő, amikor a királygyilkosok többé nem dicsekedhettek gonoszságukkal. De hogy *gonosz nyelvekről* panaszkodott, ehhez legalább akkora arcátlanság kellett, mint amekkorák Milton egyéb képességei voltak: leghevesebb védelmezői is kénytelenek elismerni, hogy Milton sohasem takarékoskodott a durva sértésekkel vagy goromba arcátlanságokkal.”

Valóban, magam is gyakran csodálkoztam azon, hogy Milton, ez az „elkeseredett és komor republikánus”, aki „otthoni dolgaiban szigorú volt és önkényes”, s akinek feje tele volt a kalvinizmus mindennél súlyosabb és komorabb tanaival, ily nagyszerű költő volt, hogy nemcsak fennkölt, hanem gyönyörűen, sőt, derűsen írt, hogy oly kiválóan festette a legédesebb érzelmeket, amelyekre természetünk képes, és jelenítette meg a házastársi szerelem tiszta gyönyöreit, sőt, mintha még a mulatozás szelleme is fűtötte volna. Ebben annak bizonyítékát látom, hogy az emberi elmében az ítélőképesség és a képzelet, az érzékelés és a hangulat néha éles határokkal különül el egymástól, a fény és árnyék ugyanabban az egyéniségben olyannyira külön válhat, hogy sohasem keveredik.

Addison és Steele

Az *Addison életében* találunk egy kellemetlen történetet: Addison ugyanis száz fontot kölcsönzött Steele-nek, s „a kölcsönt végrehajtás útján fizettette meg”. A *Biographia Britannica* új kiadása tagadja ezen anekdota valóságát, Mr. Malone azonban szíves volt az alábbi jegyzetet rendelkezésemre bocsátani.

„Minthogy sokan kétségbe vonták az eset megtörténtét, Dr. Johnsonhoz fordultam, hogy megtudjam, milyen forrásból merítette állítását. Elmondta, hogy Savage-től hallotta, aki igen bizalmas barátja volt Steele-nek, s azt állította, hogy Steele könnyes szemmel adta elő neki. Ben Victor - mondotta Dr. Johnson - ugyancsak beszámolt erről a különös ügyletről, Mr. Wilkes, a komédiás közlése nyomán, aki szintén jó barátja volt Steele-nek. Némelyek Addison védelmében azt mondták, mindezt »azzal a jó szándékú célzattal tette, hogy észre térítse Steele-t, és kigyógyítsa tékozlásából, amelynek következtében mindig pénzhányban szenvedett«. - »Ha így lett volna, - vetette ellen Johnson -, és csak rá akart volna ijeszteni Steele-re, később *visszaadta volna* a pénzt barátjának, erről azonban senki sem hallott.« Hozzátette még, hogy »Steele ügyvédje erre azzal vághatott volna vissza, hogy Steele *szándékosan* nem fizette vissza a kölcsönt, mert látni akarta, vajon Addison lesz-e olyan aljas és lovagiatlan, hogy törvényes úton hajtsa be rajta. De az ilyen fontolgatásoknak se vége, se hossza: nem látunk bele az emberek szívébe, tetteiket azonban semmi sem takarja el figyelő szemünk elől.«

⁵¹ Milton az 1640-es angol polgári forradalomban a forradalom oldalán állt és *Defensio pro populo Anglicano* című művében megragadó erővel fejtette ki Cromwellék igazságát.

Ekkor megemlítettem Johnsonnak, hogy némelyek szerint Mr. Addison jelleme oly tiszta, hogy még ha *igaz is*, ezt el kellett volna hallgatnia. Ő nem látta be, miért. Ha a jellemeknek csak a fényes oldalát mutatnánk be, csüggedten ülhetnénk és tökéletes képtelenségnek tarthatnánk, hogy őket *bármiben* is utánozzuk. A szent írók - jegyezte meg - az emberek rossz cselekedeteit éppúgy elmondták, mint az erényeseket; ez azzal az erkölcsi hatással jár, hogy az emberiséget megóvják az *elkeseredéstől*, amely egyébként természetsszerűleg úrrá lenne rajta, ha nem erősítené őket a tudat, hogy mások is követtek el bűnt, csakúgy, mint ők, s bűnbánattal és életük megjavításával ismét elnyerték az Ég kegyét.”

E feljegyzés utolsó bekezdése igen nagy jelentőséggel bír, s kérem olvasóimat, különleges figyelemmel fontolják meg. Később még majd utalok rá e műben.

Swift

Swift életét olvasva úgy érzem, mintha Johnson bizonyos előítélettel viseltetett volna e rendkívüli férfiú iránt, amiről művem más részében már alkalmam volt szólni. Mr. Thomas Sheridan ezt annak tulajdonítja, hogy Johnson neheztelt, amiért Swift, amikor a Doktor egy ír tudományos fokozatért folyamodott, nem támogatta őt eléggé. Erre azonban nem áll rendelkezésre elegendő bizonyíték, és nem lehetek oly merész, hogy Johnsont igaztalansággal vádoljam, amiért nem tartotta oly nagyra e szerző műveit, mint én már kora ifjúságom óta. Mégis, elfogultsága nyilvánvaló már csak abból a részletből is, amelyben Swift takarékoságáról beszél; „eleinte nevetséges volt, végül pedig utálatos”, s a körülmények vizsgálata után mégis kényszerítve érzi magát, hogy elismerje: „talán kiderül, hogy mindössze a költekezés egyik módját jobban kedvelte a másikinál, s csupán azért takarékoskodott, hogy legyen mit kiadnia”.

Gyakran eszünkbe kell idéznünk Johnson egy észrevételét a *Swift életéből*: „Méltán feltételezhetjük, hogy a nagyokkal való társalgásában is megvolt az a megjátszott bizalmasság, a pillanatnyi egyenlőségre való törekvés, mely oly gyakran bukkan fel leveleiben, s ezt azon ceremóniák elhanyagolása révén kereste és élvezte, amelyeket a szokás honosított meg korlátként a társadalom különböző rendjei között. A szabályoknak ezen áthágását ő maga és csodálói a lélek nagyságának nevezték, de a nagy szellem lenéz mindent, amit kegyből juttatnak neki, ezért sohasem bitorol olyasmit, amitől a törvényes birtokos megfoszthatja. Aki más méltóságát bitorolja, kiszolgáltatja magát, s vagy méltatlanul elúzik, és ő tehetetlen ez ellen, vagy kegyből, leereszkedően megtűrik.”

Azon néhány megjegyzésem során, amelyeket *Az angol költők életéről* tettem, nem ragaszkodtam a mű rendjéhez. Valójában, az eredeti kiadásban más a sorrend, s megint más Johnson műveinek gyűjteményes kiadásában. Ha pedig némelyek kifogásolnák, hogy különböző idézeteim legtöbbje jelentéktelen, kérem fontolják meg, hogy ezeket a kis részleteket azoknak szántam, akik a művet részletekbe menően bírálták, s azoknak ez a válogatás minden bizonnyal megfelel.

Johnson levele

Februárban írtam neki, elpanaszolván, mennyire megkínzott a szabadság és szükségszerűség folytonosan visszatérő, zavarba ejtő kérdése; s említettem, hogy remélem, hamarosan ismét találkozunk Londonban.

„James Boswell Úrnak.

Tisztelt Uram,

azt reméltem, megszabadult végre a boldogtalanságnak ettől a szenvedésétől. Mire való Önnek a szabadság és szükségszerűség? Avagy mi egyéb, mint hogy hallgasson róla? Ne legyenek kétségei, szívből fogok örülni, ha ismét itt láthatom, mert szeretem Önt mindenestül, kivéve affektált kétségbeeséseit.

Végre befejeztem *Életrajzaimat*, s feladtam Önnek egy rakományra való, teljesen összekevert másolatot, úgyhogy hosszú ideig elszórakozhat velük, amíg rendbe teszi. Jöjjön már kedves Bossym, és boldogítsuk egymást, ahogy tudjuk. Elmegyünk majd megint a „Püspöksüvegbe”, és beszélgetünk a régi szép időkről. Maradok, kedves Uram, szerető

Sam. Johnsonja”

1781. március 14.

Johnson járása

(1781) március 19-én, hétfőn érkeztem Londonba, és 20-án, kedden már találkoztam is vele, amint éppen a Fleet Streeten sétált, azaz inkább imbolygott. Így jellemzi különös járását igen helyesen és szemléletesen egyik rövid életrajza, amelyet nem sokkal halála után adtak ki: „Mikor az utcákat rőtta, fejét folytonosan forgatva, s vele együtt mozgatva egész testét, úgy tetszett, mintha lábai mozgásától függetlenül haladt volna előre.” Könnyen elhihetjük, hogy nemegyszer alaposan megbámulták, amint így haladt az utcán, de nem volt bátorságos dolog ilyen robusztus férfiút kigúnyolni. Egyszer Mr. Langton szemeláttára szórakozottsági rohamában hirtelen mozdulattal leverte egy hordár hátáról a terhet, majd határozottan tovább sétált, anélkül hogy tudatára ébredt volna, mit cselekedett. A hordár nagyon mérges lett, de megállt és roppant komolyan szemlélte a hatalmas hústornyot, mígnem megállapította magában, hogy legokosabb, ha békén marad, és ismét hátára veszi csomagját.

Véletlen találkozásunk az utcán, oly hosszú távollét után, kellemes meglepetés volt mindkettőnknek. Befordult velem a Falcon Courtba, kedvesen érdeklődött családom iránt, s mivel mindketten ellenkező irányba siettünk, elváltunk, de megígértem, hogy másnap felkeresem. Közölte, hogy reggelire már elígérkezett valahová. „Korán, Uram?” - kérdeztem. JOHNSON: „Nos Uram, a londoni reggel nem a naphoz igazodik.”

Másnap este jelentkeztem nála, s ő a *Költők élete* eredeti kéziratának jókora adagjával ajándékozott meg, amelyet nekem tett félre.

Mikor barátját, Mr. Thrale-t meglátogattam, úgy találtam, nagyon beteg, és úgy hiszem, Mrs. Thrale kérésére, egy Grosvenor Square-i házba költözött. Szomorúan láttam, külseje mily sajnálatosan megváltozott.

Tőle értesültem, hogy az az élvezet vár rám, hogy láthatom Dr. Johnson ismét borozni, mivel nemrég visszatért ehhez, a szokásához. Mikor megemlítettem ezt Johnsonnak, így szólt: „Mostanában megiszom néha egy-egy pohárral, de nem nyilvánosan.”

Mikor első este együtt voltam vele Thrale-éknél, észrevettem, hogy jócskán önt a borból poharába, és mohón issza ki. Egyéniségében és modorában minden erőteljes volt és heves, soha semmiben sem volt mértékletes. Sok napot böjtölt, sok éven át tartózkodott a borivástól, de amikor evett, telhetetlenül evett, s ha bort ivott, bőségesen ivott. Értett az önmegtartóztatáshoz, de az önmérsékléshez nem.

Johnson tisztelete a klérus iránt

Johnson a hierarchia iránti mélységes tisztelete folytán a püspököktől elvárta a legmagasabb fokú tisztességet: még az is bántotta, ha kocsmába jártak. „Egy püspöknek - mondotta - semmi keresnivalója az ivóban. Voltaképpen nincs abban semmi erkölcstelenség, ha bemegy egy vendégfogadóba, de az sem lenne erkölcstelen, ha a Grosvenor Square-on facsigát kergetne, mégis, ha ezt megtenné, remélhetőleg megtámadnák a fiúk, és őt kergetnék az ostorukkal. A magatartás terén fokozatok vannak: van erkölcsösség, tisztesség, illendőség. Ezek közül egyiket sem szabad egy püspöknek megsértenie. Egy püspök ne tegye a lábát olyan házba, ahová egy fiatalember is elviheti a ringyóját.” BOSWELL: „De Uram, nem minden kocsmába mehetnek be nők.” JOHNSON: „Higgye el, Uram, bármelyik kocsmába beléphet egy jól öltözött férfi és egy jól öltözött nő. Azt a nőt talán nem engedik be, akit minden éjszaka ott látnak lődörögni az utcán az ajtó előtt. De ismétlem, egy jól öltözött férfi London akármelyik kocszmájába bevezethet egy jól öltözött nőt. A kocszmákban húst és italt árusítanak, és eladják mindenkinek, aki enni és inni akar. Ugyanígy azt is mondhatná, hogy a kereskedők nem adnak el selymet utcai nőknek.”

Azt is elítélte, ha a püspökök a csőceselék gyűlésére járnak, legalábbis, ha tovább maradnak köztük, mintsem jelenlétük tiszteletet parancsol. Megemlített egy bizonyos püspököt. „Ő - mondta Mrs. Thrale -, a st. asaphi püspökkel ugyan senki sem törődik a tömegben.” BOSWELL: „Ha egy püspök önként olyan helyzetbe kerül, amelyben nincs megkülönböztetett szerepe és jelentősége, rendje méltóságát alázza meg.” JOHNSON: „Asszonyom, Mr. Boswell a lehető legpontosabban fogalmazta meg, miről van szó.”

De Johnson nemcsak a magasabb egyházi méltóságot viselőktől kívánta meg a különlegesen erkölcsös és fennkölt magatartást, hanem igen helyesen úgy vélte, hogy a papoknak, mint az oltár körüli szent szolgálatra rendelt személyeknek, akik az emberek figyelmét jövőre állapotunk tiszteletet gerjesztő dolgaira irányítja, komolyabban kell viselkedniük, mint a többi embernek, s feladatukhoz illő magatartást kell tanúsítaniuk. Hivatásuk méltóságának jogos érzete magasabb szempontoktól függetlenül is mindig megóvjá őket attól, hogy rosszul megválogatott társaságba keveredvén elveszítsék becsületüket. S ha azok, akiket ez érint, tudnák, mennyire csökkenti értéküket az ilyesmi, éppen azok szemében, akiknek, úgy vélik, kedvükben járnak, igen megalázottaknak éreznék magukat.

Johnson és barátja, Beauclerk egy ízben olyan társaságban időztek, amelyben több pap is jelen volt, s a papok, úgy vélvén, kedvezőbb fényt vet rájuk, ha osztoznak a *világfiak* laza vidámságában, ezt, mint más hasonló alkalmakkor is megfigyelhetjük, zajos túlzásba vitték. Johnson, akiről úgy vélték, *élvezi* a dolgot, egy darabig komoran és némán ült, majd Beauclerkhez fordult, s korántsem suttogva ezt mondta: „A lelkészeknek ez a vidámsága nagyon bántó.”

Még a pap ruházatának is jellegzetesnek kellene lennie, és semmi sem megvetendőbb, mint azok az öntelt törekvések, amelyekkel valaki a papi hivatás külső látszatát igyekszik elkerülni: hiábavaló és szájalomra méltó próbálkozások ezek. Dr. Porteus, London püspöke, amikor még a chesteri püspökséget igazgatta, kiváló ítélettel fejezte ki jogos rosszallását e tárgyban és jegyezte meg egy tisztelendő ficsúrról, hogy „félig már selyemfű”.

Táncolt-e Johnson?

Egyszer felhívtam Johnson figyelmét egy nevetséges újsághírre, amely szerint táncolni tanul Vestrisnél. Lord Charlemont szerette volna szóra bírni, és suttogva javasolta, kérdezzék meg tőle, igaz-e. Nagy többségünk helyeselte a kísérletet, mire ölordsága igen komolyan és

udvarias hangon Johnsonhoz fordult: „Kérem, Uram, igaz, hogy Ön leckéket vesz Vestristől?” Ez a kérdés jókora kockázattal járt, és az ír önkéntesek tábornokának bátorsága kellett ahhoz, hogy megkísérelje. Johnson egy pillanatra meghökkent, majd némi zavarban válaszolta: „Hogy kérdezhet Lordságod ilyen együgyűséget?” De mindjárt úrrá lett indulatán, és talán mert nem akarta, hogy ugrassák, vagy akárcsak azt higgyék, hogy ugrathatják, vagy talán őszinte jókedvvel belement a tréfába, így szólt: „Nem éppen, de ha valaki megválaszolná és cáfolná ezt a cikket, én is felelnék erre a válaszra, éspedig azt mondanám, hogy az, aki a cáfolatot írta, nem barátja sem Vestrisnek, sem nekem. Mert miért ne egészíthetné ki Dr. Johnson egyéb képességeit egy kis testi mozgékonyassággal is? Szókratész előrehaladott korban tanult meg táncolni, s Cato előrehaladott korban tanult meg görögül. Aztán még elmondhatnám azt is, hogy ennek a Johnsonnak már nem elég, ha csak a földön táncol, hanem esetleg még kötélén is táncolni fog, s akkor bemutatathatják a kötél-táncos elefántot. Egyszer egy nemes úr (Grimston első bárója) írt egy darabot ezzel a címmel: *Szerelem egy faodúban*. Később rájött, hogy a darab rossz, és fel akarta vásárolni minden példányát, hogy elégesse. Marlborough hercegnője azonban megtartott egyet, s amikor a báró ellenfele volt egy választáskor, a hercegnő újabb kiadást nyomtatott belőle, címlapján egy kötélén táncoló elefánttal, hogy megmutassa, őlordsága mint vígjátékíró éppolyan komikus, mint egy kötélén táncoló elefánt.”

Az amerikai háború

(1781) április 1-én, vasárnap Mr. Thrale-nél ebédeltem Johnsonnal, Sir Philip Jennings Clerk és Mr. Perkins társaságában. Mr. Perkins főfelügyelő volt Mr. Thrale sörfőzdéjében, évi 500 font fizetésért. Sir Philip megjelenése régi családból származó úriemberre vallott. Túljárta már élete delén, saját ősz haját hosszú, laza fürtökben viselte, fekete bársonykabátot hordott hímzett mellénnyel és gazdagon csipkézett kézelőfodrokkal. Mrs. Thrale szerint a fodrok igen régimódiak voltak, de én annál tiszteltemélőbbnek és egy toryhoz illőnek találtam, bár Sir Philip akkor a parlamenti ellenzékben foglalt helyet. „Uram - mondotta Johnson -, régi fodrok és modern elvek nem illenek össze.” Sir Philip ügyesen és hevesen kelt az ellenzék védelmére az amerikai háborút illetően, és én osztottam nézetét. Azt állította, hogy a nemzet többsége kormányellenes. JOHNSON: „Uram, én is a kormány ellen vagyok. De azért, mert szerintem túl kevészel rendelkezik abból, amit az ellenzék sokall. Ha én miniszter lennék, mindenkit elkergetnék, aki csak az ujját emeli fel ellenem, mert azt, amit a kormány tetszése szerint adhat ennek vagy amannak, a kormány támogatóinak kellene juttatnia. Ha az ellenzékiiség nem jár a pozícióvesztés kockázatával, az ilyen ellenzékiiség nem becsületes, mert hiányzik a komoly sérelem érzése: a mostani ellenzék csupán küzd annak megszerzéséért, ami már a másé. Sir Robert Walpole úgy cselekedett, ahogy én is tettem volna. Ami az amerikai háborút illeti, a nemzet *esze* a kormány *mellett* áll. Azoknak többsége, akik képesek *megérteni*, amit hallanak, mellette van, azoknak a többsége, akik *csak* hallanak, ellene van, s mivel azok, akik csak hallanak, többen vannak, mint azok, akik értenek is a szóból, s az ellenzék mindig hangosabb, a csöcselék többsége mindig az ellenzék pártján áll.”

Kitörő élénksége, amivel mindezt előadta, élvezetes volt, de véleményem szerint az az igazság, hogy akik valóban a legtisztábban láttak, az amerikai háború ellen voltak, mint ahogyan napjainkban, amikor már higgadtabban mérlegeljük a kérdést, csaknem mindenki ezen a véleményen van.

Mrs. Thrale lelkesen dicsérte Mr. Dodley Longot (most North). JOHNSON: „Ne, ne Asszonyom, ne mondja ezt. Mr. Long egyénisége, nevével ellentétben, igen *rövid*. Éppen semmi. Egy széken elfér. Előkelő külsejű, ennyi az egész. Senkit sem ismerek, aki úgy rombolna dicséretével, mint Ön; ha ugyanis a dicséret túlzó, mindenkit a dicsért egyéniség ellen fordít.

Kihívás a támadásra. Itt van például Pepys: aránytalanul felmagasztalta ezt az embert, amiért is indítatva éreztem magam, hogy lekicsinyeljem őt, talán jobban, mint megérdemelte volna. Vére az Ön fejére szálljon. Ugyanezen elv alapján az Ön malíciája is önmaga ellen fordul: bírálata is túl heves. És mégis (cinkosan rámosolygott Mrs. Thrale-re) Ön lenne az első asszony a világon, csak meg tudná fékezni azt a gonosz nyelvét - Ön lenne az egyetlen asszony, ha parancsolni tudna annak a kis motollának.”

A túlzott dicséreteket illetően bátorkodtam megjegyezni, hogy szerintem egy általunk ismert egyéniséget bárhogy felmagasztalhatnánk, mivel megérdemli, a dicséret nem lenne túlzó, így például el lehetne mondani Mr. Edmund Burke-ről, hogy csodálatos férfiú. JOHNSON: „Nem Uram, cseppet sem lenne biztonságos dolog, ha a társaságban akadna valaki, aki gyönyörűségét lelné az ellentmondásban. Ezt felelhetné Önnek: »Hol van hát a csoda? Burke kétségtelenül nem mindennapi képességekkel megáldott ember, nagy adag ész hord a fejében, és jól pergő nyelvet a szájában. De nem kábít el, és nem tölt el csodálattal.« Így tehát, mint láthatja, még Burke is pórul járhatna, nem a saját hibájából, hanem az Ön balgasága folytán.”

Elegyes témák

Mrs. Thrale megemlített egy úriembert, aki mestersége révén évi 4000 font jövedelmet hozó vagyont szerzett, de tökéletesen szerencsétlennek érzi magát, mert társaságban nem tud beszélgetni. Kétségbeesésében elpanaszolta szerencsétlen helyzetét az utcán valakinek, akit egyébként utál, s akiről tudja, hogy lenézi őt. „Nagyon boldogtalan ember vagyok - mondotta. - Meghívnak társaságba, ahol az emberek társalognak, el is megyek, hogy társalogjak, de ó, jaj! nem tudok társalogni.” - JOHNSON: „Az ember általában nem arathat sikert minden téren. Ez az úriember, miközben évi 4000 fontját megszerezte, eltöltötte azt az időt, amely alatt megtanulhatott volna beszélgetni.” Mr. Perkins agyafűrt és bohókás megjegyzést tett erre: „Ha évi 4000 fontját szélhámossággal szerezte volna, megtanult volna beszélni is, miközben a vagyonát gyűjtötte.”

Más urak érkeztek. Megint szóba került az az úriember, akinek egyéniségéről Johnson oly lekicsinylően nyilatkozott, mert nem ismerte érdemeit. Mrs. Thrale ezt mondta: „Ön azért vélekedik így róla, Uram, mert csendes, nyugodt ember, nem erőlteti meg magát. Ugyanezt mondhatja Mr. ...-ről, amott, aki ugyancsak csendben üldögél...” A megjegyzés nem volt éppen tapintatos, s Johnson nem is hagyta annyiban. „Nem, Asszonyom, nincs joga így beszélni. Mind Mr., mind én okkal vesszük ezt rossz néven. *Ön* beszéljen csak Mr.-ről, de miért akar *engem* is rávenni ilyesmire? Szóltam én valamit is Mr. ellen? Ön céltáblául tette elem, hogy rálőjek, de én nem lőttem rá.”

Az egyik úriember azt mondta, látott három fólió kötetet, amelyben én Dr. Johnson mondásait összegyűjtöttem. „Helyesbítenem kell Önt, Uram - mondtam -, mert az ilyesmiben nagyon kényes vagyok a pontosságra. Nem láthatott fólió köteteket, mert ilyeneket nem adtam ki. Láthatott néhányat quartóban és oktávban.⁵² Ez olyan figyelmetlenség, Uram, amelytől óvakodni kell.” JOHNSON: „Uram, ez az igazság semmibevevése. Azt sem tudja, egyáltalán látott-e ilyen köteteket. Ha látott volna, emlékeznie kellene a terjedelmükre.”

⁵² negyedré, ill. nyolcadré ív nagyságú könyv.

Mr. Thrale halála

Mr. Thrale aznap igen levertnek látszott. Hétfőn este ismét találkoztam vele; ekkor még senki sem gondolta volna, hogy közvetlen veszély fenyegeti, de szerdán, negyedikén, kora reggel elhunyt. Johnson éppen a házban tartózkodott, és így emlékezett meg az eseményről: „Szinte ütőerének utolsó löktetését is éreztem, s utolsó pillantásomat vetettem arra az arcra, amely tizenöt éven át csak megbecsüléssel és jóindulattal tekintett rám.” Erre a napra összehívták az Irodalmi Klub tagjait, de Johnson a következő levéllel mentette ki magát:

„Mr. Johnson tudja, hogy Sir Joshua Reynolds és a többi Urak megbocsátják, amiért a meghívásnak nem tesz eleget, ha megtudják, hogy Mr. Thrale ma reggel meghalt.”

Mr. Thrale halála érzékeny veszteséget jelentett Johnsonnak, aki, bár nem látta még előre mindazt, ami ezután következett, tudatában volt annak, hogy a kényelem, amelyet eddig Mr. Thrale családja körében élvezett, nagyrészt megszűnik számára. Ennek ellenére tovább is kedves figyelmet tanúsított az özvegy és gyermekei iránt, amíg ez lehetséges volt. Igen komolyan magára vállalta az egyik végrendeleti végrehajtó tisztét, amelyet a szokásosnál fontosabbnak vélt, mivel körülményei mindig olyanok voltak, hogy alig vehette ki részét az élet gyakorlati oldalából. Klubtársai remélték, hogy Mr. Thrale bőkezű életjáradékot hagyott számára, ami, mivelhogy fiúörököszt nem hagyott hátra, és igen nagy vagyona volt, nagy tisztességére szolgált volna, és tekintettel Dr. Johnson korára, amúgy sem lett volna hosszú lejárátú. De csupán kétszáz fontot hagyományozott rá, mint mindegyik végrendeleti végrehajtójára. Nem tehetek róla, kissé mulattatott, amikor hallottam, milyen fellengzős modorban beszélt Johnson új hivataláról, s különösen a sörfőzde ügyeiről. Végül is úgy döntöttek, hogy a sörfőzdet eladják. Lord Lucan egy történetet mesél ezzel kapcsolatban, amely ha nem is egészen pontos, de igen találó. Mikor már javában tárgyaltak a Thrale-féle sörfőzde eladásáról, Johnson nagy fontoskodva megjelent, hordozható tintatartóval, lúdtollal a gomblyukájában, mint egy finánc, s amikor megkérdezték tőle, tulajdonképpen mit gondol, mennyi valószínűség az eladásra kerülő vagyontárgy értéke, ezt felelte: „Nem azért vagyunk itt, hogy néhány üstöt és kádat eladjunk, hanem olyan gazdagság lehetőségét áruljuk, ami a legkapzsisabb vágyálmokon is túltesz.”

A nyomdásztanonc feleség

Egyszer egy igen tiszteletreméltó íróról beszélgettünk, s Johnson egy érdekes momentumra hívta fel figyelmünket, nevezetesen arra, hogy ez az úriember egy nyomdász-tanonclányt vett feleségül. REYNOLDS: „De Uram! Egy nyomdászlányt! Hiszen én úgy tudtam, a nyomdászlányok rongyokban járnak, és fekete a képük.” JOHNSON: „Ez igaz, Uram. De azt hiszem, az illető megmosdatta a lányt és tiszta ruhába öltöztette. (Majd igen komoly ábrázattal és ünnepélyesen): És a lány nem hozott rá szégyent: fenekéig jó érzésű és nagyszerű nő volt.” A komolyság, amellyel a „fenék” szót alkalmazta, annyira humorosan hangzott, hogy legtöbbször nem bírtuk megállni kuncogás és nevetés nélkül. Igaz, emlékszem, Killaloe püspöke elszántan megőrizte komolyságát, miközben Miss Hannah More ravaszul elrejtette arcát egy hölgy háta mögé, akivel egy díványon ült. Johnson hiúságát azonban sértette, hogy akármilyen kijelentése nevetést váltson ki, amikor ő azt nem arra szánta, ezért despotikus módszeréhez folyamodott, komoran körülnézett és erőteljes hangon így szólt: „Mi olyan mulatságos?” Majd felegyenesedett, tiszteletet parancsoló külsőt öltött, mintegy éreztetni kívánván velünk, hogy hatalmában áll megfélekezni bennünket, és mintha egy még humorosabb szó után kutatna elméjében, lassan ezt mondta: „Igenis, az az *asszony alapjaiban* jóérzésű volt”; mindez úgy hangzott, mintha ezt mondaná: halljátok ezt, és nevésetek, ha mertek. De mi oly mereven ültünk valamennyien, mintha temetésen volnánk.

Kékharisnyák

Egy időben divatba jött hölgyek között, hogy esti összejöveteleket rendeztek, ahol a gyengébb nem is részt vehetett az irodalomban jártas, avatott emberek társalgásában, s ilyen módon kielégíthette tetszenivágyását. Ezeket a társaságokat *Kékharisnya klubok*nak nevezték, s mivel ezen elnevezés eredetét kevesen ismerik, érdemes beszámolni róla. E társaságok tagjai közül kezdetben kiemelkedett Mr. Stillingfleet, aki roppant komoran öltözködött, s különösen feltűnt, hogy mindig kék harisnyát hord. Oly kiváló társalgó volt, hogy távolmaradását az összejövetelekről rendkívüli veszteségnek érezték, s ezt mondogatták: „Semmire se megyünk a *kékharisnya* nélkül.” Így aztán lassan megszűletett az elnevezés. Miss Hannah More pompásan ír le egy *Kékharisnya klubot* *Bas bleu* című költeményében, s megemlíti néhányat a klubok legismertebb tagjai közül. Johnson szívesen elment néha ezekre az összejövetelekre, és nem tartotta magát túlságosan komolynak még a nagyon élénk Miss Moncktonhoz (most Cork grófnője) sem, aki a legpompásabb *kékgyűléseket* rendezte édesanyja, Lady Galway házában. A hölgy elevensége elbűvölte a bölcset, és az elképzelhető legfesztelenebbül csevegtek egymással. Különös esemény játszódott le egyik este, amikor Miss Monckton azt állította, hogy Lawrence Sterne néhány írása nagyon patetikus. Johnson kereken tagadta ezt. „Annyi bizonyos - mondta a hölgy -, hogy engem meghatottak.” „Nos hát - mondta Johnson mosolyogva és imbolyogva -, ez azért van, drágám, mert Ön csacsi.” Mikor később a hölgy ezt felemlítette neki, Johnson éppoly hűen az igazsághoz, mint amilyen udvariasan, ezt mondta: „Hölgyem, ha valóban úgy gondoltam volna, nyilvánvalóan nem mondtam volna meg.”

Egy másik estén meglehetősen próbára tettem Johnson irántam tanúsított kegyes türelmét. Montrose hercegnél igen kellemes társaságban vacsoráztam, és őkegyelmessége szokása szerint igen bőkezűen járatta körbe az italt. Lord Grahammel azután együtt mentünk el Miss Moncktonhoz, bizony emelkedett hangulatban, s úgy éreztem, megszabadultam mindenféle félelemtől és tisztelettől. Igen előkelő személyiségekből álló vendégkoszorú kellős közepén, kissé ködösen egy igen előkelő méltóságteljes hölgyre emlékszem vissza; Johnson mellett telepedtem le, és magamat a Doktor méltó vetélytársának képzelvén, nagy hangosan kezdtem beszélni hozzá, és igyekeztem a társaság tudtára adni: megmérkőzhetem Ajaxszal.⁵³ Különösen arra emlékszem, hogy a képzelet szülte gyönyörök témáját erőltettem, s érveim illusztrálására ezt kérdeztem tőle: „Miért, Uram, tegyük fel, azt képzelném, hogy... (és itt megneveztem Ófelsége tartományainak legbájosabb hercegnőjét) szerelmes belém, nem lennék nagyon boldog?” Barátom igen ügyesen kitért kérdezősködésem elől, és csitított, amennyire tudott; könnyen elképzelhető azonban, mit érzett. Mindazonáltal, amikor néhány nap múlva meglátogattam és mentegettem magam, a legnagyobb baráti kedvességet tanúsította irántam.

Johnson elégedettsége

Egyszer megkérdeztem, nem elégedetlen-e, amiért oly kevés gazdagság jutott osztályrészéül, és semmi állami kitüntetést nem kapott, amely pedig oly sokak törekvésének tárgya. Mindössze évi háromszáz font kegydíja van. Miért nincs olyan helyzetben, hogy saját kocsit tarthasson? Miért nincs valami jelentős hivatala? JOHNSON: „Uram, én sosem panaszkodtam a világra, s nem is hiszem, hogy okom lenne panaszra. Inkább csodálatra méltó, mennyi

⁵³ Ajax a Tróját ostromló görög sereg legvitézesebb harcosa volt; Pallasz Athéne gögösségeért tébollyal sújtotta és Ajax örfjengési rohamában a sereg barmait a vezéreknek véelve, nagy mézszárlást vitt végbe közöttük.

mindenem van. Kegydíjam oly szokatlan dolog, hogy nem tudok hozzá foghatót. Egy ember, Uram, aki akkoriban közismerten nem volt a kormányzat barátja, kegydíjat kap a kormányzattól, pedig nem is kérte! Sohasem udvaroltam a nagyoknak: ők hívtak magukhoz. Azt hiszem azonban, most már elégük van belőlem. Kíváncsiságukat kielégítették: eleget láttak belőlem.” Mikor megjegyeztem, hogy ezt nem hihetem, mert bizonyára nagy örömkre szolgál társalgása, Johnson, felsőbbbsége tudatában, így válaszolt: „Nem, Uram. A nagyurak és az előkelő hölgyek nem szeretik, ha beléjük fojtják a szót.” Ezzel igen kifejezően jellemezte értelme erejének és képzelete ragyogásának akaratlan hatását; az igazat megvallva, valóban különös módon kicsinek érezhették magukat társaságában. Mikor meleg hangon kijelentettem, mennyire boldog vagyok, valahányszor hallhatom őt, így felelt: „Igen Uram, de ha Ön lenne a lordkancellár, mindjárt másként lenne: akkor csak saját méltóságán járna az esze.”

Sok igazság és az emberi természet ismerete rejlett ebben a megjegyzésben. De bizvást arra gondolhatnánk, akármilyen magas méltóságba emelkedjék is az életben, az, aki Johnson szavainak értékét *ismeri*, még ha okosan elkerüli is az olyan helyzeteket, amelyekben az összehasonlítás kisebbsíthetné őt, mégis, a nyilvánosság kizárásával gyakran kívánná megszerezni magának azt a gazdag szellemi élvezetet, amelyet Johnson nyújthat. Különösen azért, ha meggondoljuk, milyen kevés nagy ember kereste a társaságát: ha valakinek kedve támadna szatírárt írni erről a témáról, igen kézenfekvő tárgya kínálkoznék. Johnson nemes barátja, Lord Elibank helyesen jegyezte meg, hogy ha valamelyik nagyság találkozót hoz létre Johnsonnal, s többször nem kívánja társaságát, ez pusztán kíváncsiságára vall, s arra, hogy nem igényli a rendkívüli szellemi élvezeteket. Mrs. Thrale helyesen és szellemesen úgy jellemezte ezt a viselkedést, hogy Johnson társalgása túl erős azoknak, akik meghunyászkodáshoz és hízélgéshez szoktak; olyan, mint *csípős mustár egy csecsemő szájában*.

Tory és whig

Egy napon, amikor elmondtam neki, hogy lelkes tory vagyok ugyan, de nem elég „tudatos”, és hálás lennék, ha ellátna néhány „érvvvel”, olyan világosan és jól válaszolt, hogy megkértem, ismételje meg, amit mondott és leírtam: amint következik.

„A torykról és a whigekről.

Egy bölcs tory és egy bölcs whig, úgy gondolom, egyetérthetnek. Elveik azonosak, bár gondolkodásmódjuk különböző. A hívő tory a kormányzatot fölmagasztalná. A szenvedélyes whig útja pedig járhatatlan, mert annyi szabadságot adna minden embernek, hogy nem maradna elég hatalma egyetlen ember irányítására sem. A tory előítélete a bevett intézményeknek szól a whigé az újításoknak. A tory nem adna több valódi hatalmat a kormánynak: csupán azt kívánja, hogy a kormányt jobban tiszteljék. Aztán eltérnek nézeteik az Egyházzal. A tory nem akar több törvényes hatalmat adni a klérusnak, de azt kívánja, hogy jelentős - az emberek közvéleményén alapuló - befolyása legyen. A whigek viszont kicsinyes féltékenységgel korlátoznák és figyelnék ezt a befolyást.”

A csinos nőkről

(1781) június 5-én készült visszatérni Londonba. Reggelinél igen jókedvű volt. Szóvá tettem előtte egy barátomat, aki elhatározta, sohasem vesz feleségül csinos nőt. JOHNSON: „Uram, igen ostoba dolog elhatározni, hogy valaki nem vesz feleségül csinos nőt. A szépség önmagában igen megbecsülendő. Nem Uram, én szívesebben vennék el csinos nőt, hacsak nincs ellene más kifogás. Egy csinos nő lehet buta, egy csinos nő lehet gonosz, és lehet, hogy

az a csinos nő nem szeret engem. De a csinos nőkkel kötött házasság nem olyan veszedelmes, mint amennyire félnek tőlük: senki sem fogja őket szerelmével üldözni, hacsak nem viselkednek kihívóan. Ha egy csinos nő rossz akar lenni, könnyebben talál rá módot, mint a másik, ennyi az egész.”

Hugo, a macska

Johnson szeretete a kisgyermekek iránt - amelyet minden alkalommal elérült, „kis drágák”-nak nevezvén őket és édességeket osztogatván nekik - kétségtelenül bizonyítja igaz humanitását és gyengédségét.

Ugyanilyen kétségbevonhatatlanul bizonyítja ezt szolgálai iránt tanúsított nem mindennapi kedvessége. Nemcsak evilági jólétükről gondoskodott, hanem túlvilági boldogságukat is szívéen viselte.

Nem volna helyes, ha ebben a témakörben nem említenénk meg azt a szeretetét, amelyet a védelmébe vett állatok iránt tanúsított. Sosem fogom elfelejteni, micsoda türelemmel bánt Hugóval, a macskájával. Ő maga járt el osztrigát vásárolni neki, nehogy a szolgák, amiért bajlódniuk kell vele, megutálják szegény párát. Sajnos, én magam azok közé tartozom, akik ellenszenvvel viseltetnek a macskák iránt, s kényelmetlenül érzem magam, ha egy szobában kell lennem egy macskával; és bevallom, gyakorta szenvedtem keserves kínokat fent említett Hugó jelenléte miatt. Emlékszem, egy nap a macska szemlátomást nagy élvezettel kúszott fel Dr. Johnson mellén, míg barátom mosolyogva és halkán füttyörészve simogatta a hátát és húzogatta a farkát. Mikor megjegyeztem, milyen pompás macska, ezt felelte: „Igen, igen Uram, de voltak már macskáim, amelyeket jobban szerettem.” Aztán, mintha attól tartana, hogy Hugó felháborodhat ezen, hozzátette: „De különben igazán pompás macska, igazán pompás.”

Erről jut eszembe az a mulatságos jellemzés, amit Mr. Langtonnak adott arról, hogy egy jó családból származó fiatalember milyen megvetendő állapotba került. „Uram, amikor utoljára hallottam róla, összevissza mászkált a városban és macskákra lövöldözött.” Aztán, mintegy kellemes álmódoszásában eszébe jutott saját kedvenc macskája, és hozzátette: „De Hugót nem löheti le, nem, nem, Hugót nem löheti le!”

Csontpép

Április 18-án (nagypénteken) reggelinél találtam, mint ezen a napon rendszeren, teát ivott tej nélkül és egy száraz zsemlyét evett, hogy el ne aléljon. A Szent Kelemen templomba mentünk, mint máskor is. A templomból hazatérve, Johnson letelepedett a kertkapu egyik kőpadkájára, én a másikra, s így, a szabadban, megbékélt hangulatban igen kellemesen elbeszélgettünk. JOHNSON: „Ha én földbirtokos lennék, nem lennék valami nagyon vendégszerető, nem gyűjtenék egész tömeget a házamba.” BOSWELL: „Sir Alexander Dick azt meséli: emlékszik, előfordult, hogy egy évben ezer vendégnek adott ebédet házában, ha minden embert annyiszor számol, ahányszor megfordult nála.” JOHNSON: „Ez, Uram, napi három vendég.” BOSWELL: „Mennyivel kevésbé érdekes így, ahogyan Ön mondja.” JOHNSON: „Ez a számolás előnye, Uram. Mindent meghatároz, ami előbb még meghatározatlanul lebegett az ember elméjében.” BOSWELL: *Omne ignotum pro magnifico est*, s az ember sajnálja, ha a dolog elveszíti nagyszerűségét.” JOHNSON: „Uram, nem szabad megengednie, hogy a tévedés elgyönyörködtesse.” BOSWELL: „Három naponta, ez voltaképpen nem sok.” JOHNSON: „Sőt, Uram, aki három vendéget ellát naponta, igen bőkezűen jár el. És ha a

család nagy, tulajdonképpen a szegények látják vendégül ezt a hármat, mert ők eszik meg, amit a szegények kapnának: biztosan maradna fölösleg, s azt vagy a szegényeknek adnák vagy kidobnák.” BOSWELL: „Megfigyeltem Londonban, hogy a szegények mindenfelé gyűjtik a csontokat, s úgy tudom, azután feldolgozzák.” JOHNSON: „Igen, Uram, a csontokat megfőzik, s valami zsiradékot vonnak ki belőlük, amivel kerekeket kennek, meg más efféle célokra használják. A legjobb darabokból hamis elefántcsontot készítenek, és késnyelet meg más-egyebet faragnak belőle, a silányabb darabokat meg elégetik, porrá őrlik és a hamut eladják.” BOSWELL: „Milyen célra, Uram?” JOHNSON: „Nos hát, a kohó belsejét tapasztják ki vele, amelyben a vegyészek a vasat olvasztják. Az égetett csontliszt-tapasztás jobban állja a hőt, mint akármi más. Gondolja csak meg, Uram: ha vasat akar olvasztani, nem bélelheti ki a fazekát rézzel, mert az lágyabb, mint a vas és hamarabb olvad, sem vassal, mert bár a kovacsolt vas keményebb, mint az öntött vas, mégsem felel meg, de az égett csontból készült bélés nem olvad el.” BOSWELL: „Tudja-e Uram, hogy rájöttem, igen kiterjedt ipar foglalkozik azzal, amivel Ön csak pepecsel - narancshéjat aprít és szárít? A Newgate Streeten egy házban hatalmas mennyiséget dolgoznak fel, amelyet aztán eladnak a szeszfőződének.” JOHNSON: „Azt hiszem, Uram, finomabb dolgot készítenek belőle, nem szeszt, inkább azt, amit narancsvajnak neveznek: a narancs olaját besűrítik, és talán közönséges pomádéval keverik és illatosítják. Szárítás közben az olaj nem illan el.”

A bedlami elmegyógyintézet szomszédsága

Mrs. Burney azon csodálkozott, hogyan építhetnek szép, új épületeket Moorfieldsben, olyan borzasztó helyen, a Bedlam elmegyógyintézet és a Szent Lukács kórház között. Kijelentette, hogy képtelen lenne ott lakni. JOHNSON: „Nem, Asszonyom, nem láthatna ott semmit, ami bántaná önt. Az ember semmivel sem gondol többet az elmebajra, amiért ablakai a bolondok házára néznek, mint a halálra, ha a temetőre nyílnak.” MRS. BURNEY: „A temetőt nézhetjük, Uram, mert helyes dolog, ha a halálra gondolunk.” JOHNSON: „Nem, Asszonyom, ilyenformán helyes dolog az is, ha az örülségre gondolunk, amelyet a túlságosan szabadjára eresztett képzelet okoz. Azt hiszem, igen erkölcsös módon lehetne felhasználni ezeket az új épületeket, ha azokat költöztetnénk oda, akiknek képzelete túlfűtött, hogy figyelmeztetésül szolgáljon nekik.” MRS. BURNEY: „De Uram, a sok szegény örült közül sokan valamilyen betegség vagy szörnyű esemény következtében bolondultak meg. Ezért hát betegségük nem az ő hibájuk, hanem szerencsétlenségük, s így, ha rájuk gondol az ember, elszomorodik.”

Természetes vonzalom

Április 20-án, vasárnap, húsvét napja lévén, ünnepi misét hallgattam a Szt. Pál-katedrálisban, majd elmentem Dr. Johnsonhoz; ott találtam Mr. Lowe-t, a festőt. Mr. Lowe az utóbbi időben Londonban látható új épületek nagy számát említette, Johnson azonban megállapította, hogy a lakosság száma nem növekedett. JOHNSON: „Nos Uram, a halálozási jegyzékek tanúsítják, hogy nem halnak meg többen, mint korábban, világos tehát, hogy nem is élnek többen. A születési nyilvántartás semmit sem bizonyít, mert London lakosságának alig egy tizede születik a városban. BOSWELL: „Azt hiszem, Uram, a Londonban született gyermekek közül igen sok hal meg idő előtt.” JOHNSON: „Bizony, Uram.” BOSWELL: „De azok, akik életben maradnak, éppoly vaskos és erős emberek lesznek, mint akárki más; Dr. Price azt mondja, erőseknek is kell lenniük, hogy megmaradjanak.” JOHNSON: „Ez így is van rendjén, Uram. Egy nagy utazó megjegyzi, hogy az indiánok között nincsenek gyengék vagy nyomorékok; csakhogy ő bölcsen megjelöli ennek okát is, amely abban rejlik, hogy a vadász vagy halász életmód nehézségei közepette nem nőnek fel gyenge vagy beteges gyermekek. Ha én

indiánnak születek, korán meg kellett volna halnom: szemem alkalmatlan arra, hogy élelmet szerezzek magamnak. Nem mintha nem tudnék horgászni, kapjak csak angol felszerelést; de ha indiánnak születek, éhezhetnék, vagy a többiek vernének föbe, mielőtt észreveszik, hogy semmire se vagyok jó.” BOSWELL: „Talán gondjaikba vették volna Önt; mint ismeretes, nagyon szeretik az ékesszólást; Ön előadást tarthatott volna nekik.” JOHNSON: „Nem Uram, nem éltem volna annyi ideig, hogy képes legyek szónokolni; meghaltam volna még tízéves korom előtt. Egyetlen éhes vadember sem fogja magával cipelni tízéves kölykét, aki nem képes segíteni magán. Azok nem ismerik a gyengéd érzéseket, Uram.” BOSWELL: „Azt hiszem, a természetes vonzalom, amelyről oly sokat hallunk, nagyon gyenge.” JOHNSON: „Uram, természetes vonzalom nincs, de az elvekre és jól megalapozott kötelességekre épített érzelmek néha csodálatosan erősek.” LOWE: „A tyúk, Uram, talán saját táplálékáról is lemond csibéi javára.” JOHNSON: „Csakhogy nem tudjuk, vajon a tyúk éhes-e? Éheztessek ki a tyúkot, és biztosíthatom, hogy maga csipegeti fel a szemet. Inkább hiszem, hogy a kakas tyúkokat etet, ahelyett, hogy ő maga ennék, csakhogy azt sem tudjuk, hogy a kakas éhes-e.” BOSWELL: „Ez nem gyengéd érzés, Uram, hanem lovagiasság. De egynémely indiánok bizonyára képesek gyengéd érzésekre; hiszen néhány életben marad, ami máskülönben nem volna lehetséges.”

Együtt ebédeltünk; a társaság tagjai Mrs. Williams, Mrs. Desmoulins és Mr. Lowe voltak. Johnson szemlátomást nem érezte jól magát, keveset beszélt, ebéd után hamarosan elálmosodott és visszavonult. Ezt követően magam is távoztam.

Erőszak és szenvedély

Mivel másnap Dr. Burke vidéki kastélyába voltam hivatalos, ahonnan sürgős üzenet szólított vissza - egy közeli rokonom ugyanis párbajban megölte ellenfelét, s ő maga veszélyesen megsebesült -, nem találkoztam Dr. Johnsonnal április 28-ig, hétfőig, amikor is a nap nagy részét együtt töltöttük, s én megpendítettem a témát, mely ez időben legfőként foglalkoztatta elmémet. JOHNSON: „Nem tudok róla, Uram, hogy az írás abszolút értelemben tiltaná a küzdést. Tiltja a bosszút, de az önvédelmet nem.” BOSWELL: „A quakerok szerint tiltja, »Aki Téged megüt félorcádon, annak tartsd oda a másik felét is.«” JOHNSON: „De megálljon; Uram, a szöveg arra szolgál, hogy megszelídítse a szenvedélyeket, s világos, hogy nem szó szerint értendő. Kiviláglik ez a folytatásból; az ott található jó tanácsnak, biztosíthatom, egyetlen quaker sem tesz eleget betű szerint. Például; »Ne fordítsd el a te fejedet attól, aki kölcsönt kér Tőled.« De forduljon csak valaki, akinek a hitele megingott, egy quakerhez, és kérje meg: »Kedves Uram, kölcsönözzön nekem száz fontot«; ugyanúgy nem kap tőle, mint bárki mástól. Nem Uram, az ember lelőheti azt, aki a becsületébe gázol, ugyanúgy, mint ahogy lelőheti azt is, aki a házába próbál betörni. 1745-ben quaker barátom, Tom Gumming is azt mondta, nem fog harcolni, hanem majd hadianyagszállítókoszt vezet, és azt is tudjuk, hogy a mi quakerjeink flanelmellényeket küldtek katonáinknak, hogy jobban harcolhassanak.” BOSWELL: „Ha a támadó felet, aki sértésével kierőszakolta a párbajt, megölik, úgy vélem, aligha reménykedhetünk, hogy ez az ember üdvözl.” JOHNSON: „Uram, nem a mi dolgunk, hogy teljes bizonyossággal megítéljük, vajon minő állapotban válik meg az ember életétől.”

A kövérségről és egyebekről

Szóba került egy ember, aki annyira elhízott, hogy kövérsége már kényelmetlenné vált. Johnson ezt mondta: „Túl sokat eszik az az ember, Uram.” BOSWELL: „Nem tudom, Uram.

Láthat embereket, akik kövérek, bár mértékletesen táplálkoznak, mások soványak maradnak, bár bőségesen esznek.” JOHNSON: „Nem Uram, akármennyit egyék is egy ember, ha túl kövér, nyilvánvaló, hogy többet eszik a kelleténél. Van, aki az átlagosnál jobban megemészti a táplálékot, de a testesség nyilvánvalóan azáltal növekszik, hogy hozzáadunk valamit.” BOSWELL: „De vajon a testes emberek nem megdagadnak és felpuffadnak?” JOHNSON: „De igen, Uram, megdagadhatnak, fel is puffadhatnak, de ez még nem kövérség.”

Szó esett azokról a vádakról, amelyeket egy úriember, bizonyos Warren Hastings ellen emeltek Indiában állítólag elkövetett bűncselekményeiért. JOHNSON: „Hogy ezeket a vádakot mire alapítják, nem tudom, de nem fogják rábizonyítani. Ha gonosz cselekedeteket ilyen messzi távolban követnek el, a bűnös a bizonyítékokat elködösítheti, míg a nyomok teljesen kihűlnek. Olyan ködfelhő terpeszkedik közte és köztünk, amin lehetetlen áthatolni, ezért minden nagy távolságban gyakorolt hatalom rossz. Világos, hogy India kormányzásának legjobb módja egy zsarnok kormányzó: ha ugyanis a zsarnok jó ember, ez nyilván a legjobb megoldás, ha pedig feltételezzük, hogy rossz, még mindig jobb egy rabló, mint több. A kormányzó, akinek hatalmát megnyirbálják, hagyja, hadd fosztogassanak a többiek, hogy az ő fosztogatásait is eltűrjék. Ha azonban mint zsarnok azt látja, hogy minél inkább enged fosztogatni másokat, annál kevesebb marad neki, meg fogja fékezni a többieket. És bár ő maga fosztogat, az ország csak nyert vele: jobban jár, mintha sokan fosztogatnák.”

Szová tettem, milyen bőkezűen fizetnek ismertetéseikért, s ennek igazolására megemlítettem, hogy egy bírósági tárgyaláson bizonyítást nyert, miszerint Dr. Shebbeare hat guinea-t kapott ívenként ilyen jellegű irodalmi munkáért. JOHNSON: „Uram, lehet, hogy hat guinea-t kapott egy bizonyos ívért, de nem *pro communibus ivibus*.”⁵⁴ BOSWELL: „És mondja, Uram, egy ívnyi ismertetésen kizárólag az író önálló szerzeményét kell érteni? vagyis levonják az ismertetett műből vett kivonatokat?” JOHNSON: „Nem, egy ív az egy ív, akármilyen van rajta.” BOSWELL: „Én azt hiszem, ez nem igazságos.” JOHNSON: „De igen, Uram. Az ember könnyebben teleír egy ívet a saját gondolataival, mintsem hogy elolvasson egy egész kötetet és kivonatolja.” Azt hiszem, ha valaki olyan termékeny szellem, mint Johnson volt, annak az írás valóban könnyebb, mint az olvasás és a kivonatolás, de közönséges emberek esetében másként áll a dolog. Persze, sok függ a gondosságtól és helyes ítélőképességtől, amellyel a kivonatolást végzik. Elképzelem, hogy ez a művelet unalmas és nehéz lehet, de sok esetben látunk silány morzsákat, amelyeket mintha csak találomra ragadtak volna ki a könyvből, ha pedig hosszú összefüggő részletet emelnek ki valahonnan, ez igazán nem kerül sok fáradságba. Annyit mindenesetre el kell ismernem, a szemleírók gyakorlatából ítélve azt kell hinnünk, hogy igen nagy élvezetet találnak saját eredeti írásukban. Gyakran tapasztaljuk ugyanis, hogy nem adnak pontos beszámolót arról, vajon mit végzett a szerző, akinek művét ismertetik, holott minden bizonnyal az egy irodalmi folyóirat dolga, hanem ehelyett saját tetszetős és ötletes elképzeléseiket közlik a tárgyalt témákról.

„Irtsa ki elméjéből az álszent frázisokat”

(1783) május 15-ig nincsen semmi feljegyzésem Johnsonnal való találkozásaimról. Május 15-én az alábbiakat találom füzetemben: BOSWELL: „Nagyon szeretnék bejutni a parlamentbe, Uram.” JOHNSON: „Nos Uram, hacsak rá nem szánja magát, hogy valamiféle kormányzatot támogasson, rosszul jár, ha bekerül a parlamentbe, mert sokkal költségesebben kell élnie.” BOSWELL: „Talán kevésbé lennék boldog, Uram, ha bekerülnék. A szavazatomat sosem

⁵⁴ *pro communibus ivibus*: közönséges ívenként.

bocsátanám áruba, és gyötörne, ha a dolgok rosszul mennek.” JOHNSON: „Ez álszent frázis, Uram. Semmivel sem gyötörnék Önt jobban a dolgok a Házban, mint a karzaton. A közügyek senkit sem gyötörnek.” BOSWELL: „Nem gyötörték-e Önt is egy kicsit, Uram? Nem gyötörte-e a jelenlegi uralom nyugtalansága és az Alsóháznak az a lehetetlen állásfoglalása, amely szerint a Korona befolyása erősödött, erősödik és csökkenteni kell?” JOHNSON: „Uram, én soha egy órával kevesebbet nem aludtam, sem egy unciával kevesebb húst nem ettem emiatt. Az igaz, szívesen bevertem volna azoknak a pártütő kutyáknak a fejét, de nem voltam meggyötört.” BOSWELL: „Becsületszavamra kijelentem, Uram, nem azért mondtam, hogy gyöttrődtem, mert büszkélkedni szándékoztam ezzel, de talán *tényleg* álszent frázis volt, mert bevallom, sem nem ettem, sem nem aludtam kevesebbet miatta.” JOHNSON: „Kedves barátom, *irtsa ki elméjéből az álszent frázisokat*. Beszélhet úgy, mint a többi ember: mondhatja embertársának: »Uram, legalázatosabb szolgája vagyok«: Ön nem a legalázatosabb szolgája az illetőnek. Mondhatja azt: »Rossz idők ezek: szomorú dolog, hogy ilyen időkben kell élnünk«: Ön mit sem bánja korát. Mondja csak: »Igazán sajnálom, amiért utazása utolsó napján olyan rossz ideje volt, és annyira megázott«: ugyanakkor annyit sem törődik vele, mint egy lyukas garassal, vajon megázott-e az illető, vagy szárazon maradt. Beszélhet nyugodtan ebben a modorban: ez a divat a társaságban. De *ne gondolkozzék ostobán*.”

Johnson tanácsot ad Boswellnek

Május 29-én, pénteken - másnap akartam indulni Skóciába - a nap egy részét a szokásosnál komolyabb hangulatban töltöttük együtt, mert egészsége sokkal gyengébb volt, mint korábban bármikor. Mindazonáltal mozgékony volt s élénk, és szokásához híven, bírálgató kedvében. Megemlítettem valakit, egy igen tanult férfiút. JOHNSON: „Igen Uram, nagy a tudása, de valahogy nem rakta rendbe. Nincs egy gondolata, amely a másik mellé illenék, az egész össze van kavarodva; ettől olyan furcsák és zavarosak a beszélgetései.”

Megvallottam neki egy aggodalmamat, amely minden őszinte keresztényt bánthat, még ha tudatában van is annak, hogy - amennyire az az emberi gyengeséggel összeegyeztethető - becsületes életet élt. Méltán félhet attól, hogy később elbukik, s olyan bűnöket követhet el, amelyek minden előző jámborságát semmivé teszik. Lehetséges-e ebben a tiszteletet ébresztő tárgyban olyasmi, mint a számlák kiegyenlítődése? Mondjuk egy ember, aki hét éven keresztül becsületesen élt, valamely gonosztettet követ el, s nyomban meghal, korábbi tiszta élete vajon nyom-e valamit javára a latban? JOHNSON: „Uram, ha egy ember hét éven át tiszta életet élt, majd elragadja valamilyen szenvedély és gonoszlat cselekszik, s utána nyomban eltávozik a földről, legyen nyugodt, megkapja hét évi becsületes életének a jutalmát. Az Isten nem zsákmányra les. Ezen elv alapján hiszi Richard Baxter, hogy az öngyilkos is üdvözülhet. Azt mondja, »ha azt vetik ellenem, hogy állításom öngyilkosságra buzdít, azt felelem, nem fogok hazudni csak azért, hogy megakadályozzak egyet is«.” BOSWELL: „De nem mondja-e az írás, »a fa úgy hever, ahogyan kidőlt?«” JOHNSON: „Igen, igen, ahogy kidőlt, de (kis szünet után) ez a fa rendes állapotára vonatkozik, s nem egy hirtelen villámcsapás hatására.” Egyszóval, az írás szavait úgy magyarázta, mint amelyek állapotra, és nem helyzetre utalnak. Az általános felfogás ennek folytán tévesnek látszik, és nem megalapozott Shenstone szellemes megjegyzése sem, mely szerint a papok megpróbálják odébbtaszítani a fát a halálos ágyon, hogy kedvezőbb helyzetben feküdjék.

Megkérdeztem tőle, milyen műveket olvassak Richard Baxtertől. „Olvassa el akármelyiket - mondta -, mind jó.”

„Erősítse elméjét, amennyire csak tudja - mondta még. - Éljen bevételeinek határai között. Az év végére mindig maradjon megtakarított pénze. Bevételei haladják meg kiadásait, akkor sosem járhat nagyon rosszul.”

Biztosítottam őt, hogy kiterjedt és sokrétű ismeretségi körében soha senki nálam őszintébb tisztelettel és szeretettel nem viseltetett iránta. Ezt felelte: „Elhiszem, Uram. Ha bajban lennék, Ön lenne az, akihez legelőbb fordulnék. Szívesen mennék Önhöz, ellaknék egy kis kunyhóban, a kertben tennék-vennék, főképpen tejen élnék, és Mrs. Boswell gondoskodna rólam. Hiszen jó barátok vagyunk, ő meg én, ugyebár?”

Az áhítatról szólván ezt mondta: „Bár igaz, hogy Isten nem lakik emberkéz rakta templomokban, mégis, létünk jelen állapotában szellemünk jámborabb hangulatban van olyan helyeken, amelyeket az Isten tiszteletére emeltek, mint egyebütt. Némelyeknek külön szobájuk van házukban, s ott imádkoznak. Nem helytelenítem ezt, mert fokozhatja jámborságukat.”

Megölelt és áldását adta rám, mint mindig, valahányszor, akármilyen rövid időre is, elváltunk. Rossz előérzettel léptem ki kapuján aznap, mert félttem attól, ami távollétemben történhet.

Johnson szélütést kap

Aggódó balsejtelveim, melyek elválásunkkor gyötörtek, túlságosan is alaposnak bizonyultak, mert nem sokkal később a szélütés egy szörnyű rohama érte, amelyről igen részletesen és pontosan beszámol sajátkezűleg írott leveleiben. E levelek tanúsítják, miként tette lehetővé töretlen jámborsága, hogy lelki egyensúlyát megőrizve, az isteni akaratban megnyugodva viselje el a csapást.

„Mr. Edmund Allennek.

Tisztelt Uram,

Istennek úgy tetszett, hogy ma reggel megfosszon a beszéd képességétől. Mivel nem tudom, vajon további jó szándéka nem az-e, hogy eszméletemtől is megfosszon, kérem, szíveskedjék ezen levelem vétele után azonnal eljönni hozzám, és megtenni mindazt, amit az eset szükségessé tesz.

1783. június 17.

Öszinte híve
Sam. Johnson

„Tisztelendő Dr. John Taylornak.

Tisztelt Uram,

Istennek úgy tetszett, hogy az éjszaka egy bénító rohammal megfosszon beszélőképességemtől.

Nagyon szeretném igénybe venni Dr. Heberden segítségét, mert azt hiszem, esetem nem gyógyíthatatlan. Szeretném a lehető leghamarább látni Önt. Hozza magával Dr. Heberdent, ha lehet, de Ön mindenképpen jöjjön. Örülök, hogy Ön jól érzi magát, amikor engem ilyen csapás ért.

Azt hiszem, izgatószeres gyors alkalmazásával sokat tehetünk. Kérdelem, vajon egy heves, erős hányás nem ébresztené-e tevékenységre a beszélőszerveket? Mivel korán van még ahhoz, hogy elküldjem levelem, megpróbálok - amennyire tudok - visszaemlékezni mindarra, ami gyaníthatóan e szörnyű csapás okozója lehetett.

Megszoktam, hogy időközönként vért adok le, asztmás panaszaim miatt, de Dr. Pepys tanácsára egy ideje abbahagytam ezt, mert a doktor észrevette, hogy a lábaim dagadnak. A mellemre nehezedő fájdalmas vagy helyesebben fojtó szorítást néha ópiumkészítményekkel enyhítem. Az utóbbi időben gyakran vettem be ópiumot, de legutóbb és ezt megelőzően csak kisebb mennyiségeket. A legnagyobb adagom három grain, elmúlt éjjel azonban csak kettőt vettem be. Megemlítené majd ezeket a dolgokat (most csak ennyi jut az eszembe) Dr. Heberdennek?

1783. június 17.

Vagyok stb.
Sam. Johnson”

Két nappal később így írt Mrs. Thrale-nek:

„16-án hétfőn ültem a képemhez,⁵⁵ majd elég nagyot sétáltam. Délután és este könnyűnek és frissnek éreztem magam, és terveket szőttem jövő életmódomat illetően, így mentem ágyba, majd hamarosan felébredtem és felültem, mint már régóta szokásom, amikor zavart és bizonytalanságot érzek a fejemben, ami, gondolom, fél percig tartott. Megrémültem és kértem Istent, akárhogy sújtja is testemet, értelmemet kímélje meg. Hogy képességeim érintetlenségét próbára tegyem, ezt az imádságot latinul mondtam el, versben. A sorok nem sikerültek valami jól, de tudtam, hogy nem jók; könnyen ment, és megállapítottam, hogy szellemi képességeim sértetlenek.

Röviddel ezután észrevettem, hogy szélütés ért, s beszélőképességemet elvesztettem. Nem éreztem fájdalmat, s szörnyű állapotomban oly kevésbé voltam levert, hogy csodálkoztam saját érzéketlenségemen, s úgy gondoltam, talán a halál maga, ha eljön, kevésbé lesz borzalmas, mint ahogyan most hiszem.

Hogy a hangszálaimat életre keltsem, két kortyot ittam. A bor arról nevezetes, hogy ékesszólóvá teszi az embert. Hevesen mozogtam, ismételten, de minden hiába. Akkor megint visszafeküdtem ágyamba, és akármilyen furcsa, azt hiszem, elaludtam. Mikor kivilágosodott, ideje volt eldönteni, mit tegyek. Bár Isten elvette hangomat, meghagyta kezemet: olyan kegyelem, amelyben az én kedves Lawrence barátom nem részesült, s ha ő talán most lenéz rám, amint írok, örvendezik, hogy nekem megadatott, amit ő nélkülözni volt kénytelen. Az első sorokat természetesen szolgálóknak írtam, aki beszélve jött be, s nem tudta mindjárt felfogni, miért kell olvasnia, amit a kezébe adtam.

Azután írtam egy kártyát Mr. Allennek, hogy bizalmas barátira van szükségem, aki kéznél van és cselekszik, amint a helyzet megkívánja. Míg ezt az üzenetet róttam, némi nehézségeim támadtak: kezem, nem tudom hogy s mint, rossz betűket írt. Aztán Dr. Taylornak írtam, hogy jöjjön és hozza magával Dr. Heberdent, majd Dr. Brocklesbyért, a szomszédoméért küldtem. Orvosaim igen barátságosak és jóreményekkel biztatnak, de elképzelheti helyzetemet. Mostanáig annyira visszanyertem a hangomat, hogy elég jól artikulálva el tudom mondani a Miatyánkot. Emlékezőtehetségem - remélem - megmarad. De ilyen roham után az ember minden képességének épségéért aggódik.”

⁵⁵ Sir Joshua Reynolds megfestette Johnson portréját.

Két merőben különböző természetű kérdésben kértem a tanácsát: az egyik, vajon nem kell-e szembeszegülni a skót főurak alkotmányellenes beavatkozásával, az alsóházi képviselők megválasztásával kapcsolatban, melyet hamis kvalifikációkkal eszközöltek: - a másik: az illendő és emberséges bánásmód az olyan öreg lovakkal, amelyek már nem tudnak dolgozni. Beszámoltam auchinlecki életemről, és elmondtam, mennyire örülök, hogy a vidék urai két nyilvános gyűlésen *praesasüknek*, azaz elnöküknek választottak.

„James Boswell úrnak.

Kedves Uram,

Mint mindenki, akinek barátai vannak, Ön is érezni kezdi a mellőzött érdem gyötrelmeit. És én mindössze azzal vigasztalhatom, hogy a jövőben, valószínűleg még több gyötrelmet kell elviselnie, s még több mellőzést kell elszenvednie. Valójában kicsit korán kezd el panaszkodni, és remélem, csak nekem vallja meg ily bizalmasan elégedetlenségét. Barátainak mind ez ideig nem volt érkezésük, hogy önzetlen kedvességet tanúsítsanak: túlságosan elfoglalja őket hivatali érdekeik szolgálata. Ha üresedés lesz Skóciában, idejekorán tudassa velük, és mivel Ön legalább olyan tehetséggel szolgálhatja a kormányt, mint lehetséges versenytársai, valami módon készpénzre váltható igényt támaszthat.

Ön gyönyörrel beszél lelki egzaltációiról és depresszióiról, én pedig gyűlölöm hallgatni az ilyesmit. Irtsa ki magából ezeket a képzelgéseket.

Az előző oldalt, azt hiszem, aznap írtam, amikor levele megérkezett. Mindenféle betegség akadályozott abban, hogy folytassam. Most egy kicsit jobban vagyok. A betegség és a magány azonban súlyosan rámnehezedik. Sokkal jobban elviselném a betegséget, ha megszabadulhatnék a magánytól.

A közügyek jelenlegi szörnyű zűrzavarának arra kellene indítani Önt, hogy bezárkózzék birtokaira, bár ez talán kevesebb, mint amit kíván, de több, mint amennyire szüksége van, s a jámbor visszavonultság óráiban adjon hálát Istennek, amiért megkímélte Önt a pártütés, árulás, harácsolás és hűtlenség erős kísértésétől.

Mivel szomszédai kitüntetik Önt mindazzal a megtiszteltetéssel, amit nyújthatnak, elégedjék meg helyzetével, de ne hanyagolja el hivatását. Birtokának ügyei és a Bíróság teljes elfoglaltságot biztosítanak Önnek, és szelleme e tevékenységben nyugalmat lelhet.

Úgy vélem, bizonyára törvényes joga, sőt, talán kötelessége is szembeszállnia a nemesség bitorlásával, mivel nyilván bitorolják csak azt a hatalmat, amelyet csalással és megtévesztéssel szereztek. Ami nem az övék, ahhoz csak rablással juthattak.

Jobban zavarba hoz az, amit a lovakról kérdezett. Nem is tudom, milyen tanácsot adjak Önnek. Csak egy rendszabályt ajánlhatok, amelyre pedig nincs szüksége: okozzon oly kevés fájdalmat, amilyen keveset csak lehet. Azt hiszem, jogunk van igénybevenni szolgálataikat, amíg az erejük tart. Hogy mit csináljunk velük azután, nem olyan könnyű meghatározni. De gondolkozzunk. Senki sem tagadja, hogy jogunk van előbb fejni a tehenet, nyírni a birkát, aztán megölni őket, hogy megegyük. Miért ne lenne jogunk, párhuzamos okoskodás alapján, előbb dolgoztatni a lovat, azután a legegyszerűbb módon megölni, hogy új lovakat szerezhessünk, vagy az árán élelmet vásároljunk a teheneknek meg a birkáknak? Mindkét esetben más-más önérdékű indíték vezérli az embereket. Aki azonban az egyiket elveti, annak el kell vetnie a másikat is.

London, 1783. december 24.

Vagyok stb.
Sam. Johnson”

Boldog és kegyelemteljes Karácsonyt, és sok boldog évet Önnek, nejének és a gyermekeknek.”

Bátorsága betegségében

Az év végén oly heves, görcsös asztma támadta meg; hogy nagy kínok közepette szobafogságra kényszerült, s nemegyszer az egész éjszakát kénytelen volt székében ülve tölteni, mert fekvő helyzetben iszonyatos fájdalmat okozott neki a lélegzés. Aztán meg rászakadt a súlyos, végzetes betegség, a vízkór. Igen szigorú tél volt, s ez talán még súlyosbította panaszait. A magány, amelyben Mr. Levett és Mrs. Williams hagyták, igen komorrá tette életét. Mrs. Desmoulins élt még ugyan, de ő maga is olyan súlyos beteg volt, hogy keveset tehetett Johnson helyzetének enyhítésére. Johnsonból azonban hiányzott az az emberkerülő félénkség, amelyet oly gyakran tapasztalunk betegség sújtotta embereknél. Nem rejtőzött el a világ elől, nem háritotta el magától barátai és ismerősei látogatását, hanem, hacsak nem nyomta el az álom, mindig kész volt a legjobb napjaira emlékeztető társalgásra.

„Mrs. Lucy Porternek, Lichfieldben.

Tisztelt Asszonyom,

Talán hanyagnak tart, amiért nem írtam Önnek fivérének halála alkalmából, de a részvétnyilvánítások és vigasztalások oly közönséges és haszontalan dolgok, hogy elmulasztásuk nem nagy véték. Saját betegsége foglalta el gondolataimat, azzal kell törődnöm. Éjszakáim nyomorúságosan nyugtalanok, s napjaim épp ezért nehezen telnek. Mindenesetre igyekszem olyannyira emelt fővel tűrni, amennyire bírom.

Sajnálom, hogy egészsége gyenge lábon áll, talán majd a tavasz meg a nyár némiképp helyrehozza. Ha nem, meg kell hajolnunk a kor kényelmetlenségei, akárcsak az Örök Jóság egyéb rendelkezései előtt. Imádkozzék értem és írjon nekem, vagy írasson levelet Mr. Pearsonnal.

London, 1783. november 29.

Vagyok stb.
Sam. Johnson”

És most elérkeztem SAMUEL JOHNSON életének utolsó esztendejéhez, ahhoz az évhez, melynek során, bár súlyos bajok közepette töltötte el, sokszorosan tanúságot tett elméjének csodálatos képességeiről, amelyek a szellemi világban oly magasra emelték őt. Társalgása és levelei ebben az évben semmiképpen nem voltak értéktelenebbek a korábbiaknál.

„James Boswell úrnak.

Tisztelt Uram,

Hallom, hogy kedvességétől indítva sokfelől érdeklődik irántam. Régóta szándékomban állt már, hogy hosszú levelet írjak Önnek, de megírásában talán éppen a levél elképzelt hosszúsága akadályozott meg. Ezért megelégszem egy rövidebbel.

Közreműködésemmel a szomszédságban, Thrale öreg szolgájának házában, új klub alakult, s én éppen oda tartottam, mivel a társaság várt rám, amikor görcsös asztmás roham támadt rám, oly erővel, hogy csak nagy nehezen jutottam vissza saját házamba. Nyolc vagy kilenc hete ki sem mozdulhattam, és azt sem tudom, mikor leszek képes legalább a templomba elmenni. Mindazonáltal nem az asztma a legrosszabb. A vízkór terjed bennem, lábam szára, combjaim erősen duzzadtak a víztől; s még örülnék, ha ott tarthatnám a vizet, de félek, hogy hamarosan feljebb emelkedik. Éjszakáim álmatlanok és igen fárasztók. És mégis nagyon félek a haláltól.

Orvosaim megkísérlik táplálni bennem a reményt; azt mondják, betegségemet javarészt a hideg okozza, s a tavaszi szellők meg a nyári nap legalábbis bizonyosfokú gyógyulást hoznak. Ha életem meghosszabbodik őszi, örülnék, ha melegebb égtájra mehetnék, bár nem nagyon látom, hogyan tudnék betegen, társ nélkül és ilyen kevés pénzzel elutazni. Ramsay Itáliában gyógyult meg. Fieldinget Lisszabonba küldték, ahol igaz, meg is halt, de azt hiszem, már reménytelen volt a helyzete, amikor elindult. Gondolkozzék, mit tehetnék.

Megkaptam röpiratát, s ha legközelebb írok, talán mondok róla valami véleményt, de bocsássa meg egy betegségével küzdő embernek, ha elhanyagolja a vitatkozást, a politikát és a röpiratokat. Imádkozzék értem. Üdvözetem nejének és a kicsiknek. Kérdezze meg orvosait, mit szólnak esetemhez. Kérje meg Sir Alexander Dicket, írja meg nekem a véleményét.

1784. február 11.

Vagyok, drága Uram stb.
Sam. Johnson”

Férfiak és nők

Ebéd után egyikük szóvá tette a whigek és toryk közötti éles ellenségeskedést. JOHNSON: „Nos hát, én nem hiszem, hogy annyira éles lenne ez az ellenségeskedés, legfeljebb akkor, ha valamiben versenyre kerül köztük a sor. Szó sincs ilyesmiről, ha egyszerűen ismerősök, és akkor sem, ha különböző neműek. A tory beházasodik whig famíliába, és a whig tory családba. De valójában a politikai nézeteknél sokkal fontosabb dologban, mint amilyen a vallás, sem sokat törődnek a férfiak és nők a véleménykülönbségekkel, meg aztán a hölgyek nem tulajdonítanak nagy jelentőséget azon férfiak erkölcsi tulajdonságainak, akik udvarolnak nekik. A legkicsapongóbbat éppoly szívesen fogadják, mint a legerényesebb férfiút, s a legrendesebb asszony is napjában háromszor imádkozik.” A jelenlevő hölgyek igyekeztek megvédelmezni nemüket e vádtól, de Johnson harsányan letorkollta őket: „Nem, nem egy hölgy éppoly szívesen választja Jonathan Wildot,⁵⁶ mint Szent Ágostont, ha az előbbinek két krajcárral többje van. És ami még rosszabb ennél, a szülők is odaadják neki a lányukat. A nők szemében a férfiak bűnei állandó irigység tárgyai: ők kevésbé bűnösök, mint mi, de nem önszántukból, hanem mert mi fékezzük őket. A rend és divat rabszolgái, erényük sokkal fontosabb nekünk, mint saját erényeink, legalábbis, ami az evilági dolgokat illeti.”

Miss Adams megnevezett egy szabados erkölcsű úriembert, ezt kérdezve: „Mondjuk, elhatároznám, hogy feleségül megyek ehhez az úriemberhez, vajon beleegyeznének a szüleim?” JOHNSON: „Igen, beleegyeznének, és Ön hozzá is menne. De hozzámenne, még ha nem

⁵⁶ Fielding regényhőse, híres rablóvezér.

egyeznének is bele.” MISS ADAMS: „Talán éppen az ellenkezésük miatt mennék feleségül hozzá.” JOHNSON: „Lám, nagyon jó, Ön hozzámenne valakihez, akiről úgy véli, rossz ember, csak hogy megszerezze magának azt az örömet, hogy a szüleit bosszanthatja. Eszembe juttatja Dr. Barrowbyt, az orvost, aki igen szerette a disznóhúst. Egy nap, amikor éppen disznóhúst evett, felkiáltott: »Bár csak zsidó lennék!« »Miért? - kérdezte valaki -, hiszen a zsidóknak tilos az Ön kedvenc eledelét fogyasztaniuk! « - mire ő: »Mert akkor a bűnözés gyönyöre tetézná az evés élvezetét. «”

Nem sokkal ezután Miss Adams tett valami megjegyzést, amelyre nem emlékszem, de amely Johnsonnak nagyon tetszett; jóindulatú mosollyal ezt mondta: „Furcsa dolog, hogy ennyi kiválóság egyesüljön valakiben ennyi *romlottsággal*.”

Valóban, e hölgy kiváló tulajdonságai, érdemei, műveltsége és állandó figyelme Johnson iránt nem maradtak hatástalanul a Doktorra. Egyszer azt mondta neki Miss Adams, hogy az egyetlen dolog, amelyet magának nevezhet, az a kis kávéscsésze, amelyben Johnsonnak kávéját adott. A Doktor önelégült galantériával fordult feléje: „Kedvesem, ne mondja ezt; remélem, a szívemet nem tekinti semminek!”

Modorának nyersesége

Dr. Johnson és jómagam Dr. Adams kocsián indultunk ebédre Mr. Nowellhez, a St. Mary Hall főnökéhez, aki Oxfordtól mintegy két mérföldnyire levő, gyönyörű tóparti házában látott vendégül bennünket. Az út folyamán alkalmam volt megkérdezni Johnsont, vajon modorának nyersesége előnyére szolgált-e vagy sem, s hogy vajon nem tette volna jobban, ha gyengédebb? És mindig válaszoltam is magamnak: „Talán előnyére szolgált, mert súlyt adott annak, amit mondott; nélkül szavainak talán nem lett volna akkora tekintélyük.” JOHNSON: „Nem, Uram, jobban tettem, hogy olyan vagyok, amilyen. A szemérmertlenség és az istentelenség mindig visszahúzódott az én társaságomban.” BOSWELL: „Ez igaz, Uram; s ezt a püspökök közül se mindről mondhatjuk el. Többet merészeltek már egy püspök jelenlétében, aki pedig igen jó ember volt, csak hogy szelidebb, s éppen ezért nem oly tiszteletet parancsoló. Mégis, Uram, sokakat, akiknek hasznára vált volna az Önnel való társalgás, elriasztott magától. Egy értékes barátunk elmondta nekem, hogy gyakran félt megszólítani Önt.” JOHNSON: „Uram, nem kellett volna félnie, ha ésszerű mondanivalója van. Ha pedig nem volt, jobban tette, hogy nem beszélt.”

Halálfélelem

Június 12-én, szombaton együtt teáztunk Dr. Adamséknál Mr. John Hendersonnal, a Pembroke College tagjával, aki nevezetes volt az alkímiában, asztrológiában és egyéb titokzatos és különös tudományokban elért csodálatos eredményeiről; továbbá tisztelendő Herbert Crofttal, aki, attól félek, kissé megsértődött, amiért Dr. Johnsonnak nem nagyon tetszettek nyomtatásban megjelent *Családi beszélgetései*: túlságosan familiáris stílusban íródtak ahhoz, sem hogy Johnson férfias szelleme befogadja őket. Nem készítettem feljegyzést esti beszélgetésünkről, kivéve egy töredéket, amikor is szóvá tettem Thomas Lord Lyttelton látomását, s azt, hogy megjósolta halálának időpontját, amely jóslat pontosan be is teljesedett. - JOHNSON: „Ez a legrendkívülibb dolog, ami az én időmben történt. Saját fülemmel hallottam nagybátyjától, Lord Westcotte-től. Annyira örülök a szellemi világról szerzett minden bizonyágnak, hogy készséggel hiszek benne.” DR. ADAMS: „Elég bizonyíték áll

rendelkezésére, megfelelő bizonyíték, amely nem igényel ilyesfajta alátámasztást.” JOHNSON: „Minden újabbnak örülök.”

Mr. Henderson, akivel valaha együtt ballagtam a Merton College tiszteletre méltó sétányain, s akit igen tanult és jámbor embernek ismertem, szintén velünk vacsorázott. Ugyancsak meglepődött, amikor Dr. Johnson rémült tekintettel beismerte, mennyire nyomasztja őt a haláltól való félelem. A szeretetre méltó Dr. Adams azzal biztatta, hogy Isten végtelenül jó. JOHNSON: „Bízzást hiszem, hogy amennyire természetének kötelessége ezt lehetővé teszi, Isten végtelenül jó. De szükséges a közjó érdekében, hogy az *egyének* bűnhődjenek. Ami tehát az egyéneket illeti, Isten nem végtelenül jó, s mivel én nem lehetek *bizonyos* abban, hogy teljesítettem mindazokat a feltételeket, amelyekről az üdvözülés függ (lehangoltan), félek, hogy azok közé tartozom, akik el fognak kárhozni.” DR. ADAMS: „Mit ért Ön elkárhózás?” JOHNSON: (szenvedélyesen és hangosan) „A pokolra jutást, Uram, és az örökké tartó bűnhődést.” DR. ADAMS: „Ezt a tant én nem hiszem.” JOHNSON: „Álljon meg, Uram. Elhiszi-e, hogy egyesek egyáltalán bűnhődni fognak?” DR. ADAMS: „A mennyből való kizáratás büntetés, mégis, a pozitív szenvedés talán nem lesz nagy.” JOHNSON: „Jól van Uram, de ha bármilyen kismérvű büntetést feltételez, nem érvelhet többé a maga egyszerűségében vett végtelen jósággal, mert végtelen jószág nem osztana ki semmiféle büntetést. Fizikai értelemben nincs végtelen jószág, csak morálisan.” BOSWELL: „Nem juthat-e el az ember a remény oly fokára, amikor már nem gyötri a haláltól való félelem?” JOHNSON: „Az ember eljuthat a reménységnek olyan fokára, amelyen megnyugszik. Én nem vagyok nyugodt, láthatja a heveségből, ahogyan beszélek, de nem esem kétségbe.” MRS. ADAMS: „Uram, úgy látszik, megfedekeznek Megváltónk érdemeiről.” JOHNSON: „Asszonyom, én nem feledkeztem meg Megváltónk érdemeiről, de Megváltóm mondotta, hogy egynémelyeket jobbára, másokat baljára fog ültetni.” Komor volt, és izgatottan tette hozzá: „Nem akarok erről többet beszélni.” - Ha a kereszténység ellenségeit az, amit most elmondtam, arra készítetné, hogy azt állítsák, a kereszténység nincs jótékony hatással a lélekre, akkor hadd emlékeztessenek arra, hogy Johnson melankolikus hajlamú volt, s ez eljövendőtől való ily iszonyú rettegés gyakori és megszokott következménye ennek a lelkiállapotnak. Hamarosan látni fogjuk, hogy amint az ijesztő változás közeledett, lelke megnyugodott, és oly erőt tanúsított, amilyen ebben a helyzetben egy gondolkodó emberhez illő.

A halál témájáról áttértünk az életre, s azt vitattuk, vajon egészében véve inkább boldog-e vagy inkább nyomorúságos. Johnson határozottan amellet volt, hogy a mérleg a nyomorúság felé billen. Ennek megerősítésére megjegyeztem, hogy senki sem élne még egyszer végig életét, amelyet egyszer már kitapasztalt. Johnson a legerőteljesebben síkra szállt e mellett a vélemény mellett. Ez a kérdés gyakran elhangzik, s az, hogy vita tárgya, bizonyítja, mennyi nyomorúság nehezedik az emberre. Azok ugyanis, akik a lét örömeinek tudatában élnek, nem haboznának életüket megismételni. Nagyon kevés emberrel találkoztam, aki erre hajlandó lenne. Mr. Burke egyszer, fülem hallatára igen szellemesen és elfogadhatóan érvelt e tárgyban: „Minden ember újra élne az életét - mondta -, mert mindenki hajlandó folytatni, és elfogadni a ráadást életére, senki sem hiheti ugyanis, hogy amint öregszik, élete kellemesebbé válik, vagy akárcsak ugyanolyan kellemes marad, mint korábban volt.” Én azonban azt hiszem, csalfa reménység vezeti csak az embert, hogy életének következő szakasza mentes lesz mindattól a fájdalomtól, aggodalomtól és bánattól, amelyeket korábban megélt.

A megengedett hazugság

Arról a kazuisztikus kérdésről beszéltünk, megengedhető-e bármikor is az *igazságtól való eltérés*? JOHNSON: „Az általános szabály szerint az igazságot sohasem szabad megsérteni.

Az élet nyugalma szempontjából ugyanis döntő fontosságú, hogy a kölcsönös bizalom révén teljes biztonságban legyünk. Az igazság megóvása céljából esetenként inkább el kell szenvednünk bizonyos kényelmetlenségeket. Kivételeknek azonban lenniök kell. Ha például egy gyilkos azt kérdezné Öntől, merre ment egy bizonyos ember, hazudhat neki, mert előbbre való kötelessége, hogy ne szolgáltatson ki egy embert gyilkosának.” BOSWELL: „És mondjuk, ha a *Június* szerzőjét megkérdeznék, ő írta-e a könyvet, letagadhatná-e?” JOHNSON: „Nem tudom, mit szóljak ehhez. Ha Ön bizonyosan tudná, hogy ő a szerző, ugyanolyan jó véleménnyel lenne róla, mint korábban? Mindazonáltal mondhatnánk, hogy amit valakinek nincs joga kérdezni, annak közlését megtagadhatjuk, és hogy nincs más mód megőrizni egy fontos titkot, amelynek felfedeztetése sérelmes lehet, mint ha kereken tagadunk; ha ugyanis hallgat, habozik vagy kitérő választ ad, azt egyértelműnek veszik a beismeréssel. De várjunk csak, Uram, itt egy másik eset. Mondjuk, a szerző bizalmasan közli velem, hogy ő írta a *Júniust* és ezután megkérdezik tőlem, vajon ő írta-e, megengedhetőnek érezném, hogy letagadjam, mivel korábbi kifejezett vagy burkolt ígéretem köt, hogy eltitkoljam. Mármost, amit a szerző érdekében megtehetek, nem tehetem meg a magam érdekében? Tagadom azonban, hogy megengedett lenne a hazugság, ha egy beteg embernek hazudnak, mert félnek, hogy megriasztják az igazsággal. Önnek semmi dolga a következményekkel: meg kell mondania az igazat. Mellesleg, nem tudhatja, milyen hatással lesz rá, ha megmondja neki, hogy veszélyben forog. Betegsége így esetleg átjuthat a krízisen, s ez meggyógyíthatja. Minden hazugság közül ettől borzadok leginkább, mert azt hiszem, gyakran alkalmazták nálam is.”

Úgy vélem, sok igazság van azok véleményében, akik azt tartják, hogy az igazságtól mint örök és változhatatlan elvtől semmiféle meggondolásból nem szabad eltérni, még különféle feltételezett előzetes vagy magasabbrendű kötelezettségekre való hivatkozással sem. Mivel ezekben a dolgokban minden ember maga ítél, nagy a veszélye annak, hogy részrehajló indítékok révén nagyon is gyakran győzzük meg magunkat ilyen kötelezettségek meglétéről. S ha adódnak is néha rendkívüli esetek, amikor e nemes elv megsértése árán valami rosszat megakadályozhatunk, végre is úgy találjuk, hogy, mindent egybevetve, az emberi boldogság teljesebb volna, ha az igazságot egyetemesen tiszteletben tartanák.

Sackville Parker

Június 14-én, hétfőn és június 15-én, kedden együtt ebédeltem dr. Johnsonnal. Az egyik napon - már nem tudom, melyiken - Wheatley-ben, egy igen kedves falucskában, Oxfordtól néhány mérföldnyire, Mr. Mickle, a *Luisiada* fordítója - a másikon meg Dr. Wetherelle, az University College magistere ebédelt velünk. Mr. Wetherelle-től Johnson elment és meglátogatta Mr. Sackville Parkert, a könyvkiadót. Mikor visszatért közénk, a következőképpen számolt be látogatásáról: „Meglátogattam öreg barátomat, Sack Parkert. Úgy látom, a szolgáját vette feleségül; helyesen cselekedett. Az asszony már sok éve élt vele bizalmas viszonyban, gondolkodásuk összecsiszolódott. Nem hiszem, hogy találhatott volna más feleséget, aki ilyen boldoggá tenné! Az asszony igen figyelmes és udvarias volt hozzám, ragaszkodott hozzá, hogy állapotjunk meg egy napban, amikor náluk ebédelek, s mondjam meg, mit szeretek, ő mindenképpen gondoskodik róla, hogy azt kapjam. Szegény Sack! Igazán nagyon beteg. Úgy váltunk el, hogy sosem látjuk viszont egymást. Egészen letört a dolog.” Az érzelmes beszámolót különös módon tarkította, ahogyan Johnson méltóságteljesen és komolyan védelmébe vett egy embert, aki a szolgáját vette feleségül. Nem tehetek róla, kissé nevetségesnek találtam.

Érdemes megemlékezni gyűjteményem apróságai között, hogy Johnstont egyszer besorozták katonai szolgálatra London városának polgárőrségébe, s Mr. Rackstrow - a Fleet Street-i Múzeumból - volt az ezredese. Hihetőleg nem szolgált személyesen, de maga a gondolat, minden mellékkörülményével együtt, kétségtelenül mulatságos. Ez alkalommal muskétával meg karddal és derékszíjjal szerelte fel magát, mindezt láttam is szekrényében lógni.

Igen hűséges volt mindenkire, aki valaha alkalmazásában állt, hacsak az illető nem adott elégedetlenségre okot. - Egyszer valaki azt mesélte, hogy tea, cukor meg egyéb hasonló cikkek bevásárlásakor becsapták. „Nem fordulhat ilyesmi elő”, mondotta Johnson -, ha tekintélyes üzletbe megy vásárolni, úgy, mint én. Ilyen üzletben nem tartják érdemesnek, hogy effajta apró előnyökhöz jussanak.”

Mikor egyszer egy rendkívül aggályosan és nyughatatlanul hiú szerzőről beszéltünk, ezt mondta: „Uram, nincs a Parnasszuson még egy facsemete, amelyet úgy hajlítana ide-oda a kritika szele, mint ezt a szegény fickót.”

A jólnevelt és neveletlen ember közötti különbség megállapítása szerint „Az egyikhez nyomban vonzódunk, a másiktól nyomban viszolygunk. Az egyiket addig szeretjük, míg okot nem találunk rá, hogy meggyűlöljük, a másikat addig gyűlöljük, míg okot nem találunk rá, hogy megszeressük.”

Egyik ismerősének felesége álnokul félretett magának ura vagyonából. Utolsó perceiben helyes megbánást érzett és bevallotta, mennyi pénzt csent el. Mielőtt azonban megmondhatta volna, hova rejtette el, görcsös roham támadta meg és kiszenvedett. Férje azt mondta, jobban bántja, hogy felesége nem volt bizalommal iránta, mint a pénz elvesztése. „Megmondtam neki - folytatta Johnson -, hogy vigasztalódjék: a pénzt *talán megtalálja*, de a felesége *bizonyosan* nem jön vissza.”

Egyszer egy piperkőc orvos emlékeztette Johnstont, hogy korábban már találkoztak valahol társaságban. „Nem emlékszem, Uram” - mondta Johnson, de az orvos erősködött, s hozzátette még, hogy aznap olyan pompás kabátot viselt, amelynek feltétlenül magára kellett vonnia Johnson figyelmét. „Uram - felelte Johnson -, ha bíborba mártották volna, akkor se vettem volna észre Önt.”

Mintha tetszelgett volna abban, hogy saját stílusában beszél; ha figyelmetlenségéből elmulasztotta volna, megismételte mondanivalóját, átültetve saját nyelvére. Egy ízben, amikor *The Rehearsal (A kihallgatás)* című komédiáról esett szó, ezt mondta: „Nincs benne elég ötlet, ami frissen tartsa.” Ez azonban túl egyszerűen hangzott, ezért, rajtakapván magát, ugyanezt egy kerekesebb mondattal fejezte ki: „Nincs benne elegendő életerő, ami megóvná a poshadástól.”

Egy író bírált egyszer saját szóhasználatával, amiért álnevet használt: „Egy hazugságot leleplez, de nem tudjuk, mennyit takargat.” Máskor meg, ugyanerről az íróról szólván, megjegyezte: „Uram, ha Ön elismeri tartozását valakinek, akiről nem tudja, hogy valaha is hamisított volna, ez adósság, de ha tudja, hogy az az ember hamisított, és elismeri tartozását, szívességet tesz.”

Bár nem volt érzéke a festészet iránt, őszintén csodálta azt a modort, amelyben Sir Joshua Reynolds művészetét tárgyalta *Értekezések a Királyi Akadémia részére* című könyvében. Egyszer felfigyelt benne egy részletre: „Azt hiszem - mondta -, ezt akár én magam is írhattam volna.” Egy ízben meg, amikor Mr. Langton volt nála, igen mohón olvasta az egyik értekezést, és így nyilatkozott: „Nagyon jó, Reynolds mester, igazán nagyon jó. Csak senki sem fogja megérteni.”

Egy alkalommal megjegyeztem, hogy a festészet annyiban alárendeltebb művészet a költészetnél, amennyiben a festményen ábrázolt történetet, vagy akár jelképet is, előzőleg ismernünk kell. Ennek természetes és mulatságos példaként megemlítettem, hogy egy kislány, amikor a mérleget tartó Justitia képét meglátta, felkiáltott: „Nézze, ott egy nő, aki édességet árul.” Johnson így szólt: „Uram, a festészet ábrázol, de nem magyaráz.”

Senki készségesebben nem kért bocsánatot, ha valakit igazságtalanul megrótt, mint Johnson. Mikor egyik művének kefelevonatát elvitték hozzá, hibásnak találta egy rész tördelését, nem volt hajlandó elolvasni, és haragra gerjedve követelte, küldjék el hozzá a szedőt. A szedő Mr. Manning volt, becsületes, értelmes ember, ő szedte Johnson Szótárának mintegy a felét, amikor még Mr. Strahan nyomdájában dolgozott; majd a *Költők életének* nagy részét, mikor Mr. Nicholls alkalmazottja volt; s aki (hetvenhetedik életévében) Mr. Baldwin nyomdájában a Johnsonról szóló mű első kiadásának egy részét is szedte. Mr. Manning elővette a kéziratot és nyomban bebizonyította Johnsonnak, hogy nem ő a hibás, mire Johnson őszintén és komolyan ezt mondta neki: „Szedő úr kérem, bocsásson meg. Szedő úr, ismételten újra és újra kérem, bocsásson meg.”

Nemes humanitása a szerencsétlenek iránt szinte páratlan volt. Szolgáljon erre például az alábbi hiteles történet: egy este későn tért haza, és egy szegény asszonyra talált, aki az utcán hevert, annyira kimerülten, hogy járni sem bírt. Johnson hátára vette a nőt, és bevitte a saját házába. Ott kiderült, hogy a nő azon lealjasodott nőszemélyek közül való, akik a bűn, szegénység, és betegség legmélyebb fertőjébe hullottak. Ahelyett, hogy korholta volna ezért, nagy gyengédséggel gondoskodott róla hosszú ideig - jelentős kiadásokat vállalva -, míg az asszony vissza nem nyerte egészségét; s még azt is megkísérelte, hogy az erényes élet útjára vezesse.

Úgy vélte Mr. Caleb Whiteford különösen szerencsésen választotta a *Papyrius Cursor* aláírást az újságban közölt ötletes és szórakoztató kettős verseihez; ugyanis valóban élt egy ilyen nevű régi római, s e név jellemzően fejezte ki, amit ő művelt ebben az eleven műfajban.

Úgy tudom, életében egyszer ejtett ki száján olyasmit, amit nyelvbottlásnak nevezhetnénk: egy ízben Sir Joshua Reynolds, mikor együtt lovagoltak Devonshire-ben, panaszkodott, hogy igen rossz lovat kapott, amely még az ereszkedőn is csak lassan lépegetve halad. „Igen - mondta Johnson -, ha meg dombnak felfelé *megy*, akkor egy helyben *áll*.”

Nem állhatta, ha valaki a társaságban gesztikulált. Egyszer egy úriembernek, aki sértette az ízlését, odaszólt: „Ne hatásvadásszék!” Mikor meg egy másik úriember úgy gondolta, kifejező taglejtéseivel nagyobb nyomatékot ad mondókájának, Johnson egyszerűen megragadta a kezét és leszorította őket.

Vita és kibékülés

Egy fiatalember (Richard Burke) a társaságban vitatkozni kezdett vele, azt állítván, hogy soha senkinek nem jutna eszébe lelki orráról beszélni, pedig ha meggondoljuk, ez az átvitt értelmű jelentés valójában semmivel sem erőltetettebb, mint mikor Hamlet ezt mondja: „Lelki szememmel, Horatio.” Túl sokáig időzött a témánál, és Johnson megítélése szerint nagyon is elbizakodottan állította előtérbe magát a Doktor ellenlábasaként, ezért hangosan odaszólt neki: „Mi az, amin vitatkozik, illetve vitatkozna?” - Majd később, úgy képzelvén, hogy az úriember valami csipős tréfával vágott vissza, ezt mondta: „Mr. Burke, nem illik Önhöz, hogy így beszél velem. Emellett, a humor nem erős oldala Önnek, ehhez sem tehetsége, sem bölcsessége nincs elég.” - Az úriember tiltakozott, mondván, nem volt szándékában semmi olyasmit mon-

dani, ami ne volna illendő, sőt, a legnagyobb tisztelettel viseltetik Dr. Johnson iránt. Rövid szünet után, miközben kissé feszélyezetten éreztük magunkat, Johnson így szólt: „Nyújtsa a kezét, Uram. Ön túlságosan unalmas volt, én meg túlságosan röviden intéztem el Önt.” „Uram, figyelme mindenképpen megtisztel” - válaszolt Mr. Burke. JOHNSON: „Rendben van, elég volt ebből. Ha már vitatkozásunkkal egymást sértettük, most ne sértsük a társaságot bókjainkkal.”

Elmondta még, mennyire szeretne Itáliába utazni, s mennyire irtózik attól, hogy a telet Angliában töltsen. Én nem szóltam semmit, de a titkos elégedettség örömeivel gondoltam arra, hogy a leghatékonyabb lépéseket megtettem már ezen terv megvalósításához.

Mrs. Thrale anekdotái

Johnsont súlyos sérelem érte, amikor Mrs. Thrale-től megtudta, „amit feltehetően sosem hitt volna el róla:”, hogy ti. valóban feleségül megy Signor Piozzihoz, egy olasz zeneművészhez. Johnson igyekezett megakadályozni a házasságot, de hiába. Ha Mrs. Thrale közreadná Dr. Johnsonnal e tárgyban folytatott teljes levelezését, akkor valódi képet alkothatnánk a Doktor igazi érzéseiről, így azonban ítéletünket arra a néhány kiemelt, jellemző sorra kell építenünk, amelyet Sir John Hawkins bocsátott rendelkezésre: „Szegény Thrale, azt hittem, feleségét vagy erénye, vagy vétke visszatartja az ilyen házasságtól. Asszonyom, az Ön ellenségei most ujjonghatnak, és barátai, ha maradtak egyáltalán barátai, elfelejtik vagy szánják.”

El kell ismernünk, hogy a kényelem és finom környezet, amelyet Mr. Thrale családja körében Johnson élvezett, sok öröm forrása volt a számára, de Mrs. Thrale kijelentette, hogy Johnson mindezt kizárólag férjének köszönhette, aki minden bizonnyal őszintén tisztelte őt. Mrs. Thrale szavait idézem: „Nagyrabecsülésem erényei, tiszteletem tehetsége iránt, az élvezet, amelyet társalgása nyújtott és az, hogy megszoktam viselni az igát, melyet férjem előbb az én nyakamba rakott, s amelynek súlyából ő zokszó nélkül átvállalta részét tizenhat vagy tizenhét éven keresztül, arra készítetett, hogy kitartsak Mr. Johnson mellett. De az örökös összezártság, bevallom, rettenetes volt barátságunk első éveiben, és terhes az utolsóban. Nem voltam képes még csak színlelni sem, hogy támogatás nélkül elviselem, azután, hogy segítőtársam nem volt többé.” Ó! mennyire másképpen hangzik ez, mint azok a nyilatkozatok, amelyeket Mrs. Thrale-től még a Doktor életében hallottam: soha, egyetlen szóval sem panaszkodott semmiféle furcsaságért, vagy bármi más körülményért, amely barátságukat kísérte.

Mint őszinte barátja a nagy embernek, akinek Életét írom, szükségesnek tartom olvasóimat megvédelmezni Dr. Johnson egyéniségének azon hibás jellemzésével szemben, amelyet e hölgy *Anekdotái* sugalmaznak; magának a könyvnek természete és alakja könnyű szárnyat ad a csalásnak.

„Ne felejtjük el - mondja egy kiváló kritikus -, hogy Mrs. Thrale kicsinyke kötetben sűrítette össze mindazt, amire húszéves ismeretségük idejéből vissza tudott emlékezni, amely időszakban kétségtelenül elhangzottak a Doktor szájából kemény szavak is. Azok persze, akik két óra alatt elolvassák ezt a könyvet, magától értetődően azt fogják hinni, hogy minden beszélgetése ilyen jellegű volt. Az igazság azonban az, hogy én, aki gyakran fordultam meg társaságában, *egyszer sem* hallottam, hogy keményen beszélt volna bárkivel is, és sokan mások tanúsíthatják ugyanezt. Ha keményen szólt, ezt általában tudálékos ostobaság, végletes hiúság vagy bosszantó mesterkéeltség váltotta ki belőle.”

A pontatlanságnak két példája - teszi hozzá Mrs. Thrale - különösen említésre érdemes. Azt írja: „*Modorának sokat emlegetett természetes nyersesége időről időre áttört szándékain;*

egyszer megkért egy igen ünnepelt hölgyet (Hannah More), aki talán túl buzgón vagy talán nagyon is hangsúlyozottan magasztalta (ami mindig sértette őt), gondolja meg, mennyit ér hízélgése, mielőtt megfojtaná vele.” (Anekdoták.)

S a szellemes anekdota ellentétéként, íme az igazság: Az a személy, akivel eszerint ily durván bánt, bár igen ünnepelt hölgy volt, *akkor* éppen frissen érkezett Londonba egy eldugott vidéki faluból. Egy este, Sir Joshua Reynoldséknál találkozott Dr. Johnsonnal. Mindjárt rajongani kezdett Johnsonért, méghozzá a legémelyítőbb hangnemből. „Kíméljen meg, könyörgöm, kedves Asszonyom” - ez volt Johnson válasza. A hölgy azonban nem nyugodott. „Könyörgök, Asszonyom, elég volt ebből” - ismételte Johnson, a hölgy azonban, ügyet sem vetve ezekre a figyelmeztetésekre, folytatta dicshimnuszát. Végre is a tapintatlanul és hiú módon ráerőszkolt bókoktól felbosszantva felkiáltott: „Drága Hölgyem, előbb fontolja meg, mennyit ér a hízélgése, mielőtt ily bőkezűen osztogatja.”

Milyen másként hangzik ez a történet, ha mindazon körülmények kíséretében adjuk elő, amelyek valójában hozzátartoznak, amelyekről azonban Mrs. Thrale vagy nem tudott, vagy szándékosan és rosszindulatúan elhallgatta őket.

Más helyütt Mrs. Thrale ezeket mondja: „Egy úriember - aki egy nemes úr házában ebédelt Johnson és Mr. Thrale társaságában (s ez utóbbinak köszönhetem ezt az anekdotát) - készségesen és önként vállalkozott Vilmos király jellemének védelmezésére. Miután két vagy három ízben szembeszállt Johnsonnal és - meglehetősen ingerlékenyen - ellentmondott neki, a házigazda kezdte kényelmetlenül érezni magát, és kellemetlen következményektől tartott. Ennek elkerülése végett elég hangosan, hogy a Doktor is meghallhassa, így szólt: »Barátunknak mindezzel semmi más célja nem volt, csak az, hogy holnap elmesélhesse a Klubban, hogyan kötekedett ma ebéd közben Johnsonnal, csupán azért, mert ez megtiszteltetés.« »Szavamra nem (felelte a másik), én ebben semmi megtiszteltetést nem látok, bármit tesz is Ön.« - »Nos Uram (válaszolta komoran Johnson), ha Ön nem látja ebben a megtiszteltetést, én mindenképpen érzem a szégyenletességet.«”

Mindez igen mesterkéltnak tűnik, Mr. Thrale *nem* volt jelen a társaságban, bár lehet, hogy ő mesélte el a történetet Mrs. Thrale-nek. Egy barátom, akitől én hallottam, ott volt, az eset azonban *nem* egy nemes úr házában játszódott le. Mikor a házigazda megjegyezte egy úriemberről, aki ellentmondott Johnsonnak, hogy a megtiszteltetés kedvéért beszélt stb., az illető úriember halkan azt mormogta: „Nem látok benne semmi megtiszteltetést”, és Dr. Johnson nem mondott semmit, így hát a többi (bár *bien trouvée*)⁵⁷ mind csak kitalálás.

Több ízben volt alkalmam munkámban rámutatni Mrs. Thrale pontatlanságaira oly részletek kapcsán, amelyekről nekem is tudomásom van. Ami azt illeti, Mrs. Thrale nem egyszer, eléggé felületes módon kifejtette, mennyire helyteleníti azt az aggályos hitelességre törekvést, amely arra készteti a beszélgetéseket megörökíteni kívánó személyt, hogy mindent *nyomban* leírjon. Kétségtelen, ha egyáltalán le akarjuk írni őket, minél előbb tesszük, annál jobb. E hölgy maga mondja: „Dr. Johnson életrajzírói aligha tehetnek többet, mint hogy összegyűjtik és leírják beszélgetéseiket, mivel élete, legalábbis attól fogva, hogy én megismertem, alig állt másból, mint beszédből, hacsak nem volt valami komoly munkával elfoglalva.” Mrs. Thrale azzal dicsekszik, hogy jegyzetkönyvet vezetett, s mint láthatjuk, egyszer-másszor igen élénk modorban fel is jegyzett részleteket Dr. Johnson beszélgetéseiből s azokéból, akik vele beszélgettek, de ha ezt azon frissiben megteszi, talán kevésbé lennének tévesek, s megszabadulnánk

⁵⁷ *bien trouvée*: szellemes, jó ötlet,

hitelességük iránt érzett kellemetlen kételyeinktől, amelyekkel most kénytelenek vagyunk olvasni őket.

Mrs. Thrale így ír Johnsonról: „Ő volt a legszeretetre méltóbb halandó, anélkül hogy az lett volna, akit aktív barátunk nevezünk. Csodálatos volt a tanácsadásban, senki oly tisztán nem látta, mi a teendő, de egy ujját sem mozdította volna, hogy segítsen azoknak, akiknek készségesen adta tanácsait.” - És ugyanazon az oldalon ismét: „Aki valami jelentéktelen szívességet kért - annak másfajta emberhez kellett fordulnia, mert Johnson egy lépést sem tett volna azért, hogy valakinek egy társaságban való felvételéhez egy szavazatot biztosítson, hogy viszonzzon egy bókot, ami hasznos vagy kellemes lehetett volna, hogy egy ajánlólevelet megírjon stb., vagy hogy évi száz fontot kijárjon egy barátjának, akinek már volt két vagy háromszáz fontja. Nem volt erő, ami szorgalomra serkenthette volna, semmiféle sürgető kérés nem ingathatta meg eltökélt mozdulatlanságát.”

Csodálatos, hogy az, akinek annyi alkalma volt megismerni Dr. Johnson, ennyire ne legyen tisztában a Doktor igazi jellemével. A hölgy sajnálatos módon nem veszi észre, hogy ő maga mond ellen azon állításának, amely szerint Johnsonból makacsul hiányzott a *petite morales*-ra, a társas élet apró, szeretetre méltó jótetteire való képesség, amely kisebb szívességekben nyilvánul meg; ezt mondja ugyanis: „Dr. Johnson, úgy gondolom, bőkezűen adott irodalmi segítséget másoknak. Számtalan előszót, beszédet, előadást és dedikációt írt azoknak, akik ilyesmit kértek tőle.” Biztos vagyok abban, hogy soha nála *tevékenyebb barátot* nem talál senki. Ez a mű, amely remélem, megmenti emlékét a gyalázattól, jóindulatú igyekezetének ezer példáját tartalmazza szinte minden elképzelhető vonatkozásban, s különösképp azt, ahogyan tollat nagylelkű készséggel munkára fogta mindazokért, akiknek a segítség hasznára lehetett. Valójában, jellemének egyik legfigyelemreméltóbb vonása volt az a lekötő buzgalom, amellyel mind levelek, mind személyes közbenjárás révén apró szolgálatokat tett; s ennek igazsága mellett számos tiszteletre méltó barátjának tanúságára hivatkozhatom, ilyenek: Sir Joshua Reynolds, Mr. Langton, Mr. Hamilton, Mr. Burke, Mr. Windham, Mr. Malone, Dromore püspöke, Sir William Scott, Sir Robert Chambers. - És elfeledhette vajon Mrs. Thrale a hirdetményeket, amelyeket Johnson e hölgy férjének írt választási küzdelme idején, majd férjének és édesanyjának sírfeliratait, az ő és leányainak szórakoztatására írt játékos, tréfás verseket, levelezését a gyermekekkel, és részvételét azokban az apró gondokban - mindazt, aminek fényében a legszeretetre méltóbb embert mutathatná be?

Utolsó látogatás Lichfieldben

Utoljára láthatjuk most Johnsont szülővárosában, amely iránt örökre megőrizte meleg szeretetét, s amelyet váratlan fordulattal így üdvözlő halhatatlan művében, *Az angol nyelv szótárában* a *Lich* szó alatt: - „*Salve magna parens!*”⁵⁸ Mikor itt időzött, fiúi szeretetének minden gyengédsége újjáéledt; egyik bizonyosságául elrendelte, hogy Elizabeth Blaney sírkövét és a kő feliratát tartósan és gondosan újítsák meg.

Mr. Henry White-nak, egy fiatal lichfieldi papnak, akivel ekkor bizalmas barátságot kötött, úgyhogy igen fesztelenül beszélgetett vele, megemlítette: általánosságban nem vádolhatja magát azzal, hogy nem volt kötelességtudó fia szüleinek. „Egyszer ugyan - mondta - engedetlen voltam: nem voltam hajlandó elkísérni apámat az uttoxeteri vásárra. Vonakodásomnak oka a büszkeség volt, és fájdalmas az emlékezés erre az esetre. Néhány éve elhatároztam, hogy

⁵⁸ *Salve magna parens*: Üdvözlégy nagy szülőanya!

vezekelni fogok ezért a hibáért. Igen rossz időben elmentem Uttoxeterbe, s jó ideig fedetlen fejjel, megbánással szívemben álldogáltam az esőben ott, ahol valamikor apám bódéja állt. Remélem, penitenciám feloldozott.”

„Egyik legutóbbi látogatásom alkalmával - meséli Miss Seward - beszéltem neki egy csodálatosan tudós disznóról, amelyet Nottinghamban láttam, s megtette mindazt, amit kutyák meg lovak szoktak produkálni. Ez a téma elszórakoztatta a Doktort. »Akkor hát - mondta - a disznók fajtáját igazságtalanul rágalmazták. Úgy látszik, nem a disznó adósa az embernek, hanem az ember a disznónak. Nem adunk neki elég időt, hogy kiművelődjék: egyéves korában már megöljük.« Mr. Henry White, aki jelen volt, megjegyezte: ha ez a dolog Pope idejében vagy azt megelőzően játszódtott volna le, a költőnek nem lett volna joga legalantasabb ösztönök példájaként említeni a disznót. Dr. Johnsonnak láthatóan tetszett ez a megjegyzés, s a pap hozzátette még, hogy nyilván sokat kellett az állatot kínozni, míg engedtlenségét legyűrték. - »Bizonyos - mondta a Doktor, és hozzám fordult -, de a disznónak nem lehet oka panaszra. Ha nem fogták volna *nevelőbe*, első életévében megölték volna, és a meghosszabbított lét méltó kárpótlás a legsúlyosabb kínzásokért is.«”

Most, hogy Johnsonnak már alig lehetett reménye a gyógyulásra, és Mrs. Thrale is hűtlen lett hozzá, az lett volna a természetes, ha ottmarad szeretett felesége lányának kényelmes házában, s ott végzi be életét, ahol megkezdte. Élénk és fennkölt szellem lobogott azonban benne, és bár a súlyos betegségek a közönséges halandókat letörrik, aki csak látta őt, meglátta és felismerte benne az *invictum animum Catonis*.⁵⁹ Értelme oly eleven volt még ebben az időben is, hogy ezt mondta egyik barátjának: „Uram, elveszettnek tartok minden napot, amelyen nem kötöttem új ismeretséget.” Egy másikhoz pedig, betegségéről beszélve, így szólt: „Leteperhet a baj, de meg nem adom magam.” S annyira szerette Londont, annyi élvezetet talált nagyszerű méreteiben s a szellemi gyönyörűségek változatosságában, hogy honvágy gyötörte, ha távol volt tőle, lelkében szinte fényűzővé vált, oly hosszú ideje megszokta, hogy élvezze a nagyváros örömeit. És ezért, akármennyire körülvették is Lichfieldben, akik szerették s tisztelték őt, s akikhez ő is őszintén vonzódott, mégis úgy érezte, olyan társalgást, amilyent London nyújt, sehol sem találhat. Ezek az érzések, meg talán a hiú remény a kiváló londoni orvosok és sebészek segítségével, akik nagylelkűen, minden ellenszolgáltatást visszautasítva kezelték őt, arra indították, hogy visszatérjen a fővárosba.

Johnson utolsó napjai

Olvasóim most végül láthatják SAMUEL JOHNSONT, amint felkészül a végzetre, amely alól a legfelsőbb hatalmak sem adhatnak felmentést az embernek. A halál gondolatától mindig iszonyodott: úgyhogy, bár semmiképpen sem volt már boldognak nevezhető, mohó ragaszkodását az élethez sokan megcsodálták. Amióta beteg volt, mindig nagy örömeire szolgált, ha azt hallotta valakitől; jobb színben van. Az Eumelias Klub egyik szellemes tagja közölte velem, hogy egy alkalommal azt mondotta a Doktornak, úgy látja, az egészség színe visszatér arcára. Johnson megragadta kezét és így kiáltott fel: „Uram, Ön egyike legkedvesebb barátainknak.”

Az eljövendőről alkotott nézetei igaz józanságot tükröznek, s komolyságuk talán azokra a meggondolásra sem marad hatástalan, akik nem szívesen gondolkoznak.

⁵⁹ *invictum animum Catonis*: Cato legyőzhetetlen lelkét.

„Ön tudja - mondta Johnson -, sohasem hittem, hogy a bizalom a túlvilági életet illetően akár a bátor, akár a bölcs vagy a jó emberek jellemének elmaradhatatlan része. A bátorságnak nincs keresnivalója ott, ahol semmit sem érhet el; a bölcsesség megerősít hibáink tudatában, amely hibákat esetleg ő maga súlyosbít; s a jóság, amely mindig még jobb kívánna lenni, s minden hibát bűnös hanyagságnak vél, és minden hiányosságot szándékos rontásnak, sohasem meri azt hinni, hogy a bűnbocsánat feltételeit teljesítette, sem azt, hogy bűnbánattal pótolhatta azt, amit bűnével elveszített.

Ilyen a legkiválóbbak helyzete. De milyen lehet azé, akinek szíve nem sorakozhat fel a legjobbak, vagy akár csak a jók között? - Rettegése a közelgő ítélettől oly nagy lesz, hogy nem sokat fog törődni azok véleményével, akiket örökre itthagyt; (aki nem érez nyugalmat, nem képes nyugalmat színlelni).”

Roppant félelme a haláltól, valamint az a különös, baljós modor, amelyben Sir John Hawkins előadja, mekkora nyugtalansággal emlegette Johnson bűneit, amelyekkel önmagát vádolta, azon jogosulatlan gyanakvásra adhatnak alkalmat, mintha lelkiismeretét a közönséges bűnök-nél súlyosabb vétek is terhelte volna. Ez okból, valamint az igazság iránti azon tisztelettől vezettetve, amelyet maga Johnson hangsúlyozott, meg kell említenem (habár természetesen a lehető legteljesebb tisztelettel és tapintattal), hogy miután Londonba jött és Savage és mások társaságába került, életmódja bizonyos vonatkozásban nem volt olyan erényes, mint fiatalabb korában. Köztudomású volt, hogy szerelmes hajlamai rendkívül erősek és hevesek voltak. Több barátjának megvallotta, hogy utcanőket vitt el kocsmákba és meghallgatta történetüket. Egyszóval nem tagadhatjuk, hogy sok más jó és jámbor emberhez hasonlóan, akik közé sorolhatjuk saját vallomása szerint Pál apostolt is, Johnson sem volt ment olyan hajlamoktól, amelyek állandóan „hadakoztak lelke törvényeivel” s hogy ebben a harcban néha alulmaradt.

De álljanak itt meg a profán és kicsapongó lelkek: ne mondják meggondolatlanul, hogy Johnson *képmutató* volt, vagy hogy *elvei* nem voltak szilárdak, amiért a *gyakorlatban* nem mindig igazodott tökéletesen ahhoz, amit hirdetett.

Fontoljuk meg ezt a kérdést erkölcsi és vallásos vonatkozásoktól függetlenül, és nem tagadhatjuk, hogy ezer meg ezer ember számtalanszor cselekszik meggyőződése ellenére. *Képmutató*nak neveznénk a tékozlót, amiért elismeri, hogy költségek romlásba és nyomorúságba fogja taszítani? Bizonyosak lehetünk benne, hogy hiszi, amit mond, de a pillanatnyi hajlamok, amelyeket az élvezet erősít, győzedelmeskednek hitén és irányítják viselkedését. Miért ne adnánk hát hitelt azok *őszinteségének*, akik nyíltan vallják meggyőződésüket morális és vallásos kötelességeiket illetően, mégis, néha-néha elmulasztják, hogy úgy éljenek, ahogyan e kötelességek megkívánnák? Hallottam, amikor Dr. Johnson egyszer megjegyezte: „Van valami nemes abban, mikor hangoztatjuk az igazságot akkor is, ha ezzel önmagunkat ítéljük el.” És mikor jelenlétében valaki azt mondta, nem hiszi, hogy komolyan beszél az, akinek cselekedetei ellenkeznek azzal, amit hirdet, így torkolta le: „Uram, hát oly tökéletesen járatlan Ön az emberi természet dolgaiban, hogy nem tudja: valaki őszintén vallhat helyes elveket, anélkül hogy gyakorolná őket?”

De senkit ne bátorítson vagy vigasztaljon „önhitt bűnözésében” a tudat, hogy Johnson néha olyan élvezetekre vetemedett, amelyeket bűnöseknek hitt. A fenti körülményeket egy nagy jellem árnyoldalaiként mutattam be, mert szentnek tisztelem az igazságot, s mert meg akartam mutatni, hogy Johnson nem volt oly gyenge, aggályoskodó lélek, amilyennek azok ábrázolják, akik szerint lelkére nehezedő, csupán olyan bocsánatos apróságok voltak, mint az, hogy nagypénteken tejet töltött a teájába. Vallomásomat helyes ítéletének védelmében tettem, ha magatartásának következetességét bizonyos mértékben kétségessé teszi is. De melyik bölcs ember vállalná önként, hogy pillanatnyi kielégülésekért végigszenvedi mindazt a nyugtalan-

ságot, amelyet Johnsonnál tapasztaltunk mindannyiszor, amikor magatartását az Evangélium erkölcsi tanításának fényében szemlélte? Emlékezzünk alábbi mondataira: „Ó Isten, minden élet adója és megőrzője, akinek hatalma teremtett engem, s akinek gondviselése megtart, tekints le rám gyengédséggel és kegyelemmel; add, hogy ne teremtettem légyen végső pusztulásra, s hogy ne őriztessem azért, hogy gonoszságot gonoszságra halmozzak.” - „Ó Uram, ne hagyj engem a teljes züllésbe süllyedni; tekints le rám és ments meg végre a bűn rabságából.” - „Mindenható és legkegyelmesebb Atyám, aki életemet évről évre meghosszabbítod, add, hogy további életemben mind kevésbé kívánjam a bűnös gyönyöröket, és jobban vigyázzak örök boldogságomra.” - „Ne hagyj, hogy éveim szaporodásával növekedjék bűnöm; hanem ahogy haladok korban, úgy legyek mind tisztább gondolataimban, legyenek rendezettebbek vágyaim, és váljak engedelmesebbé törvényeid iránt.” - „Bocsásd meg, ó irgalmas Uram, amit törvényeid ellenére cselekedtem. Add, hogy gonoszságomnak tudatára ébredvén, igaz bűnbánatot érezzék, és eredményesen vezekeljek úgy, hogy amikor elszólítasz a másletbe, azon bűnösök közé fogadtassak be, akiknek megbánása és javulása elnyerte a bocsánatot Jézus Krisztusnak kedvéért. Amen.”

Íme, így szenvedett lelkében, így bánkódott Johnson a magány óráiban, Teremtőjéhez való buzgó közeledésében. Őszinteségét tehát egyetlen elfogulatlan elme sem vonhatja kétségbe.

Igen fontos, hogy szemünk előtt tartsuk: ezen kiváló férfiú magatartásából hiányzott minden hamisság, nem merült el tudatosan a bűnben, nem igyekezett hibáival takargatni kötelességmulasztását. Bűne és bűnbánata különvált és elkülönült egymástól, s ha meggondoljuk szinte példátlan ragaszkodását az igazsághoz, hajlíthatatlan becsületességét, kitartó jámborságát, vajon ki merészelhet „követ dobni rá”? Emellett azt se feledjük el, hogy nem érheti vád olyan vétkek miatt, melyeket a kemény szív sugall becstelenség, aljasság vagy rosszindulat miatt; hanem hogy épp ellenkezőleg, rendkívül jótékony volt, olyannyira, hogy egyik önmagáról feljegyzett szigorú ítéletében (húsvét előestéjén, 1781-ben) ezt írja: „Egyetlen külsőséges hibámon sem javítottam” kénytelen beismerni, hogy „remélem, utolsó Úrvacsorám vétele óta jámbor elmélkedéseim révén előbbre haladtam Istennek való engedelmességben és ember-társaim iránti jóakaratomban”.

Tudatában vagyok annak, hogy ez életrajzi művem legnehezebb és legveszedelmesebb része, s igyekszem nagy gondot fordítani rá. Remélem azonban, úgy jutottam túl rajta, hogy egyaránt megőriztem a hűségemet az igazság és barátom iránt, s nem sértettem az erény és vallás érdekeit. De nem látom be, miért származnék több kár Johnson rendellenes dolgainak megismeréséből, úgy amint - kellő megfontoltsággal - én előadtam őket, mint annak ismeretéből, hogy Addison és Parnell mértéktelenek voltak a borivásban, - amit Johnson maga sem habozott közölni e neves írókról írt életrajzában.

Nincsen szándékomban aprólékos részletességgel beszámolni Johnson hátralevő napjairól; most már nyilvánvaló volt, hogy a krízis gyorsan közeleg, s „meg kell hálnia, mint egy férfinak, és el kell buknia, mint egy fejedelemnek”. Mindazonáltal tanulságos lesz és kielégítheti olvasóim kíváncsiságát, ha néhány körülményt feljegyzek, amelyeknek hitelességére bátran támaszkodhatnak, mivel kínos gondossággal igyekeztem, hogy utolsó betegségének pontos történetét a legjobb forrásokból merítsem.

Dr. Heberden, Dr. Brocklesby, Dr. Warren és Dr. Butter nagylelkűen, minden ellenszolgáltatás nélkül kezelték őt, akárcsak Mr. Cruikshank, a sebész. Amit csak mesterségbeli tudásuk és ügyességük lehetővé tett, mindent megpróbáltak, hogy e valóban értékes életet meghosszabbíthassák. Ő maga is, tekintettel nagyon rossz állapotára, állandóan alávetette magát az orvosi vizsgálatoknak, és saját erőfeszítéseit egyesítette az őt kezelő úriemberekével. Azt híván, hogy a betegsége következtében összegyülemlett vizet le lehet csapolni testéből,

szokása szerint elszántan dacolva a fájdalommal, még mélyebbre vágott, mikor úgy gondolta, sebésze túl gyengéden kezelte a kést.

Halála előtt nyolc vagy tíz nappal, mikor Dr. Brocklesby reggel meglátogatta, Johnson nagyon gyengének és csüggedtnek látszott, és ezt mondta: „Egész éjszaka olyan voltam, mint egy haldokló.”

Johnson végrendelete

Mivel nem voltak rokonai, már egy ideje az volt a szándéka, hogy hűséges szolgájáról, Mr. Francis Barberről, akit védencének tekintett, s akivel mindvégig a szerény barátnak kijáró őszinte szeretettel bánt, bőkezűen gondoskodik. Megkérdezte Dr. Brocklesbyt, mi volna illendő évjáradéka egy kedvelt szolgának. A doktor azt válaszolta, hogy ez a gazda körülményeitől függ, s hogy egy nobiles ember esetében évi ötven font az az összeg, amely sok évi hűséges szolgálat méltó jutalmának tekinthető. „Akkor hát - mondta Johnson - legyen én *nobilissimus*, mert én Franknak hetven fontot szándékozom hagyományozni, és kérem, közölje ezt vele.” Különös azonban, hogy Johnson sem volt ment attól az általában tapasztalható gyengeségtől, amely miatt az emberek vonakodnak végrendeletet készíteni: egyre halogatta a dolgot. Ha Sir John Hawkins ismételtén nem sürgeti, ez a kegyes elhatározása aligha vált volna valóra. Miután végre elkészített egy végrendeletet, amely Sir John Hawkins szerint nem terjedt ki többre, mint az ígért évjáradékra, készített egy másikat is, amely, záradékával együtt, véglegesen rendelkezik vagyonáról.

Johnsont mintha hirtelen aggasztani kezdte volna rengeteg irományának gondolata, és mivel szörnyű összevisszaságban heverték, nagy kár, hogy nem bízott meg egy hűséges és bizalmas személyt gondozásukkal és válogatásukkal. Ehelyett elhamarkodottan, nagy csomókat elégett belőlük, félek, minden válogatás nélkül. Nem hiszem ugyan, hogy ily módon megfosztott volna bennünket bármely, a nyilvánosságnak szánt művétől, de abból, amit megkíméltek a lángok, azt látom, sok érdekes - mind őt, mind más irodalmi személyiségeket érintő - feljegyzés elpusztult.

Bizonyos, hogy két igen értékes tárgy elveszett: két quarto kötet, teljes, őszinte és részletes beszámolókkal saját életéről, legelső emlékeitől kezdve. Bevallottam neki, hogy amikor véletlenül megláttam őket, jócskán beléjük olvastam, s merészségemet mentegetve megkérdeztem, vajon tehettem-e mást. Johnson békésen felelt: „Uram, azt hiszem, nem tehetett volna.” Azt mondtam, életemben ez volt az egyetlen alkalom, amikor csaknem hajlandóságot éreztem a lopásra. Eszembe ötlött, hogy elviszem ezt a két kötetet, és azontúl elkerülöm őt. Megkérdeztem, hogyan hatott volna ez reá. „Uram - felelte ő -, azt hiszem, megőrültem volna.”

Johnson bátorsága

Johnson vele született bátorságával, amely minden testi romlása és szellemi szenvedése közepette sem hagyta el, megkérdezte Dr. Brocklesbyt, akiben teljesen megbízott, mondja meg neki nyíltan, meggyógyulhat-e még. „Adjon egyenes választ” - mondta. A doktor előbb megkérdezte tőle, el tudja-e viselni a teljes igazságot, akárhogy hangoznék is az, majd miután Johnson igenlő választ adott, kijelentette, hogy véleménye szerint csak a csoda segíthet rajta. „Akkor hát - mondta Johnson -, nem veszek be több gyógyszert, még fájdalomcsillapítót sem, mert mindig azért imádkoztam, hogy lelkemet tiszta öntudattal adhassam át Istennek.” Ezen elhatározása mellett kitartott, s ugyanakkor csak a leggyengébb táplálékot vette magához. Mikor Mr. Windham rábeszélte, egyék bőségesebben, különben a táplálék hiánya éppen azzal

a hatással jár majd, amelytől annyira irtózott, vagyis gyengíti szellemét, Johnson ezt felelte: „Magamhoz veszek bármit, csak olyasmit nem, ami mámort okoz”.

Tisztelendő Mr. Strahan, barátjának fia, aki mindig is egyik kedvence volt, megérhette, hogy utolsó betegsége idején hozzájárult Johnson megnyugtatóhoz és vigasztalásához. Ennek az úriembernek vidéki háza Islingtonban, ahol lelkeskedett, esetenként könnyen elérhető és kellemes környezetváltozást és friss levegőt nyújtott a betegnek, s a pap Londonban is meglátogatta őt, és gyakorolta hivatásának szent feladatait.

Mr. Strahan nyugtatott meg, hogy Johnson súlyos aggodalmai után végül is teljesen megnyugodott, s ilyen maradt egészen haláláig.

Johnson halála és temetése

Miután december 8-án és 9-én elkészítette végrendeletét és elrendezte minden evilági dolgát, hétfőig, december 13-ig élt még, amikor is este hét óra tájban elhunyt. Szemlátomást oly kevésbé szenvedett, hogy ápolói alig vették észre, mikor következett be a halál pillanata.

Utolsó perceiről fivérem, Thomas David az alábbi részleteket közölte: „Attól fogva, hogy megbizonyosodott halálának közeledtéről, a Doktor mintha tökéletesen belenyugodott volna, soha, vagy igen ritkán volt nyugos vagy türelmetlen, és hűséges szolgájának, aki nekem ezt elmesélte, gyakran mondotta: „Ügyelj, Francis, a lelked üdvösségére, ez a legfontosabb dolog a világon”. Francisknak a szentírás egyes szakaszait magyarázta, s szemlátomást örömet lelte benne, ha vallásos tárgyról beszélhetett.

Halála napján, december 13-án, hétfőn egy különösen jó barátjának leánya, Miss Morris kereste fel Johnson lakását, és kérte Francist, mondja meg a Doktornak, szeretné meglátogatni őt, hogy áldását kérje. Francis bement a betegszobába, az ifjú hölgy követte, és a szolga elmondta az üzenetet. A Doktor megfordult az ágyban és így szólt: „Isten áldja meg, kedvesem.” Ezek voltak utolsó szavai. - Légzési nehézségei fokozódtak egészen este hét óráig, amikor Mr. Barber és Mrs. Desmoulins, akik ott ültek a szobában, észrevették, hogy a lélegzés zaja megszűnt. Odamentek az ágyhoz, és holtan találták.”

A Méltóságos John Byng úr Johnson halála után mintegy két nappal a következő igen megnyugtató beszámolót küldte Mr. Malone-nek. Öméltóságának igen hálás vagyok, amiért megengedte, hogy idézzem levelét.

„Tisztelt Uram,

Mióta találkoztunk, hosszasan beszélgettem Cawstonnal, aki vasárnap este kilenctől hétfőn reggel tízig virrasztott Dr. Johnson mellett. Abból, amit tőle megtudhattam, úgy látszik, Dr. Johnson tökéletesen nyugodt volt, szilárdan bizakodó és megbékélt a halállal. Egy órás időközökben felültették az ágyban, s megmozgatták lábait, ami nagy fájdalommal járt: ilyenkor mindig forró imádságba kezdett, s bár hangja néha elhalt, értelme mindig éber maradt. Nem vett más táplálékot magához, csak almabort és vizet. Azt mondta, a lelke felkészült, és hosszúnak találta az időt, míg elérkezik a halál. Reggel hatkor megkérdezte, hány óra. Mikor megmondták neki, kijelentette, hogy minden rendben halad és érzi, már csak néhány órája van hátra az életből. Dél előtt tízkor elbúcsúzott Cawston-tól. »Ne tartsa vissza Mr. Windham szolgáját: - köszönöm; kérje meg gazdáját, tartson meg jó emlékezetében.« Cawston azt mondja, senki sem lehetett volna fegyelmezettebb Johnsonnál, sem buzgóbb, és cseppet sem rémítette a közelgő pillanat.

Ez a beszámoló, amely sokkal kellemesebb, mint az Öné és némileg eltérő is attól, örvendetes módon azzal a megnyugvással szolgál, hogy a nagy ember úgy halt meg, ahogyan élt, teljes nyugalommal, hitében megerősödve és örömteli reménységgel.”

Halála előtt néhány nappal megkérdezte egyik végrendeleti végrehajtóját, Sir John Hawkinst, hol fogják eltemetni. Mikor az azt felelte: „kétségtelenül a Westminster Apátságban”, láthatóan nagyon örült, ami természetes is egy költőnél. Egyébként véleményem szerint ez természetes lenne mindenkinél, akinek nincs családi sírboltja, ahol atyái mellett pihenhet. Valóban, december 20-án, hétfőn földi maradványait ezen nemes és nevezetes épületben helyezték el, s a sírra egy nagy kék kőlapot helyeztek ezzel a felírással

SAMUEL JOHNSON LL. D

Obiit XIII die Decembris

Anno Domini

MDCCLXXXIV.

Aetatis suae LXXV.

Temetésén tekintélyes számban vettek részt barátai, főképpen az Irodalmi Klub városban tartózkodó tagjai, továbbá a Westminsteri Káptalan tagjai közül is többen megtsisztelték a temetési menetet. Szemfedőjét Mr. Burke, Sir Joseph Banks, Mr. Windham, Mr. Langton, Sir Charles Bunbury és Mr. Colman vitték. A gyászszertartás szomorú officiumát Dr. Taylor, egykori iskolatársa végezte el.

Remélem, senki sem fog szemforgatónak tekinteni, amiért azt mondom, képtelen vagyok kifejezni, mit éreztem a „Tanácsadó, Filozófus és Barát” elvesztése miatt. Ezért nem használom saját szavaimat, hanem egy kiváló barátom (Gerard Hamilton) szavait idézem, aki igen találóan, s minden mesterkélt megfogalmazást túlszárnyalva ezt mondta: „Úrt hagyott maga után, amelyet semmi sem tölthet ki, s amelynek kitöltésére még csak nem is vállalkozhat senki sem. - Johnson halott. - Keressük utódját - nincs, senki sincsen, aki őt nekünk pótolhatná.”

Johnsonnak bőségesen hódoltak tisztelői életében, és nem hiszem, hogy e nemzet egyetlen írójának több jutott volna halála után az irodalmi tisztességből, mint neki. Haláláról a Magdalen College-béli tisztelendő Mr. Agutter mondott szentbeszédet az oxfordi St. Mary templomban, az egyetemi kar előtt. A róla szóló életrajzok, emlékiratok, tanulmányok, mind prózában, mind versben, kötetekre rúgnak. Azon elv alapján, amit ő maga is jól ismert és vallott, nagyságának tulajdonítom a sok támadást is, amely érte. Sokan, akik jelenlétében reszkettek, most, amikor nem kellett már félniük tőle, támadásba lendültek. Amikor egyik kis fontoskodó ellenlábasa irigyen acsarkodni kezdett hírneve ellen Sir Joshua Reynolds asztalánál, tisztelendő Dr. Parr szokott merész élénkségevel így fakadt ki: „Igen, igen, most, hogy az öreg oroszlán halott, minden számár azt hiszi, belerúghat.”

Halála után röviddel úgy határoztak, hogy a Westminster Apátságban felállítják síremlékét, és a tervet igen tekintélyes hozzájárulással támogatták. Miután azonban a Szent Pál-katedrális dékánja és káptalanja úgy határozott, hogy egy gazdag és nagyszerű terv alapján engedélyezi katedrálisukban emlékművek felállítását, végül is olyan döntés született, hogy ott emelnek emlékművet Johnsonnak, s egy kisebbet szülővárosában, Lichfield katedrálisában állítanak majd fel.

Bízom benne, hogy SAMUEL JOHNSON jellemét e mű során sikerült úgy bemutatnom, hogy azok, akik megtiszteltek könyvem elolvasásával, jól megismerik őt. Minthogy azonban méltán elvárható tőlem, hogy e rendkívüli ember legfőbb és őt mindenki mástól megkülönböztető vonásait egyetlen képben foglaljam össze, igyekezni fogok életrajzírói feladatomnak ezt a követelményét is, bármilyen nehéz legyen is az, teljesíteni, bár olvasóim közül sokan jobban elvégeznék magukban ezt a munkát.

Termete hatalmas volt és jólformált, arcának kifejezése klasszikus szoboréra emlékeztetett. Megjelenését azonban különössé és némileg faragatlanná tették görcsös rángásai s azon betegség sebhelyei, amelynek gyógyulását egykor királyi érintéstől várták, valamint hanyag öltözködése. Csak félszemének vehette hasznát. A szellem azonban oly mértékben uralkodik az érzékszerveken, hogy vizuális felfogása nem mindennapi módon gyors és pontos volt. Kedélye annyira beteg volt, hogy soha sem ismerte a végtagok szabad és erőteljes használatának örömét: ha gyalog járt, mintha megbéklyózva küzdötte volna magát előre, ha lovon ült, nem tudta kézben tartani és irányítani lovát - csak vitette magát vele, mint egy léggömbbel. És hogy szervezete és életmódja ellenére hetvenöt évet megélt, azt bizonyítja, hogy az emberben rejlő *vivida vis*⁶⁰ hatalmas erővel védelmezi a testet.

Az ember általánosságban ellentmondó tulajdonságokból épül fel: ezek különös egymásutásban mutatkoznak meg, hacsak a sok éven át megszokott filozófus fegyelem nem hoz létre legalább magatartásbeli - ha nem is tényleges - következetességet. A szellem vele született erejével arányosan az ellentmondó tulajdonságok lesznek mind feltűnőbbek, s mind nehezebben megfékezhetőek. Éppen ezért ne csodálkozzunk, ha az emberi természetről tett ezen megjegyzésekre Johnson szolgáltatta a legkiválóbb példát. Különböző időkben - bizonyos vonatkozásokban - más-más embernek látszott. Nem nagy vagy lényeges dolgokban, mert ezekre teljes erővel összpontosította értelmét, s ezeket alapvető kötelességének tekintette, hanem kizárólag magaviseletében, amikor beszéd közben érveit vagy képzeletét fitogtatta. Hajlott a babonáságra, de nem volt hiszékeny. Bár képzelőereje vonzotta a csodálatoshoz és misztikushoz, élénk értelme gyanakvóan bizonyítékokat keresett. Őszinte és buzgó keresztény volt, a „High Church of England” tagja, monarchikus elveket vallott, és nem tűrte szótlanul, hogy azokat kétségbe vonják. Élete korai szakaszában szellemét talán túlságosan is korlátozta mind a vallást, mind politikát illetően. Mivel tapasztalatból ismerte mindkét kérdésben a túlságosan nagy mozgási terület veszélyét, bár független szellem volt, némi ellenszenvvel szemlélte az érzések ama nemes szabadságának uralmát, ami az ember legértékesebb kincse. Azt sem tagadhatjuk, hogy számos előítélet rabja volt; ezek sugallták nem egy csípős megjegyzését, melyek azonban inkább tükrözték képzelőereje játékoságát, mintsem kifejezett rosszindulatát. A vallás és erkölcs kötelmeihez rendíthetetlenül és hajlíthatatlanul ragaszkodott, mind a társadalmi rend, mind pedig mindenfajta rend Nagy Forrása iránti tiszteletből; ízlése kényes volt, sőt szigorú; nehéz volt megnyerni tetszését, és könnyen sértődött; természete indulatos és ingerlékeny volt, de a szíve emberséges és jóakarattal teli, s ez nemcsak igen bőkezű jótékonykodásban nyilvánult meg - már amennyire körülményei ezt lehetővé tették -, hanem ezer meg ezer egyéb jótettében is. A betegség, amely testét sújtotta, gyakran tette nyugtalanná és nyűgössé; alkati melankóliája, amelynek felhői elhomályosították a képzelete ragyogását, egész gondolkodásmódjának borús színt kölcsönöztek. Nem csodálkozhatunk tehát, ha időnként türelmetlen és szenvedélyes kitörésekre ragadtatta magát, különösen, ha tolakodó butaság

⁶⁰ *vivida vis*: életerő.

vagy beképzelt önfejűség szolgáltatott ilyesmire okot, s el kell néznünk elhamarkodott és gúnyos megjegyzéseit is, amelyekkel sokszor legjobb barátait illette. És ha meggondoljuk, hogy képességeit „betegségben és szomorúság közepette” fejtette ki oly sok munkájában az emberiség javára, s különösképpen, hogy elkészítette nyelvünk nagy és csodálatra méltó *Szótárát*, el kell ámulnunk akaraterején. Mindig s kérlelhetetlenül szeme előtt lebegtek a súlyos szavak, „akinek sok adatott, attól sokat követelnek”, s emiatt elégedetlen volt munkájával, jó cselekedeteivel, viszonylag bármekkorák voltak is, s fensőbbségének kétségtelen tudata e tekintetben nyugtalanította őt. Ez és komor hangulata, mely örökösen üldözte, s amely miatt rettegett a magánytól, annyi szenvedést okozott neki, hogy elmondhatjuk róla: „Ha reményét ebbe az életbe vethette, ő volt minden ember között a legszerencsétlenebb.” Örült a dicséretnek, ha önként adták, de büszkesége nem engedte, hogy hajhássza azt. Némiképp fogékony volt a hízelgés iránt. Minthogy tudása általános volt, és nem ismert határokat, nem nevezhetjük egyetlen meghatározott tudományág mesterének sem: a tudás és ismeretek hatalmas és változatos gyűjteményét halmozta fel, s ezt úgy rendezte elméjében, hogy mindig rendelkezésre állt. Más tudósokkal összehasonlítva felsőbbisége azonban főképpen abban állt, amit a gondolkodás művészetének nevezhetnénk abban a módban, ahogyan eszét használta: bizonyos meg nem szűnő erővel ragadta meg hasznos lényegét mindennek, amit tudott, és ezt világosan és erőteljesen fejezte ki. A tudás, amely más, tompa értelmű emberekben csak értéktelen limlom, nála igazi, mindig jelenlevő, friss bölcsességgé vált. Erkölcsi tanításai gyakorlatiak, mert az emberi természet mély ismeretéből származnak. Elvei meggyőződéssel telítettek, mert a józan észre alapulnak, s a való élet figyelmes és aprólékos szemléletére. Elméje annyira telve volt képzelőerővel, hogy akár költő is lehetett volna, s mégis, különös módon, bármilyen gazdag is prózája e tekintetben, költészete általában nélkülözi ezt a ragyogást, s inkább erős érzelmek, pontos megfigyelés jellemzi, dallamos és lendületes versekbe, főképpen hősi párosrímekbe foglalva. Bár magatartásában általában komoly, sőt komor volt, nem mindennapi és különös szellemességről és humorérzékről tett tanúságot. Gyakran szórakozott könnyed tréfákkal, és társaságában a legderűsebb jókedv uralkodott, amelynek az az előnye is megvolt, hogy a társalgás tökéletesen ment volt mérgező szemérmelenségtől vagy istentelenségtől, s így üdvére szolgált mindazoknak, akik részt vettek benne. A hétköznapi társalgásban is olyan szabatossághoz szoktatta magát, hogy gondolatait mindig erőteljes, választékosan finom nyelven fejezte ki, aminek hatását fokozta erős hangja és lassú, megfontolt beszédmodora. A leglogikusabb elme egyesült benne a legtermékenyebb képzelettel, s ez rendkívüli előnyhöz juttatta minden vitában: képes volt aprólékosan vagy nagyvonalúan érvelni, ahogy az adott pillanatban célszerűnek találta. Élvezve értelme erejét és mozgékonyágát, ha úgy tetszett, akár a legnagyobb szofistákkal vetekedett, akik valaha versenyre keltek a szónoklásban, s pusztán az ellentmondás szellemétől hajtva, s mert örömet leltek benne, hogy megmutassa erejét, a hibás nézet mellé állt, mindig egyforma hévvel és ötletességgel, így aztán, ha hallgatóság előtt beszélt, ritkán derült ki valódi véleménye. Ha azonban kettesben volt egy-egy barátjával, őszinte egyenességgel tárgyalta meg a dolgokat. Ahhoz azonban nagyon is lelkiismeretes volt, semhogy valamely tévedést állandósított és ilyen módon veszélyessé tett volna azáltal, hogy leírja, s számos munkája mindegyikében őszintén azt adja elő, amit igaznak tart, mert jámborsága megingathatatlan magatartásának vezérelve maradt.

Ilyen volt hát SAMUEL JOHNSON, az a férfiú, akinek tehetsége, tettei és erényei oly rendkívüliek voltak, hogy mennél közelebből vizsgáljuk jellemét, annál nagyobb csodálattal és tisztelettel tekint fel rá a jelenkor és a jövő nemzedék.

A szövegben előforduló fontosabb nevek

Addison, Joseph (1672-1719): angol író, whig-párti politikus és publicista. Politikai célzatú verseiben és tragédiáiban polgári törekvéseket képviselt. *A Tatler* és a *Spectator* című folyóiratokban jelentek meg művészi esszéi.

Arbuthnot John (1667-1735): Anna királynő orvosa. Bizalmas barátja Swiftnek, jó ismerőse Pope-nak és kora legtöbb irodalmi hírességének. *History of John Bull* című, 1712-ben megjelent pamfletjében a francia háború befejezése mellett érvel. Ebben teremtette meg John Bull, a tipikus angol alakját.

Bayle, Pierre (1647-1706): a francia filozófus, a XVIII. századi felvilágosodás egyik előkészítője. Szkeptikus minden vallással, de különösen a katolicizmussal szemben. Tagadja, hogy a vallás a társadalom alapja. Igen nagy hatással volt az enciklopédistákra.

Berkeley, George (1685-1753): ír püspök, a szubjektív idealizmus klasszikus képviselője. Azt állítja, hogy érzékelő alany nélkül nincs érzékelt tárgy. A teológia és a forradalom után reakcióssá váló burzsoázia álláspontjáról harcolt a materializmus, az ateizmus és általában a társadalmi haladás ellen.

Blackmore, sir Richard (1650-1729): angol orvos és író. III. Vilmos orvosa. *Teremtés* című költeménye 1712-ben jelent meg, és Addison igen elismerően nyilatkozott róla.

Boufflers, Madame de; Louis Francois Boufflers márk, francia hadvezér felesége, Voltaire egyik tisztelője és pártfogója.

Budgell, Eustace (1686-1737): angol irodalmár, pamflet-és gúnyiratszerző, a Grub Street egyik jellegzetes alakja, aki Steele-lel és Addisonnal együtt részt vett a *Tatler* szerkesztésében, és közreműködött a *Spectator* és a *Guardian* című folyóiratokban is.

Burke, Edmund (1729-1797): nagyhatású, kezdetben liberális, később konzervatív angol politikus, politikai író és esztéta, írásai a reakciós uralkodó osztályok álláspontját képviselték, és Európaszerte nagy hatással voltak a konzervatív rétegekre. Idézett művének teljes címe: *Philosophical inquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful*.

Cheyne, George (1671-1743): neves orvos, számos orvosi és matematikai tanulmány szerzője.

Chesterfield, lord Stanhope, Philip Dormer (1694-1773): angol államférfi és író. 1774-ben megjelent *Letters to his Son (Levelek Fiához)* című műve nagy feltűnést keltett, írását humor és a korabeli életviszonyok alapos ismerete jellemzi. Jó barátságban volt a kor irodalmának nagy alakjaival, Pope-pal, Swifttel, Voltaire-rel, Montesquieu-vel stb. Sok kezdő, nehéz helyzetben levő írókat támogatott. Johnson valószínűleg igazságtalanul ítélte meg.

Churchill, Charles (1731-1764): angol szatirikus, korában félelmes hírnévre tett szert. *Rosciad* című, 1761-ben megjelent művében a színészeket gúnyolja ki.

Clark, Samuel dr. (1675-1729): angol teológus és filozófus, a vallás és az idealizmus álláspontjának védelmezője, a „természetes” vagy „észvallás” hirdetője az ateizmussal szemben. Tőle származik az a megállapítás, mely szerint „a Szentírásban semmi sincs, ami az ésszel ellenkeznék”.

Clarendon, Edward Hyde (1609-1674): angol államférfi és politikus, aki *History of the Rebellion (A forradalom története)* című művében konzervatív reakciós szemzőből bírálja az angol forradalom eseményeit és vezetőit.

Clive, Robert of Plassey (1725-1774): hadvezér és politikus, gátlástalan, vakmerő kalandor az angolok indiai gyarmatbirodalmának egyik megalapítója. Mint India kormányzója kétes eszközökkel mesés vagyona tette szert, és ezért a parlament is perbe fogta. Sikertelenül ugyan tisztáznia magát, de később önkéntes halált választott életének.

Congreve, C. William (1670-1729): Restauráció-korabeli angol drámaíró. A *Gyászoló menyasszony* (*The Mourning Bride*) című tragédiáját (1679) korában igen nagyra becsülték.

Cork, John, Cork és Orrery grófja (1707-1762): Johnson egyik barátja, maga is foglalkozott irodalommal, többek között megírta Swift életrajzát.

Dalrymple, sir David, Lord Hailes (1726-1792): jogász, bíró és régész. 1776-ban megjelent művét (*Annals of Scotland*) barátja és levelezőtársa, Johnson nézte át és javította. Kutatásai között régi törvények, az egyházjog és skót életrajzok szerepeltek.

Davies, Thomas (1712?-1785): skót könyvkereskedő Londonban; Garrick életrajzírója. 1763-ban ő mutatta be Boswellt Johnsonnak.

Dilly, Charles (1739-1807): angol könyvkereskedő. Bőkezűen támogatta az írókat. Ő volt a kiadója Boswell *Tour to the Hebrides* (*Utazás a Hebridákra*) című, 1780-ban megjelent, és *Life of Johnson* (*Johnson élete*) című, 1791-ben megjelent művének.

Dodsley, Robert (1703-1764): angol író és könyvkiadó. Verseket, színdarabokat írt, de irodalmi tevékenységénél sokkal jelentősebb könyvkiadói működése. Ő adta ki Pope, Walpole, Young, Goldsmith és részben Johnson műveit is.

Dryden, John (1631-1700): angol költő. Első fontosabb művében Cromwell halálát gyászolta, a Stuart-ház visszatérése után azonban az udvari párthoz csatlakozott. 1670-ben elnyerte az udvari költő címet. Hírneve elsősorban szatíráin alapul, melyek technikájukkal és nyelvezetükkel Pope-nak is mintául szolgáltak.

Fielding, Henry (1707-1754): angol író, a realista regény egyik úttörője. Műveiben kora regényirodalmának (*Joseph Andrews*) vagy korrupt politikai nagyságainak (*Jonathan Wild*) szatírát adja. Főműve, a *Tom Jones*, amely 1749-ben jelent meg, az első nagyszabású polgári regény. Johnson igazságtalanul ítélte meg, nyilván erkölcsi és politikai felfogásuk ellentétes volta miatt.

Garrick, David (1717-1779): angol színész, rendező, író. Első sikerét III. Richárd szerepében a Drury Lane színházban aratta. Nevéhez fűződnek korának legjobb Shakespeare-alakításai. Ő maga huszonhét vígjátékot írt, korában költeményei is ismertek voltak. Műveltsége, természetes játéktípusa a XVIII. századi angol színművészet egyik legjelentősebb alakjává teszi.

Goldsmith, Oliver (1728-1774): angol költő és író. Pályafutását nyomorúságos körülmények között kezdte. Első művei általában kompilációk (*History of England, History of Greece*). Hírnevét három műve alapozta meg. *The Travellerben* (*A vándor*, 1764) Itáliát, Franciaországot, Svájcot, és Hollandiát hasonlítja össze Angliával. 1770-ben jelent meg *The Deserted Village* (*Az elhagyott falu*) című elégiája. Ebben a falut dicsőíti a várossal szemben. A harmadik *The Vicar of Wakefield* (*A wakefieldi lelkész*) című családregény. Írt vígjátékokat és tanulmányokat is. *Citizen of the World* (*Világpolgár*) című művében Montesquieu perzsájának mintájára, egy kínaival mondat véleményyt az angolokról.

Gray, Thomas (1716-1771): angol költő, a romantika előfutára. Verseit különösen az emberi szenvedés és a természet szépségei iránti érzékenység jellemzi. Első sikerét *Elégiá-jával* aratta, 1751-ben.

Grotius, Hugo de Groot, (1583-1645): németalföldi tudós, teológus. Jogi, hittudományi és humanista tanulmányokkal foglalkozott.

Guthrie, William (1708-1770): angol író, újságíró, a *Gentleman's Magazine* állandó munkatársa. 1764-67 között jelent meg *Világtörténelme*, majd 1770-ben *Földrajzi, Történelmi és Kereskedelmi Nyelv* című műve. Johnson őszintén tisztelte, műveiben gyakran hivatkozott rá.

III. György uralkodása (1760-1820) idején szerezte meg Anglia a hétéves háborúban Kanadát (1763). Az amerikai függetlenségi háborúban azonban vereséget szenvedett, és 1783-ban elvesztette Anglia több észak-amerikai gyarmatát. A francia forradalom éveiben szigorú törvényeket hozatott a parlamenttel a felségsértők ellen, s nagy része volt a forradalom, majd a Napóleon elleni koalíciók létrehozásában.

II. György Ágost (1727-1760). Őt emlegeti Boswell „az előző uralkodóként”. Az ő uralkodásának idejére esett a skóciai felkelés. 1756-ban a franciákkal keveredett gyarmati háborúba, ekkor kötött szövetséget Nagy Frigyes porosz királlyal. Nevéhez fűződik a British Museum megalapítása.

Hailes, lord: 1. David Dalrymple.

Hale, Sir Matthew (1609-1676): angol jogász. Tagja volt Cromwell parlamentjének 1665-ben, de a Restauráció után a királyi ház hívévé szegődött. 1660-ban II. Károly lovaggá ütötte, és Hale elnyerte a „Lord Chief Justice” címet, a legmagasabb angol bírói méltóságot. „Pártatlan bíró” hírében állott, ez azonban nem gátolta abban, hogy 1664-ben két boszorkányság vádjával illetett asszonyt kivégeztessen.

Hawkins, Sir John (1719-1789): angol zenetörténész, az Irodalmi Klub tagja, egyik Johnson-életrajz szerzője.

Hill, Aaron dr. (1685-1750): angol költő és színműíró, Voltaire darabjainak fordítója. Ő írta Händel *Rinaldo* című operájának szövegét. *Progress of Wit (A szellem fejlődése)* című, 1730-ban megjelent művében Pope-ot támadta, aki válaszában kigúnyolta a szerzőt.

Hogarth, William (1697-1764): angol festő, az angol festészet első nagy alakja. Festményei erősen moralizáló célzatúak. Főként Londonnak és társadalmának szatirikus ábrázolója. A *Lustaság és Szorgalom* című képe a „Lustaság és Szorgalom” sorozatból való.

Hume, David (1711-1776): angol filozófus és történész. A burzsoá konzervativizmus ideológusa, filozófiája megfelelt a győztes angol burzsoázia érdekeinek, és összhangban állt a természettudományos és technikai fejlődéssel. Első műve 1738-ban jelent meg (*Az emberi természet története*), de nem aratott sikert. Később 1751-61. között kiadta Anglia történetét, öt kötetben. Jelentős hatást gyakorolt a közgazdaságtan és filozófia későbbi fejlődésére (pl. Kantra).

Junius, Franz (1589-1677): holland tudós, a germanisztika terén végzett fontos kutatásokat. Felnémet, fríz, angolszász nyelvforrás-másolatai igen értékesek. Harminc évet töltött Angliában, ahol angolszász nyelvi kutatásokkal foglalkozott.

Kames, Lord Henry Home (1699-1782): skót ügyvéd, filozófus és gondolkodó. Idézett művének teljes címe: *Elements of Criticism (A kritika elemei)* megjelent 1762-ben. Azt az esztétikai elvet fejti ki benne, amely szerint szép az, ami kellemes az érzékszerveknek, a látásnak és a hallásnak.

Kenrick, William (1725?-1779): angol író. Hírnevét annak köszönhetette, hogy csaknem minden neves, sikeres író és színészt megtámadott a *Monthly Review* hasábjain. Támadást intézett a többi között Garrick, Fielding és Johnson ellen is. Meglepő módon Goldsmith *Világpolgár*-át elismerően méltatta.

Lee, Arthur (1740-1792): amerikai diplomata és jogász, egy ideig Angliában folytatott ügyvédi gyakorlatot. 1766-ban részt vett abban a háromtagú bizottságban, amely Franciaországgal folytatott tárgyalásokat a szövetség érdekében.

Lowth, Robert (1710-1787): angol püspök és tudós, 1741 és 1750 között Oxfordban a poézis professzora. Előadásait a héber költészetéről (*De Sacra Poesi Hebraeorum*) 1753-ban adta ki. Angol nyelvtankönyvet is írt.

Lyttelton, John lord, (1709-1773): angol államférfi, történetíró és költő. Művei: *History of the Life of Henry II. (II. Henrik élete)* és *Dialogues of the Dead (Halottak párbeszédei)*.

Macpherson, James (1736-1796): skót író. Két, Ossziánnak tulajdonított művet fordított (*Fingal és Tamora*), melyek egyébként a századforduló idején magyar fordításban is megjelentek. Eredetiségük azóta sem bizonyított.

Mallet (Malloch) David (1705?-1796) skót költő. A blank-vers művelője. Drámái ma már nagyrészt feledésbe merültek, Johnson azonban foglalkozik vele *Life of the English Poets (Az angol költők élete)* című művében.

Malone, Edmund (1741-1812): ír tudós és régiséggyűjtő. Ismert Shakespeare-kiadó és kommentátor. Tagja volt Johnson Irodalmi Klubjának.

Mason, William (1724-1797): angol költő, ő volt Gray végrendeletének (hagyatékának) kurátora. Műve 1774-ben jelent meg: *Life and Letters of Gray (Gray élete és levelei)* címmel.

More, Henry (1614-1687): angol filozófus és költő, a cambridge-i platonisták körének tagja. Több teológiai művet írt.

Oldys, William (1696-1744): angol régész és bibliográfus, ritka könyveket és újságpéldányokat gyűjtött. Jövedelmei bizonytalanok voltak, s 1751-ben az adósok börtönébe került, ahonnan két év után barátai váltották ki.

Pearson, John (1613-1636): royalista lelkes a polgárháborúban. 1659-ben kiadta 1654-ben elmondott szentbeszédeit, *Exposition of the Creed (A hit magyarázata)* címmel. A XVII. század egyik legkiválóbb hittudósának tartották.

Phillips és Tickell: Phillips, Ambrose (1675-1749): angol költő, főként pásztordalokat, rövid-soros költeményeket írt. Pope gúnyos kritikával illette; *Tickell, Thomas* (1686-1740): versei a *Guardian*-ban és a *Spectator*-ban jelentek meg. Legismertebb poémája *On the Prospect of Peace (A béke jövőjéről)*, Addison támogatta a költőt, hírnevét azonban mindenekelőtt annak köszönhetette, hogy ő volt az oka Addison és Pope összekülönbözésének. Pope-pal egy időben adta ki ugyanis *Iliász*-fordítását, s Pope feltételezte, hogy ez Addison tanácsára történt.

Pitt, William (1708-1778): Earl of Chatham, angol államférfi, híres szónok. Volt miniszterelnök, majd a külügyek és a katonai ügyek teljhatalmú megbízottja az indiai, afrikai és kanadai háborúk idején.

Pope, Alexander (1688-1744): angol költő, az angol felvilágosodás és klasszicizmus kiemelkedő képviselője. Főműve az *Essay on Man (Az embernek próbája)*, a felvilágosodás költői megfogalmazása. Fontosak Homérosz-fordításai és Shakespeare-kiadása. Utolsó költeményeiben kora előkelő társaságáról rajzolt szatirikus képet.

Pringle, John (1707-1782): III. György angol király orvosa. Egyébként mint katonaeorvos működött. 1752-ben adta ki az említett művet.

Prior, Matthew (1664-1721) angol költő; csevegő stílusban írt költeményei korában a szalonokban igen közkedveltek voltak.

Reynolds, Sir Joshua (1723-1792): angol festő, korának divatos portréfestője. 1744-ben még mint ismeretlen fiatal művész ismerkedett meg Johnsonnal, s az ismeretségből életre szóló barátság lett. Ő volt az 1768-ban alapított Királyi Akadémia első elnöke, és 1784-től viselte az udvari festő címet. Főként női és gyermek-portréi ismertek (*Az iskolásfiú, Kuttyával játszó kis hercegnő stb.*).

Richardson, Samuel (1689-1761): angol szentimentális regényíró. Regénye a *Clarissa, or the History of a Young Lady* (*Clarissa, avagy egy fiatal hölgy története*) 1748-ban jelent meg. Fieldinggel együtt az angol irodalmi nyelv és kifejezés megteremtőjének és kútforrásának számít.

Sacheverell, Henry (1674-1724): konzervatív angol lelkész, híres szónok. Számos vitairatot és szentbeszédet írt és mondott a toryk védelmében a whigek ellen, ezért 1710-ben három évre eltiltották a szónoklattól. Ez azonban már egybeesett a whigek bukásával, és a hatalomra jutó toryk az ítéletet megsemmisítették.

Savage, Richard (megh. 1743): angol költő. Romantikus élettörténetét, amely szerint egy gróf és egy grófné szerelmének házasságon kívüli gyümölcse volt, s amelyet Johnson dolgozott fel (*The Life of Richard Savage*), később általában kétségbe vonták. Több másodrendű komédiát és verset írt, köztük a már említett *A fattyú* (*The Bastard*) címűt (1728): ebben saját anyját vádolja keserű sorsáért. 1727-ben gyilkosságért halálra ítélték, de kegyelmet kapott. Nagy nyomorúságban halt meg.

Skinner, Stephen (1623-1667): angol orvos és író. Műve, amelyre Boswell szerint Johnson hivatkozott: *Etymologicon Lingue Anglicanae* (*Az angol nyelv etimológiája*).

Smart, Christopher (1722-1771): angol költő. Versei két kötetben jelentek meg 1752-ben és 1753-ban. Főként szatirikus költeményei voltak ismertek. Johnsonnak jó barátja volt. Fiatalon megőrült.

Smith, Adam (1723-1790): angol polgári közgazdász, a klasszikus polgári politikai gazdaságtan kiemelkedő alakja. Marx nagyra értékelte munkásságát, és felhasználta műveiből mindazt, ami rendszerében tudományos volt. Főműve *A nemzetek gazdasága* címmel a felszabadulás után magyar fordításban is megjelent.

Sheridan, Richard Brinsley (1751-1816): ír származású angol drámaíró, politikus, parlamenti szónok, a Drury Lane színház társtulajdonosa, majd igazgatója. Ismert vígjátéka *A rágalom iskolája*, az álszenteskedés, a társadalmi hazugságok szatírája. Később különösen ismertté váltak Warren Hastings indiai kormányzó perében elmondott vádló beszédei.

Toland, John (1670-1722): angol materialista filozófus. Politikai téren az angol liberális burzsoázia leghaladóbb rétegeinek szószólója volt. Nagy hatást gyakorolt a francia felvilágosodásra. A *Brit Enciklopédia* szerint ő volt az első, akit a „szabadgondolkodó” jelzővel illettek. 1698-ban megírta Milton életrajzát.

Thornton, Bonell (1724-1768): angol író, *The Connoisseur* című folyóirat megalapítója.

Thrale, Mrs., később Mrs. Piozzi (szül. Hester Lynch, 1741-1821); író, Johnson bizalmasa. 1762-ben ment férjhez Henry Thrale-hez, egy southwarki sörfőzőhöz. Barátsága Johnsonnal 1764-ben kezdődött, és húsz évig tartott. Egy ízben Johnson mentette meg férjét a csódtól, majd Thrale halála után ő vezette az üzletet is. 1784-ben az asszony ismét férjhez ment egy Gabriel Piozzi olasz muzsikushoz, bár Johnson nagyon ellenezte a házasságot. Ezután nagyjából Itáliában élt. Boswell után Johnson második leghitelesebb életrajzírója.

Warburton, William (1698-1779): teológus, Pope és Shakespeare kiadója.

Warton, Joseph (1722-1800): angol költő és irodalomtörténész, Johnson jóbarátja. Pope-ról (1797-ben) és Drydenről (1800-ban) írt tanulmányai a legnevesebbek.

Wilkes, John (1727-1797): angol politikai reformer, árulással vádolta III. Györgyöt. Amikor rágalmozásért perbe fogták, megfellebbezte az ítéletet, az eljárás törvénytelenége címén. 1764-ben kiűzték az alsóházból, majd törvényen kívül helyezték. Szónoklatai révén azonban nagy népszerűsége lett, elsősorban a londoni kereskedők körében.

Whitefield, George (1714-1770): angol evangélista, a metodista felekezet egyik megalapítója. Később misszionáriusként tevékenykedett Georgiában.

Whitehead, William (1715-1785): angol udvari költő. Hírnevét korábban két drámája alapozta meg: *The Roman Father* (1750) és a *Creusa* (1754). Legsikeresebb műve: *School for Lovers* (*Szerelmesek iskolája*). Garrick színdarabjainak lektora volt.